ความเป็นเลิศทางวิชาการ

ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ACADEMIC EXCELLENCE

BASED ON BUDDHISM

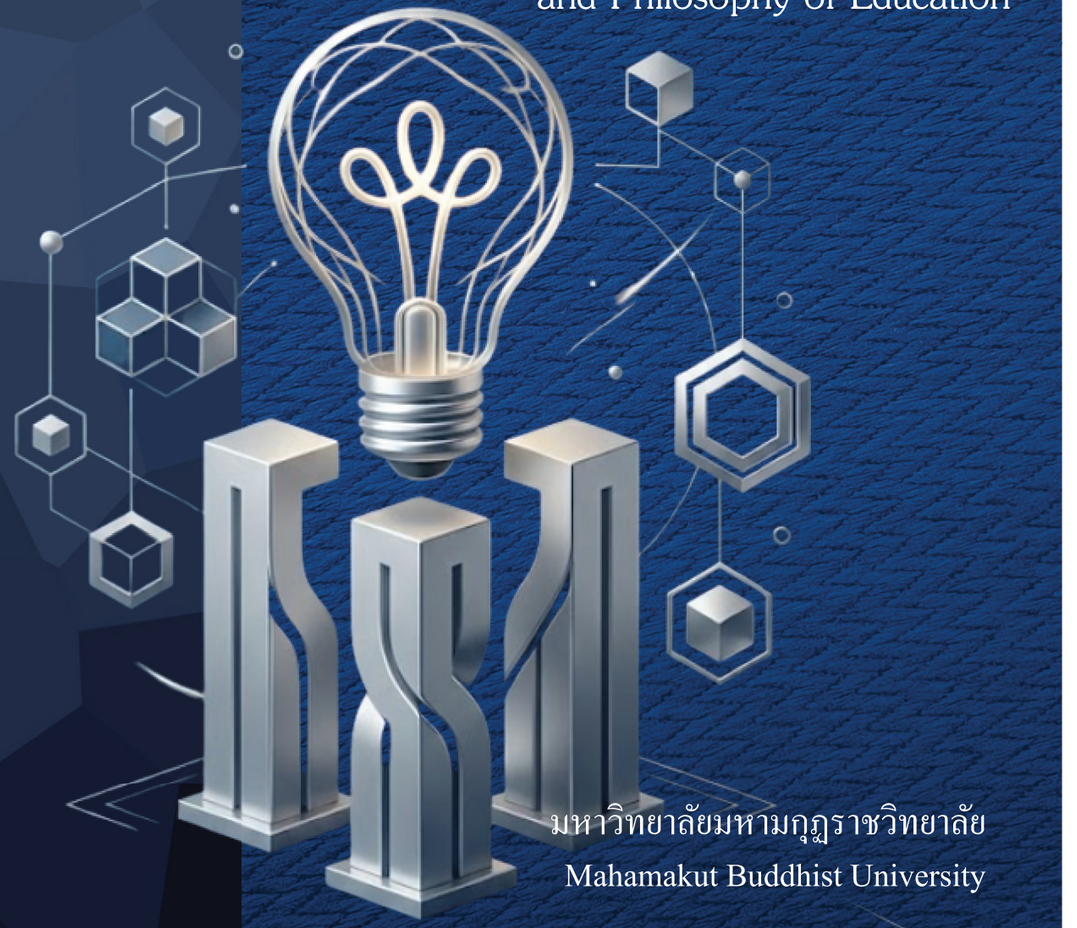

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
248 ม.1 ถ.ศาลายา -นครชัยศรี ต.ศาลายา
อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170
โทร. 02-444-6000
เว็บไซต์ : WWW.MBU.AC.TH

ED1002 การประกันคุณภาพและปรัชญาการศึกษา Educational Quality Assurance and Philosophy of Education

การประกันคุณภาพ และปรัชญาการศึกษา

ED1002 Educational Quality Assurance and Philosophy of Education

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University

4.ED1002 □□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□ 2569 □□ □□□ 1.6 cm.indd 1 9/17/26 11:47

เอกสารประกอบการสอน รายวิชา ED1002

การประกันคุณภาพและปรัชญาการศึกษา
Educational Quality Assurance and Philosophy of Education

คณะศึกษาศาสตร์
Faculty of Education
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University

ปีการศึกษา 2569

คำปรารภอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนา สังกัดอยู่ในกลุ่มที่ ๔ คือ กลุ่มพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักศาสนา เป็นสถาบันหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาระดับสูงและการค้นคว้าหลักคำสอนเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต หนึ่งในยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการบริหารและพัฒนามหาวิทยาลัยนั้นคือ การพัฒนาสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการทางพระพุทธศาสนาในระดับสากล ด้วยเหตุนี้มหาวิทยาลัย จึงตระหนักถึงความสำคัญของเอกสารประกอบการสอนรายวิชาชีพครู (ED) ในฐานะที่เป็นหลักสูตรผลิตครูผู้ช่วยของมหาวิทยาลัย โดยมีความสอดคล้องกับหลักสูตรที่เปิดการเรียนการสอนในวิทยาเขตและวิทยาลัยทั่วประเทศ

การผลิตเอกสารประกอบการสอนถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาคุณภาพการศึกษา เพราะจะทำให้มีทิศทางในการประเมินผลลัพธ์การเรียนรู้ของนักศึกษาให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร และสอดคล้องกับวิสัยทัศน์และพันธกิจของมหาวิทยาลัย อีกทั้งยังช่วยพัฒนาทักษะความเชี่ยวชาญของอาจารย์ผู้สอนให้สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีมาตรฐานเช่นเดียวกัน นอกจากนั้นเอกสารประกอบการสอนที่ทำขึ้นนี้ยังสามารถขยายผลไปสู่ระดับเอกสารวิชาการที่สูงขึ้นไป เช่น เอกสารคำสอน หนังสือ หรือตำรา เป็นต้น ซึ่งรายวิชาวิชาชีพครู (ED) สามารถเรียนร่วมกันและออกข้อสอบกลาง โดยตรวจสอบจากรายละเอียดของ PLO, CLO และ LLO ว่าเป็นไปตามมาตรฐานหลักสูตรแบบ OBE

เอกสารประกอบการสอนเล่มนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาในหลักสูตรและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพของนักศึกษาและคณาจารย์ให้มีความเข้าใจรายวิชา และยังสะดวกต่อการปรับปรุงเนื้อหาองค์ความรู้ให้ทันสมัย เหมาะสมกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง ขออนุโมทนาชื่นชมคณะกรรมการบริหารจัดการตำรา เอกสารประกอบการสอนและสื่อการเรียนการสอนรายวิชาชีพครู (ED) และคณะทำงานคณะศึกษาศาสตร์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ทุกรูป/คน ที่ร่วมกันทำเอกสารวิชาการจนเสร็จสมบูรณ์ในครั้งนี้

(พระพรหมวชิรเมธาภรณ์, รศ.ดร.)
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

คำนำ

เอกสารประกอบการสอนรายวิชา ED1002 การประกันคุณภาพและปรัชญาการศึกษา เล่มนี้จัดทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนรายวิชาในกลุ่มวิชาชีพครู คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยพัฒนาขึ้นจากรายละเอียดของรายวิชา (มคอ.3) ให้สอดคล้องกับผลลัพธ์การเรียนรู้ของรายวิชา (CLOs) ตามแนวทางการจัดการศึกษาที่มุ่งผลลัพธ์ (Outcome-Based Education) และหลักการจัดวางองค์ประกอบให้สอดคล้องกัน (Constructive Alignment)

เนื้อหาภายในเล่มเอกสารประกอบการสอนนี้แบ่งออกเป็น 13 บท ครอบคลุมสองส่วนหลักได้แก่ ส่วนที่ว่าด้วยปรัชญาการศึกษา และส่วนที่ว่าด้วยการประกันคุณภาพการศึกษา แต่ละบทประกอบด้วยแผนการสอนประจำบท ความคิดรวบยอด จุดประสงค์การเรียนรู้ คำสำคัญ แบบทดสอบก่อนเรียน เนื้อหาวิชา กิจกรรมและใบงาน สรุปบทเรียน แบบทดสอบหลังเรียน แบบฝึกหัดท้ายบท เครื่องมือวัดและประเมินผล

ผู้จัดทำหวังเป็นอย่างยิ่งว่า เอกสารประกอบการสอนเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อนักศึกษาวิชาชีพครู คณาจารย์ และผู้สนใจ ในการศึกษาทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาการศึกษากับการประกันคุณภาพการศึกษา อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาวิชาชีพครูและการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพสืบไป

จัดทำโดย

คณะผู้จัดทำ

สารบัญ

		หน้า
คำนำ		ก
สารบัญ		ข
บทที่ 1	ความหมาย ความสำคัญ หลักการ และกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561	1-27
บทที่ 2	ระบบการประกันคุณภาพภายในและภายนอกและวงจร PDCA	28-53
บทที่ 3	คุณภาพผู้เรียน การบริหารจัดการ และการจัดการเรียนการสอน	54-77
บทที่ 4	การออกแบบและดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา	78-104
บทที่ 5	ระบบสารสนเทศเพื่องานประกันคุณภาพการศึกษา	105-127
บทที่ 6	การจัดทำรายงานผลการประกันคุณภาพการศึกษา	128-151
บทที่ 7	การบูรณาการปรัชญาการศึกษากับการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อการพัฒนาวิชาชีพครู	152-173
บทที่ 8	ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและแนวคิดทางการศึกษา	174-196
บทที่ 9	ปรัชญาการศึกษาสากล	197-215
บทที่ 10	ปรัชญาการศึกษาไทยและพุทธปรัชญาการศึกษา	216-236
บทที่ 11	ศาสตร์พระราชากับการศึกษา	237-261
บทที่ 12	หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการศึกษา	262-283
บทที่ 13	การวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวคิดทางการศึกษา	284-307
รายนามคณะทำงานรายวิชา ED 1002		308

บทที่ 1

ความหมาย ความสำคัญ หลักการ และกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561

Meaning, Importance, Principles
and the Ministerial Regulation on Educational Quality Assurance B.E. 2561

แผนการสอนประจำบท

รายการ	รายละเอียด
หัวข้อสาระการเรียนรู้	1.1 ความหมายและธรรมชาติของการประกันคุณภาพการศึกษา 1.2 ความสำคัญและความจำเป็นของการประกันคุณภาพการศึกษา 1.3 วิวัฒนาการและแนวคิดพื้นฐานของการประกันคุณภาพการศึกษาไทย 1.4 หลักการสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษา 1.5 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการประกันคุณภาพการศึกษา 1.6 สาระสำคัญของกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561
ความคิดรวบยอด	การประกันคุณภาพการศึกษาเป็นกระบวนการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อสร้างความมั่นใจแก่สังคมว่าผู้เรียนจะได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐาน โดยมีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 เป็นกรอบกฎหมาย ซึ่งปรับกระบวนทัศน์จากการตรวจสอบสู่การพัฒนา
จุดประสงค์การเรียนรู้	1) อธิบายความหมาย ธรรมชาติ และความสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษา 2) จำแนกการควบคุม–การประกัน–การบริหารคุณภาพ และการประกันคุณภาพภายใน–ภายนอก 3) สรุปหลักการสำคัญ (PDCA การประเมินแบบองค์รวม หลักฐานเชิงประจักษ์ ฯลฯ) 4) อธิบายสาระสำคัญและระบบประกันคุณภาพภายในตามกฎกระทรวงฯ พ.ศ. 2561 5) ตระหนักในบทบาทความรับผิดชอบทางวิชาชีพของครู (จิตพิสัย)

รายการ	รายละเอียด
	(สอดคล้องกับ CLO4)
เนื้อหาวิชา	ตามหัวข้อสาระการเรียนรู้ 1.1–1.6 ข้างต้น
กิจกรรม การเรียนการสอน	**ก่อนเรียน** ทำแบบทดสอบก่อนเรียน และอภิปรายประสบการณ์การประเมินคุณภาพที่เคยพบ **ระหว่างเรียน** บรรยายเชิงปฏิสัมพันธ์ วิเคราะห์ไทม์ไลน์กฎหมาย กิจกรรมกลุ่มสรุปสาระกฎกระทรวงฯ 2561 (ใบงานที่ 1.1) วิเคราะห์กรณีศึกษาสถานศึกษา (ใบงานที่ 1.2) **หลังเรียน** นำเสนอผังมโนทัศน์ ทำแบบทดสอบหลังเรียน สะท้อนคิดบทบาทครู
สื่อ การเรียนการสอน	เอกสารประกอบการสอนบทที่ 1 สไลด์นำเสนอ กฎกระทรวงฯ 2561 (ราชกิจจานุเบกษา) คู่มือ/แนวทางการพัฒนาระบบประกันคุณภาพของ สพฐ. ตัวอย่างรายงาน SAR และGoogle Classroom
การวัดและ ประเมินผล	1) แบบทดสอบก่อน–หลังเรียน (วัดความเข้าใจ CLO4) 2) ใบงานสรุปสาระกฎกระทรวงฯ 2561 และผังมโนทัศน์ (รูบริค) 3) แบบสังเกตพฤติกรรมและเจตคติต่อความรับผิดชอบทางวิชาชีพ (จิตพิสัย)

ความคิดรวบยอด (สาระสำคัญ)

บทที่ผ่านมาผู้เรียนได้ศึกษาฐานคิดทางปรัชญาการศึกษาและการประยุกต์สู่การออกแบบการเรียนรู้ อันเป็นการตอบคำถามว่า “จะจัดการศึกษาเพื่ออะไรและอย่างไร” บทที่ 1 นี้เป็นจุดเริ่มต้นของอีกครึ่งหนึ่ง ของรายวิชา คือการตอบคำถามว่า “จะมั่นใจได้อย่างไรว่าการจัดการศึกษานั้นมีคุณภาพจริง” ซึ่งนำไปสู่เรื่องการประกันคุณภาพการศึกษา

สาระสำคัญคือ การประกันคุณภาพการศึกษา (educational quality assurance) เป็นกระบวนการบริหารจัดการ ที่ดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อสร้างความมั่นใจ (assurance) แก่ผู้เรียน ผู้ปกครอง และสาธารณชนว่า สถานศึกษาจะพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด การประกันคุณภาพจึงมิใช่ภาระงานเอกสาร ที่แยกส่วนจากงานสอนปกติ หากแต่เป็น “หน้าที่ปกติ” ที่หลอมรวมอยู่ในวิถีการทำงานของครูทุกคน ประเทศไทยกำหนดให้มีระบบประกันคุณภาพการศึกษาไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 6 และปัจจุบันใช้กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 เป็นกรอบดำเนินการ ซึ่งปรับกระบวนทัศน์ จาก “การตรวจสอบเพื่อตัดสิน” ไปสู่ “การประเมินเพื่อพัฒนา” โดยอาศัยวงจร

คุณภาพ PDCA การประเมินแบบองค์รวม หลักฐานเชิงประจักษ์ การตัดสินโดยผู้เชี่ยวชาญ และการทบทวนโดยผู้รู้ระดับเดียวกัน เพื่อลดภาระและคืนเวลา ให้ครูได้พัฒนาผู้เรียนอย่างแท้จริง การเข้าใจความหมาย ความสำคัญ หลักการ และกรอบกฎหมายเหล่านี้ จึงเป็นรากฐานสำคัญของการเป็นครูมืออาชีพในยุคที่สังคมเรียกร้องความรับผิดชอบต่อคุณภาพการศึกษา

จุดประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

1) อธิบายความหมาย ธรรมชาติ และความสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษาได้อย่างถูกต้อง
2) จำแนกความแตกต่างระหว่างการควบคุมคุณภาพ การประกันคุณภาพ และการบริหารคุณภาพ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างการประกันคุณภาพภายในกับการประเมินคุณภาพภายนอกได้
3) สรุปหลักการสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษา ได้แก่ วงจรคุณภาพ PDCA การประเมินแบบองค์รวม การใช้หลักฐานเชิงประจักษ์ การตัดสินโดยผู้เชี่ยวชาญ และการทบทวนโดยผู้รู้ระดับเดียวกันได้
4) อธิบายสาระสำคัญและเจตนารมณ์ของกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ทั้งระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา 5 ขั้นตอน และบทบาทหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องได้
5) เห็นคุณค่าและตระหนักในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบทางวิชาชีพ (professional accountability) ของครูในการร่วมสร้างและพัฒนาคุณภาพผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

จุดประสงค์ทั้งห้าข้อสอดคล้องกับผลลัพธ์การเรียนรู้ของรายวิชา CLO4 “สรุปและอธิบายระบบ องค์ประกอบ และกระบวนการของการประกันคุณภาพการศึกษา” โดยข้อ 1–4 เป็นพุทธิพิสัยระดับเข้าใจและวิเคราะห์ ส่วนข้อ 5 เป็นจิตพิสัย ทั้งนี้จะได้รับการวัดและประเมินผลด้วยแบบทดสอบก่อน–หลังเรียน ใบงานสรุปสาระกฎกระทรวงฯ 2561 พร้อมรูบริค และแบบสังเกตเจตคติ ดังรายละเอียดในหัวข้อ “เครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท”

คำสำคัญ (Keywords)

การประกันคุณภาพการศึกษา (educational quality assurance), การประกันคุณภาพภายใน (internal quality assurance: IQA), การประเมินคุณภาพภายนอก (external quality assessment: EQA), วงจรคุณภาพ PDCA (quality cycle), มาตรฐานการศึกษา (educational

standards), กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561, รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (self-assessment report: SAR), การประเมินแบบองค์รวม (holistic assessment), การตัดสินโดยผู้เชี่ยวชาญ (expert judgment), การทบทวนโดยผู้รู้ระดับเดียวกัน (peer review)

แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)

คำชี้แจง: จงเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (ข้อละ 1 คะแนน รวม 10 คะแนน)
แบบทดสอบนี้ใช้ตรวจสอบความรู้เดิมก่อนเรียน เฉลยอยู่ท้ายบท

1) “การประกันคุณภาพการศึกษา” (quality assurance) มีความหมายตรงกับข้อใดมากที่สุด
   ก. การสอบวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนปลายภาคเรียน
   ข. กระบวนการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบเพื่อสร้างความมั่นใจว่าผู้เรียนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐาน
   ค. การจัดทำแฟ้มเอกสารเพื่อรอรับการตรวจประเมินจากภายนอก
   ง. การจัดอันดับคุณภาพสถานศึกษาเพื่อการแข่งขัน
2) เป้าหมายสูงสุดของการประกันคุณภาพการศึกษาคือข้อใด
   ก. การได้รับรางวัลและการยอมรับจากหน่วยงานต้นสังกัด
   ข. การลดจำนวนบุคลากรและงบประมาณของสถานศึกษา
   ค. การสร้างความเชื่อมั่นแก่สาธารณชนต่อคุณภาพของผู้เรียน (public accountability)
   ง. การเพิ่มจำนวนเอกสารหลักฐานให้มากที่สุด
3) กฎหมายแม่บทที่กำหนดให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาของไทยคือข้อใด
   ก. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 เพียงฉบับเดียว
   ข. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 6
   ค. พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ. 2547
   ง. พระราชบัญญัติสภาครูและบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ. 2546
4) กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ยกเลิกและใช้แทนกฎหมายฉบับใด
   ก. กฎกระทรวงว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2553
   ข. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542
   ค. มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561
   ง. แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579

5) “การประเมินแบบองค์รวม” (holistic assessment) ตามแนวคิดใหม่เน้นสิ่งใด

ก. การนับจำนวนแฟ้มเอกสารและโครงการให้ครบถ้วน

ข. การให้คะแนนดิบตามรายการตรวจสอบ (checklist)

ค. การประเมินจากร่องรอยหลักฐานเชิงประจักษ์ในการทำงานปกติของสถานศึกษา

ง. การประเมินเฉพาะคะแนนทดสอบระดับชาติเท่านั้น

6) การตัดสินผลการประเมินโดยอาศัยความเชี่ยวชาญและวิจารณญาณของผู้ประเมิน เรียกว่าอะไร

ก. การทบทวนโดยผู้รู้ระดับเดียวกัน (peer review)

ข. การตัดสินโดยผู้เชี่ยวชาญ (expert judgment)

ค. การประเมินตนเอง (self-assessment)

ง. การควบคุมคุณภาพ (quality control)

7) วงจรคุณภาพ PDCA ประกอบด้วยขั้นตอนใดตามลำดับ

ก. วางแผน–ปฏิบัติ–ตรวจสอบ–ปรับปรุง (Plan–Do–Check–Act)

ข. ปฏิบัติ–วางแผน–ปรับปรุง–ตรวจสอบ

ค. ตรวจสอบ–ปฏิบัติ–วางแผน–ปรับปรุง

ง. วางแผน–ตรวจสอบ–ปฏิบัติ–ประเมิน

8) มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานตามกฎกระทรวงฯ พ.ศ. 2561 ประกอบด้วยกี่ด้าน

ก. 1 ด้าน คือ คุณภาพผู้เรียน

ข. 2 ด้าน คือ ผู้เรียนและครู

ค. 3 ด้าน คือ คุณภาพผู้เรียน กระบวนการบริหารและการจัดการ และกระบวนการจัดการเรียนการสอน

ง. 5 ด้าน ตามองค์ประกอบของสถานศึกษา

9) รายงานที่สถานศึกษาต้องจัดทำและเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัดเป็นประจำทุกปีตามกฎกระทรวงฯ 2561 คือข้อใด

ก. รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (self-assessment report: SAR)

ข. แผนปฏิบัติการประจำปี (action plan)

ค. หลักสูตรสถานศึกษา (school curriculum)

ง. รายงานการเงินประจำปี (financial report)

10) หน่วยงานใดทำหน้าที่ประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษา

ก. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.)

ข. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (สกศ.)

ค. คุรุสภา

ง. สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.)

บทที่ 1

ความหมาย ความสำคัญ หลักการ และกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561

Meaning, Importance, Principles,
and the Ministerial Regulation on Educational Quality Assurance B.E. 2561

1.1 ความหมายและธรรมชาติของการประกันคุณภาพการศึกษา

ก่อนทำความเข้าใจ “การประกันคุณภาพการศึกษา” จำเป็นต้องเข้าใจคำว่า “คุณภาพ” (quality) เสียก่อน เพราะคุณภาพเป็นมโนทัศน์ที่นิยามได้หลายมุมมอง ฮาร์วีย์และกรีน (Harvey & Green, 1993) สังเคราะห์ความหมาย ของคุณภาพในอุดมศึกษาไว้ 5 แนวคิด ได้แก่ (1) คุณภาพในฐานะความเป็นเลิศหรือความโดดเด่นเหนือผู้อื่น (exceptional/excellence) (2) คุณภาพในฐานะความสมบูรณ์แบบและความคงเส้นคงวาไร้ข้อบกพร่อง (perfection/consistency) (3) คุณภาพในฐานะความเหมาะสมกับวัตถุประสงค์ (fitness for purpose) (4) คุณภาพในฐานะความคุ้มค่าของเงิน (value for money) และ (5) คุณภาพในฐานะการเปลี่ยนแปลงและเพิ่มพูนศักยภาพของผู้เรียน (transformation) ในวงการศึกษาแนวคิด “ความเหมาะสมกับวัตถุประสงค์” และ “การเปลี่ยนแปลงผู้เรียน” ได้รับการยอมรับมากที่สุด เพราะสะท้อนว่าการศึกษาที่มีคุณภาพคือการศึกษาที่บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้และยกระดับผู้เรียนได้จริง

เมื่อนำคำว่า “คุณภาพ” มาประกอบกับคำว่า “การประกัน” (assurance) ซึ่งหมายถึงการทำให้เกิดความมั่นใจ จึงได้ความหมายของ การประกันคุณภาพการศึกษา (educational quality assurance) ว่าเป็น “กระบวนการบริหารจัดการ อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อสร้างความมั่นใจแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและสาธารณชนว่า ผู้เรียนทุกคนจะได้รับ การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด” (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) สอดคล้องกับ อภิธานศัพท์ของยูเนสโกที่อธิบายว่า การประกันคุณภาพเป็นกระบวนการต่อเนื่องของการประเมิน ติดตาม และพัฒนา คุณภาพของระบบหรือสถาบันการศึกษา (Vlăsceanu, Grünberg, & Pârlea, 2007) หัวใจสำคัญจึงอยู่ที่คำว่า “ความมั่นใจ” ซึ่งต้องมีหลักฐานและกระบวนการที่น่าเชื่อถือรองรับ มิใช่เพียงคำกล่าวอ้างลอย ๆ

1.1.1 ความแตกต่างระหว่างการควบคุม การประกัน และการบริหารคุณภาพ

นักศึกษาครูมักสับสนระหว่างคำสามคำที่เกี่ยวข้องกัน ได้แก่ การควบคุมคุณภาพ การประกันคุณภาพ และการบริหารคุณภาพ การควบคุมคุณภาพ (quality control: QC) เป็นการตรวจสอบ

ผลผลิตที่ปลายทางว่าได้มาตรฐานหรือไม่ แล้วคัดของเสียทิ้ง จึงเป็นการแก้ที่ปลายเหตุ ส่วนการประกันคุณภาพ (quality assurance: QA) เป็นการออกแบบ “ระบบ” ที่ป้องกันมิให้เกิด ของเสียตั้งแต่ต้นทางและระหว่างกระบวนการ จึงเป็นการทำงานเชิงรุกและเชิงป้องกัน ขณะที่การบริหารคุณภาพโดยรวม (total quality management: TQM) เป็นแนวคิดที่กว้างที่สุด มุ่งสร้าง “วัฒนธรรมคุณภาพ” ให้สมาชิกทุกคนในองค์กร ร่วมรับผิดชอบและปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่อง (Sallis, 2014) ในบริบทการศึกษา การประกันคุณภาพจึงมิได้หมายถึง การไล่ตรวจผลสอบปลายภาคเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงการวางระบบทั้งหมดที่ทำให้มั่นใจได้ว่ากระบวนการจัดการเรียนรู้ จะนำไปสู่คุณภาพของผู้เรียนอย่างแท้จริง ดังเปรียบเทียบในตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1 เปรียบเทียบการควบคุมคุณภาพ การประกันคุณภาพ และการบริหารคุณภาพโดยรวม

ประเด็น	การควบคุมคุณภาพ (QC)	การประกันคุณภาพ (QA)	การบริหารคุณภาพ (TQM)
จุดเน้น	ตรวจสอบผลผลิตปลายทาง	ป้องกันที่ระบบและกระบวนการ	วัฒนธรรมคุณภาพทั้งองค์กร
ช่วงเวลา	หลังเกิดผลผลิต (ปลายน้ำ)	ระหว่างกระบวนการ (กลางน้ำ)	ตลอดทุกขั้นตอน (ต้น–ปลายน้ำ)
ลักษณะการทำงาน	เชิงรับ แก้ที่ปลายเหตุ	เชิงรุก ป้องกันล่วงหน้า	เชิงพัฒนา ปรับปรุงต่อเนื่อง
ผู้รับผิดชอบ	ผู้ตรวจสอบเฉพาะกลุ่ม	ผู้รับผิดชอบระบบงาน	บุคลากรทุกคนมีส่วนร่วม
ตัวอย่างในโรงเรียน	สอบปลายภาคแล้วคัดเด็กตก	วางระบบคัดกรอง–ซ่อมเสริมระหว่างเรียน	ทั้งโรงเรียนยึดคุณภาพผู้เรียนเป็นเป้าหมายร่วม

ที่มา: ปรับจาก Sallis (2014) และสำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

1.1.2 ธรรมชาติเชิงระบบของการประกันคุณภาพการศึกษา

การประกันคุณภาพการศึกษามองสถานศึกษาเป็น “ระบบ” (system) ที่ประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า (input) ได้แก่ ครู หลักสูตร งบประมาณ สื่อ และตัวผู้เรียน กระบวนการ (process) ได้แก่ การบริหารจัดการและการจัดการเรียนการสอน และผลผลิต/ผลลัพธ์ (output/outcome) ได้แก่ คุณภาพและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน การประกันคุณภาพที่ดีจะดูแลคุณภาพของทั้งสามส่วน อย่างเชื่อมโยงกัน มิใช่รอประเมินเฉพาะผลลัพธ์ปลายทาง เพราะหากปัจจัยนำเข้าและกระบวนการมีคุณภาพ ผลลัพธ์ย่อมมีคุณภาพ ตามไปด้วย ธรรมชาติเชิงระบบนี้ทำให้การประกัน

คุณภาพเป็นงานของทุกฝ่าย และต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องเป็นวงจร ไม่ใช่กิจกรรมที่ทำครั้งเดียวจบ

ตัวอย่างรูปธรรมในบริบทไทย เช่น โรงเรียนประถมศึกษาแห่งหนึ่งตั้งเป้าหมายว่า “ผู้เรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ทุกคน ต้องอ่านออกเขียนได้” แทนที่จะรอจนสอบปลายปีแล้วจึงพบว่ามีเด็กอ่านไม่ออกจำนวนมาก (ซึ่งเป็นแนวคิดแบบควบคุมคุณภาพ) โรงเรียนกลับวางระบบประกันคุณภาพไว้ล่วงหน้า ตั้งแต่คัดกรองความสามารถในการอ่านต้นปี จัดสอนซ่อมเสริมเป็นรายบุคคล ติดตามความก้าวหน้าทุกสองสัปดาห์ และปรับวิธีสอนเมื่อพบว่ายังไม่บรรลุเป้าหมาย ระบบเช่นนี้คือการประกันคุณภาพ เชิงป้องกันที่สร้างความมั่นใจได้ว่าเด็กส่วนใหญ่จะบรรลุเป้าหมายก่อนสิ้นปีการศึกษา

สำหรับการนำไปประยุกต์ใช้ ครูควรตระหนักว่าการประกันคุณภาพคือ “วิธีคิดและวิธีทำงาน” มิใช่ “การทำเอกสาร” ข้อควรระวังที่พบบ่อยคือการสับสนระหว่างการประกันคุณภาพ (quality assurance) ซึ่งเป็น “ระบบ” กับการประเมิน (assessment/evaluation) ซึ่งเป็นเพียง “เครื่องมือหนึ่ง” ภายในระบบนั้น หากเข้าใจคลาดเคลื่อน ครูอาจทุ่มเทเวลา ไปกับการจัดทำแฟ้มหลักฐานเพื่อรอรับการประเมิน จนละเลยภารกิจหลักคือการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งขัดกับเจตนารมณ์ที่แท้จริง ของการประกันคุณภาพการศึกษา

1.2 ความสำคัญและความจำเป็นของการประกันคุณภาพการศึกษา

การจัดการศึกษาเป็นภารกิจที่ใช้ทรัพยากรของสังคมจำนวนมาก ทั้งงบประมาณแผ่นดิน บุคลากร และที่สำคัญที่สุดคือ “เวลาในชีวิต” ของผู้เรียน ด้วยเหตุนี้ สังคมจึงมีสิทธิที่จะเรียกร้อง “ความรับผิดชอบ” (accountability) จากสถานศึกษาว่า ได้จัดการศึกษาที่มีคุณภาพคุ้มค่ากับทรัพยากรที่ลงทุนไปหรือไม่ การประกันคุณภาพการศึกษาจึงมิใช่เรื่องของระเบียบ ทางธุรการ แต่เป็นเครื่องมือเชิงกลยุทธ์ที่มีเป้าหมายสูงสุดในการสร้าง “ความเชื่อมั่นแก่สาธารณะ” (public accountability) ว่าผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาตามมาตรฐานที่รัฐและสังคมคาดหวัง (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก)

ความจำเป็นของการประกันคุณภาพการศึกษาสามารถพิจารณาได้หลายมิติ ในมิติด้านสิทธิ การประกันคุณภาพเป็นกลไก คุ้มครอง “สิทธิที่จะได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างเท่าเทียม” ของผู้เรียนทุกคน ไม่ว่าจะเรียนในโรงเรียนขนาดใหญ่ ในเมืองหรือโรงเรียนขนาดเล็กในชนบท ในมิติด้านการพัฒนา การประกันคุณภาพเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้สถานศึกษารู้จัก ตนเอง มองเห็นจุดเด่นและจุดที่ต้องพัฒนาอย่างเป็นระบบ และในมิติด้านวิชาชีพ ความรู้ด้านการประกันคุณภาพและกฎหมายการศึกษาถือเป็น “บรรทัดฐาน” (norm) ของวิชาชีพชั้นสูง ที่ช่วยให้ครูทำงานภายใต้มาตรฐานที่เป็น

หลักวิชา เปรียบเสมือน “เกราะป้องกันทางวิชาชีพ” มิใช่เพียงชุดคำสั่งเพื่อการควบคุม (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ทั้งนี้ ซาลลิส (Sallis, 2014) ชี้ว่าสถาบันการศึกษาที่อยู่รอดและเติบโตในระยะยาวคือสถาบันที่ถือคุณภาพเป็น “วัฒนธรรมองค์กร” มิใช่ภาระที่ถูกบังคับจากภายนอก

หากพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์ ความจำเป็นของการประกันคุณภาพการศึกษาทวีความสำคัญขึ้นพร้อมกับกระแสโลกาภิวัตน์ และการแข่งขันด้านกำลังคน ฮาร์วีย์และกรีน (Harvey & Green, 1993) ตั้งข้อสังเกตว่าเมื่อการศึกษาขยายตัวเชิงปริมาณ อย่างรวดเร็ว คำถามเรื่อง “คุณภาพ” ย่อมตามมาเสมอ ประเทศต่าง ๆ จึงพัฒนาระบบประกันคุณภาพเพื่อยืนยันว่า การขยายโอกาสทางการศึกษาไม่ได้แลกมาด้วยการลดทอนคุณภาพ สำหรับประเทศไทย ความจำเป็นนี้สะท้อนชัดในการบรรจุ หลักการประกันคุณภาพไว้ในกฎหมายแม่บท และการพัฒนาระบบให้สอดคล้องกับบริบทอย่างต่อเนื่อง โดยสรุปความสำคัญ ของการประกันคุณภาพการศึกษาตามผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ดังตารางที่ 1.2

ตารางที่ 1.2 ความสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษาจำแนกตามผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

มิติ/ผู้เกี่ยวข้อง	ความสำคัญและความจำเป็น
ผู้เรียน	คุ้มครองสิทธิที่จะได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างเท่าเทียม และได้รับการพัฒนาเต็มศักยภาพ
ผู้ปกครองและสังคม	สร้างความเชื่อมั่น โปร่งใส ตรวจสอบได้ ว่าสถานศึกษาจัดการศึกษาอย่างมีความรับผิดชอบ
สถานศึกษา	เป็นเครื่องมือพัฒนาตนเองอย่างเป็นระบบ รู้จุดเด่น–จุดที่ต้องพัฒนา และใช้ผลเพื่อปรับปรุงต่อเนื่อง
ครูและวิชาชีพ	ยกระดับมาตรฐานวิชาชีพ เป็นบรรทัดฐานและเกราะป้องกันให้ทำงานบนหลักวิชาที่เชื่อถือได้
ประเทศชาติ	พัฒนากำลังคนและขีดความสามารถในการแข่งขัน ลดความเหลื่อมล้ำด้านคุณภาพระหว่างสถานศึกษา

ที่มา: สังเคราะห์จากสำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก) และ Sallis (2014)

ตัวอย่างรูปธรรมในบริบทไทยที่สะท้อนความสำคัญของการประกันคุณภาพ เช่น การที่สถานศึกษาเผยแพร่รายงานการประเมินตนเอง (SAR) ต่อสาธารณะผ่านเว็บไซต์ของโรงเรียน ทำให้ผู้ปกครองสามารถรับรู้ผลการพัฒนาคุณภาพและใช้เป็นข้อมูลประกอบ การตัดสินใจ หรือกรณี

โรงเรียนขนาดเล็กในพื้นที่ห่างไกลที่ใช้ระบบประกันคุณภาพภายในเป็นกลไกยกระดับคุณภาพให้ถึงเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำเช่นเดียวกับโรงเรียนในเมือง ซึ่งช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม งานศึกษาของวิษณุ ทรัพย์สมบัติ และคณะ (2566) ก็ยืนยันว่าการขับเคลื่อนมาตรฐานการศึกษาสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง ช่วยให้สถานศึกษาพัฒนาคุณภาพผู้เรียนได้ตรงเป้าหมายมากขึ้น

สำหรับการนำไปประยุกต์ใช้ ครูควรมองการประกันคุณภาพเป็น “โอกาส” ในการพัฒนางานของตน มิใช่ “ภาระ” ที่ถูกบังคับ ข้อควรระวังคือการลดทอนความสำคัญของการประกันคุณภาพให้เหลือเพียงพิธีกรรมจัดทำเอกสารช่วงรับการประเมิน ซึ่งจะทำให้สูญเสียคุณค่าที่แท้จริง ในทางตรงข้าม หากครูเข้าใจว่าการประกันคุณภาพคือการทำงานปกติอย่างมีเป้าหมาย และมีหลักฐานสะท้อนผล ก็จะเปลี่ยนการประเมินให้กลายเป็นเครื่องมือยกระดับคุณภาพผู้เรียนได้อย่างยั่งยืน

1.3 วิวัฒนาการและแนวคิดพื้นฐานของการประกันคุณภาพการศึกษาไทย

ระบบการประกันคุณภาพการศึกษาไทยมิได้เกิดขึ้นในชั่วข้ามคืน แต่ผ่านวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (paradigm shift) มาเป็นลำดับ ในอดีตก่อนปี พ.ศ. 2542 การดูแลคุณภาพการศึกษาอาศัยกลไก “การนิเทศ” และ “การตรวจราชการ” จากหน่วยงานต้นสังกัดเป็นหลัก ซึ่งเน้นการตรวจสอบความเป็นระเบียบเรียบร้อยมากกว่าการพัฒนา คุณภาพผู้เรียนอย่างเป็นระบบ จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งกำหนดให้ “การประกันคุณภาพการศึกษา” เป็นกระบวนการที่สถานศึกษาทุกแห่งต้องดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก (ราชกิจจานุเบกษา, 2542)

นับแต่นั้นมา ประเทศไทยได้ออกกฎกระทรวงเพื่อกำหนดระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพหลายฉบับ เริ่มจาก กฎกระทรวงในปี พ.ศ. 2546 ต่อมาเป็นกฎกระทรวงว่าด้วยระบบหลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2553 อย่างไรก็ตาม การบังคับใช้ในช่วงดังกล่าวพบปัญหาสำคัญคือ มาตรฐานและตัวบ่งชี้มีจำนวนมากเกินจำเป็น ไม่สอดคล้องกับงานปกติ สถานศึกษาต้องจัดทำเอกสารจำนวนมากเพื่อรอรับการประเมิน อีกทั้งระบบประเมินภายในและภายนอก ไม่สัมพันธ์กัน กลายเป็นภาระซ้ำซ้อน (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ปัญหาเหล่านี้นำไปสู่การยกเลิก กฎกระทรวงฉบับ พ.ศ. 2553 และประกาศใช้กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ที่เน้นการลดภาระและ คืนคุณภาพสู่งานปกติของครู

1.3.1 การเปลี่ยนกระบวนทัศน์: จากการตรวจสอบสู่วัฒนธรรมคุณภาพ

หัวใจของวิวัฒนาการนี้คือการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการมุ่ง “ตรวจสอบ” (inspection) ที่ให้ความสำคัญกับความครบถ้วน ของเอกสารและปริมาณโครงการ ไปสู่การสร้าง “วัฒนธรรม

คุณภาพ” (quality culture) ที่หลอมรวมอยู่ในวิถีการทำงานปกติ ของครู (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) แนวคิดใหม่นี้ลดการจัดทำเอกสารเพื่อรอรับการประเมิน และเปลี่ยนเป็นการประเมินเชิงประจักษ์ (evidence-based) ที่สะท้อนคุณภาพจากหน้างานจริง สอดคล้องกับข้อสังเกตของ ฮาร์วีย์และกรีน (Harvey & Green, 1993) ที่ว่าคุณภาพที่แท้จริงต้องวัดจากการเปลี่ยนแปลงและการเพิ่มพูนศักยภาพ ของผู้เรียน มิใช่จากรูปแบบของรายงาน การเปรียบเทียบแนวคิดการประเมินแบบเดิมกับแบบองค์รวมแสดงได้ดังตารางที่ 1.3

ตารางที่ 1.3 เปรียบเทียบแนวคิดการประเมินคุณภาพแบบเดิมกับแบบองค์รวม (holistic assessment)

ประเด็นเปรียบเทียบ	แนวคิดการประเมินแบบเดิม	แนวคิดการประเมินแบบองค์รวม
เป้าหมายหลัก	ตรวจสอบและตัดสินถูก–ผิด	พัฒนาบนพื้นฐานบริบทของสถานศึกษา
ลักษณะข้อมูล	เน้นปริมาณแฟ้มเอกสารและโครงการ	เน้นข้อมูลเชิงประจักษ์จากการปฏิบัติจริง
วิธีการตัดสิน	ตามเกณฑ์คะแนนดิบหรือรายการตรวจสอบ	ใช้ความเชี่ยวชาญของผู้ประเมิน (expert judgment)
ภาระงาน	สร้างเอกสารพิเศษเพื่อรอรับการตรวจ	ใช้ร่องรอยหลักฐานจากการทำงานปกติ
บทบาทผู้ประเมิน	ทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบ	ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร (peer review)

ที่มา: ปรับจากสำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

1.3.2 แนวคิดพื้นฐาน การประกันคุณภาพภายในและการประเมินคุณภาพภายนอก

แนวคิดพื้นฐานที่ผู้เรียนต้องเข้าใจคือ ระบบการประกันคุณภาพการศึกษาไทยประกอบด้วยสองส่วนที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ การประกันคุณภาพภายใน (internal quality assurance: IQA) ซึ่งเป็นภารกิจของสถานศึกษาเองที่ต้องดำเนินการ อย่างต่อเนื่องเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารการศึกษา และการประเมินคุณภาพภายนอก (external quality assessment: EQA) ซึ่งดำเนินการโดยหน่วยงานภายนอกที่เป็นอิสระและเป็นกลาง คือ สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) หรือ สมศ. ทั้งสองส่วนนี้มิได้แยกขาดจากกัน แต่เชื่อมโยงกันโดยใช้ผลการประกันคุณภาพภายในเป็นฐาน ของการประเมินภายนอก เพื่อร่วมรับผิดชอบ (accountability) ต่อผลการจัดการศึกษา (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) รายละเอียดความสัมพันธ์ของทั้งสองระบบจะกล่าวถึงอย่างลึกซึ้งในบทที่ 9

ตัวอย่างรูปธรรมที่สะท้อนวิวัฒนาการนี้ คือ ประสบการณ์ของครูจำนวนมากที่ก่อนปี พ.ศ. 2561 ต้องจัดทำแฟ้มเอกสาร หลักฐานหนาหลายสิบแฟ้มเพื่อรอรับการประเมิน จนแทบไม่มีเวลา

เตรียมการสอน แต่ภายหลังการปรับระบบ ครูสามารถใช้ ร่องรอยจากการทำงานปกติ เช่น แผนการจัดการเรียนรู้ที่มีบันทึกหลังสอน ผลงานนักเรียน และภาพกิจกรรม มาเป็นหลักฐาน เชิงประจักษ์ได้โดยตรง ซึ่งช่วยลดภาระและทำให้การประเมินสะท้อนคุณภาพที่แท้จริงมากขึ้น งานวิจัยของ วิษณุ ทรัพย์สมบัติ และคณะ (2566) เสนอแนวทางขับเคลื่อนมาตรฐานสู่การปฏิบัติที่สอดคล้องกับกระบวนทัศน์ใหม่นี้ เช่น การพัฒนาระบบรายงานการประเมินตนเองแบบอิเล็กทรอนิกส์ (e-SAR)

สำหรับการประยุกต์ใช้ นักศึกษาครูควรเข้าใจว่าการเปลี่ยนกระบวนทัศน์มิได้หมายความว่าคุณภาพมีความสำคัญน้อยลง ตรงกันข้าม คุณภาพกลับมีความสำคัญมากขึ้น เพียงแต่เปลี่ยนวิธีการจาก “การพิสูจน์ด้วยเอกสาร” มาเป็น “การสะท้อนด้วยการปฏิบัติจริง” ข้อควรระวังคือ ครูบางส่วนอาจเข้าใจผิดว่าการลดเอกสารหมายถึงการลดความรับผิดชอบ ซึ่งไม่ถูกต้อง เพราะหลักฐานเชิงประจักษ์จากงานปกติยังคงต้องมีคุณภาพและจัดเก็บอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถ สะท้อนคุณภาพได้อย่างน่าเชื่อถือ

1.4 หลักการสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษา

การประกันคุณภาพการศึกษาในยุคปัจจุบันถูกออกแบบบนความเชื่อที่ว่า “คุณภาพคือหน้าที่ปกติ” ของบุคลากรทุกคน หลักการสำคัญที่กำกับการดำเนินงานจึงประยุกต์มาจากศาสตร์การบริหารคุณภาพ ผสานกับธรรมชาติเฉพาะของงานการศึกษา เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ลดภาระงานที่ไม่จำเป็น และเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการประเมิน หลักการเหล่านี้ ประกอบด้วยวงจรคุณภาพ PDCA และหลักการประเมินแนวใหม่อีกหลายประการ ซึ่งจะอธิบายตามลำดับ

1.4.1 วงจรคุณภาพ PDCA (Plan–Do–Check–Act)

วงจรคุณภาพ PDCA หรือวงจรเดมิง (Deming cycle) เป็นหลักการพื้นฐานที่สุดของการบริหารคุณภาพ พัฒนาโดยเดมิง (Deming, 1986) ต่อยอดจากแนวคิดของชูฮาร์ต (Shewhart) ประกอบด้วยสี่ขั้นตอนที่หมุนเวียนต่อเนื่องเป็นวงจร ได้แก่ ขั้นวางแผน (Plan) คือการกำหนดเป้าหมาย มาตรฐาน และวิธีการ ขั้นปฏิบัติ (Do) คือการดำเนินการตามแผน ขั้นตรวจสอบ (Check) คือการติดตามและประเมินผลเทียบกับเป้าหมาย และขั้นปรับปรุง (Act) คือการนำผลที่ได้ไปปรับปรุงและวางแผนรอบใหม่ จุดเด่นของ PDCA คือการไม่หยุดนิ่งอยู่ที่การทำตามแผน แต่นำผลการประเมินกลับมาพัฒนาอย่างเป็นระบบ ในงานประกันคุณภาพการศึกษา วงจรนี้สะท้อนผ่านการกำหนดมาตรฐาน การจัดทำและดำเนินการตามแผนพัฒนา การประเมินและ จัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) และการนำผลไปกำหนดทิศทางของแผนพัฒนาในปีต่อไป (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ดังแสดงในแผนภาพที่ 1.1

แผนภาพที่ 1.1 วงจรคุณภาพ PDCA กับการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา

ขั้นของวงจร	ความหมาย	ตัวอย่างในงานประกันคุณภาพของสถานศึกษา
P – Plan (วางแผน)	กำหนดมาตรฐาน เป้าหมาย และวิธีการ	กำหนดมาตรฐานการศึกษาและจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษา
D – Do (ปฏิบัติ)	ดำเนินการตามแผนที่วางไว้	จัดการเรียนการสอนและดำเนินโครงการตามแผนปฏิบัติการประจำปี
C – Check (ตรวจสอบ)	ติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล	ประเมินผลตามมาตรฐานและจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR)
A – Act (ปรับปรุง)	นำผลไปปรับปรุงและพัฒนาต่อ	นำผลจาก SAR ไปกำหนดทิศทางแผนพัฒนาในปีถัดไป

ที่มา: ประยุกต์จาก Deming (1986) และสำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

1.4.2 หลักการประเมินแนวใหม่เพื่อการพัฒนา

นอกจากวงจร PDCA แล้ว ระบบประกันคุณภาพตามแนวคิดปัจจุบันยังยึดหลักการประเมินแนวใหม่ที่มุ่งการพัฒนา 4 ประการ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ประการแรกคือ การประเมินแบบองค์รวม (holistic assessment) ซึ่งพิจารณาคุณภาพจากภาพรวมตามบริบทของสถานศึกษา มิใช่การให้คะแนนแยกเป็นรายการย่อย ประการที่สองคือ การใช้หลักฐานเชิงประจักษ์ (evidence-based assessment) ที่อาศัยร่องรอยจากการปฏิบัติงานจริง มิใช่เอกสารที่จัดทำขึ้นเป็นพิเศษ ประการที่สามคือ การตัดสินโดยอาศัยความเชี่ยวชาญ (expert judgment) ที่เชื่อมั่นในวิจารณญาณของผู้ประเมิน ที่เข้าใจบริบทการศึกษาอย่างลึกซึ้ง แทนการยึดคะแนนดิบตามรายการตรวจสอบ และประการที่สี่คือ การทบทวนผลโดยผู้รู้ ระดับเดียวกัน (peer review) ที่เปลี่ยนบทบาทผู้ประเมินจาก “ผู้จับผิด” เป็น “กัลยาณมิตร” ผู้ร่วมเรียนรู้และพัฒนา

หลักการทั้งสี่นี้ตั้งอยู่บนฐานของ “ความไว้วางใจทางวิชาชีพ” (professional trust) กล่าวคือ เมื่อระบบเชื่อมั่นในความเป็น มืออาชีพของครูและผู้ประเมิน สถานศึกษาก็ไม่จำเป็นต้องสร้างเอกสารหลักฐานจำนวนมากเพื่อพิสูจน์ตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดการบริหารคุณภาพโดยรวมที่เน้นการสร้างวัฒนธรรมคุณภาพและการมีส่วนร่วมของทุกคน (Sallis, 2014) เมื่อรวมหลักการ วงจร PDCA เข้ากับหลักการประเมินแนวใหม่ จึงสรุปเป็นหลักการสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษาได้ดังกล่องสรุปต่อไปนี้

หลักการสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษา 5 ประการ

1) ดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องตามวงจรคุณภาพ PDCA

2) ประเมินแบบองค์รวม (holistic) สะท้อนคุณภาพตามบริบทจริงของสถานศึกษา

3) ใช้หลักฐานเชิงประจักษ์ (evidence-based) จากการทำงานปกติ ไม่สร้างภาระเอกสารส่วนเกิน

4) ตัดสินโดยผู้เชี่ยวชาญ (expert judgment) และทบทวนโดยผู้รู้ระดับเดียวกัน (peer review)

5) เน้นการมีส่วนร่วมและการปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยมีคุณภาพผู้เรียนเป็นเป้าหมายสูงสุด

ตัวอย่างรูปธรรมในบริบทไทย เช่น โรงเรียนแห่งหนึ่งใช้วงจร PDCA ในการพัฒนาทักษะการอ่านของผู้เรียน โดยขั้นวางแผน กำหนดเป้าหมายและคัดเลือกวิธีสอนการอ่าน ขั้นปฏิบัติจัดการเรียนการสอนตามแผน ขั้นตรวจสอบประเมินความก้าวหน้า ของผู้เรียนเป็นระยะ และขั้นปรับปรุงนำผลมาปรับวิธีสอนในภาคเรียนถัดไป กระบวนการเช่นนี้ทำให้คุณภาพค่อย ๆ ยกระดับ ขึ้นอย่างเป็นระบบ มิใช่การพัฒนาแบบครั้งคราว สำหรับการประยุกต์ใช้ นักศึกษาครูสามารถนำวงจร PDCA ไปใช้ได้แม้ใน ระดับห้องเรียนของตนเอง เช่น การวิจัยในชั้นเรียน

ข้อควรระวังในการนำหลักการไปใช้คือ การเข้าใจ PDCA เพียงผิวเผินว่าเป็นเพียงการ “ทำตามแผน” โดยละเลยขั้นตรวจสอบ และปรับปรุง ซึ่งจะทำให้วงจรไม่สมบูรณ์และไม่เกิดการพัฒนา นอกจากนี้การอ้างหลัก expert judgment โดยปราศจาก หลักฐานเชิงประจักษ์ที่หนักแน่น อาจกลายเป็นการใช้ความรู้สึกส่วนตัวตัดสิน ดังนั้นหลักการทั้งห้าจึงต้องใช้ร่วมกัน อย่างสมดุล จึงจะสะท้อนคุณภาพได้อย่างน่าเชื่อถือและเป็นธรรม

1.5 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการประกันคุณภาพการศึกษา

การประกันคุณภาพการศึกษาของไทยมิได้เป็นเพียงแนวคิดทางวิชาการ แต่มีสถานะเป็น “ข้อผูกพันทางกฎหมาย” ที่สถานศึกษา ทุกแห่งต้องปฏิบัติ การเข้าใจลำดับชั้นและพัฒนาการของกฎหมายที่เกี่ยวข้องจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับนักศึกษาครู กฎหมายเหล่านี้เรียงตามลำดับศักดิ์จากสูงไปต่ำ เริ่มจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่รับรองสิทธิและหน้าที่ของรัฐ ในการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ ลงมาสู่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติซึ่งเป็นกฎหมายแม่บท และกฎกระทรวงซึ่งกำหนดรายละเอียดวิธีปฏิบัติ

1.5.1 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (หมวด 6)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ถือเป็นกฎหมายแม่บทที่วางรากฐานการประกันคุณภาพการศึกษาไทย โดยหมวด 6 ว่าด้วย “มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา”

กำหนดหลักการสำคัญไว้สามมาตรา ได้แก่ มาตรา 47 ที่บัญญัติให้มีระบบ การประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ ประกอบด้วยระบบการประกันคุณภาพภายในและ ระบบการประกันคุณภาพภายนอก โดยให้ระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพเป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง มาตรา 48 ที่กำหนดให้หน่วยงานต้นสังกัดและสถานศึกษาจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายใน โดยถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และจัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัดและเปิดเผยต่อสาธารณชน และมาตรา 49 ที่กำหนดให้มีสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ทำหน้าที่ประเมินคุณภาพภายนอก อย่างน้อยหนึ่งครั้งในทุกห้าปี (ราชกิจจานุเบกษา, 2542) บทบัญญัติเหล่านี้คือที่มาของหน้าที่ในการประกันคุณภาพที่ครู ทุกคนต้องเกี่ยวข้อง

ภายใต้กรอบของพระราชบัญญัติแม่บท ได้มีการออกกฎกระทรวงเพื่อกำหนดรายละเอียดวิธีปฏิบัติและปรับปรุงให้เหมาะสมกับ สภาพการณ์เป็นระยะ ตั้งแต่กฎกระทรวง พ.ศ. 2546 กฎกระทรวง พ.ศ. 2553 จนถึงกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน พัฒนาการของกฎหมายที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปเป็นไทม์ไลน์ได้ดังตารางที่ 1.4

ตารางที่ 1.4 ไทม์ไลน์พัฒนาการของกฎหมายการประกันคุณภาพการศึกษาไทย

ปี พ.ศ.	กฎหมาย/นโยบาย	สาระสำคัญ
2542	พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (หมวด 6)	บัญญัติให้มีระบบประกันคุณภาพภายในและภายนอกเป็นครั้งแรก
2546	กฎกระทรวงว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์ฯ พ.ศ. 2546	กำหนดวิธีการประกันคุณภาพภายในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2553	กฎกระทรวงว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์ฯ พ.ศ. 2553	ปรับปรุงระบบ แต่พบปัญหามาตรฐาน/ตัวบ่งชี้มากและภาระเอกสารซ้ำซ้อน
2561	กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561	ยกเลิกฉบับ 2553 ลดภาระ เน้นประเมินองค์รวมและใช้หลักฐานจากงานปกติ
2561	(ประกาศ) มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561	กำหนดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของการศึกษา 3 ด้าน เป็นกรอบมาตรฐาน

ที่มา: ราชกิจจานุเบกษา (2542); กระทรวงศึกษาธิการ (2561); สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2561)

1.5.2 มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561

นอกจากกฎหมายที่กำหนด “กระบวนการ” ประกันคุณภาพแล้ว ยังมีกฎหมายที่กำหนด “เป้าหมาย” ของคุณภาพ คือ มาตรฐาน การศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 ซึ่งกำหนดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของการศึกษา (desired outcomes of education) ไว้ 3 ด้าน ได้แก่ การเป็นผู้เรียนรู้ (learner person) การเป็นผู้ร่วมสร้างสรรค์นวัตกรรม (innovative co-creator) และการเป็นพลเมืองที่เข้มแข็ง (active citizen) (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561) มาตรฐานการศึกษาของชาตินี้เป็นกรอบ ให้สถานศึกษาแต่ละแห่งนำไปกำหนดมาตรฐานการศึกษาของตนเองให้สอดคล้อง เพื่อใช้เป็นเป้าหมายในการประกันคุณภาพ กล่าวได้ว่าพระราชบัญญัติและกฎกระทรวงกำหนด “วิธีการ” ส่วนมาตรฐานการศึกษาของชาติกำหนด “เป้าหมาย” ซึ่งทั้งสองส่วน ต้องทำงานประสานกัน

ตัวอย่างรูปธรรมในบริบทไทย เช่น เมื่อโรงเรียนจะกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา ครูและผู้บริหารต้องศึกษามาตรฐาน การศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 และมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานควบคู่กับกฎกระทรวงฯ 2561 แล้วแปลงเป็นเป้าหมายและ ตัวบ่งชี้ที่สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียน เช่น โรงเรียนในชุมชนเกษตรอาจกำหนดคุณลักษณะ “พลเมืองที่เข้มแข็ง” ให้สัมพันธ์ กับการมีจิตสาธารณะต่อท้องถิ่น การเชื่อมโยงเช่นนี้ทำให้การประกันคุณภาพมีทิศทางและความหมายต่อผู้เรียนอย่างแท้จริง

สำหรับการประยุกต์ใช้ นักศึกษาครูควรรู้จักสืบค้นและอ้างอิงตัวบทกฎหมายที่ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน เพราะกฎหมายการศึกษา มีการปรับปรุงเป็นระยะ ข้อควรระวังคือการอ้างอิงกฎหมายที่ถูกยกเลิกไปแล้ว เช่น การอ้างกฎกระทรวงฉบับ พ.ศ. 2553 ซึ่งถูกยกเลิกโดยฉบับ พ.ศ. 2561 ไปแล้ว นอกจากนี้ครูควรเข้าใจ “เจตนารมณ์” ของกฎหมายมากกว่าการท่องจำตัวบท เพื่อให้นำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามความมุ่งหมายที่แท้จริง

1.6 สาระสำคัญของกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561

กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 เป็นกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน ออกโดยอาศัยอำนาจตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2561 และเผยแพร่ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 135 ตอนที่ 11 ก เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2561 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561) กฎกระทรวงฉบับนี้ตราขึ้นเพื่อ ยกเลิกกฎกระทรวงว่าด้วยระบบหลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2553 ที่สร้างภาระแก่สถานศึกษา โดยมีเจตนารมณ์เพื่อ “ปรับปรุงระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษาให้เกิด

ประสิทธิภาพและเหมาะสม กับการปฏิบัติงานตามปกติ” (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) สาระสำคัญโดยสรุปแสดงในกล่องต่อไปนี้

สาระสำคัญของกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561

1. ประกาศใช้ 20 กุมภาพันธ์ 2561 (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 135 ตอนที่ 11 ก, 23 กุมภาพันธ์ 2561)
2. ยกเลิกกฎกระทรวงว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2553
3. เจตนารมณ์คือลดภาระ เพิ่มประสิทธิภาพ เน้นการประเมินเพื่อพัฒนาบนพื้นฐานงานปกติ
4. กำหนดให้สถานศึกษาจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายใน 5 ขั้นตอน
5. สถานศึกษาจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) เสนอต้นสังกัดเป็นประจำทุกปี
6. ต้นสังกัดส่ง SAR และประเด็นที่ต้องการให้ตรวจสอบให้แก่ สมศ. เพื่อการประเมินภายนอก

1.6.1 ระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา 5 ขั้นตอน

หัวใจของกฎกระทรวงฯ 2561 อยู่ที่ข้อ 3 ซึ่งกำหนดให้สถานศึกษาแต่ละแห่งจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายใน (internal quality assurance: IQA) ที่ดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนที่เชื่อมโยงกัน เป็นวงจร ได้แก่ การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษา การดำเนินการตามแผน การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายใน และการติดตามผลการดำเนินการเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561) ทั้ง 5 ขั้นตอนสอดคล้องกับวงจรคุณภาพ PDCA ที่กล่าวถึงในหัวข้อ 8.4 ดังแสดงในตารางที่ 1.5

ตารางที่ 1.5 ระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา 5 ขั้นตอน ตามกฎกระทรวงฯ พ.ศ. 2561

ขั้นที่	ขั้นตอนการดำเนินงาน	สาระสำคัญ	PDCA
1	กำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา	กำหนดมาตรฐานและเป้าหมายความสำเร็จที่สะท้อนคุณภาพ ให้สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาชาติ	Plan
2	จัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษา	จัดทำแผนพัฒนาฯ และแผนปฏิบัติการประจำปีที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐาน	Plan
3	ดำเนินการตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษา	ปฏิบัติตามแผนงาน/โครงการที่กำหนดไว้	Do
4	ประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายใน	ประเมินผลตามมาตรฐาน และจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR)	Check
5	ติดตามผลการดำเนินการ	นำผลไปพัฒนาคุณภาพต่อเนื่อง และส่ง SAR	Act

		ต่อหน่วยงานต้นสังกัดทุกปี	

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (2561) และสำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

1.6.2 บทบาทหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องตามกฎกระทรวงฯ 2561

กฎกระทรวงฯ 2561 ได้ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์และบทบาทของผู้เกี่ยวข้องอย่างมีนัยสำคัญ สถานศึกษามีหน้าที่กำหนด มาตรฐานการศึกษาของตนเอง จัดทำแผนพัฒนา ดำเนินการ ประเมินผล และจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) เสนอต่อ คณะกรรมการสถานศึกษาและหน่วยงานต้นสังกัดเป็นประจำทุกปี ขณะที่หน่วยงานต้นสังกัดเปลี่ยนบทบาทจากการเป็น “ผู้สั่งการและตรวจสอบ” มาเป็น “ผู้ส่งเสริม สนับสนุน และให้คำปรึกษา” เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่สถานศึกษา และเมื่อ ได้รับ SAR แล้วต้องจัดส่งให้สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) พร้อมประเด็นที่ต้องการให้ ตรวจสอบ ส่วน สมศ. ในฐานะหน่วยงานประเมินภายนอกที่เป็นอิสระ ทำหน้าที่ประเมินเพื่อยืนยันคุณภาพและให้ข้อเสนอแนะ เพื่อการพัฒนา มิใช่เพื่อจับผิดหรือตัดสินลงโทษ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561; สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก)

ตัวอย่างรูปธรรมในบริบทไทย เช่น ในรอบปีการศึกษาหนึ่ง โรงเรียนแห่งหนึ่งดำเนินการครบทั้ง 5 ขั้นตอน โดยต้นปีร่วมกัน ทบทวนและกำหนดมาตรฐานของโรงเรียน จัดทำแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการ ระหว่างปีครูจัดการเรียนการสอนและเก็บร่องรอย หลักฐานจากงานปกติ ปลายปีคณะครูร่วมกันประเมินผลตามมาตรฐานและเขียน SAR เสนอคณะกรรมการสถานศึกษาให้ความเห็นชอบ แล้วส่งต่อสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา จากนั้นนำผลและข้อเสนอแนะไปกำหนดแผนพัฒนาในปีถัดไป งานวิจัยของ วิษณุ ทรัพย์สมบัติ และคณะ (2566) ชี้ว่าการพัฒนาระบบรายงานแบบอิเล็กทรอนิกส์ (e-SAR) ช่วยให้กระบวนการนี้ มีประสิทธิภาพและลดภาระงานเอกสารของครูได้จริง

สำหรับการประยุกต์ใช้ในวิชาชีพครู ว่าที่ครูควรเตรียมความพร้อมโดยฝึกรวบรวมหลักฐานเชิงประจักษ์จาก “งานปกติ” เช่น แผนการจัดการเรียนรู้ที่มีบันทึกหลังสอน ผลงานนักเรียนที่แสดงพัฒนาการ และร่องรอยกิจกรรม เพื่อใช้สะท้อนคุณภาพ ในการจัดทำ SAR ข้อควรระวังคือ การมองการจัดทำ SAR เป็นเพียง “พิธีกรรมปลายปี” ที่เร่งทำเอกสารเพื่อส่งให้ทัน ซึ่งขัดกับเจตนารมณ์ของกฎกระทรวงฯ 2561 ที่ต้องการให้คุณภาพเป็นผลของการทำงานอย่างมีเป้าหมายตลอดทั้งปี หากครูเข้าใจและปฏิบัติตามเจตนารมณ์นี้ การประกันคุณภาพจะกลายเป็นเครื่องมือพัฒนาผู้เรียนที่ทรงพลังอย่างแท้จริง

กิจกรรมการเรียนการสอนและใบงาน

บทนี้จัดกิจกรรมตามแนวทางการเรียนรู้เชิงรุก (active learning) โดยแบ่งเป็นสามช่วง ดังนี้

ก) ขั้นก่อนเรียน

1. ทำแบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) เพื่อตรวจสอบความรู้เดิม
2. อภิปรายนำ ให้ผู้สอนตั้งคำถามกระตุ้น “ทำไมโรงเรียนต้องถูกประเมินคุณภาพ และครูได้อะไรจากการประกันคุณภาพ”

ข) ขั้นระหว่างเรียน

1. บรรยายเชิงปฏิสัมพันธ์ประกอบสไลด์และตัวบทกฎกระทรวงฯ 2561 ในหัวข้อ 1.1–1.6
2. กิจกรรมกลุ่มย่อย ให้วิเคราะห์ไทม์ไลน์กฎหมาย (ตารางที่ 8-4) และเชื่อมโยง 5 ขั้นตอน IQA กับวงจร PDCA
3. ปฏิบัติใบงานที่ 1.1 (สรุปสาระกฎกระทรวงฯ 2561 เป็นผังมโนทัศน์) และใบงานที่ 1.2 (วิเคราะห์กรณีศึกษา)

ค) ขั้นหลังเรียน

1. นำเสนอผังมโนทัศน์และผลการวิเคราะห์กรณีศึกษาหน้าชั้นเรียน พร้อมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (peer review)
2. ทำแบบทดสอบหลังเรียน (Post-test) และเขียนสะท้อนคิดบทบาทความรับผิดชอบทางวิชาชีพของตน

ใบงานที่ 1.1 สรุปสาระสำคัญกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 (รายบุคคล)

คำชี้แจง: ให้นักศึกษาสรุปสาระสำคัญของกฎกระทรวงฯ 2561 เป็น “ผังมโนทัศน์” (concept map) 1 หน้า

ประเด็นที่ต้องครอบคลุม คือ (1) เจตนารมณ์และที่มา (2) ระบบประกันคุณภาพภายใน 5 ขั้นตอน (3) บทบาทของสถานศึกษา ต้นสังกัด และ สมศ. (4) ความเชื่อมโยงกับวงจร PDCA

เกณฑ์ประเมิน ใช้รูบริคในหัวข้อ 12.2 (ความถูกต้อง ความครบถ้วน การเชื่อมโยง และความเป็นระบบ)

ใบงานที่ 1.2 วิเคราะห์กรณีศึกษาการประกันคุณภาพของสถานศึกษา (กลุ่ม 3–4 คน)

สถานการณ์ คือโรงเรียนแห่งหนึ่งจัดทำ SAR เฉพาะช่วงใกล้รับการประเมิน โดยเร่งสร้างเอกสารย้อนหลัง

และเน้นรายงานเฉพาะคะแนนสอบระดับชาติ โดยไม่ใช้ร่องรอยการเรียนรู้จากงานปกติ

คำถาม ดังนี้ (1) การกระทำนี้สอดคล้องหรือขัดกับเจตนารมณ์ของกฎกระทรวงฯ 2561 อย่างไร

(2) ส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของ SAR ตามแนวคิดการประเมินแบบองค์รวมอย่างไร

(3) หากท่านเป็นครูในโรงเรียนนี้ จะเสนอแนวทางปรับปรุงตามหลักการในบทนี้อย่างไร

สรุปบทเรียน

การประกันคุณภาพการศึกษา (educational quality assurance) เป็นกระบวนการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อสร้างความมั่นใจแก่สังคมว่าผู้เรียนจะได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐาน แตกต่างจากการควบคุมคุณภาพ (QC) ที่ตรวจสอบเฉพาะผลผลิตปลายทาง โดยการประกันคุณภาพมุ่งป้องกันและพัฒนาที่ระบบและกระบวนการ ความสำคัญของ การประกันคุณภาพอยู่ที่การสร้างความรับผิดชอบต่อสาธารณะ (accountability) การคุ้มครองสิทธิการเรียนรู้ของผู้เรียน และการยกระดับมาตรฐานวิชาชีพครู

ในเชิงพัฒนาการ ระบบประกันคุณภาพไทยได้เปลี่ยนกระบวนทัศน์จาก “การตรวจสอบ” สู่ “การพัฒนาและวัฒนธรรมคุณภาพ” โดยยึดหลักการสำคัญ ได้แก่ วงจรคุณภาพ PDCA การประเมินแบบองค์รวม การใช้หลักฐานเชิงประจักษ์ การตัดสินโดย ผู้เชี่ยวชาญ และการทบทวนโดยผู้รู้ระดับเดียวกัน ทั้งหมดนี้มีกฎหมายรองรับตั้งแต่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 6 จนถึงกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ซึ่งกำหนดให้สถานศึกษามีระบบประกันคุณภาพ ภายใน 5 ขั้นตอน และจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) เสนอต้นสังกัดทุกปี การเข้าใจความหมาย ความสำคัญ หลักการ และกรอบกฎหมายเหล่านี้ จะช่วยให้นักศึกษาครูปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมืออาชีพ และเปลี่ยนการประเมินให้เป็นเครื่องมือ ยกระดับคุณภาพผู้เรียนได้อย่างแท้จริง อันเป็นรากฐานสู่การศึกษาเรื่องระบบประกันคุณภาพภายในและภายนอกในบทต่อไป

แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

คำชี้แจง: จงเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (ข้อละ 1 คะแนน รวม 10 คะแนน) แบบทดสอบนี้เป็นคู่ขนานกับแบบทดสอบก่อนเรียน เฉลยอยู่ท้ายบท

1) ข้อใดอธิบาย “การประกันคุณภาพการศึกษา” ได้ถูกต้องที่สุด

   ก. การสอบปลายภาคเพื่อตัดสินผลการเรียนของผู้เรียน

   ข. กระบวนการสร้างความมั่นใจอย่างเป็นระบบว่าผู้เรียนจะได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐาน

   ค. การจัดทำเอกสารหลักฐานเพื่อรอรับการตรวจประเมิน

   ง. การจัดอันดับโรงเรียนตามผลสอบระดับชาติ

2) “ความรับผิดชอบต่อสาธารณะ” (public accountability) ในการประกันคุณภาพหมายถึงข้อใด

   ก. การรับผิดชอบเฉพาะต่อผู้บริหารโรงเรียน

   ข. การที่สถานศึกษาต้องรับผิดชอบและพร้อมชี้แจงคุณภาพการจัดการศึกษาต่อสังคม

   ค. การลดงบประมาณเพื่อความประหยัด

   ง. การเก็บข้อมูลคุณภาพไว้เป็นความลับ

3) การประกันคุณภาพ (QA) แตกต่างจากการควบคุมคุณภาพ (QC) อย่างไร

   ก. QA ตรวจที่ปลายทาง ส่วน QC ป้องกันที่ต้นทาง

   ข. QA และ QC มีความหมายเหมือนกันทุกประการ

   ค. QA เน้นป้องกันที่ระบบและกระบวนการ ส่วน QC เน้นตรวจสอบผลผลิตปลายทาง

   ง. QA ใช้เฉพาะระดับอุดมศึกษาเท่านั้น

4) ข้อใดคือกฎหมายแม่บทของการประกันคุณภาพการศึกษาไทย

   ก. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

   ข. กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561

   ค. มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561

   ง. พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ. 2547

5) กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ออกมาเพื่อแก้ปัญหาใดของระบบเดิม

   ก. การขาดการสอบระดับชาติ

   ข. ภาระเอกสารจำนวนมากและมาตรฐาน/ตัวบ่งชี้ที่เกินจำเป็น

ค. การไม่มีหน่วยงานประเมินภายนอก

ง. การมีครูจำนวนน้อยเกินไป

6) “Peer Review” ในระบบประกันคุณภาพหมายถึงข้อใด

ก. การประเมินตนเองของผู้เรียน

ข. การตรวจสอบโดยผู้บังคับบัญชาระดับสูง

ค. การทบทวนผลการประเมินโดยผู้รู้ระดับเดียวกันในฐานะกัลยาณมิตร

ง. การประเมินโดยผู้ปกครองของนักเรียน

7) ขั้น “Check” (ตรวจสอบ) ในวงจร PDCA ตรงกับงานใดของสถานศึกษา

ก. การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา

ข. การดำเนินโครงการตามแผนปฏิบัติการ

ค. การประเมินผลตามมาตรฐานและจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR)

ง. การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษา

8) ระบบการประกันคุณภาพภายในตามกฎกระทรวงฯ 2561 ประกอบด้วยกี่ขั้นตอน

ก. 3 ขั้นตอน

ข. 4 ขั้นตอน

ค. 5 ขั้นตอน

ง. 7 ขั้นตอน

9) เมื่อจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) เสร็จ สถานศึกษาต้องเสนอต่อใครเป็นประจำทุกปี

ก. หน่วยงานต้นสังกัดและคณะกรรมการสถานศึกษา

ข. สำนักนายกรัฐมนตรี

ค. กระทรวงการคลัง

ง. องค์การการศึกษาระหว่างประเทศ

10) บทบาทของหน่วยงานต้นสังกัดตามกฎกระทรวงฯ 2561 คือข้อใด

ก. สั่งการและลงโทษสถานศึกษาที่ไม่ผ่านเกณฑ์

ข. ส่งเสริม สนับสนุน และให้คำปรึกษาแก่สถานศึกษา

ค. ทำหน้าที่ประเมินคุณภาพภายนอกแทน สมศ.

ง. จัดทำ SAR แทนสถานศึกษา

แบบฝึกหัดท้ายบท/คำถามทบทวน

จงตอบคำถามต่อไปนี้โดยอาศัยความเข้าใจจากเนื้อหาในบท พร้อมยกตัวอย่างประกอบ (ศึกษาเพิ่มเติมได้จากคู่มือการจัดทำรายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค))

1) อธิบายความหมายและความแตกต่างระหว่างการควบคุมคุณภาพ (QC) การประกันคุณภาพ (QA) และการบริหารคุณภาพ (TQM) พร้อมยกตัวอย่างในบริบทของโรงเรียน
2) จงวิเคราะห์ว่าหลักการตัดสินโดยผู้เชี่ยวชาญ (expert judgment) และการทบทวนโดยผู้รู้ระดับเดียวกัน (peer review) ช่วยเสริมสร้าง “ความไว้วางใจทางวิชาชีพ” ในระบบประกันคุณภาพได้อย่างไร
3) อธิบายระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา 5 ขั้นตอนตามกฎกระทรวงฯ 2561 และเชื่อมโยงแต่ละขั้นตอนเข้ากับวงจรคุณภาพ PDCA
4) กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 มีส่วนช่วย “ลดภาระงานครู” ในมิติใดบ้าง จงอธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบ
5) ในฐานะครูบรรจุใหม่ ท่านจะเตรียมและรวบรวมหลักฐานเชิงประจักษ์จาก “งานปกติ” เพื่อใช้ในการประกันคุณภาพและการจัดทำ SAR อย่างไร

เครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท

การวัดและประเมินผลประจำบทออกแบบให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้และผลลัพธ์การเรียนรู้ CLO4 โดยจับคู่เครื่องมือกับระดับพฤติกรรม ดังนี้ จุดประสงค์ข้อ 1–4 (พุทธิพิสัยระดับเข้าใจ–วิเคราะห์) วัดด้วย แบบทดสอบและใบงานสรุปกฎกระทรวงฯ 2561 ส่วนจุดประสงค์ข้อ 5 (จิตพิสัย) วัดด้วยแบบสังเกตพฤติกรรมและเจตคติ

แบบทดสอบและเกณฑ์การให้คะแนน

ใช้แบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนแบบปรนัย 4 ตัวเลือก จำนวน 10 ข้อ ข้อละ 1 คะแนน รวม 10 คะแนน (วัดจุดประสงค์ข้อ 1–4/CLO4) เกณฑ์การผ่านกำหนดที่ร้อยละ 70 (ตอบถูกตั้งแต่ 7 ข้อขึ้นไป) การเปรียบเทียบคะแนนก่อน–หลังเรียนใช้สะท้อนพัฒนาการความเข้าใจของผู้เรียน

รูบริคประเมินใบงานที่ 1.1 (ผังมโนทัศน์สรุปกฎกระทรวงฯ 2561)

ตารางที่ 1.6 รูบริคประเมินผังมโนทัศน์สรุปสาระกฎกระทรวงฯ พ.ศ. 2561 (เต็ม 16 คะแนน)

เกณฑ์การประเมิน	ดีมาก (4)	ดี (3)	พอใช้ (2)	ปรับปรุง (1)
1) ความถูกต้องของเนื้อหา	ถูกต้องครบถ้วนทุกประเด็น	ถูกต้องเป็นส่วนใหญ่	ถูกต้องบางส่วน มีคลาดเคลื่อน	คลาดเคลื่อนมาก
2) ความครบถ้วน (5 ขั้น + บทบาทหน่วยงาน)	ครบทั้ง 5 ขั้นและบทบาททุกฝ่าย	ขาดเล็กน้อย 1 ประเด็น	ขาด 2–3 ประเด็น	ขาดสาระหลักหลายประเด็น
3) การเชื่อมโยง (PDCA / IQA–EQA)	เชื่อมโยงชัดเจนเป็นเหตุเป็นผล	เชื่อมโยงได้ดีเป็นส่วนใหญ่	เชื่อมโยงบางส่วน	ไม่ปรากฏการเชื่อมโยง
4) ความเป็นระบบและการนำเสนอ	เป็นระบบ อ่านเข้าใจง่าย น่าสนใจ	เป็นระบบพอสมควร	ยังไม่เป็นระบบเท่าที่ควร	สับสน เข้าใจยาก

ที่มา: ผู้เรียบเรียง

เกณฑ์การผ่าน ได้คะแนนรวมตั้งแต่ 11 คะแนนขึ้นไป (ร้อยละ 70) และไม่มีเกณฑ์ข้อใดต่ำกว่าระดับ “พอใช้ (2)” ผลการประเมินใช้สะท้อนความเข้าใจเชิงโครงสร้างของผู้เรียนเกี่ยวกับกฎกระทรวงฯ 2561 (จุดประสงค์ข้อ 4/CLO4)

แบบสังเกตพฤติกรรมและเจตคติ (จิตพิสัย)

ตารางที่ 1.7 แบบสังเกตพฤติกรรมและเจตคติต่อความรับผิดชอบทางวิชาชีพ (เต็ม 15 คะแนน)

รายการสังเกต	มาก (3)	ปานกลาง (2)	น้อย (1)
1) ตระหนักถึงความสำคัญของการประกันคุณภาพที่มีต่อผู้เรียน			
2) แสดงความรับผิดชอบต่องานกลุ่มและงานที่ได้รับมอบหมาย			
3) ให้ความร่วมมือและรับฟังความเห็นของเพื่อน (peer review)			
4) แสดงเจตคติเชิงบวกต่อบทบาทหน้าที่ทางวิชาชีพครู			
5) เชื่อมโยงแนวคิดการประกันคุณภาพสู่การพัฒนาตนเองในวิชาชีพ			

ที่มา: ผู้เรียบเรียง

เกณฑ์การผ่าน ได้คะแนนรวมตั้งแต่ 11 คะแนนขึ้นไปจาก 15 คะแนน (ระดับดีขึ้นไป) แบบสังเกตนี้ใช้วัดจุดประสงค์ข้อ 5 (จิตพิสัย) ซึ่งสะท้อนความตระหนักในบทบาทความรับผิดชอบทางวิชาชีพของผู้เรียน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) 1) ข 2) ค 3) ข 4) ก 5) ค 6) ข 7) ก 8) ค 9) ก 10) ง

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน (Post-test) 1) ข 2) ข 3) ค 4) ก 5) ข 6) ค 7) ค 8) ค 9) ก 10) ข

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการ. (2561). กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561. ราชกิจจานุเบกษา, 135(ตอนที่ 11 ก), 3–5.

ราชกิจจานุเบกษา. (2542). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. ราชกิจจานุเบกษา, 116(ตอนที่ 74 ก), 1–23.

วิษณุ ทรัพย์สมบัติ, เพ็ญนภา แก้วเขียว, ฉัตรชัย หวังมีจงมี, และลาวัลย์ พิชญวรรธน์. (2566). การศึกษาแนวทางการนำมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา พ.ศ. 2561 สู่การปฏิบัติ. Journal of Roi Kaensarn Academi, 8(12), 528–552.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2561). มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561. กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักทดสอบทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563ก). แนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษาตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561. กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักทดสอบทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563ค). การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา. กระทรวงศึกษาธิการ.

ภาษาอังกฤษ

Deming, W. E. (1986). Out of the crisis. Massachusetts Institute of Technology, Center for Advanced Engineering Study.

Harvey, L., & Green, D. (1993). Defining quality. Assessment & Evaluation in Higher Education, 18(1), 9–34.

Sallis, E. (2014). Total quality management in education (3rd ed.). Routledge.

Vlăsceanu, L., Grünberg, L., & Pârlea, D. (2007). Quality assurance and accreditation: A glossary of basic terms and definitions (Rev. ed.). UNESCO-CEPES.

บทที่ 2

ระบบการประกันคุณภาพภายในและภายนอกและวงจร PDCA

Internal and External Quality Assurance Systems
and The PDCA Cycle

แผนการสอนประจำบท

แผนการสอนประจำบทต่อไปนี้แสดงความเชื่อมโยงระหว่างหัวข้อสาระการเรียนรู้ ความคิดรวบยอด จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหาวิชา กิจกรรม สื่อ และการวัดและประเมินผล เพื่อให้การจัดการเรียนรู้ บทที่ 2 สอดคล้องกับผลลัพธ์การเรียนรู้ของรายวิชา โดยเฉพาะ CLO4 (สรุปและอธิบายระบบ องค์ประกอบ และกระบวนการของการประกันคุณภาพการศึกษา)

รายการ	รายละเอียด
1. หัวข้อสาระการเรียนรู้	2.1 ความหมาย ความสำคัญ และพัฒนาการของระบบการประกันคุณภาพการศึกษา 2.2 องค์ประกอบของระบบการประกันคุณภาพการศึกษา 2.3 วงจรคุณภาพ PDCA คือหัวใจของการขับเคลื่อนคุณภาพ 2.4 การประกันคุณภาพภายใน (IQA) คือหลักการและกระบวนการ 2.5 รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR) 2.6 การประเมินคุณภาพภายนอก (EQA) ได้แก่บทบาท สมศ. และกระบวนการ 2.7 ความสัมพันธ์ของระบบและการประยุกต์ในวิชาชีพครู
2. ความคิดรวบยอด	การประกันคุณภาพการศึกษาเป็นกระบวนการบริหารที่ทำอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ประกอบด้วย การประกันคุณภาพภายใน (IQA) ที่ขับเคลื่อนด้วยวงจร PDCA และการประเมินคุณภาพภายนอก (EQA) โดยมีรายงานการประเมินตนเอง (SAR) เป็นสะพานเชื่อม ตามกฎกระทรวงฯ พ.ศ. 2561
3. จุดประสงค์การเรียนรู้	อธิบายความหมาย ความสำคัญ องค์ประกอบ และกระบวนการของการประกันคุณภาพภายในและภายนอก อธิบายวงจร PDCA และโครงสร้าง SAR และเปรียบเทียบ IQA กับ EQA ได้ (รองรับ CLO4)
4. เนื้อหาวิชา	นิยาม/ความสำคัญ/พัฒนาการ องค์ประกอบของระบบ วงจร PDCA กระบวนการ IQA 6 ขั้นตอน SAR และระดับคุณภาพ บทบาท สมศ. และ EQA · การประยุกต์ในวิชาชีพครู
5. กิจกรรม	บรรยายเชิงโต้ตอบ วิเคราะห์แผนภาพระบบและวงจร PDCA ·

รายการ	รายละเอียด
การเรียนการสอน	กรณีศึกษาการขับเคลื่อนคุณภาพด้วย PDCA (ใบงานที่ 2.1) · อภิปรายกลุ่มเปรียบเทียบ IQA–EQA
6. สื่อการเรียนการสอน	เอกสารประกอบการสอนบทที่ 2 สไลด์ แผนภาพวงจร PDCA · เอกสาร สพฐ./สมศ. ตัวอย่างรายงาน SAR และGoogle Classroom
7. การวัดและประเมินผล	แบบทดสอบก่อน–หลังเรียน ใบงานที่ 2.1 (วิเคราะห์กรณีศึกษา PDCA) พร้อมรูบริค การสังเกตการอภิปราย (ทั้งหมดรองรับ CLO4)

ความคิดรวบยอด (สาระสำคัญ)

การประกันคุณภาพการศึกษา (educational quality assurance) เป็นกระบวนการบริหารจัดการที่สถานศึกษาดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ (accountability) ต่อสังคมว่าผู้เรียนทุกคนจะได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด ระบบการประกันคุณภาพประกอบด้วยสองส่วนที่เชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกัน คือ การประกันคุณภาพภายใน (Internal Quality Assurance: IQA) ซึ่งเป็นภารกิจที่สถานศึกษาดำเนินการเองอย่างต่อเนื่องด้วยวงจรคุณภาพแบบ PDCA และการประเมินคุณภาพภายนอก (External Quality Assessment: EQA) โดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) หรือ สมศ. ที่เข้ามายืนยันความน่าเชื่อถือของระบบประกันคุณภาพภายใน โดยมีรายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (Self-Assessment Report: SAR) ทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมข้อมูลระหว่างสองระบบ ทั้งหมดนี้ดำเนินการภายใต้กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ที่มุ่งเปลี่ยนกระบวนทัศน์จาก “การตรวจเอกสารเพื่อตัดสิน” สู่ “การประเมินเพื่อพัฒนา” ที่อิงบริบทของสถานศึกษาและหลักฐานเชิงประจักษ์

จุดประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

1) อธิบายความหมาย ความสำคัญ และพัฒนาการของระบบการประกันคุณภาพการศึกษาตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ได้ (CLO4)
2) ระบุและอธิบายองค์ประกอบของระบบการประกันคุณภาพการศึกษา (ปัจจัยนำเข้า–กระบวนการ–ผลผลิต/ผลลัพธ์) ได้ (CLO4)
3) อธิบายความหมายและขั้นตอนของวงจรคุณภาพ PDCA และยกตัวอย่างการประยุกต์ใช้ในสถานศึกษาได้ (CLO4)

4) อธิบายหลักการและกระบวนการ 6 ขั้นตอนของการประกันคุณภาพภายใน (IQA) และโครงสร้างของรายงาน การประเมินตนเอง (SAR) ได้ (CLO4)

5) เปรียบเทียบบทบาทและกระบวนการของการประกันคุณภาพภายใน (IQA) กับการประเมินคุณภาพภายนอก (EQA) และสรุปความเชื่อมโยงของทั้งระบบได้ (CLO4)

คำสำคัญ

- การประกันคุณภาพการศึกษา (Educational Quality Assurance)
- การประกันคุณภาพภายใน (Internal Quality Assurance: IQA)
- การประเมินคุณภาพภายนอก (External Quality Assessment: EQA)
- วงจรคุณภาพ PDCA (Plan–Do–Check–Act Cycle)
- รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (Self-Assessment Report: SAR)
- มาตรฐานการศึกษา (Educational Standards)

แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)

คำชี้แจง: จงเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (ข้อละ 1 คะแนน รวม 10 คะแนน)

1. การประกันคุณภาพการศึกษามีความหมายตรงกับข้อใดมากที่สุด
   ก. การตรวจนับจำนวนเอกสารและโครงการของสถานศึกษา
   ข. กระบวนการบริหารอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในคุณภาพผู้เรียน
   ค. การจัดสอบวัดผลปลายภาคของนักเรียนทุกระดับชั้น
   ง. การจัดอันดับสถานศึกษาตามคะแนนสอบระดับชาติ
2. กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 มุ่งเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในข้อใด
   ก. จากการประเมินเพื่อพัฒนา สู่การตรวจเพื่อตัดสิน
   ข. จากการประเมินอิงบริบท สู่การใช้เกณฑ์เดียวทั้งประเทศ
   ค. จากการตรวจเอกสารเพื่อตัดสิน สู่การประเมินเพื่อพัฒนา
   ง. จากการประเมินภายใน สู่การยกเลิกการประเมินภายนอก
3. ผู้รับผิดชอบหลักในการดำเนินการประกันคุณภาพภายใน (IQA) คือใคร

ก. สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.)

ข. สถานศึกษาและบุคลากรภายในสถานศึกษา

ค. สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา

ง. คณะกรรมการผู้ประเมินภายนอกอิสระ

4. หน่วยงานที่ทำหน้าที่ประเมินคุณภาพภายนอก (EQA) ของสถานศึกษาคือข้อใด

ก. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.)

ข. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (สกศ.)

ค. สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.)

ง. สถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ (สทศ.)

5. ขั้นตอน “C” ในวงจรคุณภาพ PDCA หมายถึงข้อใด

ก. การวางแผนพัฒนาคุณภาพ

ข. การปฏิบัติงานตามแผน

ค. การตรวจสอบและประเมินผลการพัฒนาคุณภาพ

ง. การปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพ

6. กระบวนการประกันคุณภาพภายในตามกฎกระทรวงฯ 2561 เริ่มต้นด้วยขั้นตอนใด

ก. จัดทำรายงานการประเมินตนเอง

ข. กำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา

ค. ติดตามผลการดำเนินงาน

ง. ประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพ

7. รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR) ทำหน้าที่สำคัญในข้อใด

ก. เป็นแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ของนักเรียน

ข. เป็นสะพานเชื่อมข้อมูลคุณภาพจากระบบภายในสู่การประเมินภายนอก

ค. เป็นใบอนุญาตประกอบวิชาชีพครู

ง. เป็นเอกสารจัดซื้อจัดจ้างของสถานศึกษา

8. ระดับคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาในรายงาน SAR แบ่งเป็นกี่ระดับ

ก. 3 ระดับ

ข. 4 ระดับ

ค. 5 ระดับ

ง. 6 ระดับ

9. การประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษาตามปกติดำเนินการทุกกี่ปี

ก. ทุก 1 ปี

ข. ทุก 3 ปี

ค. ทุก 5 ปี

ง. ทุก 10 ปี

10. “Expert Judgment” ในการประเมินคุณภาพหมายถึงข้อใด

ก. การให้คะแนนตามรายการตรวจสอบ (checklist) ที่ตายตัว

ข. การตัดสินคุณภาพโดยอาศัยความเชี่ยวชาญและหลักฐานเชิงประจักษ์

ค. การนับจำนวนโครงการที่สถานศึกษาจัดทำ

ง. การประเมินโดยผู้ปกครองนักเรียนเท่านั้น

บทที่ 2

ระบบการประกันคุณภาพภายในและภายนอก องค์ประกอบและกระบวนการ (วงจร PDCA)

(Internal and External Quality Assurance Systems Components and Processes — The PDCA Cycle)

เนื้อหาในบทนี้จัดเรียงจากแนวคิดพื้นฐานสู่การปฏิบัติ เริ่มจากความหมายและพัฒนาการของระบบ องค์ประกอบของระบบ วงจรคุณภาพ PDCA กระบวนการประกันคุณภาพภายใน รายงานการประเมินตนเอง การประเมินคุณภาพภายนอก และปิดท้ายด้วยการสังเคราะห์ความสัมพันธ์ของทั้งระบบเพื่อการประยุกต์ใช้ในวิชาชีพครู

1.1 ความหมาย ความสำคัญ และพัฒนาการของระบบการประกันคุณภาพการศึกษา

การประกันคุณภาพการศึกษา (educational quality assurance) หมายถึง กระบวนการบริหารจัดการที่สถานศึกษาดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ (accountability) ให้แก่ผู้เรียน ผู้ปกครอง และสังคมว่า สถานศึกษาสามารถจัดการศึกษาได้บรรลุตามมาตรฐานคุณภาพที่ให้คำมั่นไว้ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563 ก) คำว่า “คุณภาพ” (quality) ในบริบทการศึกษานั้นเป็นแนวคิดที่มีได้หลายความหมาย ฮาร์วีย์และกรีน (Harvey & Green, 1993) ได้จำแนกมุมมองต่อคุณภาพไว้หลายลักษณะ เช่น คุณภาพในฐานะความเป็นเลิศ (excellence) ความสมบูรณ์ไร้ข้อบกพร่อง (perfection) ความคุ้มค่าของเงิน (value for money) และที่สำคัญที่สุดสำหรับการศึกษาคือ คุณภาพในฐานะ “ความเหมาะสมกับวัตถุประสงค์” (fitness for purpose) กล่าวคือ สถานศึกษาจะมีคุณภาพก็ต่อเมื่อสามารถบรรลุพันธกิจและเป้าหมายที่กำหนดไว้ในการพัฒนาผู้เรียนได้จริง การประกันคุณภาพจึงเป็นกลไกที่ทำให้มั่นใจว่ากระบวนการจัดการศึกษาจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่พึงประสงค์อย่างสม่ำเสมอ

ในเชิงความสำคัญ การประกันคุณภาพการศึกษามิใช่งานธุรการที่แยกขาดจากการเรียนการสอน แต่เป็นหลักประกันต่อสาธารณชนว่าผู้เรียนทุกคนจะได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างเท่าเทียม ซัลลิส (Sallis, 2002) ชี้ว่าการบริหารคุณภาพในสถานศึกษาเป็นปรัชญาของการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (continuous improvement) ที่ทุกคนในองค์กรต้องมีส่วนร่วม ไม่ใช่ภาระของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง สำหรับวิชาชีพครูซึ่งเป็น “วิชาชีพควบคุม” การเข้าใจระบบประกันคุณภาพจึงเป็นการแบกรับพันธสัญญาทางสังคม (social contract) ที่จะนำพาผู้เรียนไปสู่คุณภาพตามมาตรฐาน ระบบประกัน

คุณภาพที่เข้มแข็งช่วยให้ครูและผู้บริหารกำกับทิศทางการพัฒนาผู้เรียนได้ตลอดทั้งปี และสร้างความเชื่อมั่นต่อสังคมว่าทรัพยากรที่ลงทุนไปกับการศึกษาเกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้เรียน (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก)

พัฒนาการของระบบการประกันคุณภาพการศึกษาไทยมีรากฐานทางกฎหมายจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 6 ว่าด้วยมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา ซึ่งกำหนดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในและการประกันคุณภาพภายนอกเป็นครั้งแรก ต่อมาได้มีการออกกฎกระทรวงว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2553 อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานที่ผ่านมาพบความคลาดเคลื่อนหลายประการ เช่น มาตรฐานการศึกษามีจำนวนมากเกินจำเป็น การจัดทำเอกสารแยกส่วนจากงานปกติจนเป็นภาระเพิ่ม และระบบการประเมินภายในกับภายนอกไม่สัมพันธ์กันจนเกิดความซ้ำซ้อน (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่การประกาศใช้ “กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561” ที่ยกเลิกกฎกระทรวงฉบับเดิม และวางหลักการใหม่ให้สถานศึกษาออกแบบระบบประกันคุณภาพภายในที่เหมาะสมกับบริบทของตนเอง ลดภาระการจัดทำเอกสาร และเน้นการประเมินตามสภาพจริง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561)

หัวใจของการเปลี่ยนแปลงตามกฎกระทรวงฯ พ.ศ. 2561 คือการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm shift) จากการ “ตรวจเอกสารเพื่อตัดสิน” มาเป็น “การประเมินเพื่อพัฒนา” ที่ยึดบริบทของแต่ละสถานศึกษาและประเมินแบบองค์รวม (holistic assessment) บนฐานหลักฐานเชิงประจักษ์ (evidence-based) เพื่อลดภาระงานที่ไม่จำเป็นและส่งคืนเวลาให้ครูได้พัฒนาผู้เรียนอย่างแท้จริง (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ดังตารางที่ 2.1 ที่เปรียบเทียบจุดเน้นของกฎหมายแต่ละช่วง จะเห็นได้ว่าทิศทางการพัฒนามุ่งสู่ความเรียบง่าย ยืดหยุ่น และเชื่อมโยงกับงานปกติของสถานศึกษามากขึ้น

ช่วงพัฒนาการ	กฎหมาย/นโยบายหลัก	จุดเน้นสำคัญ
จุดเริ่มต้น	พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (หมวด 6)	กำหนดให้มีระบบประกันคุณภาพภายในและภายนอกเป็นครั้งแรก
ระยะปรับระบบ	กฎกระทรวงฯ พ.ศ. 2553	เน้นมาตรฐานและตัวบ่งชี้จำนวนมาก ทำให้เกิดภาระเอกสารแยกจากงานปกติ
ระยะปฏิรูป	กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561	ลดภาระ อิงบริบทสถานศึกษา ประเมินตามสภาพจริงแบบองค์รวม เชื่อมโยงภายใน–ภายนอก

ตารางที่ 2.1 พัฒนาการของกฎหมายและนโยบายการประกันคุณภาพการศึกษาไทย

ที่มา: ปรับจาก กระทรวงศึกษาธิการ (2561) และ สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

สำหรับการประยุกต์ใช้ในสถานศึกษา ครูควรเข้าใจว่าการประกันคุณภาพที่แท้จริงคือการสร้าง “วัฒนธรรมคุณภาพ” (quality culture) ที่ฝังอยู่ในงานประจำ ไม่ใช่กิจกรรมที่จัดทำขึ้นชั่วคราวเพื่อรอรับการตรวจ ข้อควรระวังที่พบบ่อยคือการเข้าใจผิดว่าการประกันคุณภาพคือการ “ทำรูปเล่มเอกสาร” จำนวนมาก ซึ่งขัดกับเจตนารมณ์ของกฎกระทรวงฯ 2561 ที่ต้องการให้ครูเก็บร่องรอยคุณภาพจากการทำงานปกติและใช้ข้อมูลนั้นพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ความเข้าใจที่ถูกต้องตั้งแต่ต้นจะช่วยให้ครูใหม่ปฏิบัติงานประกันคุณภาพได้อย่างมีความหมายและไม่รู้สึกเป็นภาระเกินจำเป็น

2.2 องค์ประกอบของระบบการประกันคุณภาพการศึกษา

คำว่า “ระบบ” (system) หมายถึง ชุดขององค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์และทำงานประสานกันเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน การมองการประกันคุณภาพในฐานะ “ระบบ” จึงช่วยให้เห็นว่าคุณภาพการศึกษามิได้เกิดจากองค์ประกอบใดเพียงลำพัง แต่เกิดจากการเชื่อมโยงกันขององค์ประกอบหลายส่วน ตามแผนภาพแสดงองค์ประกอบของระบบการประกันคุณภาพการศึกษาของสำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก) การพัฒนาคุณภาพการศึกษาเป็นกระบวนการที่เริ่มจากการกำหนดมาตรฐานคุณภาพของผู้เรียนซึ่งเป็นเป้าหมาย รวมทั้งมาตรฐานกระบวนการดำเนินงานและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงพัฒนากลไกติดตามตรวจสอบระหว่างดำเนินงาน ประเมินผลเทียบกับเป้าหมาย และนำผลการประเมินไปปรับปรุงพัฒนาในวงจรที่ยกระดับคุณภาพให้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

เมื่อพิจารณาผ่านแนวคิดเชิงระบบ (systems approach) องค์ประกอบของระบบประกันคุณภาพการศึกษาสามารถจำแนกได้เป็นสามส่วนหลักที่ต่อเนื่องกัน ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า (input) เช่น ครู หลักสูตร งบประมาณ สื่อ และคุณลักษณะของผู้เรียนแรกเข้า กระบวนการ (process) ซึ่งครอบคลุมกระบวนการบริหารและการจัดการ และกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และผลผลิต/ผลลัพธ์ (output/outcome) คือคุณภาพของผู้เรียนตามมาตรฐานที่กำหนด โดยมีข้อมูลย้อนกลับ (feedback) จากการประเมินไปปรับปรุงปัจจัยและกระบวนการอย่างต่อเนื่อง ซัลลิส (Sallis, 2002) เน้นว่าการบริหารคุณภาพต้องมองทั้งระบบแบบองค์รวม มิใช่แก้ปัญหาทีละจุด สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 ที่กำหนดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของผู้เรียนเป็นกรอบทิศทางให้ทุกระดับ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561)

องค์ประกอบเชิงระบบ	ความหมาย	ตัวอย่างในสถานศึกษา
ปัจจัยนำเข้า (Input)	ทรัพยากรและเงื่อนไขเริ่มต้นของการจัดการศึกษา	ครูและบุคลากร หลักสูตรสถานศึกษา งบประมาณ สื่อ/แหล่งเรียนรู้ ข้อมูลผู้เรียน
กระบวนการ (Process)	การดำเนินงานที่แปลงปัจจัยนำเข้าสู่ผลลัพธ์	การบริหารและการจัดการและการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
ผลผลิต/ผลลัพธ์ (Output/Outcome)	ผลที่เกิดกับผู้เรียนตามมาตรฐาน	คุณภาพผู้เรียน: ความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์
ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback)	ผลการประเมินที่ใช้ปรับปรุงระบบ	ผลประเมินภายใน/ภายนอก ข้อมูล O-NET/NT/RT นำสู่การวางแผนพัฒนา

ตารางที่ 2.2 องค์ประกอบของระบบการประกันคุณภาพการศึกษาตามแนวคิดเชิงระบบ

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก) และ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2561)

นอกจากองค์ประกอบเชิงโครงสร้างแล้ว ระบบการประกันคุณภาพภายในยังมีองค์ประกอบเชิงกระบวนการที่สะท้อนการขับเคลื่อนจริง สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก) ได้นำเสนอกรณีศึกษาสถานศึกษาที่พัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในครบ 5 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) การกำหนดเป้าหมายมาตรฐานคุณภาพจากการวิเคราะห์บริบท จุดเน้น และผลประเมินที่ผ่านมา (2) การขับเคลื่อนคุณภาพสู่มาตรฐานผ่านแผนงานโครงการและกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) (3) การประเมินความสำเร็จตามมาตรฐานด้วยการนิเทศ ติดตาม และการทบทวนหลังปฏิบัติงาน (After Action Review: AAR) (4) การนำการเปลี่ยนแปลงสู่สถานศึกษาและการสร้างคุณค่าทางวิชาการ และ (5) การเกิดวัฒนธรรมคุณภาพที่สะท้อนการพัฒนาที่ยั่งยืน องค์ประกอบทั้งห้านี้แสดงให้เห็นว่าระบบคุณภาพที่ดีต้องหมุนจากการวางเป้าหมายไปสู่การลงมือ การประเมิน และการพัฒนาต่อเนื่องจนกลายเป็นวัฒนธรรมขององค์กร

ตัวอย่างรูปธรรมในบริบทไทย เช่น โรงเรียนแห่งหนึ่งเริ่มจากการวิเคราะห์จุดแข็ง–จุดอ่อน และความต้องการของชุมชน (SWOT) เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์และมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา จากนั้นจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาและแผนปฏิบัติการประจำปีรองรับ ดำเนินงานควบคู่กับการนิเทศภายในของหัวหน้ากลุ่มสาระ แล้วประเมินผลและสรุปเป็นรายงานการประเมินตนเอง เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้ทำงานสอดประสานกัน ผลที่ได้คือผู้เรียนพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมและสถานศึกษามีหลักฐานคุณภาพที่ตรวจสอบได้

ข้อควรระวังในการประยุกต์ใช้คือ ต้องไม่มององค์ประกอบแต่ละส่วนแบบแยกขาดจากกัน เพราะคุณภาพเป็นผลของการเชื่อมโยงทั้งระบบ การกำหนดมาตรฐานจำนวนมากเกินจำเป็นหรือการจัดทำเอกสารที่ไม่เชื่อมโยงกับการพัฒนาผู้เรียนจริง จะทำให้ระบบกลายเป็นภาระมากกว่าประโยชน์ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ดังนั้นสถานศึกษาจึงควรออกแบบองค์ประกอบของระบบให้กระชับ เหมาะกับบริบท และเชื่อมโยงกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล

2.3 วงจรคุณภาพ PDCA หัวใจของการขับเคลื่อนคุณภาพ

วงจรคุณภาพ PDCA หรือวงจรเดมิง (Deming Cycle) เป็นวงจรการบริหารงานเชิงระบบเพื่อพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่อง ประกอบด้วยสี่ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผน (Plan) การปฏิบัติ (Do) การตรวจสอบ (Check) และการปรับปรุง (Act) แนวคิดนี้มีรากฐานมาจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (scientific method) แบบตั้งสมมติฐาน–ทดลอง–ประเมินผล โดยวอลเตอร์ เชวฮาร์ต (Shewhart, 1939) นักสถิติแห่งห้องปฏิบัติการเบลล์เป็นผู้พัฒนาวงจรเชิงสถิติรุ่นแรก ต่อมา ดับเบิลยู. เอ็ดเวิดส์ เดมิง (Deming, 1986) ได้นำไปเผยแพร่และประยุกต์ในการบริหารคุณภาพจนเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในประเทศญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และถูกปรับเป็นรูปแบบ Plan–Do–Check–Act ที่ใช้กันแพร่หลายในปัจจุบัน วงจรนี้จึงเป็นเครื่องมือสากลที่นำมาประยุกต์ใช้กับการประกันคุณภาพการศึกษาได้อย่างเหมาะสม

ในบริบทการศึกษาไทย สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ข) อธิบายว่าสถานศึกษาส่วนใหญ่ยึดขั้นตอนของวงจรคุณภาพการบริหารงานเชิงระบบ (PDCA) เพื่อขับเคลื่อนคุณภาพทั้งในระดับสถานศึกษา ระดับกลุ่มงาน และระดับบุคคล โดยมีความหมายของแต่ละขั้นดังนี้ P (Planning) คือ การวางแผนพัฒนาคุณภาพ D (Doing) คือ การปฏิบัติงานตามแผนพัฒนาคุณภาพ C (Checking) คือ การตรวจสอบและประเมินผลการพัฒนาคุณภาพ และ A (Action) คือ การปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพ ทั้งสี่ขั้นหมุนต่อเนื่องกันเป็นวงจร ดังภาพที่ 2.1 และมีรายละเอียดของแต่ละขั้นตามตารางที่ 2.3

P – Plan (วางแผน) วิเคราะห์สภาพ กำหนดเป้าหมายคุณภาพ และจัดทำแผนพัฒนา/แผนปฏิบัติการ	D – Do (ปฏิบัติ) ดำเนินงานตามแผน จัดการเรียนการสอน และกิจกรรมพัฒนาคุณภาพ
A – Act (ปรับปรุง) นำผลประเมินมาปรับปรุงและยกระดับคุณภาพในรอบถัดไป	C – Check (ตรวจสอบ) ติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลเทียบกับเป้าหมายที่กำหนด

ภาพที่ 2.1 วงจรคุณภาพ PDCA (Deming Cycle) — อ่านตามเข็มนาฬิกา P ⟶ D ⟶ C ⟶ A แล้ววนกลับสู่ P เพื่อยกระดับคุณภาพอย่างต่อเนื่อง

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ข) และ Deming (1986)

ขั้นตอน	ความหมาย	ตัวอย่างกิจกรรมในสถานศึกษา
P – Planning (วางแผน)	วางแผนพัฒนาคุณภาพ กำหนดเป้าหมาย และวิธีดำเนินการ	วิเคราะห์ผลปีก่อน กำหนดมาตรฐาน/เป้าหมาย จัดทำแผนปฏิบัติการประจำปี
D – Doing (ปฏิบัติ)	ปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้	จัดการเรียนการสอน จัดโครงการ/กิจกรรม และเก็บร่องรอยหลักฐาน
C – Checking (ตรวจสอบ)	ตรวจสอบและประเมินผลเทียบกับเป้าหมาย	นิเทศภายใน ประเมินผลสัมฤทธิ์ วิเคราะห์ข้อมูล O-NET/NT/RT
A – Action (ปรับปรุง)	นำผลประเมินมาปรับปรุงและยกระดับ	สรุปบทเรียนผ่าน PLC/AAR ปรับวิธีสอน และตั้งเป้าหมายรอบใหม่

ตารางที่ 2.3 ความหมายและกิจกรรมของแต่ละขั้นในวงจรคุณภาพ PDCA

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ข)

จุดเด่นของวงจร PDCA คือความเป็น “วงจรต่อเนื่อง” ที่ไม่สิ้นสุดเมื่อครบสี่ขั้น แต่จะหมุนกลับสู่การวางแผนใหม่ในระดับที่สูงขึ้นเสมือนเกลียวบันได (spiral of continuous improvement) สอดคล้องกับปรัชญาการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของการบริหารคุณภาพ (Sallis, 2002) ที่ถือว่าคุณภาพไม่ใช่จุดหมายปลายทางที่ตายตัว แต่เป็นการพัฒนาที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ การนำผลจากขั้น Check ไปสู่ Act อย่างจริงจังจึงเป็นหัวใจที่ทำให้วงจรนี้ก่อให้เกิดการยกระดับคุณภาพอย่างแท้จริง

ตัวอย่างรูปธรรมในชั้นเรียนไทย เช่น ครูประจำชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 พบว่านักเรียนจำนวนหนึ่งอ่านไม่คล่อง จึงเริ่มจากขั้น Plan โดยตั้งเป้าหมายให้นักเรียนทุกคนอ่านออกภายในภาคเรียน วางแผนสอนซ่อมเสริมและคัดกรองด้วยแบบประเมินการอ่าน จากนั้นขั้น Do ครูจัดกิจกรรมอ่านเป็นคู่และสอนเสริมนอกเวลา ขั้น Check ครูประเมินผลการอ่าน (RT) เทียบกับเป้าหมาย และขั้น Act ครูนำผลมาปรับวิธีสอนสำหรับนักเรียนที่ยังไม่ผ่าน พร้อมตั้งเป้าหมายใหม่ในภาคเรียนถัดไป กระบวนการนี้แสดงให้เห็นว่า PDCA สามารถใช้ได้ตั้งแต่ระดับห้องเรียนไปจนถึงระดับสถานศึกษา

ในการประยุกต์ใช้ งานวิจัยของพิฆาตไพรีและวิจักขณาลัญฉ์ (2568) ที่พัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมบูรณาการแนวคิดวงจรคุณภาพ PDCA เพื่อเสริมสมรรถนะการประกันคุณภาพภายในของครู

พบว่าครูที่เข้าใจและใช้วงจร PDCA อย่างเป็นระบบมีสมรรถนะการประกันคุณภาพสูงขึ้นอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม ข้อควรระวังที่พบบ่อยคือสถานศึกษามักหยุดอยู่เพียงขั้น Do โดยไม่ดำเนินการ Check และ Act อย่างจริงจัง ทำให้วงจรไม่ครบและไม่เกิดการพัฒนา หรือใช้ PDCA เป็นเพียง “พิธีกรรมทางเอกสาร” มากกว่าการปฏิบัติจริง ครูจึงควรตระหนักว่า PDCA เป็นเครื่องมือคิดและทำงานที่ต้องครบวงจรและต่อเนื่องจึงจะเกิดคุณภาพที่ยั่งยืน

2.4 การประกันคุณภาพภายใน (IQA) : หลักการและกระบวนการ

การประกันคุณภาพภายใน (Internal Quality Assurance: IQA) หมายถึง กระบวนการที่สถานศึกษาดำเนินการประเมินและพัฒนาคุณภาพการศึกษาของตนเองอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยบุคลากรภายในสถานศึกษาที่มีหน้าที่กำกับดูแล กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ข้อ 3 กำหนดให้สถานศึกษาแต่ละแห่งจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา เพื่อสร้างความมั่นใจแก่ผู้เกี่ยวข้องว่าผู้เรียนทุกคนจะได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561) จุดสำคัญคือ IQA ต้องเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการศึกษาปกติของสถานศึกษา มิใช่กิจกรรมพิเศษที่จัดทำขึ้นเฉพาะกิจเพื่อรอรับการประเมิน (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก)

การดำเนินงาน IQA ตั้งอยู่บนหลักการสำคัญสามประการ ได้แก่ (1) หลักการมีส่วนร่วมแบบร่วมแรงร่วมใจ ในการปรับปรุงคุณภาพของทุกคนในสถานศึกษา (2) หลักการร่วมรับผิดรับชอบในผลการจัดการศึกษาอย่างตรวจสอบได้ กล่าวคือ มีร่องรอยสารสนเทศสำหรับอธิบายคุณภาพต่อสาธารณชน และ (3) หลักการที่ว่าการประกันคุณภาพเป็นหน้าที่ของทุกคนในสถานศึกษาที่ต้องร่วมลงมือดำเนินการทุกขั้นตอน (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) หลักการทั้งสามสะท้อนว่าคุณภาพไม่ใช่ภาระของฝ่ายประกันคุณภาพเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นวัฒนธรรมร่วมขององค์กรที่ทุกคนเป็นเจ้าของ

ในเชิงกระบวนการ การจัดระบบการประกันคุณภาพภายในตามกฎกระทรวงฯ พ.ศ. 2561 ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 6 ขั้นตอนที่ต่อเนื่องกัน ได้แก่ (1) กำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา (2) จัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐาน (3) ดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษา (4) ประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา (5) ติดตามผลการดำเนินงานเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐาน และ (6) จัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ทั้งหกขั้นตอนนี้สอดคล้องกับวงจรคุณภาพ PDCA อย่างชัดเจน ดังแสดงในตารางที่ 2.4

ขั้นตอน IQA ตามกฎกระทรวงฯ 2561	ขั้นใน PDCA	สาระสำคัญ
1. กำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา	P (วางแผน)	ประกาศมาตรฐานและเป้าหมายให้เหมาะกับบริบท ผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการสถานศึกษา
2. จัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษา	P (วางแผน)	จัดทำแผนพัฒนาระยะ 3–5 ปี และแผนปฏิบัติการประจำปีรองรับมาตรฐาน
3. ดำเนินงานตามแผน	D (ปฏิบัติ)	ปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการ จัดการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาคุณภาพ
4. ประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายใน	C (ตรวจสอบ)	ประเมินผลเทียบกับมาตรฐาน เก็บหลักฐานเชิงประจักษ์และนิเทศภายใน
5. ติดตามผลเพื่อพัฒนา	A (ปรับปรุง)	นำผลประเมินมายกระดับคุณภาพและปรับปรุงการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง
6. จัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง (SAR)	A ⟶ P (รอบใหม่)	สรุปผลเป็นรายงาน SAR ส่งต้นสังกัดทุกปี และใช้เป็นฐานวางแผนรอบถัดไป

ตารางที่ 2.4 ความสอดคล้องระหว่างกระบวนการประกันคุณภาพภายใน 6 ขั้นตอนกับวงจร PDCA

ที่มา: ปรับจาก กระทรวงศึกษาธิการ (2561) และ สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

ภายในกระบวนการข้างต้น มีกลไกของการประกันคุณภาพภายในที่ทำงานประสานกันสามกลไก ได้แก่ การควบคุมคุณภาพ (quality control) คือการกำหนดมาตรฐานและดำเนินงานให้เป็นไปตามมาตรฐาน การตรวจสอบคุณภาพ (quality audit) คือการติดตามตรวจสอบความก้าวหน้าระหว่างดำเนินงาน และการประเมินคุณภาพ (quality assessment) คือการประเมินผลเทียบกับเป้าหมายเพื่อตัดสินระดับคุณภาพ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) จุดเปลี่ยนสำคัญของการประกันคุณภาพยุคใหม่คือการก้าวข้ามระบบ “รายการตรวจสอบ” (checklist) ที่นับเพียงจำนวนโครงการ มาสู่การใช้การตัดสินโดยอาศัยความเชี่ยวชาญ (expert judgment) ที่วิเคราะห์หลักฐานเชิงประจักษ์อย่างลุ่มลึกเพื่อสะท้อนคุณภาพที่แท้จริง (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค)

ตัวอย่างรูปธรรมในบริบทไทย เช่น โรงเรียนประถมศึกษาแห่งหนึ่งดำเนินการ IQA โดยเริ่มจากครูและคณะกรรมการสถานศึกษาร่วมกันวิเคราะห์บริบทและกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา (ขั้น 1) จัดทำแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการประจำปี (ขั้น 2) ครูจัดการเรียนการสอนและจัดโครงการตามแผนพร้อมเก็บร่องรอยผลงานนักเรียน (ขั้น 3) หัวหน้ากลุ่มสาระนิเทศและประเมินผลกลางภาคและปลายภาค (ขั้น 4) นำผลมาทบทวนผ่านกระบวนการ PLC เพื่อปรับปรุง

(ขั้น 5) และจัดทำรายงานการประเมินตนเองส่งเขตพื้นที่การศึกษาเมื่อสิ้นปีการศึกษา (ขั้น 6) จะเห็นได้ว่ากระบวนการนี้คือวงจร PDCA ที่ฝังอยู่ในงานประจำของโรงเรียน

ข้อควรระวังในการประยุกต์ใช้คือ IQA จะมีความหมายก็ต่อเมื่อทำเป็นงานปกติอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เร่งจัดทำเอกสารย้อนหลังก่อนการประเมิน ครูจึงควรเก็บข้อมูลสารสนเทศจากการทำงานจริง เช่น แผนการสอน ผลงานนักเรียน และบันทึกหลังสอน เพื่อให้รายงานคุณภาพสะท้อนสภาพจริง (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) การยึดหลักการประเมินตามสภาพจริงและภาระงานปกติเช่นนี้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎกระทรวงฯ 2561 และช่วยลดภาระที่ไม่จำเป็นของครูได้อย่างแท้จริง

2.5 รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR) สะพานเชื่อมคุณภาพ

รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (Self-Assessment Report: SAR) คือเอกสารที่สถานศึกษาจัดทำขึ้นเพื่อสรุปผลการดำเนินงานและระดับคุณภาพของตนเองตามมาตรฐานการศึกษาในแต่ละปีการศึกษา เปรียบเสมือน “กระจกเงา” ที่สถานศึกษาส่องดูตนเองเพื่อค้นหาความสำเร็จและจุดที่ต้องพัฒนา (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) SAR เป็นผลผลิตขั้นสุดท้ายของวงจรการประกันคุณภาพภายใน และทำหน้าที่สำคัญในฐานะ “สะพานเชื่อม” ระหว่างผลการดำเนินงานภายในสถานศึกษากับการประเมินคุณภาพภายนอกและสาธารณชน หากปราศจาก SAR ที่สะท้อนข้อมูลจริง การประเมินภายนอกย่อมขาดฐานข้อมูลที่น่าเชื่อถือในการตัดสินคุณภาพ

ตามคู่มือการจัดทำรายงานฯ สถานศึกษาต้องตอบคำถามสำคัญสามประการให้ชัดเจนในการประเมินแต่ละมาตรฐาน (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) ดังกล่องสรุปต่อไปนี้

กล่องที่ 2.1 สามคำถามหลักที่สถานศึกษาต้องตอบในรายงาน SAR

1) ระดับคุณภาพ มาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาอยู่ในระดับคุณภาพใด

2) หลักฐานสนับสนุน มีข้อมูลหรือร่องรอยเชิงประจักษ์ใดที่ยืนยันระดับคุณภาพนั้น

3) แผนพัฒนา จะรักษาหรือยกระดับคุณภาพให้ดีขึ้นกว่าเดิมได้อย่างไร

ที่มา: สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ค)

การตัดสินระดับคุณภาพในรายงาน SAR แบ่งเป็น 5 ระดับ เรียงจากต่ำไปสูง ได้แก่ กำลังพัฒนา ปานกลาง ดี ดีเลิศ และยอดเยี่ยม (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) การให้ระดับคุณภาพต้องมีเนื้อหาสาระและหลักฐานที่แสดงเหตุผลที่มาของการตัดสินอย่างถูกต้อง สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งสามมาตรฐาน คือ คุณภาพของผู้เรียน กระบวนการบริหารและการจัดการ และกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งสอดรับกับมาตรฐาน

การศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 ที่เน้นผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของผู้เรียน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561)

โครงสร้างของรายงาน SAR โดยทั่วไปประกอบด้วยสามส่วนหลัก ดังตารางที่ 9-5 ได้แก่ บทสรุปผู้บริหารที่สรุปภาพรวมคุณภาพอย่างกระชับ รายละเอียดผลการประเมินที่ครอบคลุมข้อมูลทั่วไป ข้อมูลผลสัมฤทธิ์ และผลประเมินรายมาตรฐานพร้อมแผนพัฒนา และภาคผนวกที่รวบรวมเอกสารหลักฐานเชิงประจักษ์โดยสังเขป

ส่วนของรายงาน	สาระสำคัญและข้อมูลสารสนเทศ
ส่วนที่ 1 บทสรุปผู้บริหาร	สรุปภาพรวมคุณภาพการจัดการศึกษาอย่างกระชับ และสะท้อนผลกระทบต่อคุณภาพผู้เรียน
ส่วนที่ 2 รายละเอียดผลการประเมิน	ข้อมูลทั่วไป (ปรัชญา วิสัยทัศน์ บุคลากร งบประมาณ) · ข้อมูลผลสัมฤทธิ์ (O-NET, NT ป.3, RT ป.1, ผล 8 กลุ่มสาระ) · ผลประเมินรายมาตรฐาน 5 ระดับพร้อมแผนพัฒนา
ภาคผนวก	เอกสารหลักฐานเชิงประจักษ์โดยสังเขป เช่น ประกาศมาตรฐานสถานศึกษา คำสั่งแต่งตั้งคณะทำงาน

ตารางที่ 2.5 โครงสร้างของรายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR)

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ค)

ข้อมูลสารสนเทศที่เป็นหัวใจของ SAR คือผลการทดสอบระดับชาติที่ใช้เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ ได้แก่ การทดสอบทางการศึกษาระดับชาติขั้นพื้นฐาน (O-NET) การประเมินคุณภาพผู้เรียน (NT) ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และการประเมินความสามารถด้านการอ่าน (RT) ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) ตัวอย่างเช่น โรงเรียนที่ระบุว่ามาตรฐานด้านคุณภาพผู้เรียนอยู่ในระดับ “ดีเลิศ” จะต้องนำเสนอข้อมูลค่าเฉลี่ย O-NET ที่สูงขึ้น ผลการอ่าน RT ที่ผ่านเกณฑ์ และผลงานนักเรียนเป็นหลักฐานสนับสนุน มิใช่เพียงการกล่าวอ้างลอย ๆ การใช้ข้อมูลเช่นนี้ทำให้การตัดสินระดับคุณภาพมีความน่าเชื่อถือและตรวจสอบได้

ในการประยุกต์ใช้ ครูควรมองว่า SAR คือผลพลอยได้จากการทำงานปกติที่เก็บร่องรอยอย่างเป็นระบบ มิใช่เอกสารที่สร้างขึ้นใหม่ในช่วงปลายปี ข้อควรระวังที่สำคัญคือ การจัดทำ SAR ย้อนหลังหรือสร้างหลักฐานเทียมขัดต่อหลักการประเมินตามสภาพจริงและทำให้ข้อมูลขาดความน่าเชื่อถือ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) ครูที่ดีจึงควรวิเคราะห์ข้อมูลผลสัมฤทธิ์เพื่อหาแนวทางพัฒนาผู้เรียนเป็นรายบุคคล แล้วบันทึกผลเหล่านั้นเป็นหลักฐานของคุณภาพไปในตัว

2.6 การประเมินคุณภาพภายนอก (EQA) บทบาท สมศ. และกระบวนการ

การประเมินคุณภาพภายนอก (External Quality Assessment: EQA) เป็นการประเมินติดตามตรวจสอบ กระตุ้นและจูงใจให้เกิดการพัฒนาและยกระดับคุณภาพการศึกษา ดำเนินการโดยหน่วยงานภายนอกที่เป็นอิสระและมีความเป็นกลาง คือ สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) หรือ สมศ. ตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 การประเมินภายนอกดำเนินการเป็นรอบ โดยทั่วไปทุก 5 ปี (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) จุดเน้นสำคัญของ EQA ยุคปัจจุบันคือการ “ยืนยัน” คุณภาพของระบบการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาว่าดำเนินการเหมาะสม เป็นระบบ เชื่อถือได้ และเกิดประสิทธิผลต่อการยกระดับคุณภาพ มิใช่การจับผิดหรือตัดสินลงโทษ

บทบาทของ สมศ. ในการประเมินภายนอกมีสองด้านหลัก ด้านแรกคือการประเมินผลและติดตามตรวจสอบคุณภาพโดยวิเคราะห์รายงานการประเมินตนเอง (SAR) ร่วมกับการลงพื้นที่เยี่ยมชมสถานศึกษา (site visit) เพื่อสะท้อนผลการจัดการศึกษาทั้งด้านคุณภาพผู้เรียน ด้านการบริหารจัดการ และด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านที่สองคือการจัดทำรายงานผลการประเมินภายนอกส่งให้หน่วยงานต้นสังกัด เพื่อให้ติดตามและพัฒนาใน 3 ประเด็น ได้แก่ การแก้ไขประเด็นที่ไม่เป็นไปตามมาตรฐาน (internal correction) การปรับปรุงให้ดีขึ้น (improvement) และการพัฒนานวัตกรรม (innovation) (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) แนวคิดเช่นนี้ทำให้ผู้ประเมินภายนอกเปรียบเสมือน “กัลยาณมิตร” ที่ช่วยเติมเต็มจุดที่คนภายในอาจมองข้าม

กระบวนการประเมินภายนอกแบ่งเป็น 2 ระยะที่เชื่อมโยงกัน ดังตารางที่ 2-6 ระยะแรกเป็นการประเมินเพื่อยืนยันคุณภาพโดย สมศ. ซึ่งใช้วิธีประเมินบนฐานร่องรอยหลักฐานเชิงประจักษ์ (evidence-based assessment) แบบองค์รวม (holistic assessment) ที่ไม่แยกส่วนการประเมิน มีการตรวจทานผลโดยคณะกรรมการในระดับเดียวกัน (peer review) และตัดสินผลโดยอาศัยความเชี่ยวชาญ (expert judgment) ส่วนระยะที่สองเป็นการติดตามเพื่อพัฒนาโดยหน่วยงานต้นสังกัดตามข้อเสนอแนะของ สมศ. (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก)

ระยะ	ผู้ดำเนินการ	สาระสำคัญ
ระยะที่ 1 ประเมินเพื่อยืนยันคุณภาพ	สมศ.	วิเคราะห์ SAR และเยี่ยมชมสถานศึกษา ประเมินแบบองค์รวมบนหลักฐานเชิงประจักษ์ ตรวจทานโดยผู้ทรงคุณวุฒิระดับเดียวกัน (Peer Review) ตัดสินด้วย Expert Judgment

ระยะที่ 2 ติดตามเพื่อพัฒนา	หน่วยงานต้นสังกัด	นำข้อเสนอแนะของ สมศ. ไปติดตามและพัฒนาใน 3 ประเด็น: แก้ไข (Correction) ปรับปรุง (Improvement) และพัฒนานวัตกรรม (Innovation)

ตารางที่ 2.6 สองระยะของการประเมินคุณภาพภายนอก

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

ในด้านความเป็นปัจจุบัน สมศ. ได้ประกาศใช้กรอบแนวทางการประกันคุณภาพภายนอก พ.ศ. 2567–2571 สำหรับการประเมินรอบใหม่ (รอบที่ 5) ซึ่งปรับเกณฑ์และตัวชี้วัดให้กระชับและสอดคล้องกับบริบทปัจจุบันมากขึ้น โดยกำหนดมาตรฐานหลัก 2 ด้าน คือ มาตรฐานที่ 1 ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ และมาตรฐานที่ 2 การบริหารจัดการและการจัดการเรียนรู้ (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา, 2567) การปรับกรอบเช่นนี้ตอกย้ำทิศทางที่มุ่งลดภาระการประเมินและให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ที่เกิดกับผู้เรียนเป็นสำคัญ

ตัวอย่างรูปธรรม เมื่อโรงเรียนแห่งหนึ่งถึงรอบรับการประเมินภายนอก สมศ. จะศึกษา SAR ของโรงเรียนล่วงหน้า แล้วลงพื้นที่เพื่อสังเกตการจัดการเรียนการสอนจริง สัมภาษณ์ครู ผู้เรียน และผู้ปกครอง เพื่อยืนยันว่าระดับคุณภาพที่โรงเรียนรายงานไว้สอดคล้องกับสภาพจริง จากนั้นจึงให้ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา ซึ่งโรงเรียนและเขตพื้นที่การศึกษาจะนำไปดำเนินการต่อในระยะที่สอง

ข้อควรระวังในการเตรียมรับการประเมินภายนอกคือ สถานศึกษาไม่ควรเร่งจัดทำเอกสารจำนวนมากก่อนการประเมิน เพราะ EQA ยุคใหม่เน้นการดูสภาพจริงและความต่อเนื่องของระบบ IQA วิธีเตรียมพร้อมที่ดีที่สุดคือการทำการประกันคุณภาพภายในให้เข้มแข็งและเก็บร่องรอยอย่างเป็นระบบตลอดปี (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) เมื่อ IQA เข้มแข็ง การประเมินภายนอกย่อมเป็นเพียงการยืนยันคุณภาพและเป็นโอกาสในการพัฒนา มิใช่ภาระที่น่ากังวล

2.7 ความสัมพันธ์ของระบบและการประยุกต์ในวิชาชีพครู

การประกันคุณภาพภายใน (IQA) รายงานการประเมินตนเอง (SAR) และการประเมินคุณภาพภายนอก (EQA) มิใช่สามเรื่องที่แยกขาดจากกัน แต่เป็นองค์ประกอบของ “วงจรคุณภาพเดียวกัน” ที่เชื่อมโยงต่อเนื่อง IQA เป็นกลไกที่สถานศึกษาขับเคลื่อนด้วยวงจร PDCA ตลอดทั้งปี ผลของ IQA ถูกสรุปเป็น SAR ในแต่ละปีการศึกษา และ SAR นี้เองเป็นฐานข้อมูลให้ EQA เข้ามายืนยันคุณภาพทุก 5 ปี โดยข้อเสนอแนะจาก EQA จะย้อนกลับไปปรับปรุง IQA ในรอบถัดไป หากขาด IQA ที่เข้มแข็ง SAR ก็จะเป็นเพียงเอกสารที่ว่างเปล่า และ EQA ก็จะไม่มีฐานข้อมูลที่น่าเชื่อถือในการประเมิน (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ความสัมพันธ์นี้แสดงไว้ในภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 ความสัมพันธ์เชิงวงจรของระบบประกันคุณภาพการศึกษา

IQA (ภายใน) — ขับเคลื่อนด้วยวงจร PDCA อย่างต่อเนื่องตลอดปี

↓ สรุปผลเป็นรายงานประจำปี

SAR — รายงานการประเมินตนเอง (สะพานเชื่อมข้อมูล ทุกปีการศึกษา)

↓ เป็นฐานข้อมูลให้การประเมินภายนอก

EQA (ภายนอก) — สมศ. ยืนยันคุณภาพและให้ข้อเสนอแนะ (ทุก 5 ปี)

↺ ข้อเสนอแนะย้อนกลับสู่ IQA เพื่อยกระดับคุณภาพรอบถัดไป

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

เพื่อให้เห็นความแตกต่างและความเชื่อมโยงอย่างชัดเจน ตารางที่ 2.7 เปรียบเทียบมิติสำคัญของการประกันคุณภาพภายในกับการประเมินคุณภาพภายนอก ทั้งด้านจุดมุ่งหมาย ผู้ดำเนินการ กระบวนการ ความถี่ และผลลัพธ์

มิติเปรียบเทียบ	การประกันคุณภาพภายใน (IQA)	การประเมินคุณภาพภายนอก (EQA)
จุดมุ่งหมาย	พัฒนาและสร้างระบบคุณภาพภายใน	รับรองมาตรฐานและให้มุมมองจากภายนอก
ผู้ดำเนินการ	บุคลากรในสถานศึกษาและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	สมศ. และคณะผู้ประเมินภายนอก (Peer Review)
กระบวนการ	ดำเนินการต่อเนื่องตลอดปีด้วยวงจร PDCA	ประเมินตามรอบที่กฎหมายกำหนด (ปกติทุก 5 ปี)
ฐานข้อมูลหลัก	ร่องรอย/สารสนเทศจากงานปกติ	รายงาน SAR และการเยี่ยมชมสถานศึกษา
ผลลัพธ์หลัก	รายงานการประเมินตนเอง (SAR)	รายงานผลการประเมินภายนอกและข้อเสนอแนะ

ตารางที่ 2.7 การเปรียบเทียบการประกันคุณภาพภายในกับการประเมินคุณภาพภายนอก

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

สำหรับการประยุกต์ใช้ในวิชาชีพครู โดยเฉพาะครูบรรจุใหม่ คุณภาพไม่ได้หมายถึงการนั่งทำรูปเล่มเอกสารจนดึกดื่น แต่หมายถึงการรักษาร่องรอยความสำเร็จที่เกิดขึ้นในชั้นเรียนอย่างเป็นระบบ

และสามารถตอบได้ว่า “ลูกศิษย์เก่งขึ้นเพราะอะไร” พร้อมหลักฐานยืนยัน (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) แนวทางปฏิบัติที่สำคัญ ได้แก่ การเก็บข้อมูลสารสนเทศจากงานปกติ เช่น แผนการสอน ผลงานนักเรียน และบันทึกหลังสอน การวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ (O-NET, NT, RT) เพื่อแก้ปัญหาผู้เรียนเป็นรายบุคคล และการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการประเมินภายในโรงเรียนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสะท้อนข้อมูลที่เป็นจริง

ในระดับเจตคติ ครูควรเปลี่ยนมุมมองจากการเห็นการประกันคุณภาพเป็น “ภาระงาน” มาเป็นการสร้าง “วัฒนธรรมคุณภาพ” (quality culture) ที่ทุกคนในสถานศึกษาเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของการบริหารคุณภาพที่ถือว่าคุณภาพเป็นความรับผิดชอบของทุกคน (Sallis, 2002) งานวิจัยของพิฆาตไพรีและวิจักขณาลัญฉ์ (2568) ยังยืนยันว่าการพัฒนาสมรรถนะและความตระหนักด้านการประกันคุณภาพของครูส่งผลให้การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ข้อควรระวังประการสุดท้ายคือ ครูพึงไม่ลดทอนการประกันคุณภาพให้เหลือเพียงพิธีกรรมทางเอกสาร แต่ควรเชื่อมโยงระบบคุณภาพกลับสู่เป้าหมายเชิงปรัชญาของการศึกษาที่ได้ศึกษาในครึ่งแรกของรายวิชา กล่าวคือ การประกันคุณภาพเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้สถานศึกษาบรรลุอุดมการณ์ในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เมื่อครูเข้าใจเช่นนี้ การประกันคุณภาพจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของการทำหน้าที่ครูอย่างมีความหมาย และนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

กิจกรรมการเรียนการสอนและใบงาน

กิจกรรมการเรียนรู้ออกแบบตามแนวทางการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) เพื่อให้นักศึกษาบรรลุ CLO4 คือ สรุปและอธิบายระบบ องค์ประกอบ และกระบวนการของการประกันคุณภาพการศึกษา

ขั้นนำเข้าสู่บทเรียน

- ผู้สอนตั้งคำถามกระตุ้น “เราจะมั่นใจได้อย่างไรว่าโรงเรียนแห่งหนึ่งมีคุณภาพ?” และให้ผู้เรียนระดมความคิด

ขั้นจัดกิจกรรมการเรียนรู้

- บรรยายเชิงโต้ตอบเรื่องระบบประกันคุณภาพ องค์ประกอบ และวงจร PDCA ประกอบแผนภาพที่ 2.1 และ 2.2
- ผู้เรียนทำงานกลุ่มวิเคราะห์กรณีศึกษาในใบงานที่ 2.1 และนำเสนอการจับคู่การดำเนินงานกับวงจร PDCA

- อภิปรายร่วมเปรียบเทียบบทบาทของการประกันคุณภาพภายใน (IQA) กับการประเมินภายนอก (EQA)

ขั้นสรุป

- ผู้เรียนร่วมสรุปความสัมพันธ์ IQA–SAR–EQA และสะท้อนคิดบทบาทของครูในการสร้างวัฒนธรรมคุณภาพ

ใบงานที่ 2.1 วิเคราะห์กรณีศึกษาการขับเคลื่อนคุณภาพด้วยวงจร PDCA

สถานการณ์

โรงเรียนบ้านหนองทราย เป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาดกลาง
พบว่าผลการประเมินความสามารถด้านการอ่าน (RT) ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ต่ำกว่าเป้าหมาย
ผู้อำนวยการและคณะครูจึงร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา กำหนดเป้าหมายให้นักเรียนอ่านออกทุกคน
และจัดทำโครงการส่งเสริมการอ่านไว้ในแผนปฏิบัติการประจำปี ครูดำเนินกิจกรรม “อ่านทุกเช้า”
และสอนซ่อมเสริมนอกเวลา เมื่อปลายภาคเรียนได้ประเมินผลการอ่านอีกครั้ง
พบว่านักเรียนผ่านเกณฑ์ร้อยละ 85 คณะครูจึงประชุมชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC)
เพื่อสรุปบทเรียน ปรับวิธีสอนสำหรับนักเรียนที่ยังไม่ผ่าน
และบันทึกผลลงในรายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา

คำชี้แจง: ให้นักศึกษาทำงานเป็นกลุ่ม วิเคราะห์กรณีศึกษาข้างต้น แล้วตอบคำถามต่อไปนี้

1) จงระบุว่าการดำเนินงานแต่ละช่วงของโรงเรียนตรงกับขั้นใดของวงจร PDCA (P, D, C หรือ A) พร้อมเหตุผล
2) จงจับคู่การดำเนินงานในกรณีศึกษากับกระบวนการประกันคุณภาพภายใน 6 ขั้นตอนตามกฎกระทรวงฯ พ.ศ. 2561
3) ข้อมูลหรือร่องรอยใดในกรณีนี้ที่ใช้เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ในรายงาน SAR ได้บ้าง
4) หากท่านเป็นครูในโรงเรียนนี้ จะเสนอแผนพัฒนาในรอบถัดไป (เชื่อมขั้น Act สู่ Plan) อย่างไร

สรุปบทเรียน

การประกันคุณภาพการศึกษาเป็นกระบวนการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อสร้างความเชื่อมั่นต่อสังคมว่าผู้เรียนจะได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐาน ระบบ

ประกอบด้วยการประกันคุณภาพภายใน (IQA) ที่สถานศึกษาดำเนินการเองอย่างต่อเนื่องด้วยวงจรคุณภาพ PDCA และการประเมินคุณภาพภายนอก (EQA) โดย สมศ. ที่เข้ามายืนยันคุณภาพของระบบภายใน โดยมีรายงานการประเมินตนเอง (SAR) เป็นสะพานเชื่อมข้อมูล ทั้งหมดดำเนินการตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ที่มุ่งเปลี่ยนจากการตรวจเพื่อตัดสินสู่การประเมินเพื่อพัฒนา

วงจร PDCA ทั้งสี่ขั้น คือ วางแผน (Plan) ปฏิบัติ (Do) ตรวจสอบ (Check) และปรับปรุง (Act) เป็นหัวใจของการขับเคลื่อนคุณภาพ และสอดคล้องกับกระบวนการประกันคุณภาพภายใน 6 ขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดมาตรฐานจนถึงการจัดทำรายงาน SAR ครูในฐานะฟันเฟืองหลักมีหน้าที่เปลี่ยนผ่านระบบจากการเน้น “กระดาษ” สู่การเน้น “คุณภาพเชิงประจักษ์” โดยเก็บร่องรอยคุณภาพจากงานปกติและสร้างวัฒนธรรมคุณภาพในสถานศึกษา ความเข้าใจระบบประกันคุณภาพอย่างลึกซึ้งจะช่วยให้ครูปฏิบัติงานได้อย่างมีทิศทางและยืนหยัดในวิชาชีพได้อย่างสง่างาม

แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

คำชี้แจง: จงเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (ข้อละ 1 คะแนน รวม 10 คะแนน)

1. ข้อใดสะท้อนเจตนารมณ์ของกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ได้ถูกต้องที่สุด
   ก. เพิ่มจำนวนมาตรฐานและตัวบ่งชี้ให้มากขึ้น
   ข. ประเมินตามสภาพจริง อิงบริบท และลดภาระเอกสาร
   ค. ให้ความสำคัญกับการจัดทำเอกสารแยกจากงานปกติ
   ง. ยกเลิกการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา
2. การประกันคุณภาพการศึกษาที่ถูกต้องควรมีลักษณะอย่างไร
   ก. ทำเฉพาะช่วงใกล้รับการประเมิน
   ข. เป็นหน้าที่ของฝ่ายประกันคุณภาพเท่านั้น
   ค. เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่เป็นส่วนหนึ่งของงานปกติ
   ง. เน้นจำนวนโครงการมากกว่าผลที่เกิดกับผู้เรียน
3. หน่วยงานใดเป็นผู้รับผิดชอบการประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษา
   ก. สถานศึกษาและคณะกรรมการสถานศึกษา
   ข. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.)
   ค. สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.)

ง. คุรุสภา

4. ขั้นตอน “Act (A)” ในวงจร PDCA ตรงกับข้อใด

ก. การวางแผนกำหนดเป้าหมายคุณภาพ

ข. การปฏิบัติงานตามแผน

ค. การตรวจสอบและประเมินผล

ง. การนำผลประเมินมาปรับปรุงและยกระดับคุณภาพ

5. กระบวนการประกันคุณภาพภายในตามกฎกระทรวงฯ 2561 มีขั้นตอนสุดท้ายคือข้อใด

ก. กำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา

ข. จัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษา

ค. จัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง (SAR)

ง. ดำเนินงานตามแผน

6. ข้อใดคือบทบาทของรายงานการประเมินตนเอง (SAR)

ก. เป็นข้อสอบมาตรฐานระดับชาติ

ข. เป็นสะพานเชื่อมข้อมูลคุณภาพจากภายในสู่การประเมินภายนอก

ค. เป็นเอกสารงบประมาณประจำปี

ง. เป็นใบรับรองวิทยฐานะของครู

7. ระดับคุณภาพสูงสุดตามเกณฑ์การประเมินมาตรฐานในรายงาน SAR คือข้อใด

ก. ดี

ข. ดีเลิศ

ค. ยอดเยี่ยม

ง. ปานกลาง

8. การประเมินคุณภาพภายนอกระยะที่ 1 โดย สมศ. ใช้หลักการใดเป็นสำคัญ

ก. การนับจำนวนเอกสารตาม checklist

ข. การประเมินแบบองค์รวมบนหลักฐานเชิงประจักษ์และ Expert Judgment

ค. การให้คะแนนโดยผู้ปกครองเท่านั้น

ง. การสุ่มสอบนักเรียนรายบุคคล

9. ความสัมพันธ์ของ IQA, SAR และ EQA ที่ถูกต้องคือข้อใด

ก. เป็นสามระบบที่แยกขาดจากกันโดยสิ้นเชิง

ข. EQA ทำหน้าที่แทน IQA

ค. IQA สร้างฐานข้อมูลผ่าน SAR เพื่อให้ EQA ยืนยันคุณภาพ

ง. SAR จัดทำโดยผู้ประเมินภายนอก

10. แนวทางที่เหมาะสมที่สุดสำหรับครูในการเตรียมรับการประเมินภายนอกคือข้อใด

ก. เร่งจัดทำเอกสารย้อนหลังก่อนการประเมิน

ข. ทำการประกันคุณภาพภายในให้เข้มแข็งและเก็บร่องรอยอย่างต่อเนื่อง

ค. ลดการจัดการเรียนการสอนเพื่อเตรียมเอกสาร

ง. รอให้ผู้บริหารจัดทำเอกสารทั้งหมด

แบบฝึกหัดท้ายบท/คำถามทบทวน

1) จงอธิบายความแตกต่างระหว่างแนวคิด “การตรวจเอกสารเพื่อตัดสิน” กับ “การประเมินเพื่อพัฒนา” ตามเจตนารมณ์ของกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561

2) จงอธิบายความหมายของแต่ละขั้นในวงจรคุณภาพ PDCA พร้อมยกตัวอย่างการนำไปใช้ในชั้นเรียนหรือสถานศึกษา

3) กระบวนการประกันคุณภาพภายใน 6 ขั้นตอนตามกฎกระทรวงฯ 2561 มีอะไรบ้าง และแต่ละขั้นสอดคล้องกับวงจร PDCA อย่างไร

4) รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR) มีโครงสร้างอย่างไร และเหตุใดจึงถือเป็น “สะพานเชื่อม” ระหว่างการประกันคุณภาพภายในกับการประเมินคุณภาพภายนอก

5) จงเปรียบเทียบการประกันคุณภาพภายใน (IQA) กับการประเมินคุณภาพภายนอก (EQA) ในด้านจุดมุ่งหมาย ผู้ดำเนินการ กระบวนการ และความถี่

6) ในฐานะครูบรรจุใหม่ ท่านจะมีส่วนสร้าง “วัฒนธรรมคุณภาพ” ในห้องเรียนและสถานศึกษาได้อย่างไร โดยไม่ทำให้การประกันคุณภาพกลายเป็นภาระทางเอกสาร

เครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท

การวัดและประเมินผลบทที่ 2 ออกแบบให้สอดคล้องกับ CLO4 (สรุปและอธิบายระบบ องค์ประกอบ และกระบวนการของการประกันคุณภาพการศึกษา) ซึ่งเป็นพฤติกรรมระดับ “เข้าใจ”

จึงใช้เครื่องมือสองชนิด คือ แบบทดสอบวัดความรู้ความเข้าใจ และใบงานวิเคราะห์กรณีศึกษาพร้อมรูบริค ดังตารางสรุปความสอดคล้อง

จุดประสงค์/CLO	กิจกรรม	เครื่องมือวัด
อธิบายระบบ/องค์ประกอบ/กระบวนการ (CLO4)	บรรยายเชิงโต้ตอบ + อภิปราย	แบบทดสอบก่อน–หลังเรียน (10 ข้อ)
วิเคราะห์การขับเคลื่อนคุณภาพด้วย PDCA (CLO4)	ใบงานที่ 2.1 (กรณีศึกษา)	รูบริคประเมินใบงานแบบแยกองค์ประกอบ

ตารางที่ 2.8 ความสอดคล้องระหว่างจุดประสงค์ กิจกรรม และเครื่องมือวัด

1) แบบทดสอบและเกณฑ์การให้คะแนน

แบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนเป็นแบบปรนัย 4 ตัวเลือก ชนิดคู่ขนาน จำนวน 10 ข้อ ข้อละ 1 คะแนน รวม 10 คะแนน วัดความรู้ความเข้าใจตามจุดประสงค์การเรียนรู้ เกณฑ์การผ่านคือได้คะแนนตั้งแต่ 6 คะแนนขึ้นไป (ร้อยละ 60) การเปรียบเทียบคะแนนก่อนและหลังเรียนใช้สะท้อนพัฒนาการการเรียนรู้ของผู้เรียน

2) รูบริคประเมินใบงานที่ 2.1 (แบบแยกองค์ประกอบ)

เกณฑ์การประเมิน	ดีมาก (4)	ดี (3)	พอใช้ (2)	ปรับปรุง (1)
การจำแนกขั้นวงจร PDCA	จำแนกครบ 4 ขั้นถูกต้อง พร้อมเหตุผลชัดเจน	จำแนกถูกต้องเป็นส่วนใหญ่	จำแนกถูกบางส่วน	จำแนกไม่ถูกต้อง/ไม่ครบ
การจับคู่กระบวนการ IQA 6 ขั้นตอน	จับคู่ครบถูกต้องและอธิบายความเชื่อมโยงได้	จับคู่ถูกต้องเป็นส่วนใหญ่	จับคู่ถูกบางส่วน	จับคู่ไม่ถูกต้อง
การระบุหลักฐานเชิงประจักษ์ (SAR)	ระบุหลักฐานเหมาะสมและหลากหลาย	ระบุหลักฐานเหมาะสมบางส่วน	ระบุหลักฐานได้น้อย	ระบุหลักฐานไม่เหมาะสม
การเสนอแผนพัฒนา (Act⟶Plan)	เสนอแผนสมเหตุผล นำไปปฏิบัติได้จริง	เสนอแผนได้เหมาะสม	เสนอแผนกว้าง ๆ ไม่ชัดเจน	ไม่เสนอแผน/ไม่สอดคล้อง

ตารางที่ 2.9 รูบริคประเมินใบงานที่ 2.1 (คะแนนเต็ม 16 คะแนน)

เกณฑ์การผ่าน: ได้คะแนนรวมตั้งแต่ 10 คะแนนขึ้นไป (ร้อยละ 60) หรือมีคุณภาพเฉลี่ยตั้งแต่ระดับ “ดี” ขึ้นไปทุกเกณฑ์ ถือว่าผ่านเกณฑ์การประเมิน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)1) ข 2) ค 3) ข 4) ค 5) ค 6) ข 7) ข 8) ค 9) ค 10) ข

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)1) ข 2) ค 3) ค 4) ง 5) ค 6) ข 7) ค 8) ข 9) ค 10) ข

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการ. (2561). กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561. ราชกิจจานุเบกษา, 135(11 ก), 3–5.

พิฆาตไพรี, อ., และ วิจักขณาลัญฉ์, ส. (2568). การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมที่บูรณาการแนวคิดวงจรคุณภาพ PDCA กับการตระหนักรู้เพื่อส่งเสริมสมรรถนะการประกันคุณภาพภายในของครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก. วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนา, 15(3-4), 2654–2665.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2561). มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561. กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน). (2567). กรอบแนวทางการประกันคุณภาพภายนอก พ.ศ. 2567–2571 ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

สำนักทดสอบทางการศึกษา. (2563ก). แนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษา ตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักทดสอบทางการศึกษา. (2563ข). การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักทดสอบทางการศึกษา. (2563ค). การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.

ภาษาอังกฤษ

Deming, W. E. (1986). Out of the crisis. MIT Press.

Harvey, L., & Green, D. (1993). Defining quality. Assessment & Evaluation in Higher Education, 18(1), 9–34.

Sallis, E. (2002). Total quality management in education (3rd ed.). Routledge.

Shewhart, W. A. (1939). Statistical method from the viewpoint of quality control. Graduate School, U.S. Department of Agriculture.

บทที่ 3

คุณภาพผู้เรียน การบริหารจัดการ และการจัดการเรียนการสอน

Learners, Management, and Instruction

แผนการสอนประจำบท

รายการ	รายละเอียด
1. หัวข้อสาระการเรียนรู้	3.1 ความหมาย ความสำคัญ และพัฒนาการของมาตรฐานการศึกษา 3.2 มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน 3.3 มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ 3.4 มาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ 3.5 การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาและค่าเป้าหมาย 3.6 เกณฑ์การตัดสินระดับคุณภาพและการประเมินตามสภาพจริง 3.7 ความสัมพันธ์เชิงระบบของคุณภาพ 3 ด้านกับวงจร PDCA และบทบาทครู
2. ความคิดรวบยอด	มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561 จัดคุณภาพการจัดการศึกษาไว้ 3 ด้าน คือ คุณภาพผู้เรียน กระบวนการบริหารและการจัดการ และกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ทำงานเชื่อมโยงกันเป็นระบบและถูกขับเคลื่อนด้วยวงจรคุณภาพ PDCA เพื่อสร้างความเชื่อมั่นต่อสังคม
3. จุดประสงค์การเรียนรู้	อธิบายความหมาย ความสำคัญ และพัฒนาการของมาตรฐานการศึกษา ระบุและจำแนกองค์ประกอบของมาตรฐาน 3 ด้านและตัวบ่งชี้ สรุปเกณฑ์การตัดสินระดับคุณภาพ 5 ระดับ อธิบายความสัมพันธ์เชิงระบบกับวงจร PDCA และเชื่อมโยงสู่บทบาทครู (สอดคล้อง CLO4)
4. เนื้อหาวิชา	นิยามและฐานกฎหมายของมาตรฐานการศึกษา มาตรฐาน 3 ด้านและ 21 ตัวบ่งชี้ การกำหนดมาตรฐานและค่าเป้าหมายของสถานศึกษา เกณฑ์ระดับคุณภาพและการประเมินตามสภาพจริง ระบบประกันคุณภาพภายในและวงจร PDCA
5. กิจกรรมการเรียนการ	ขั้นนำ ให้ทบทวนกฎกระทรวงฯ 2561 และตั้งคำถามว่า 'คุณภาพการศึกษา

สอน	วัดจากอะไร' ขั้นสอน ใช้การบรรยายเชิงปฏิสัมพันธ์ประกอบกรณีตัวอย่างมาตรฐานและ SAR ของโรงเรียน ขั้นปฏิบัติ ใช้ใบงานวิเคราะห์มาตรฐาน/ตัวบ่งชี้และจับคู่หลักฐานเชิงประจักษ์ (Active Learning) ขั้นสรุป การนำเสนอและการสะท้อนคิด
6. สื่อการเรียนการสอน	เอกสารประกอบการสอนบทที่ 10 สไลด์สรุปมาตรฐาน 3 ด้าน ตัวอย่างประกาศมาตรฐานการศึกษาและรายงาน SAR ของสถานศึกษา กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ใบงาน และGoogle Classroom
7. การวัดและประเมินผล	แบบทดสอบก่อนเรียน–หลังเรียน (ความรู้ความเข้าใจ) ใบงานวิเคราะห์มาตรฐาน/ตัวบ่งชี้พร้อมรูบริค การสังเกตการมีส่วนร่วม — ทั้งหมดวัดผลลัพธ์การเรียนรู้ CLO4

ความคิดรวบยอด (สาระสำคัญ)

มาตรฐานการศึกษา (educational standard) คือ ข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณลักษณะและคุณภาพที่พึงประสงค์ ซึ่งต้องการให้เกิดขึ้นในสถานศึกษาทุกแห่ง เพื่อใช้เป็นหลักเทียบเคียงสำหรับการส่งเสริม กำกับดูแล ตรวจสอบ ประเมินผล และประกันคุณภาพการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ก) ตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 และประกาศกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ 6 สิงหาคม 2561 ได้กำหนดมาตรฐานการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ 3 มาตรฐาน 21 ตัวบ่งชี้ ครอบคลุมคุณภาพสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ คุณภาพของผู้เรียน กระบวนการบริหารและการจัดการ และกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

คุณภาพทั้งสามด้านมิได้แยกขาดจากกัน หากแต่ทำงานเชื่อมโยงกันเป็นระบบ โดยกระบวนการบริหารเป็นรากฐานที่จัดสรรทรัพยากร กระบวนการจัดการเรียนการสอนเป็นกลไกแปรทรัพยากรให้เป็นการเรียนรู้ และคุณภาพผู้เรียนเป็นผลผลิตที่ยืนยันความสำเร็จ ทั้งระบบถูกขับเคลื่อนและตรวจสอบด้วยวงจรคุณภาพ PDCA ภายใต้ระบบการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่องและสร้างความเชื่อมั่นต่อผู้ปกครองและสังคม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ค)

จุดประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

1) อธิบายความหมาย ความสำคัญ และพัฒนาการของมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานได้อย่างถูกต้อง (CLO4)

2) ระบุและจำแนกองค์ประกอบของมาตรฐานการศึกษา 3 ด้าน (คุณภาพผู้เรียน การบริหารจัดการ และการจัดการเรียนการสอน) พร้อมตัวบ่งชี้ได้ (CLO4)

3) สรุปเกณฑ์การตัดสินระดับคุณภาพ 5 ระดับ และอธิบายแนวคิดการประเมินตามสภาพจริงแบบองค์รวมได้ (CLO4)

4) อธิบายความสัมพันธ์เชิงระบบของคุณภาพ 3 ด้านกับวงจรคุณภาพ PDCA ในระบบประกันคุณภาพภายในได้ (CLO4)

5) เชื่อมโยงมาตรฐานการศึกษากับบทบาทของครูในการจัดการเรียนรู้และการรวบรวมหลักฐานเชิงประจักษ์ได้ (CLO4 เพื่อปูพื้นสู่ CLO5)

หมายเหตุ: จุดประสงค์ทั้งห้าข้ออยู่ในระดับพฤติกรรม 'เข้าใจ' (พุทธิพิสัย) สอดคล้องกับผลลัพธ์การเรียนรู้ CLO4 ที่มุ่งให้ผู้เรียน 'สรุปและอธิบายระบบ องค์ประกอบ และกระบวนการของการประกันคุณภาพการศึกษา' โดยข้อ 5 เป็นการเชื่อมโยงเพื่อปูพื้นสู่การออกแบบและจัดทำรายงานในบทที่ 11–13 (CLO5)

คำสำคัญ (Keywords)

มาตรฐานการศึกษา (educational standard) · มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน (basic education standards) · คุณภาพของผู้เรียน (quality of learners) · กระบวนการบริหารและการจัดการ (management process) · การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (child-centered instruction) · ตัวบ่งชี้ (indicator) · ค่าเป้าหมาย (target) · ระดับคุณภาพ (quality level) · การประเมินตามสภาพจริง (authentic assessment) · การตัดสินแบบองค์รวม (holistic judgement) · วงจรคุณภาพ (PDCA) · การประกันคุณภาพภายใน (internal quality assurance)

แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)

คำชี้แจง: จงเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (10 ข้อ ข้อละ 1 คะแนน)

1. มาตรฐานการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561 มีจำนวนกี่มาตรฐาน

ก. 2 มาตรฐาน ข. 3 มาตรฐาน ค. 4 มาตรฐาน ง. 5 มาตรฐาน

2. มาตรฐานที่ 1 ของมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานคือข้อใด

ก. คุณภาพของผู้เรียน ข. กระบวนการบริหารและการจัดการ

ค. การจัดการเรียนการสอน ง. ระบบประกันคุณภาพ

3. 'ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ' และ 'คุณลักษณะที่พึงประสงค์' เป็นองค์ประกอบของมาตรฐานใด

ก. มาตรฐานที่ 1 ข. มาตรฐานที่ 2 ค. มาตรฐานที่ 3 ง. ทุกมาตรฐาน

4. 'กระบวนการบริหารและการจัดการ' คือมาตรฐานที่เท่าใด

ก. มาตรฐานที่ 1 ข. มาตรฐานที่ 2 ค. มาตรฐานที่ 3 ง. มาตรฐานที่ 4

5. การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญจัดอยู่ในมาตรฐานใด

ก. มาตรฐานที่ 1 ข. มาตรฐานที่ 2 ค. มาตรฐานที่ 3 ง. มาตรฐานที่ 4

6. เกณฑ์การตัดสินระดับคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานมีกี่ระดับ

ก. 3 ระดับ ข. 4 ระดับ ค. 5 ระดับ ง. 6 ระดับ

7. ระดับคุณภาพสูงสุดตามเกณฑ์การตัดสินคือข้อใด

ก. ดี ข. ดีเลิศ ค. ดีมาก ง. ยอดเยี่ยม

8. การตัดสินคุณภาพที่พิจารณา 'ภาพรวม' ของหลักฐานด้วยดุลยพินิจเชิงวิชาชีพ เรียกว่าการประเมินแบบใด

ก. แบบแยกส่วน (Analytic) ข. แบบองค์รวม (Holistic) ค. แบบอิงกลุ่ม ง. แบบอัตนัย

9. วงจรคุณภาพ PDCA ประกอบด้วยขั้นตอนใดตามลำดับ

ก. วางแผน–ปฏิบัติ–ตรวจสอบ–ปรับปรุง ข. ปฏิบัติ–วางแผน–ปรับปรุง–ตรวจสอบ

ค. ตรวจสอบ–ปฏิบัติ–วางแผน–ปรับปรุง ง. วางแผน–ตรวจสอบ–ปฏิบัติ–ปรับปรุง

10. รายงานที่สถานศึกษาจัดทำเพื่อสะท้อนผลการประเมินคุณภาพภายในของตนเองเรียกว่าอะไร

ก. รายงาน SAR ข. รายงาน PISA ค. รายงาน O-NET ง. รายงาน PDCA

(เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนอยู่ท้ายบท)

บทที่ 3

คุณภาพผู้เรียน การบริหารจัดการ และการจัดการเรียนการสอน

Learners, Management, and Instruction

3.1 ความหมาย ความสำคัญ และพัฒนาการของมาตรฐานการศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ให้นิยาม “มาตรฐานการศึกษา” (educational standard) ว่าเป็น ข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณลักษณะ คุณภาพที่พึงประสงค์ และมาตรฐานที่ต้องการให้เกิดขึ้นในสถานศึกษาทุกแห่ง เพื่อใช้เป็นหลักในการเทียบเคียงสำหรับการส่งเสริมและกำกับดูแล การตรวจสอบ การประเมินผล และการประกันคุณภาพทางการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ก) มาตรฐานการศึกษาจึงไม่ได้หมายถึงคุณภาพด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว แต่ครอบคลุมทั้ง “ปัจจัย” (input) “กระบวนการ” (process) และ “ผลผลิต” (output) ของการจัดการศึกษา กล่าวคือ ครอบคลุมทั้งผลผลิตที่เกิดกับตัวผู้เรียนรอบด้าน กระบวนการจัดการเรียนการสอนของครู และกระบวนการบริหารจัดการของสถานศึกษา

ในเชิงวิชาการ แนวคิดเรื่อง “คุณภาพ” (quality) มีหลายความหมาย ตั้งแต่คุณภาพในฐานะความเป็นเลิศ (excellence) ความสมบูรณ์แบบไร้ข้อบกพร่อง (perfection) ความคุ้มค่าของเงิน (value for money) ไปจนถึง “ความเหมาะสมกับจุดมุ่งหมาย” (fitness for purpose) ซึ่งเป็นนิยามที่ใช้กันแพร่หลายที่สุดในวงการประกันคุณภาพ (Harvey & Green, 1993) เมื่อพิจารณาตามนิยาม “ความเหมาะสมกับจุดมุ่งหมาย” มาตรฐานการศึกษาจึงทำหน้าที่ประกาศ “จุดมุ่งหมายของคุณภาพ” ที่ชัดเจนล่วงหน้า เพื่อให้ทุกฝ่ายใช้เป็นเครื่องมือร่วมกันในการพัฒนา ตรวจสอบ และยืนยันว่าการจัดการศึกษาบรรลุจุดมุ่งหมายนั้นเพียงใด

ความสำคัญของมาตรฐานการศึกษามีอย่างน้อยสามประการ ประการแรก ช่วยให้สถานศึกษากำหนดเป้าหมาย นโยบาย และแนวทางพัฒนาการจัดการศึกษาได้ชัดเจน ประการที่สองเป็นเครื่องมือในการกำกับ ตรวจสอบ นิเทศ ติดตามและประเมินผล เพื่อให้ระบบการประกันคุณภาพของสถานศึกษาเข้มแข็ง และประการที่สาม เป็นฐานสร้าง “ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้” (accountability) ต่อผู้ปกครองและสังคมว่าผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาอย่างมีคุณภาพจริง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ก) ด้วยเหตุนี้ มาตรฐานการศึกษาจึงเป็นมากกว่าภาระเอกสาร แต่เป็น “เครื่องมือเชิงกลยุทธ์” ในการสร้างวัฒนธรรมคุณภาพ (quality culture) ให้เกิดขึ้นจริงในสถานศึกษา

กรอบนิยาม มาตรฐานการศึกษา (พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542)

"ข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณลักษณะ คุณภาพที่พึงประสงค์
และมาตรฐานที่ต้องการให้เกิดขึ้นในสถานศึกษาทุกแห่ง และเพื่อใช้
เป็นหลักในการเทียบเคียงสำหรับการส่งเสริมและกำกับดูแล การตรวจสอบ การประเมินผล
และการประกันคุณภาพทางการศึกษา"

ครอบคลุม 3 องค์ประกอบด้วย ปัจจัย (input) ⟶ กระบวนการ (process) ⟶ ผลผลิต (output)

ในเชิงพัฒนาการ ระบบมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษาไทยได้ผ่านการทบทวนครั้งสำคัญ เดิมการดำเนินงานประกันคุณภาพมีมาตรฐานและตัวบ่งชี้จำนวนมาก แยกส่วนจากงานปกติของสถานศึกษา จนกลายเป็นภาระในการจัดเก็บข้อมูลและจัดทำรายงาน อีกทั้งระบบประเมินภายในและภายนอกไม่สัมพันธ์กัน เกิดความซ้ำซ้อน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ค) กระทรวงศึกษาธิการจึงปฏิรูประบบโดยประกาศใช้ "กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561" และออก "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ให้ใช้มาตรฐานการศึกษาระดับปฐมวัย ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานศูนย์การศึกษาพิเศษ" ลงวันที่ 6 สิงหาคม 2561 ปรับมาตรฐานให้ "กระชับและทรงพลัง" (concise and powerful) เหลือเพียง 3 มาตรฐาน 21 ตัวบ่งชี้ เพื่อลดภาระและคืนเวลาให้ครูพัฒนาผู้เรียน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ก; 2561ข)

มาตรฐานทั้งสามนี้มิได้เกิดขึ้นโดดเดี่ยว แต่เชื่อมโยงเป็นลำดับชั้น 3 ระดับ ได้แก่ มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 ซึ่งกำหนด "ผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของการศึกษา" 3 ด้าน (ผู้เรียนรู้ ผู้ร่วมสร้างสรรค์นวัตกรรม และพลเมืองที่เข้มแข็ง) เป็นกรอบใหญ่ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561) ถัดลงมาคือมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้ และระดับล่างสุดคือมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาที่แต่ละแห่งกำหนดให้สอดคล้องกับบริบทของตน ความเข้าใจลำดับชั้นนี้ช่วยให้นักศึกษาครูมองเห็นว่ามาตรฐานระดับห้องเรียนที่ตนรับผิดชอบนั้นเชื่อมโยงขึ้นไปถึงเป้าหมายของชาติอย่างไร

ประเด็น	ระบบเดิม (ก่อน พ.ศ. 2561)	ระบบปัจจุบัน (พ.ศ. 2561)
จำนวนมาตรฐาน/ตัวบ่งชี้	มาตรฐานและตัวบ่งชี้จำนวนมาก	3 มาตรฐาน 21 ตัวบ่งชี้ (กระชับทรงพลัง)
จุดเน้นการประเมิน	เน้นเอกสาร/ร่องรอยจำนวนมาก	เน้นการประเมินตามสภาพจริง (authentic)

ความสัมพันธ์ภายใน–ภายนอก	แยกส่วน ซ้ำซ้อน เป็นภาระ	สัมพันธ์กัน ใช้ฐานข้อมูลร่วม ลดภาระ
บทบาทของมาตรฐาน	เครื่องมือควบคุม/ตัดสิน	เครื่องมือพัฒนาและสร้างวัฒนธรรมคุณภาพ

ตารางที่ 3.1 เปรียบเทียบระบบมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษาก่อนและหลัง พ.ศ. 2561

ที่มา: ปรับจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2563ค) และกระทรวงศึกษาธิการ (2561ข)

ในเชิงประยุกต์ ความเข้าใจพัฒนาการของมาตรฐานช่วยให้นักศึกษาครูตระหนักว่าการลดจำนวนมาตรฐานมิได้ลดความเข้มข้นของคุณภาพ แต่เป็นการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จาก “การควบคุมด้วยเอกสาร” มาสู่ “การพัฒนาด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์” มาตรฐานที่กระชับช่วยให้ครูโฟกัสที่ผลลัพธ์ผู้เรียนมากกว่ากระบวนการเชิงเอกสารที่ยุ่งยาก อย่างไรก็ดี พึงระวังว่าความกระชับมิได้หมายถึงการตีความอย่างหละหลวม สถานศึกษายังต้องแปลมาตรฐานกลางให้เป็นตัวบ่งชี้และค่าเป้าหมายที่จับต้องได้ในบริบทของตน มิฉะนั้นมาตรฐานจะกลายเป็นเพียงถ้อยคำลอย ๆ ที่ไม่นำสู่การปฏิบัติ การเชื่อมโยงมาตรฐานการศึกษาของชาติ มาตรฐานขั้นพื้นฐาน และมาตรฐานของสถานศึกษาเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบจึงเป็นทักษะสำคัญที่ครูยุคใหม่ต้องฝึกฝน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561)

3.2 มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน (Quality of Learners)

คุณภาพของผู้เรียนถือเป็น “เป้าหมายสูงสุด” (ultimate goal) และเป็น “ผลผลิต” ที่ยืนยันความสำเร็จของการจัดการศึกษา หากกระบวนการบริหารและการสอนดีเพียงใด แต่ผู้เรียนไม่มีคุณภาพ ย่อมไม่อาจกล่าวได้ว่าสถานศึกษานั้นประสบความสำเร็จ มุมมองนี้สอดคล้องกับกรอบคุณภาพการศึกษาขององค์การยูเนสโกที่ถือว่า “คุณลักษณะของผู้เรียน” (learner characteristics) และ “ผลลัพธ์การเรียนรู้” (outcomes) เป็นหัวใจของคุณภาพการศึกษา (UNESCO, 2005) มาตรฐานที่ 1 จึงแบ่งออกเป็น สององค์ประกอบหลัก คือ ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์

องค์ประกอบที่ 1.1 ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการของผู้เรียน (academic achievement) ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ 6 ข้อ ได้แก่ (1) ความสามารถในการอ่าน การเขียน การสื่อสาร และการคิดคำนวณ (2) ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดอย่างมีวิจารณญาณ อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และแก้ปัญหา (3) ความสามารถในการสร้างนวัตกรรม (4) ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (5) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามหลักสูตรสถานศึกษา และ (6) ความรู้ทักษะพื้นฐาน และเจตคติที่ดีต่องานอาชีพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ก) จะเห็นได้ว่าตัวบ่งชี้เหล่านี้

ครอบคลุมทั้งทักษะพื้นฐาน (literacy–numeracy) ทักษะการคิดขั้นสูง ทักษะดิจิทัล และความพร้อมสู่อาชีพ ซึ่งเป็นสมรรถนะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

องค์ประกอบที่ 1.2 คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน (desirable characteristics) เน้นการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ 4 ข้อ ได้แก่ (1) การมีคุณลักษณะและค่านิยมที่ดีตามที่สถานศึกษากำหนด (2) ความภูมิใจในท้องถิ่นและความเป็นไทย (3) การยอมรับที่จะอยู่ร่วมกันบนความแตกต่างและหลากหลาย และ (4) สุขภาวะทางร่างกายและจิตสังคม รวมตัวบ่งชี้ของมาตรฐานที่ 1 ทั้งสิ้น 10 ตัวบ่งชี้ ทั้งนี้การกำหนดให้ผู้เรียน “สื่อสารได้ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ” และ “ใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ปลอดภัย และมีประสิทธิภาพ” สะท้อนความคาดหวังต่อทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 อย่างชัดเจน

ตัวอย่างในบริบทไทย โรงเรียนแห่งหนึ่งที่มีนักเรียน 2,367 คน ตั้งค่าเป้าหมายความสามารถด้านการอ่านไว้ที่ร้อยละ 80 เมื่อประเมินพบว่ามีนักเรียนผ่านเกณฑ์ระดับดีขึ้นไป 2,248 คน คิดเป็นร้อยละ 94.97 ซึ่งสูงกว่าค่าเป้าหมาย จึงเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ (evidence) ที่สนับสนุนการตัดสินคุณภาพของมาตรฐานที่ 1 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ข) สำหรับนักศึกษาครู หลักฐานเชิงประจักษ์ของมาตรฐานนี้ได้แก่ ผลการประเมินการอ่าน การเขียน ชิ้นงานหรือโครงงานที่สะท้อนการคิดวิเคราะห์ ผลการทดสอบระดับชาติ ตลอดจนบันทึกพฤติกรรมและร่องรอยการเรียนรู้ของผู้เรียน

องค์ประกอบ	ตัวบ่งชี้	ตัวอย่างหลักฐานเชิงประจักษ์
1.1 ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ	1) อ่าน เขียน สื่อสาร คิดคำนวณ 2) คิดวิเคราะห์/วิจารณญาณ/แก้ปัญหา 3) สร้างนวัตกรรม 4) ใช้ ICT 5) ผลสัมฤทธิ์ตามหลักสูตร 6) ความรู้/ทักษะ/เจตคติต่ออาชีพ	ผลประเมินอ่าน–เขียน, ชิ้นงาน/โครงงาน, ผลสอบระดับชาติ, แฟ้มสะสมงาน
1.2 คุณลักษณะที่พึงประสงค์	1) คุณลักษณะ/ค่านิยมที่ดี 2) ภูมิใจในท้องถิ่นและความเป็นไทย 3) ยอมรับความแตกต่างหลากหลาย 4) สุขภาวะทางร่างกายและจิตสังคม	บันทึกพฤติกรรม, ผลงานกิจกรรมจิตอาสา/วัฒนธรรม, แบบประเมินคุณลักษณะ

ตารางที่ 3.2 องค์ประกอบและตัวบ่งชี้ของมาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (2561ก) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2563ข)

เมื่อพิจารณาให้ลึกขึ้น มาตรฐานที่ 1 เตือนเราว่า “คุณภาพผู้เรียน” เป็นแนวคิดที่กว้างกว่าคะแนนสอบ เพราะครอบคลุมทั้งสมรรถนะทางวิชาการและคุณลักษณะความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การวัดผู้เรียนจึงต้องใช้หลักฐานหลากหลายรูปแบบ ทั้งผลทดสอบ ชิ้นงาน โครงงาน และการสังเกตพฤติกรรม มิใช่พึ่งพาผลทดสอบระดับชาติเพียงอย่างเดียว ข้อพึงระวังสำคัญสำหรับครูคือการไม่ลดทอนคุณภาพผู้เรียนให้เหลือเพียงตัวเลขที่วัดง่าย จนละเลยมิติด้านคุณธรรม สุขภาวะ และความภูมิใจในท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น โรงเรียนที่ส่งเสริมโครงงานรักการอ่าน การประเมินการรู้เรื่องการอ่านอย่างต่อเนื่อง และกิจกรรมจิตอาสา ย่อมสะท้อนคุณภาพผู้เรียนได้รอบด้านกว่าการดูคะแนนสอบปลายภาคเพียงครั้งเดียว (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ข)

3.3 มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ (Management Process)

หากคุณภาพผู้เรียนเป็น “ผลผลิต” กระบวนการบริหารและการจัดการก็เปรียบเสมือน “รากฐาน” ที่วางโครงสร้าง จัดสรรทรัพยากร และสร้างระบบสนับสนุนให้คุณภาพเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน ผู้บริหารสถานศึกษาในมาตรฐานนี้ต้องสวมบทบาท “ผู้นำทางวิชาการ” (instructional leader) ที่มุ่งพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมายอย่างเท่าเทียม มิใช่เพียงผู้บริหารงานธุรการทั่วไป แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักการบริหารคุณภาพโดยรวม (Total Quality Management) ที่เน้นภาวะผู้นำเชิงคุณภาพ การมีส่วนร่วม และการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเป็นวัฒนธรรมองค์กร (Sallis, 2002)

มาตรฐานที่ 2 ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ 6 ข้อ ได้แก่ (2.1) มีเป้าหมาย วิสัยทัศน์ และพันธกิจที่สถานศึกษากำหนดชัดเจน (2.2) มีระบบบริหารจัดการคุณภาพของสถานศึกษา (2.3) ดำเนินงานพัฒนาวิชาการที่เน้นคุณภาพผู้เรียนรอบด้านตามหลักสูตรสถานศึกษาและทุกกลุ่มเป้าหมาย (2.4) พัฒนาครูและบุคลากรให้มีความเชี่ยวชาญทางวิชาชีพ (2.5) จัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคมที่เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ และ (2.6) จัดระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการและการจัดการเรียนรู้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ก) ตัวบ่งชี้เหล่านี้ครอบคลุมตั้งแต่การกำหนดทิศทางองค์กร ระบบประกันคุณภาพภายใน การพัฒนาหลักสูตร การพัฒนาบุคลากร สภาพแวดล้อม ไปจนถึงระบบสารสนเทศ

ตัวอย่างในบริบทไทย สถานศึกษาที่มีกระบวนการบริหารระดับดีเลิศมักดำเนินการบริหารโดยยึดหลักธรรมาภิบาล การกระจายอำนาจ และการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง และชุมชน จัดให้มีระบบนิเทศภายใน สร้างชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (Professional Learning Community: PLC) เพื่อพัฒนาครูอย่างต่อเนื่อง และจัดระบบสารสนเทศที่ถูกต้องทันสมัยเพื่อใช้ตัดสินใจ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ก) สำหรับนักศึกษาครู แม้จะยัง

ไม่ได้เป็นผู้บริหาร แต่การเข้าใจมาตรฐานนี้ช่วยให้มองเห็นว่าการทำงานของตนเชื่อมโยงกับระบบใหญ่ของโรงเรียนอย่างไร และจะใช้ทรัพยากร/ระบบสนับสนุนที่มีให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้อย่างไร

ตัวบ่งชี้	สาระสำคัญ
2.1 เป้าหมาย วิสัยทัศน์ พันธกิจ	กำหนดทิศทางองค์กรชัดเจน สอดคล้องบริบทและแผนการศึกษาชาติ
2.2 ระบบบริหารจัดการคุณภาพ	มีระบบประกันคุณภาพภายในที่ดำเนินงานเป็นวงจรต่อเนื่อง (PDCA)
2.3 พัฒนางานวิชาการรอบด้าน	พัฒนาหลักสูตร/การเรียนรู้ครอบคลุมผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมาย
2.4 พัฒนาครูและบุคลากร	ส่งเสริมความเชี่ยวชาญทางวิชาชีพ เช่น PLC การอบรม การวิจัย
2.5 สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้	จัดสภาพแวดล้อมกายภาพและสังคมที่ปลอดภัยและกระตุ้นการเรียนรู้
2.6 ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ	จัดระบบข้อมูลสนับสนุนการบริหารและการจัดการเรียนรู้

ตารางที่ 3.3 ตัวบ่งชี้ของมาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (2561ก)

ในเชิงประยุกต์ มาตรฐานที่ 2 ชี้ให้เห็นว่าคุณภาพการเรียนการสอนในห้องเรียนไม่อาจเกิดขึ้นได้หากปราศจากระบบสนับสนุนที่เข้มแข็ง ครูคนเดียวไม่สามารถยกระดับคุณภาพได้ลำพัง แต่ต้องอาศัยวิสัยทัศน์ร่วมของโรงเรียน ระบบนิเทศภายใน การพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง และฐานข้อมูลสารสนเทศที่เชื่อถือได้ ตัวอย่างในบริบทไทย โรงเรียนที่จัดให้มีชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) อย่างสม่ำเสมอ เปิดโอกาสให้ครูร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาการเรียนรู้ของผู้เรียนและออกแบบการสอนร่วมกัน ย่อมสร้างวัฒนธรรมคุณภาพได้ยั่งยืนกว่าการสั่งการจากบนลงล่าง สำหรับนักศึกษาครู การเข้าใจมาตรฐานนี้ช่วยให้รู้จักใช้ทรัพยากรและระบบสนับสนุนของโรงเรียนฝึกประสบการณ์ให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียนสูงสุด (Sallis, 2002)

3.4 มาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

มาตรฐานที่ 3 คือ “กลไกขับเคลื่อน” (driving mechanism) ที่แปรทรัพยากรและระบบสนับสนุนจากมาตรฐานที่ 2 ให้กลายเป็นคุณภาพผู้เรียนตามมาตรฐานที่ 1 ในมิตินี้ ครูเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้สอน” (teacher) มาเป็น “ผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้” (facilitator) ที่ออกแบบประสบการณ์ให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเอง การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (child-centered/learner-centered instruction) จึงเป็นหัวใจที่สะท้อนคุณภาพการจัดการศึกษาที่แท้จริง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ก)

มาตรฐานที่ 3 ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ 5 ข้อ ได้แก่ (3.1) จัดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการคิดและปฏิบัติจริง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้ (3.2) ใช้สื่อ เทคโนโลยีสารสนเทศ และแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ (3.3) มีการบริหารจัดการชั้นเรียนเชิงบวก (3.4) ตรวจสอบและประเมินผู้เรียนอย่างเป็นระบบ และนำผลมาพัฒนาผู้เรียน และ (3.5) มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และให้ข้อมูลสะท้อนกลับเพื่อพัฒนาและปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ก) ตัวบ่งชี้ 3.1 จึงเป็นที่มาของการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ที่ให้ผู้เรียนได้คิดและลงมือทำจนสรุปความรู้ได้ด้วยตนเอง

ตัวบ่งชี้ 3.4 และ 3.5 เน้น “การประเมินเพื่อพัฒนา” และ “การให้ข้อมูลย้อนกลับ” (feedback) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการประเมินเพื่อการเรียนรู้ (formative assessment) ที่ถือว่าข้อมูลย้อนกลับที่มีคุณภาพและทันเวลาคือปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนมากที่สุดประการหนึ่ง (Wiliam, 2018) ตัวอย่างในบริบทไทย ครูที่จัดการเรียนรู้ระดับดีเลิศมักใช้การสอนแบบโครงงาน (Project-Based Learning) ตั้งคำถามกระตุ้นคิดหลายระดับ (high-level questioning) ใช้การวิจัยในชั้นเรียนเพื่อแก้ปัญหา และให้ข้อมูลย้อนกลับแก่ผู้เรียนอย่างเป็นระบบเพื่อให้ผู้เรียนนำไปพัฒนาตนเองได้ทันท่วงที (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ข)

หมายเหตุ: Active Learning และ Feedback — หัวใจของมาตรฐานที่ 3

- Active Learning (3.1) ผู้เรียนเรียนรู้ผ่าน “การคิด + การปฏิบัติจริง” แล้วสรุปองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง
- Feedback (3.4–3.5) ครูตรวจสอบ–ประเมินอย่างเป็นระบบ
และให้ข้อมูลย้อนกลับทันเวลาเพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาต่อ
- บทบาทครู จาก “ผู้บอกความรู้” ⟶ “ผู้อำนวยความสะดวก” (facilitator)
ที่ออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้

ตัวบ่งชี้	พฤติกรรมการสอนที่คาดหวังของครู
3.1 จัดการเรียนรู้ผ่านการคิดและปฏิบัติจริง	ออกแบบกิจกรรม Active Learning ให้ผู้เรียนสร้างความรู้และประยุกต์ใช้ได้
3.2 ใช้สื่อ เทคโนโลยี และแหล่งเรียนรู้	เลือกใช้สื่อ/แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายและทันสมัยอย่างเหมาะสม
3.3 บริหารจัดการชั้นเรียนเชิงบวก	สร้างบรรยากาศปลอดภัย อบอุ่น ส่งเสริมวินัยเชิงบวก
3.4 ตรวจสอบและประเมินอย่างเป็นระบบ	ประเมินจากหลายแหล่งข้อมูล และนำผลมาพัฒนาผู้เรียน
3.5 แลกเปลี่ยนเรียนรู้และให้ feedback	ให้ข้อมูลย้อนกลับทันเวลา ร่วม PLC เพื่อปรับปรุงการสอน

ตารางที่ 3.4 ตัวบ่งชี้ของมาตรฐานที่ 3 และพฤติกรรมการสอนที่คาดหวัง

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (2561ก); แนวคิด formative assessment จาก Wiliam (2018)

ข้อควรระวังในมาตรฐานที่ 3 คือ การจัดการเรียนรู้เชิงรุกมิได้หมายถึงการมีกิจกรรมให้ผู้เรียนเคลื่อนไหวมาก ๆ โดยขาดเป้าหมายการเรียนรู้ แต่หมายถึงการออกแบบให้ผู้เรียน “คิดและลงมือทำ” จนสร้างความรู้และประยุกต์ใช้ได้จริง ครูจึงต้องใช้คำถามกระตุ้นคิดหลายระดับ (scaffolding) วางจังหวะการให้ข้อมูลย้อนกลับที่ทันเวลา และใช้การวิจัยในชั้นเรียนเพื่อปรับการสอนอย่างเป็นระบบ ตัวอย่างในบริบทไทย ครูที่สอนแบบโครงงานเรื่องการจัดการขยะในชุมชน แล้วให้ผู้เรียนสะท้อนผลและปรับปรุงงานตามข้อมูลย้อนกลับ ย่อมพัฒนาทั้งทักษะการคิดขั้นสูงและคุณลักษณะการมีจิตสาธารณะไปพร้อมกัน นับเป็นการเชื่อมมาตรฐานที่ 3 กลับสู่มาตรฐานที่ 1 อย่างเป็นรูปธรรม (Wiliam, 2018)

3.5 การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาและค่าเป้าหมาย

ดังกล่าวในหัวข้อ 10.1 ว่ามาตรฐานการศึกษาเชื่อมโยงกัน 3 ระดับ สถานศึกษาแต่ละแห่งจึงต้องกำหนด “มาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา” (school’s educational standards) ให้เป็นไปตามกรอบมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กระทรวงประกาศใช้ พร้อมกำหนด “ค่าเป้าหมายความสำเร็จ” (target) ตามบริบทของตน สถานศึกษาที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะทางสามารถเพิ่มเติมมาตรฐานนอกเหนือจากที่กระทรวงกำหนดได้ เพื่อสะท้อนอัตลักษณ์ของตน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ก) หลักการนี้สะท้อนว่ามาตรฐานกลางเป็น “พื้นขั้นต่ำร่วม” ที่ทุกโรงเรียนต้องบรรลุ แต่เปิดช่องให้แต่ละแห่งตั้งเป้าท้าทายตามศักยภาพของตน

กระบวนการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาดำเนินการอย่างมีส่วนร่วม 5 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 เตรียมความพร้อม โดยแต่งตั้งคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยผู้บริหาร ครู คณะกรรมการสถานศึกษา ตัวแทนผู้ปกครองและชุมชน และสร้างความเข้าใจร่วมกัน ขั้นที่ 2 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของมาตรฐานการศึกษากับบริบท ความต้องการของท้องถิ่นและนโยบายต้นสังกัด ขั้นที่ 3 กำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาที่ครอบคลุมคุณภาพสำคัญ 3 ด้าน พร้อมค่าเป้าหมายที่ชัดเจน ขั้นที่ 4 พิจารณาให้ความเห็นชอบโดยคณะกรรมการสถานศึกษา และขั้นที่ 5 ประกาศใช้และเผยแพร่ให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายรับทราบเพื่อร่วมขับเคลื่อน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ก)

การกำหนด “ค่าเป้าหมาย” ที่ดีควรมีลักษณะ SMART คือ เฉพาะเจาะจง (Specific) วัดได้ (Measurable) มุ่งการปฏิบัติ (Action-oriented) เป็นจริงได้แต่ท้าทาย (Realistic) และมีกรอบเวลา

ชัดเจน (Timely) นอกจากนี้ควรกำหนดโดยเทียบเคียงข้อมูล (benchmark) กับผลการดำเนินงานที่ผ่านมาของตนเอง กับสถานศึกษากลุ่มเดียวกัน หรือกับเกณฑ์รางวัลระดับชาติ/นานาชาติ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ก) ตัวอย่างในบริบทไทย โรงเรียนบ้านธารน้ำผึ้ง จังหวัดยะลา ประกาศใช้มาตรฐานการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 3 มาตรฐาน 21 ตัวบ่งชี้ โดยตั้งค่าเป้าหมายความสำเร็จของมาตรฐานที่ 1 ไว้ที่ร้อยละ 80 (ระดับดีเลิศ) และกำหนดค่าเป้าหมายรายชั้นในแต่ละตัวบ่งชี้อย่างละเอียด เช่น ร้อยละของผู้เรียนชั้น ป.1 ที่อ่านข้อความสั้น ๆ ได้ เพื่อให้ครูใช้เป็นเกณฑ์ติดตามพัฒนาการของผู้เรียนได้จริง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ก)

หลักการกำหนดค่าเป้าหมายแบบ SMART

S — Specific: เฉพาะเจาะจง สอดคล้องบริบท ไม่กว้างจนตีความหลายทาง

M — Measurable: วัดได้เป็นตัวเลข ร้อยละ หรือค่าเฉลี่ย ติดตามได้

A — Action-oriented: นำสู่โครงการ/กิจกรรมที่ลงมือทำได้

R — Realistic: เป็นจริงได้ แต่ท้าทายให้พัฒนา (Challenge)

T — Timely: มีกรอบเวลาชัดเจน

ขั้นตอน	สาระสำคัญ
1. เตรียมความพร้อม	แต่งตั้งคณะกรรมการ (ผู้บริหาร ครู กรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน) สร้างความเข้าใจร่วม
2. วิเคราะห์ความสัมพันธ์	วิเคราะห์บริบท ความต้องการท้องถิ่น และนโยบายต้นสังกัด เชื่อมโยงมาตรฐานทุกระดับ
3. กำหนดมาตรฐาน + ค่าเป้าหมาย	กำหนดมาตรฐานครอบคลุมคุณภาพ 3 ด้าน พร้อมค่าเป้าหมายแบบ SMART
4. พิจารณาให้ความเห็นชอบ	เสนอร่างให้ผู้เกี่ยวข้องทบทวน และคณะกรรมการสถานศึกษาเห็นชอบ
5. ประกาศใช้	ประกาศและเผยแพร่ให้ทุกฝ่ายทราบเพื่อร่วมขับเคลื่อน

ตารางที่ 3.5 ขั้นตอนการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2563ก)

ในทางปฏิบัติ การกำหนดมาตรฐานและค่าเป้าหมายควรเริ่มจากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของสถานศึกษา (SWOT Analysis) ร่วมกับข้อมูลความสำเร็จย้อนหลังอย่างน้อย 3 ปี เพื่อให้ค่าเป้าหมายตั้งอยู่บนฐานข้อมูลจริง (baseline) มิใช่การคาดเดา ข้อพึงระวังคือค่าเป้าหมายที่ต่ำเกินไปจะไม่ท้าทายให้เกิดการพัฒนา ขณะที่ค่าเป้าหมายที่สูงเกินศักยภาพจะบั่นทอนกำลังใจของครูและ

ผู้เรียน การกำหนดค่าเป้าหมายรายชั้นอย่างละเอียด เช่น ร้อยละของผู้เรียนแต่ละชั้นที่อ่านออกเขียนได้ตามเกณฑ์ จึงช่วยให้ครูติดตามพัฒนาการเป็นช่วงชั้นและปรับการสอนได้ทันท่วงที ทั้งหมดนี้ต้องดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อให้ทุกฝ่ายรู้สึกเป็นเจ้าของมาตรฐานร่วมกัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ก)

3.6 เกณฑ์การตัดสินระดับคุณภาพและการประเมินตามสภาพจริง

เมื่อสถานศึกษาประกาศใช้มาตรฐานและค่าเป้าหมายแล้ว การตัดสินว่าผลการดำเนินงานบรรลุคุณภาพระดับใดใช้ “เกณฑ์การตัดสินคุณภาพ 5 ระดับ” ได้แก่ ยอดเยี่ยม ดีเลิศ ดี ปานกลาง และกำลังพัฒนา โดยทั่วไปเทียบเป็นช่วงร้อยละของความสำเร็จตามค่าเป้าหมาย คือ ยอดเยี่ยม (ร้อยละ 90–100) ดีเลิศ (ร้อยละ 80–89) ดี (ร้อยละ 70–79) ปานกลาง (ร้อยละ 60–69) และกำลังพัฒนา (ต่ำกว่าร้อยละ 60) (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ก; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ข) ระดับคุณภาพเหล่านี้มิใช่เพียงการจัดอันดับ แต่เป็นเครื่องมือบ่งบอก “ระยะห่างจากเป้าหมาย” เพื่อวางแผนพัฒนาให้สูงขึ้นในรอบถัดไป

หัวใจของการประเมินคุณภาพภายในตามแนวทางปัจจุบันคือ “การประเมินตามสภาพจริง” (authentic assessment) ซึ่งสะท้อนคุณภาพจากการปฏิบัติงานจริงในบริบทของสถานศึกษา แทนการประเมินที่ยึดติดกับเอกสาร (paper-based) การเปลี่ยนกระบวนทัศน์นี้มุ่งลดภาระการจัดเก็บข้อมูล เพื่อให้ครูและผู้บริหารมีเวลาในการพัฒนาผู้เรียนอย่างเต็มที่ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ค) สอดคล้องกับนิยามคุณภาพแบบ “ความเหมาะสมกับจุดมุ่งหมาย” ที่ให้ความสำคัญกับผลที่เกิดขึ้นจริงมากกว่ารูปแบบเอกสาร (Harvey & Green, 1993)

การตัดสินระดับคุณภาพในแต่ละมาตรฐานใช้วิธี “แบบองค์รวม” (holistic) กล่าวคือ พิจารณาผลการดำเนินงานจากความสำเร็จตามประเด็นพิจารณาของมาตรฐานในภาพรวม มิใช่การให้คะแนนแยกส่วนแล้วนำมารวมกันเชิงกล โดยอาศัย “ดุลยพินิจเชิงวิชาชีพของผู้เชี่ยวชาญ” (expert judgement) ของคณะกรรมการประเมิน สิ่งสำคัญคือการตัดสินแบบองค์รวมนี้มิใช่การใช้ความรู้สึกส่วนตัว (subjective) แต่เป็นการ “ตีความหลักฐานเชิงประจักษ์” (evidence) ผ่านมุมมองทางวิชาชีพอย่างมีเหตุผลและตรวจสอบได้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ข) ดังนั้นการให้ระดับคุณภาพทุกครั้งต้องอ้างอิงหลักฐานที่ชัดเจนและสอดคล้องกับผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจริงเสมอ

ระดับ	ระดับคุณภาพ	ช่วงความสำเร็จโดยทั่วไป
5	ยอดเยี่ยม (Excellent)	ร้อยละ 90–100

4	ดีเลิศ (Very Good)	ร้อยละ 80–89
3	ดี (Good)	ร้อยละ 70–79
2	ปานกลาง (Fair)	ร้อยละ 60–69
1	กำลังพัฒนา (Developing)	ต่ำกว่าร้อยละ 60

ตารางที่ 3.6 เกณฑ์การตัดสินระดับคุณภาพ 5 ระดับของมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (2561ก) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2563ข)

ข้อพึงระวัง องค์รวม (Holistic) ≠ อัตวิสัย (Subjective)

การตัดสินแบบองค์รวมอาศัย “ดุลยพินิจเชิงวิชาชีพ” (Expert Judgement)
ที่ตีความหลักฐานเชิงประจักษ์อย่างมีเหตุผล
มิใช่การใช้ความรู้สึกส่วนตัว ทุกการตัดสินระดับคุณภาพจึงต้องมีหลักฐานอ้างอิงที่ตรวจสอบได้รองรับเสมอ

สิ่งที่ต้องเน้นย้ำคือ การประเมินตามสภาพจริงและการตัดสินแบบองค์รวมจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อมีระบบรวบรวมหลักฐานที่เชื่อถือได้รองรับ หากปราศจากร่องรอยและข้อมูลที่ตรวจสอบได้ การให้ระดับคุณภาพย่อมกลายเป็นเพียงความเห็นส่วนตัว ดังนั้นสถานศึกษาจึงต้องวางระบบเก็บข้อมูลให้เป็นส่วนหนึ่งของงานปกติ ไม่ใช่จัดทำเฉพาะช่วงรับการประเมิน ข้อพึงระวังคือการประเมินตามสภาพจริงมิใช่ข้ออ้างให้ละเลยการจัดเก็บหลักฐาน แต่เป็นการเลือกเก็บหลักฐานที่ “สะท้อนการปฏิบัติจริง” อย่างพอเหมาะ ตัวอย่างเช่น แฟ้มพัฒนาการผู้เรียน บันทึกหลังสอน และผลงานตามสภาพจริง ล้วนเป็นหลักฐานที่มีพลังมากกว่าเอกสารที่จัดทำขึ้นเพื่อการประเมินเพียงอย่างเดียว (Harvey & Green, 1993)

3.7 ความสัมพันธ์เชิงระบบของคุณภาพ 3 ด้านกับวงจร PDCA และบทบาทครู

เมื่อพิจารณาภาพรวม มาตรฐานทั้งสามด้านทำงานเชื่อมประสานกันเป็น “ระบบ” (system) ที่แยกขาดจากกันไม่ได้ กล่าวคือ มาตรฐานที่ 2 (กระบวนการบริหาร) เป็น “รากฐาน” ที่วางโครงสร้างและจัดสรรทรัพยากร มาตรฐานที่ 3 (กระบวนการจัดการเรียนการสอน) เป็น “กลไกขับเคลื่อน” ที่แปรทรัพยากรให้เป็นการเรียนรู้ และมาตรฐานที่ 1 (คุณภาพผู้เรียน) เป็น “ผลผลิต” ที่ยืนยันความสำเร็จของทั้งระบบ การมองเชิงระบบเช่นนี้ช่วยให้เข้าใจว่าหากผลลัพธ์ผู้เรียน (มฐ.1) ไม่เป็นไปตามเป้าหมาย จะต้องย้อนกลับไปวิเคราะห์กระบวนการสอน (มฐ.3) และระบบบริหารสนับสนุน (มฐ.2) ที่เป็นต้นทาง มิใช่โทษที่ตัวผู้เรียนเพียงอย่างเดียว

สิ่งที่ทำให้ระบบนี้ขับเคลื่อนและพัฒนาอย่างต่อเนื่องคือ “ระบบการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา” ซึ่งดำเนินงานด้วยวงจรคุณภาพ PDCA ได้แก่ การวางแผนกำหนดเป้าหมาย

คุณภาพ (Plan) การดำเนินการตามแผนควบคู่กับการติดตามตรวจสอบและประเมินคุณภาพระหว่างดำเนินงาน (Do & Check) และการนำผลการประเมินมาเป็นฐานการตัดสินใจพัฒนาหรือยกระดับคุณภาพให้สูงขึ้นต่อเนื่อง (Act) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ค) จุดที่ต้องเน้นย้ำเพื่อความถูกต้องคือ ภายใต้กรอบ พ.ศ. 2561 มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานมีเพียง 3 มาตรฐานเท่านั้น "ระบบประกันคุณภาพภายใน" และวงจร PDCA จึงมิใช่ "มาตรฐานที่ 4" หากแต่เป็น "กลไก/ระบบ" ที่กำกับให้มาตรฐานทั้งสามบรรลุเป้าหมาย ตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ข)

ระบบประกันคุณภาพภายในตั้งอยู่บนหลักการสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ การมีส่วนร่วมแบบร่วมแรงร่วมใจของทุกคนในสถานศึกษา การร่วมรับผิดรับชอบในผลการจัดการศึกษาอย่างตรวจสอบได้ (accountability) และการถือว่าการประกันคุณภาพเป็นหน้าที่ของทุกคน มิใช่ภาระของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ค) เมื่อสถานศึกษาประเมินตนเองแล้วจะจัดทำ "รายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา" (Self-Assessment Report: SAR) เสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัดและเผยแพร่ต่อสาธารณชน ส่วนการประเมินคุณภาพภายนอกเป็นบทบาทของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ที่ติดตามและให้ข้อมูลย้อนกลับเพื่อยืนยันและพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในให้เข้มแข็ง (Sirirattanchit, 2024)

สำหรับนักศึกษาครู มาตรฐานการศึกษาเปรียบเสมือน "เข็มทิศวิชาชีพ" ที่ต้องนำไปใช้จริง การศึกษารายงาน SAR ของโรงเรียนฝึกประสบการณ์ช่วยให้ทราบจุดเด่นและ "ช่องว่างคุณภาพ" (quality gap) ที่ต้องเข้าไปเสริมในแผนการสอนของตน ระหว่างจัดการเรียนรู้ ครูควรเก็บ "ร่องรอยการเรียนรู้" หรือหลักฐานเชิงประจักษ์ (เช่น ผลงานที่สะท้อนการคิดวิเคราะห์) เพื่อยืนยันว่าการสอนของตนส่งผลต่อคุณภาพผู้เรียนตามมาตรฐานที่ 1 และ 3 จริง และพึงตระหนักว่าทุกกิจกรรมการสอนคือส่วนหนึ่งของระบบประกันคุณภาพที่สร้างความเชื่อมั่นต่อผู้ปกครองและสังคม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563ข) ความเข้าใจเชิงระบบนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปต่อยอดสู่การออกแบบ ดำเนินงาน และจัดทำรายงานการประกันคุณภาพในบทที่ 11–13 (CLO5) ต่อไป

แผนภาพ ความสัมพันธ์เชิงระบบของคุณภาพ 3 ด้าน ภายใต้วงจร PDCA

ปัจจัย/รากฐาน ⟶ มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ (จัดโครงสร้าง ทรัพยากร ระบบสนับสนุน)

กระบวนการ/กลไก ⟶ มาตรฐานที่ 3 การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (แปรทรัพยากรเป็นการเรียนรู้)

ผลผลิต ⟶ มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน (หลักฐานความสำเร็จของระบบ)

กำกับทั้งระบบ ⟶ ระบบประกันคุณภาพภายใน + วงจร PDCA (Plan–Do–Check–Act)

เพื่อพัฒนาต่อเนื่องและสร้างความเชื่อมั่น

บทบาทของครู	เชื่อมโยงกับมาตรฐาน
ออกแบบการเรียนรู้เชิงรุกและให้ข้อมูลย้อนกลับ	มาตรฐานที่ 3 (กระบวนการสอน)
พัฒนาผลสัมฤทธิ์และคุณลักษณะของผู้เรียน	มาตรฐานที่ 1 (คุณภาพผู้เรียน)
รวบรวมหลักฐานเชิงประจักษ์/ร่องรอยการเรียนรู้	มาตรฐานที่ 1 และ 3 (สนับสนุน SAR)
ร่วม PLC และระบบสารสนเทศของโรงเรียน	มาตรฐานที่ 2 (ระบบบริหารสนับสนุน)
ร่วมรับผิดรับชอบในวงจร PDCA ของโรงเรียน	ระบบประกันคุณภาพภายใน (กลไกกำกับ)

ตารางที่ 3.7 บทบาทของครูที่เชื่อมโยงกับมาตรฐานการศึกษา 3 ด้านและระบบประกันคุณภาพภายใน

ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้เรียบเรียงจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2563ข, 2563ค)

โดยสรุปเชิงระบบ การมองมาตรฐานทั้งสามด้านเป็นวงจรที่เชื่อมโยงกันช่วยป้องกัน “การพัฒนาแบบแยกส่วน” เมื่อผลลัพธ์ผู้เรียนไม่เป็นไปตามเป้าหมาย ผู้บริหารและครูจะร่วมกันย้อนวิเคราะห์ตั้งแต่ระบบบริหาร (มฐ.2) กระบวนการสอน (มฐ.3) ไปจนถึงหลักฐานคุณภาพผู้เรียน (มฐ.1) แล้วใช้วงจร PDCA ปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง วัฒนธรรมคุณภาพ (quality culture) เช่นนี้เองที่เปลี่ยนการประกันคุณภาพจากภาระเชิงเอกสารให้กลายเป็นวิถีการทำงานปกติของสถานศึกษา สำหรับนักศึกษาครู การฝึกใช้รายงาน SAR เป็น “เข็มทิศ” ในการวางแผนการสอนและการเก็บหลักฐานตั้งแต่ยังเรียน จะเป็นรากฐานสำคัญสู่การออกแบบและจัดทำรายงานการประกันคุณภาพอย่างมืออาชีพในบทต่อไป (Sirirattanchit, 2024)

กิจกรรมการเรียนการสอนและใบงาน

บทนี้จัดการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learning) เน้นให้ผู้เรียนสรุปและอธิบายระบบมาตรฐานการศึกษาด้วยตนเอง (สอดคล้อง CLO4) ตามลำดับขั้นดังนี้

1) ขั้นนำ ผู้สอนทบทวนกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 และตั้งคำถามกระตุ้นคิดว่า “คุณภาพการศึกษาวัดจากอะไร” เพื่อเชื่อมโยงสู่มาตรฐาน 3 ด้าน

2) ขั้นสอน
บรรยายเชิงปฏิสัมพันธ์ประกอบสไลด์และตัวอย่างประกาศมาตรฐานการศึกษา/รายงาน SAR ของโรงเรียนจริง

3) ขั้นปฏิบัติ นักศึกษาทำใบงานที่ 3.1 เป็นกลุ่มย่อย วิเคราะห์มาตรฐาน/ตัวบ่งชี้และจับคู่หลักฐานเชิงประจักษ์

4) ขั้นสรุป นำเสนอผลงานกลุ่ม ผู้สอนให้ข้อมูลย้อนกลับ และร่วมสรุปความสัมพันธ์เชิงระบบของคุณภาพ 3 ด้าน

ใบงานที่ 3.1 วิเคราะห์มาตรฐานและจับคู่หลักฐานเชิงประจักษ์ (วัด CLO4)

คำชี้แจง: ให้นักศึกษาเลือกมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน 1 มาตรฐาน (จาก 3 มาตรฐาน) แล้วดำเนินการต่อไปนี้ (1) ระบุตัวบ่งชี้ทั้งหมดของมาตรฐานนั้น (2) อธิบายสาระสำคัญของแต่ละตัวบ่งชี้ด้วยภาษาของตนเอง (3) เสนอ “หลักฐานเชิงประจักษ์” ที่ครูสามารถรวบรวมได้สำหรับแต่ละตัวบ่งชี้ อย่างน้อยตัวบ่งชี้ละ 1 รายการ และ (4) อธิบายว่ามาตรฐานที่เลือกสัมพันธ์กับอีก 2 มาตรฐานและวงจร PDCA อย่างไร โดยจัดทำเป็นตารางและนำเสนอกลุ่มละ 5 นาที

กิจกรรมเสริม (สะท้อนคิด): ให้นักศึกษาอ่านบทสรุปผู้บริหารของรายงาน SAR ตัวอย่าง 1 ฉบับ แล้วระบุว่าโรงเรียนได้ระดับคุณภาพใดในแต่ละมาตรฐาน พร้อมยกหลักฐานที่โรงเรียนใช้สนับสนุนการตัดสิน และวิเคราะห์ว่ามี “ช่องว่างคุณภาพ” (quality gap) ใดที่ครูใหม่ควรเข้าไปช่วยพัฒนา

สรุปบทเรียน

มาตรฐานการศึกษา คือ ข้อกำหนดคุณลักษณะและคุณภาพที่พึงประสงค์ซึ่งครอบคลุมปัจจัย กระบวนการ และผลผลิตของการจัดการศึกษา การปฏิรูปตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ปรับมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานให้กระชับและทรงพลังเหลือ 3 มาตรฐาน

21 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน (ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ 6 ตัวบ่งชี้ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ 4 ตัวบ่งชี้) มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ (6 ตัวบ่งชี้) และมาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (5 ตัวบ่งชี้) สถานศึกษากำหนดมาตรฐานและค่าเป้าหมายของตนเองตามบริบทอย่างมีส่วนร่วม 5 ขั้นตอน และตัดสินคุณภาพด้วยเกณฑ์ 5 ระดับ (ยอดเยี่ยม–ดีเลิศ–ดี–ปานกลาง–กำลังพัฒนา) ผ่านการประเมินตามสภาพจริงแบบองค์รวมที่อาศัยหลักฐานเชิงประจักษ์ คุณภาพทั้งสามด้านทำงานเชื่อมโยงกันเป็นระบบ โดยมาตรฐานที่ 2 เป็นรากฐาน มาตรฐานที่ 3 เป็นกลไก และมาตรฐานที่ 1 เป็นผลผลิต ทั้งหมดถูกขับเคลื่อนด้วยระบบประกันคุณภาพภายในและวงจร PDCA (ซึ่งเป็น “กลไก” มิใช่มาตรฐานที่ 4) เพื่อพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่องและสร้างความเชื่อมั่นต่อสังคม อันเป็นพื้นฐานสู่การออกแบบและจัดทำรายงานการประกันคุณภาพในบทต่อไป

แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

คำชี้แจง: จงเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (10 ข้อ ข้อละ 1 คะแนน)

1. มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561 ครอบคลุมคุณภาพสำคัญกี่ด้าน
   ก. 3 ด้าน ข. 4 ด้าน ค. 5 ด้าน ง. 6 ด้าน
2. “กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ” ตรงกับมาตรฐานใด
   ก. มาตรฐานที่ 1 ข. มาตรฐานที่ 2 ค. มาตรฐานที่ 3 ง. มาตรฐานที่ 4
3. ตัวบ่งชี้ “ความสามารถในการอ่าน การเขียน การสื่อสาร และการคิดคำนวณ” อยู่ในมาตรฐานใด
   ก. มาตรฐานที่ 1 ข. มาตรฐานที่ 2 ค. มาตรฐานที่ 3 ง. ไม่มีข้อใดถูก
4. มาตรฐานที่ 2 ว่าด้วยเรื่องใด
   ก. คุณภาพของผู้เรียน ข. กระบวนการบริหารและการจัดการ
   ค. การจัดการเรียนการสอน ง. การประเมินภายนอก
5. ครูในฐานะ “ผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้” (facilitator) สัมพันธ์กับมาตรฐานใดมากที่สุด
   ก. มาตรฐานที่ 1 ข. มาตรฐานที่ 2 ค. มาตรฐานที่ 3 ง. ทุกมาตรฐานเท่ากัน
6. ระดับคุณภาพ “ดีเลิศ” โดยทั่วไปเทียบได้กับช่วงความสำเร็จร้อยละเท่าใด
   ก. ร้อยละ 90–100 ข. ร้อยละ 80–89 ค. ร้อยละ 70–79 ง. ร้อยละ 60–69
7. ระดับคุณภาพต่ำสุดตามเกณฑ์การตัดสิน 5 ระดับคือข้อใด
   ก. ดี ข. ปานกลาง ค. พอใช้ ง. กำลังพัฒนา
8. การประเมินที่สะท้อนคุณภาพจากการปฏิบัติงานจริงแทนการยึดติดกับเอกสาร เรียกว่าอะไร
   ก. การประเมินตามสภาพจริง ข. การประเมินอิงเอกสาร

ค. การประเมินอิงกลุ่ม ง. การประเมินอิงเกณฑ์

9. ขั้นตอน “นำผลการประเมินมาเป็นฐานพัฒนาหรือยกระดับคุณภาพ” ในวงจร PDCA คือขั้นใด

ก. Plan (วางแผน) ข. Do (ปฏิบัติ) ค. Check (ตรวจสอบ) ง. Act (ปรับปรุง)

10. หน่วยงานที่ทำหน้าที่ประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษาคือข้อใด

ก. สพฐ. ข. สกศ. ค. สมศ. ง. คุรุสภา

แบบฝึกหัดท้ายบท / คำถามทบทวน

1. อธิบายความหมายและองค์ประกอบ (ปัจจัย–กระบวนการ–ผลผลิต) ของมาตรฐานการศึกษา และให้เหตุผลว่าเหตุใดการปฏิรูป พ.ศ. 2561 จึงปรับมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานให้เหลือ 3 มาตรฐาน
2. จำแนกตัวบ่งชี้ของมาตรฐานทั้ง 3 ด้าน ว่าแต่ละมาตรฐานมีกี่ตัวบ่งชี้และมีสาระสำคัญอย่างไร
3. สรุปเกณฑ์การตัดสินระดับคุณภาพ 5 ระดับ และอธิบายว่าการตัดสิน “แบบองค์รวม” (Holistic) ต่างจากการใช้ความรู้สึกส่วนตัวอย่างไร พร้อมยกตัวอย่างหลักฐานประกอบ
4. อธิบายความสัมพันธ์เชิงระบบของมาตรฐาน 3 ด้านกับวงจร PDCA และอธิบายว่าเหตุใดระบบประกันคุณภาพภายในจึง “ไม่ใช่มาตรฐานที่ 4”
5. ในฐานะนักศึกษาครู ท่านจะเชื่อมโยงการจัดการเรียนรู้และการเก็บหลักฐานเชิงประจักษ์เข้ากับมาตรฐานที่ 1 และมาตรฐานที่ 3 ได้อย่างไร

เครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท

บทที่ 3 สอดคล้องกับ CLO4 ซึ่งอยู่ในระดับพฤติกรรม “เข้าใจ” (สรุปและอธิบายระบบองค์ประกอบ และกระบวนการของการประกันคุณภาพการศึกษา) เครื่องมือวัดจึงประกอบด้วยแบบทดสอบความรู้ความเข้าใจ และใบงานวิเคราะห์มาตรฐาน/ตัวบ่งชี้พร้อมรูบริค โดยเชื่อมโยงจุดประสงค์–กิจกรรม–การวัดอย่างครบถ้วน ดังตารางที่ 3.8

จุดประสงค์ (CLO4)	กิจกรรม	วิธีวัด/เครื่องมือ
ข้อ 1–2 อธิบาย/จำแนกมาตรฐานและตัวบ่งชี้	บรรยายเชิงปฏิสัมพันธ์ + ใบงาน 10.1	แบบทดสอบ + รูบริคใบงาน
ข้อ 3 สรุปเกณฑ์ระดับคุณภาพ/การประเมิน	วิเคราะห์กรณีตัวอย่าง SAR	แบบทดสอบ + ใบงาน 10.1

ข้อ 4 อธิบายความสัมพันธ์เชิงระบบ/PDCA	อภิปราย + ผังความสัมพันธ์	แบบทดสอบ + รูบริคใบงาน
ข้อ 5 เชื่อมโยงสู่บทบาทครู/หลักฐาน	กิจกรรมสะท้อนคิด	รูบริคใบงาน + การสังเกต

ตารางที่ 3.8 ความสอดคล้องของจุดประสงค์ กิจกรรม และการวัดประเมินผล (Constructive Alignment)

ที่มา: ผู้เรียบเรียง

1) แบบทดสอบและเกณฑ์การให้คะแนน

แบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนเป็นแบบปรนัย 4 ตัวเลือก จำนวน 10 ข้อ ข้อละ 1 คะแนน รวม 10 คะแนน เกณฑ์ผ่าน คือ ได้คะแนนหลังเรียนตั้งแต่ร้อยละ 70 ขึ้นไป (7 คะแนนขึ้นไป) และมีพัฒนาการสูงกว่าคะแนนก่อนเรียน

2) รูบริคประเมินใบงานที่ 3.1 (แบบแยกองค์ประกอบ Analytic Rubric)

ประเมิน 4 เกณฑ์ เกณฑ์ละ 4 ระดับ (4 = ดีมาก, 3 = ดี, 2 = พอใช้, 1 = ปรับปรุง) คะแนนเต็ม 16 คะแนน เกณฑ์ผ่านคือ 10 คะแนนขึ้นไป (ระดับ “ดี” เฉลี่ยทุกเกณฑ์)

เกณฑ์การประเมิน	4 (ดีมาก)	3 (ดี)	2 (พอใช้)	1 (ปรับปรุง)
1. ระบุ/จำแนกมาตรฐานและตัวบ่งชี้	ถูกต้องครบทุกตัวบ่งชี้	ถูกต้องเป็นส่วนใหญ่	ถูกต้องบางส่วน	คลาดเคลื่อนมาก
2. อธิบายสาระสำคัญของตัวบ่งชี้	ชัดเจน ลึก ด้วยภาษาตนเอง	ชัดเจนพอสมควร	อธิบายสั้น/ผิวเผิน	ไม่ชัดเจน
3. จับคู่หลักฐานเชิงประจักษ์	เหมาะสมครบทุกตัวบ่งชี้	เหมาะสมเป็นส่วนใหญ่	เหมาะสมบางส่วน	ไม่สอดคล้อง
4. อธิบายความสัมพันธ์เชิงระบบ/PDCA	เชื่อมโยงชัดเจนเป็นระบบ	เชื่อมโยงได้ดี	เชื่อมโยงบางส่วน	ไม่เชื่อมโยง

ตารางที่ 3.9 รูบริคประเมินใบงานที่ 3.1 (คะแนนเต็ม 16 ผ่านที่ 10 คะแนน)

ที่มา: ผู้เรียบเรียง

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน 1) ข 2) ก 3) ก 4) ข 5) ค 6) ค 7) ง 8) ข 9) ก 10) ก

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน 1) ก 2) ค 3) ก 4) ข 5) ค 6) ข 7) ง 8) ก 9) ง 10) ค

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการ. (2561ก). ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ให้ใช้มาตรฐานการศึกษา ระดับปฐมวัย ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานศูนย์การศึกษาพิเศษ ลงวันที่ 6 สิงหาคม 2561. ราชกิจจานุเบกษา, 135(ตอนพิเศษ 235 ง).

กระทรวงศึกษาธิการ. (2561ข). กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561. ราชกิจจานุเบกษา, 135(ตอนที่ 11 ก), 3–5.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563ก). การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักทดสอบทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563ข). การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา (Self-Assessment Report: SAR). กรุงเทพฯ: สำนักทดสอบทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563ค). แนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษาตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561. กรุงเทพฯ: สำนักทดสอบทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2561). มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

ภาษาอังกฤษ

Harvey, L., & Green, D. (1993). Defining quality. Assessment & Evaluation in Higher Education, 18(1), 9–34.

Sallis, E. (2002). Total quality management in education (3rd ed.). Kogan Page.

Sirirattanchit, A. (2024). Developing educational quality in basic education in Thailand: Guidelines for internal quality assurance in schools and preparation for

external quality assurance. ONESQA Quality Assurance in Education Journal, 1(1), 1–16.

UNESCO. (2005). EFA global monitoring report 2005: The quality imperative. UNESCO Publishing.

Wiliam, D. (2018). Embedded formative assessment (2nd ed.). Solution Tree Press.

บทที่ 4
การออกแบบและดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษา ที่สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา

Designing and Implementing School Internal Quality Assurance Aligned with the School Context

แผนการสอนประจำบท

รายการ	รายละเอียด
หัวข้อสาระการเรียนรู้	4.1 กรอบคิดการประกันคุณภาพภายในที่สอดคล้องกับบริบทสถานศึกษา 4.2 การวิเคราะห์บริบทและการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา 4.3 การออกแบบแผนพัฒนาการจัดการศึกษาและแผนปฏิบัติการประจำปี 4.4 การดำเนินงานตามแผนและการขับเคลื่อนด้วยวงจรคุณภาพ (PDCA) 4.5 การประเมิน ติดตาม ตรวจสอบคุณภาพภายใน และการเก็บหลักฐานเชิงประจักษ์ 4.6 การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายและการสร้างวัฒนธรรมคุณภาพ 4.7 การออกแบบระบบประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา: การสังเคราะห์สู่การปฏิบัติ
ความคิดรวบยอด	การประกันคุณภาพภายในที่ดีมิใช่การทำตามแบบสำเร็จรูปที่ส่งมาจากส่วนกลาง แต่เป็นการ “ออกแบบ” ระบบงานให้สอดคล้องกับบริบทและอัตลักษณ์ของสถานศึกษา แล้วดำเนินงานอย่างเป็นวงจร ต่อเนื่อง (PDCA) บนหลักฐานเชิงประจักษ์ จนกลายเป็นวัฒนธรรมคุณภาพที่เป็นส่วนหนึ่งของงานประจำ
จุดประสงค์การเรียนรู้	1) อธิบายหลักการ ขั้นตอน และองค์ประกอบของการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในตามกฎกระทรวงฯ พ.ศ. 2561 2) วิเคราะห์บริบทและอัตลักษณ์ของสถานศึกษาเพื่อกำหนดมาตรฐานและเป้าหมายคุณภาพที่สอดคล้อง 3) ออกแบบระบบ/แผนการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในที่สอดคล้องกับบริบทสถานศึกษา 4) จัดทำเครื่องมือ ปฏิทิน และผังผู้รับผิดชอบสำหรับการดำเนินงานและการเก็บหลักฐานเชิงประจักษ์ 5) เห็นคุณค่าและมีเจตคติที่ดีต่อการสร้างวัฒนธรรมคุณภาพในฐานะงานประจำของครู (จิตพิสัย)
เนื้อหาวิชา	ตามหัวข้อสาระการเรียนรู้ 4.1–4.7 ข้างต้น
กิจกรรม	ก่อนเรียน ทำแบบทดสอบก่อนเรียน และระดมความคิดจากประสบการณ์รับการประเมินของ

การเรียนการสอน	โรงเรียน ระหว่างเรียน บรรยายเชิงปฏิสัมพันธ์ + เวิร์กช็อปวิเคราะห์บริบทสถานศึกษากรณีตัวอย่าง ออกแบบมาตรฐาน–เป้าหมาย ร่างแผนปฏิบัติการ และผังวงจร PDCA หลังเรียน พัฒนาโครงงานออกแบบระบบประกันคุณภาพภายใน (ใบงานที่ 4.1) และทำแบบทดสอบหลังเรียน
สื่อ การเรียนการสอน	เอกสารประกอบการสอนบทที่ 4 ประกอบด้วย สไลด์นำเสนอ, กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561, แนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพฯ (สพฐ., 2563), ตัวอย่างมาตรฐาน/แผน/SAR, Google Classroom
การวัดและ ประเมินผล	1) แบบทดสอบก่อน–หลังเรียน (วัดความเข้าใจ จุดประสงค์ข้อ 1) 2) โครงงานออกแบบระบบประกันคุณภาพภายใน (ใบงานที่ 4.1) ประเมินด้วยรูบริค (จุดประสงค์ข้อ 2–4) 3) แบบสังเกตพฤติกรรมและเจตคติ (จุดประสงค์ข้อ 5)

ความคิดรวบยอด (สาระสำคัญ)

บทที่ผ่านมาผู้เรียนได้ศึกษาความรู้พื้นฐานของการประกันคุณภาพการศึกษา กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ระบบการประกันคุณภาพภายในและภายนอก ตลอดจนมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งสามมาตรฐาน บทนี้นำความรู้ ดังกล่าวมาสู่การลงมือ “ออกแบบและดำเนินงาน” จริง โดยมีหลักการสำคัญว่า ระบบการประกันคุณภาพภายใน (Internal Quality Assurance: IQA) ที่มีประสิทธิภาพต้องไม่ใช่การลอกแบบสำเร็จรูปมาใช้เหมือนกันทุกโรงเรียน แต่ต้องเป็นระบบที่สถานศึกษา “ออกแบบเอง” ให้สอดคล้องกับบริบท จุดเน้น และอัตลักษณ์ของตน ตามเจตนารมณ์ของกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ข)

สาระสำคัญของบทคือ การประกันคุณภาพภายในเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง 6 ขั้นตอน ได้แก่ การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษา การดำเนินงานตามแผน การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายใน การติดตามผล และการจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) ทั้งหมดนี้ขับเคลื่อนด้วยวงจรคุณภาพ PDCA บนพื้นฐานหลักฐานเชิงประจักษ์ และความร่วมมือของภาคีเครือข่าย เพื่อให้เกิดเป็น “วัฒนธรรมคุณภาพ” ที่ฝังอยู่ในงานประจำของสถานศึกษา ไม่ใช่ภาระที่แยกออกมาเพื่อรอรับการตรวจ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก)

จุดประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

1) อธิบายหลักการ ขั้นตอน และองค์ประกอบของการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ได้อย่างถูกต้อง

2) วิเคราะห์บริบท สภาพปัญหา ความต้องการจำเป็น และอัตลักษณ์ของสถานศึกษา เพื่อกำหนดมาตรฐานและเป้าหมายคุณภาพที่ท้าทายแต่เป็นไปได้และสอดคล้องกับสถานศึกษา

3) ออกแบบระบบและแผนการดำเนินงานประกันคุณภาพภายใน (การกำหนดมาตรฐาน–แผนพัฒนาการจัดการศึกษา–แผนปฏิบัติการประจำปี–การติดตามตรวจสอบ) ที่สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาได้อย่างเป็นระบบ

4) จัดทำเครื่องมือเก็บข้อมูล ปฏิทินปฏิบัติงาน และผังมอบหมายผู้รับผิดชอบ สำหรับการดำเนินงานและการเก็บรวบรวมหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ลดภาระเอกสาร

5) เห็นคุณค่าและแสดงเจตคติที่ดีต่อการสร้างวัฒนธรรมคุณภาพและการพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่องในฐานะงานประจำของครู (จิตพิสัย)

จุดประสงค์ทั้งห้าข้อสอดคล้องกับผลลัพธ์การเรียนรู้ของรายวิชา CLO5 “ออกแบบและจัดทำรายงานผลการประกันคุณภาพการศึกษา โดยใช้ระบบสารสนเทศที่เหมาะสม” ซึ่งเป็นพฤติกรรมระดับ “สร้างสรรค์” (Create) โดยข้อ 1 เป็นความรู้ฐานที่จำเป็นต่อการออกแบบ (วัดด้วยแบบทดสอบ) ข้อ 2–4 เป็นการลงมือออกแบบและจัดทำชิ้นงาน (วัดด้วยโครงงานและรูบริคในใบงานที่ 4.1) และข้อ 5 เป็นจิตพิสัย (วัดด้วยแบบสังเกต) จึงไม่มีจุดประสงค์ใดที่ไม่ได้รับการวัด และไม่มีการวัดในสิ่งที่มิได้ประกาศไว้

คำสำคัญ (Keywords)

การประกันคุณภาพภายใน (Internal Quality Assurance: IQA); การออกแบบระบบประกันคุณภาพ (QA system design); บริบทสถานศึกษา (school context); อัตลักษณ์ของสถานศึกษา (school identity); มาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา (school standards); แผนพัฒนาการจัดการศึกษา (development plan); แผนปฏิบัติการประจำปี (action plan); วงจรคุณภาพ PDCA (Plan–Do–Check–Act); หลักฐานเชิงประจักษ์ (evidence-based); วัฒนธรรมคุณภาพ (quality culture)

แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)

คำชี้แจง: ข้อสอบปรนัย 4 ตัวเลือก จำนวน 10 ข้อ เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (ทำก่อนเรียน เพื่อตรวจสอบความรู้เดิม โดยยังไม่ต้องเปิดเอกสาร)

1) เจตนารมณ์สำคัญของกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ในการออกแบบระบบประกันคุณภาพภายในคือข้อใด
   ก. ให้ทุกสถานศึกษาใช้รูปแบบและตัวบ่งชี้เดียวกันทั้งประเทศ
   ข. ให้สถานศึกษาออกแบบระบบที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบทของตนเอง
   ค. ให้หน่วยงานภายนอกเป็นผู้กำหนดมาตรฐานของแต่ละโรงเรียน
   ง. ให้เน้นการจัดทำเอกสารเพื่อรอรับการประเมินเป็นหลัก
2) ขั้นตอนแรกของการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาคือข้อใด
   ก. จัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR)
   ข. ดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ
   ค. กำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา
   ง. ประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายใน
3) มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561 ประกอบด้วยกี่มาตรฐาน
   ก. 2 มาตรฐาน
   ข. 3 มาตรฐาน
   ค. 4 มาตรฐาน
   ง. 5 มาตรฐาน
4) แผนระยะกลาง 3–5 ปี ที่กำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และกลยุทธ์การพัฒนาของสถานศึกษา เรียกว่าอะไร
   ก. แผนปฏิบัติการประจำปี
   ข. แผนพัฒนาการจัดการศึกษา
   ค. รายงานการประเมินตนเอง
   ง. แผนการจัดการเรียนรู้
5) วงจรคุณภาพ PDCA ในข้อใดเรียงลำดับถูกต้อง
   ก. วางแผน–ปฏิบัติ–ตรวจสอบ–ปรับปรุง
   ข. ปฏิบัติ–วางแผน–ปรับปรุง–ตรวจสอบ

ค. ตรวจสอบ–ปฏิบัติ–วางแผน–ปรับปรุง

ง. วางแผน–ตรวจสอบ–ปฏิบัติ–ปรับปรุง

6) “การตัดสินคุณภาพโดยอาศัยความเชี่ยวชาญและการทบทวนโดยคณะกรรมการระดับเดียวกัน” ตรงกับแนวคิดใด

ก. Expert Judgment และ Peer Review

ข. Standardized Test เพียงอย่างเดียว

ค. การประเมินโดยผู้บริหารคนเดียว

ง. การประเมินจากเอกสารย้อนหลังเท่านั้น

7) ตามกฎกระทรวงฯ 2561 สถานศึกษาต้องจัดส่งรายงานการประเมินตนเอง (SAR) ให้หน่วยงานต้นสังกัดเมื่อใด

ก. ทุก 5 ปี

ข. เฉพาะปีที่มีการประเมินภายนอก

ค. เป็นประจำทุกปี

ง. เมื่อหน่วยงานต้นสังกัดร้องขอ

8) การ “ลดภาระเอกสาร” ในการเก็บหลักฐานเชิงประจักษ์ ควรทำอย่างไร

ก. จัดทำแฟ้มเอกสารชุดใหม่แยกต่างหากสำหรับการประเมิน

ข. ใช้ร่องรอยจากการปฏิบัติงานปกติ เช่น ผลงานนักเรียนและบันทึกหลังสอน

ค. ถ่ายเอกสารทุกกิจกรรมเก็บไว้ให้มากที่สุด

ง. รอให้ผู้ประเมินภายนอกกำหนดเอกสารที่ต้องใช้

9) เหตุใดการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาและชุมชนจึงสำคัญต่อการประกันคุณภาพ

ก. เพราะกฎหมายบังคับให้มีรายชื่อเท่านั้น

ข. เพราะช่วยลดงบประมาณของโรงเรียน

ค. เพราะสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมและความเชื่อมั่นต่อคุณภาพ

ง. เพราะทำให้ครูไม่ต้องรับผิดชอบงานประเมิน

10) เป้าหมายปลายทางที่แท้จริงของการพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในคือข้อใด

ก. ผ่านการประเมินภายนอกในระดับดีเยี่ยม

ข. การเกิดวัฒนธรรมคุณภาพที่นำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนอย่างยั่งยืน

ค. การมีเอกสารครบถ้วนตามที่กำหนด

ง. การได้รับรางวัลจากหน่วยงานต้นสังกัด

บทที่ 4
การออกแบบและดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษา ที่สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา

Designing and Implementing School Internal Quality Assurance Aligned with the School Context

4.1 กรอบคิดการประกันคุณภาพภายในที่สอดคล้องกับบริบทสถานศึกษา

การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา (Internal Quality Assurance: IQA) หมายถึง ระบบและกลไกที่สถานศึกษาจัดให้มีขึ้นเพื่อสร้างความมั่นใจแก่ผู้เกี่ยวข้องว่าผู้เรียนทุกคนจะได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐานที่สถานศึกษากำหนด โดยถือเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารการศึกษาที่ดำเนินไปอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ความหมายนี้ชี้ว่า การประกันคุณภาพภายในมิใช่กิจกรรมพิเศษที่แยกออกมาทำเพื่อรอรับการตรวจประเมิน แต่เป็น “เนื้อเดียวกัน” กับงานบริหารและการจัดการเรียนการสอนตามปกติของสถานศึกษา อนึ่ง คำว่า “คุณภาพ” (quality) เป็นมโนทัศน์ที่มีหลายความหมาย ทั้งความเป็นเลิศ ความคุ้มค่า และความเหมาะสมกับวัตถุประสงค์ (fitness for purpose) การออกแบบระบบประกันคุณภาพจึงต้องนิยามให้ชัดว่ามุ่งคุณภาพในความหมายใดของสถานศึกษา (Harvey & Green, 1993)

จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นเมื่อกระทรวงศึกษาธิการยกเลิกกฎกระทรวงว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2553 แล้วประกาศใช้กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 (ลงวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2561) เพื่อแก้ปัญหาที่ผ่านมา ได้แก่ มาตรฐานที่มีจำนวนมากเกินจำเป็น การประเมินที่แยกส่วนจากงานปกติจนกลายเป็นภาระ และการประเมินภายในกับภายนอกที่ไม่สัมพันธ์กัน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ข) ระบบใหม่จึงปรับกระบวนทัศน์สู่การประเมินแบบองค์รวม (Holistic Assessment) ที่ใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ (Evidence-Based) ตัดสินคุณภาพโดยอาศัยความเชี่ยวชาญของผู้ประเมิน (Expert Judgment) และทบทวนผลโดยคณะกรรมการระดับเดียวกัน (Peer Review) เพื่อลดภาระเอกสารและมุ่งสะท้อนคุณภาพที่แท้จริง (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก)

ประเด็น	กระบวนทัศน์เดิม (เน้นภาระเอกสาร)	กระบวนทัศน์ใหม่ตามกฎกระทรวงฯ 2561
จำนวนมาตรฐาน	มีมาตรฐาน/ตัวบ่งชี้จำนวนมาก	กระชับเหลือ 3 มาตรฐานหลัก สอดคล้องงานปกติ
รูปแบบระบบ	ใช้รูปแบบเดียวกันทุกโรงเรียน	ออกแบบให้ยืดหยุ่นตามบริบทของแต่ละสถานศึกษา
ฐานการตัดสิน	อิงเอกสาร/คะแนนเชิงปริมาณเป็นหลัก	อิงหลักฐานเชิงประจักษ์ + Expert Judgment + Peer Review
จุดมุ่งหมาย	ผ่านการประเมินเพื่อความอยู่รอด	พัฒนาคุณภาพผู้เรียนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ตารางที่ 4.1 การเปลี่ยนกระบวนทัศน์การประกันคุณภาพภายใน

ที่มา: สังเคราะห์จาก กระทรวงศึกษาธิการ (2561ข) และสำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

หัวใจของกระบวนทัศน์ใหม่คือ การยอมรับว่า “สถานศึกษาสามารถออกแบบระบบการประกันคุณภาพภายในที่เหมาะสม เป็นไปได้ และสอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาได้ด้วยตนเอง” ดังที่กฎกระทรวงฯ 2561 ข้อ 3 กำหนดให้สถานศึกษาแต่ละแห่งจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายใน โดยเน้นกระบวนการที่มีความยืดหยุ่นสอดคล้องกับบริบทเฉพาะของสถานศึกษาเป็นสำคัญทุกขั้นตอน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561; สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ดังนั้นการ “ออกแบบ” จึงเป็นภารกิจของสถานศึกษาเอง ไม่ใช่การรอรับแบบสำเร็จรูปจากส่วนกลาง

ประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยระดับสากล คาร์โดโซและคณะ (Cardoso, Rosa, Videira, & Amaral, 2017) ศึกษาระบบประกันคุณภาพภายในของสถาบันอุดมศึกษาในโปรตุเกส 12 แห่ง พบว่าสถาบันส่วนใหญ่มีแนวโน้มใช้แนวทางแบบ “เสื้อโหลไซซ์เดียวใส่ได้ทุกคน” (one size fits all) คือนำกรอบประกันคุณภาพภายนอกมาใช้เหมือนกันจนระบบภายในของแต่ละแห่งคล้ายกันไปหมด โดยคุณลักษณะเฉพาะของสถาบันแทบไม่มีบทบาท ผลคือระบบประกันคุณภาพกลายเป็นพิธีกรรมมากกว่าการพัฒนา งานวิจัยนี้จึงเป็นข้อเตือนใจว่า ระบบที่ดีต้องเป็นแบบ “ตัดเย็บเฉพาะตัว” (tailor made) ที่ออกแบบจากตัวตนของสถานศึกษา

ตัวอย่างในบริบทไทย โรงเรียนขนาดเล็กในชนบทย่อมมีจุดเน้นต่างจากโรงเรียนเฉพาะทางในเมือง เช่น โรงเรียนขนาดเล็กอาจเน้นการดูแลผู้เรียนรายบุคคลและการเรียนรู้จากชุมชน ขณะที่โรงเรียนเฉพาะทางเน้นความเป็นเลิศในสมรรถนะเฉพาะด้าน หากทั้งสองแห่งลอกแบบมาตรฐานและตัวบ่งชี้ชุดเดียวกันมาใช้ ย่อมไม่สะท้อนคุณภาพที่แท้จริง ครูในฐานะผู้ร่วมออกแบบระบบจึงต้องเริ่มจากคำถามว่า “โรงเรียนของเราคือใคร ผู้เรียนของเราต้องการอะไร” ก่อนจะกำหนดมาตรฐานและแนวทางพัฒนา (จุรีรัตน์ ดวงเพ็ชร, ไพรภ รัตนชูวงศ์, และสมเกียรติ ตุ่นแก้ว, 2564) ทั้งนี้ ความ

ยืดหยุ่นมิได้หมายถึงการลดมาตรฐาน แต่หมายถึงการเลือกจุดเน้นและวิธีการที่เหมาะกับบริบท โดยยังคงเทียบเคียงได้กับมาตรฐานการศึกษาของชาติและมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน

4.2 การวิเคราะห์บริบทและการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา

การออกแบบระบบประกันคุณภาพที่สอดคล้องกับสถานศึกษาเริ่มต้นจากขั้นตอนแรกของกระบวนการ คือ การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา ซึ่งต้องตั้งอยู่บน “การวิเคราะห์บริบท” (Context Analysis) อย่างรอบด้าน การวิเคราะห์บริบท หมายถึง การศึกษาสภาพปัญหาความต้องการจำเป็น จุดเน้น ทิศทางการจัดการศึกษา ตลอดจนอัตลักษณ์ (school identity) และเอกลักษณ์ของสถานศึกษา เพื่อนำมากำหนดเป็นมาตรฐานและเป้าหมายความสำเร็จ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) เครื่องมือที่นิยมใช้คือการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อนของปัจจัยภายใน และโอกาส อุปสรรคของปัจจัยภายนอก (SWOT Analysis) เพื่อประเมินสถานภาพก่อนกำหนดวิสัยทัศน์และพันธกิจ

สถานศึกษากำหนดมาตรฐานการศึกษาของตนโดยเทียบเคียงกับมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561 ที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2561 ซึ่งกำหนดไว้ 3 มาตรฐาน ได้แก่ มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ และมาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ก) สถานศึกษาสามารถกำหนดมาตรฐานเพิ่มเติมและตั้งเป้าหมายความสำเร็จทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยใช้ข้อมูลสารสนเทศผลการดำเนินงานปีที่ผ่านมาประกอบ และต้องผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานก่อนประกาศใช้ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก)

มาตรฐาน	สาระสำคัญ	ตัวอย่างเป้าหมายเชิงคุณภาพ
มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน	ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน	ผู้เรียนอ่านออกเขียนได้และคิดวิเคราะห์ตามระดับชั้น มีคุณลักษณะตามอัตลักษณ์ของโรงเรียน
มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ	วิสัยทัศน์ ระบบบริหาร การพัฒนาครู สภาพแวดล้อมและสารสนเทศ	มีระบบบริหารแบบมีส่วนร่วมและระบบสารสนเทศที่ใช้ตัดสินใจได้จริง
มาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ	การจัดการเรียนรู้ การวัดประเมินผล และการให้ข้อมูลย้อนกลับ	ครูจัดการเรียนรู้เชิงรุกและใช้ผลการประเมินพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นระบบ

ตารางที่ 4.2 มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561 และจุดเน้นในการกำหนดเป้าหมาย

ที่มา: ปรับจาก กระทรวงศึกษาธิการ (2561ก) ประกาศมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561

ตัวอย่างในบริบทไทย การวิเคราะห์บริบทช่วยให้สถานศึกษากำหนดเป้าหมายที่ “ท้าทายแต่เป็นไปได้จริง” และสะท้อนความสำเร็จที่ชุมชนยอมรับ ดังตารางที่ 4.3 ซึ่งแสดงว่าโรงเรียนต่างบริบทควรเลือกจุดเน้นต่างกัน โรงเรียนขนาดเล็กที่มีครูไม่ครบชั้นอาจตั้งเป้าหมายด้านการอ่านออกเขียนได้และการเรียนรู้แบบคละชั้น ขณะที่โรงเรียนพื้นที่ห่างไกลอาจเน้นทักษะชีวิตและสุขภาวะ ทั้งนี้ ผลการวิจัยของนุชบา จูมาศ และประจบ ขวัญมั่น (2567) ที่ศึกษาการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในด้านกระบวนการบริหารและการจัดการของสถานศึกษาในจังหวัดกำแพงเพชร พบว่า ด้านที่ปฏิบัติได้สูงสุดคือการพัฒนาครูและบุคลากร ส่วนด้านที่เป็นจุดอ่อนคือการจัดระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ สะท้อนว่าการวิเคราะห์บริบทตนเองอย่างตรงไปตรงมาจะช่วยให้สถานศึกษากำหนดเป้าหมายพัฒนาได้ตรงจุด

บริบทสถานศึกษา	ประเด็นที่ควรเน้น	ทิศทางเป้าหมายเชิงอัตลักษณ์
โรงเรียนขนาดเล็ก	ความคล่องตัว ภาคีเครือข่าย การดูแลรายบุคคล	การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในชุมชนและการดูแลที่ทั่วถึง
โรงเรียนเฉพาะทาง	ทักษะเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน มาตรฐานวิชาชีพ	ความเป็นเลิศในสมรรถนะพิเศษที่เป็นที่ยอมรับ
โรงเรียนพื้นที่ห่างไกล	การเข้าถึงโอกาส สุขภาวะ ทักษะชีวิต	การลดช่องว่างการเรียนรู้และการพึ่งพาตนเอง

ตารางที่ 4.3 ตัวอย่างการกำหนดเป้าหมายคุณภาพตามบริบทของสถานศึกษา

ที่มา: ปรับจากแนวคิดการกำหนดเป้าหมายเชิงบริบท (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก)

ข้อควรระวังคือ การกำหนดมาตรฐานต้องไม่ลอกเลียนถ้อยคำจากเอกสารส่วนกลางโดยไม่ผ่านการวิเคราะห์ เพราะจะทำให้เป้าหมายลอยตัวและวัดผลไม่ได้จริง ครูควรร่วมกันแปลงมาตรฐานให้เป็นเป้าหมายเชิงพฤติกรรมที่สังเกตและวัดได้ในห้องเรียนของตน เพื่อให้มาตรฐานเป็น “จุดเริ่มต้นของการพัฒนา” มิใช่เพดานที่แช่แข็งไว้รอการตรวจ

หัวใจของการกำหนดมาตรฐานระดับสถานศึกษาคือการแปลงถ้อยคำของมาตรฐานให้เป็น “ประเด็นพิจารณา” และ “ตัวบ่งชี้” ที่เป็นรูปธรรมและวัดได้ พร้อมกำหนดเกณฑ์ระดับคุณภาพเป็นช่วง เช่น กำลังพัฒนา–ปานกลาง–ดี–ดีเลิศ–ยอดเยี่ยม เพื่อให้ครูและผู้เกี่ยวข้องทุกคนเข้าใจตรงกันว่าคุณภาพระดับใดคือเป้าหมายที่มุ่งหวัง ตัวอย่างเช่น ภายใต้มาตรฐานที่ 1 ประเด็น “ความสามารถในการอ่าน” อาจกำหนดตัวบ่งชี้ว่า “ร้อยละของผู้เรียนที่อ่านคล่องตามระดับชั้น” และกำหนดค่าเป้าหมายเป็นร้อยละที่เพิ่มขึ้นในแต่ละปี การกำหนดเช่นนี้ทำให้การประเมินมีจุดอ้างอิงที่ชัดเจน ลดการตีความตามอำเภอใจ และเชื่อมต่อกับการเก็บหลักฐานเชิงประจักษ์ได้โดยตรง ทั้งนี้ สถานศึกษาควรหลีกเลี่ยงการตั้งตัวบ่งชี้จำนวนมากเกินจำเป็นจนกลายเป็นภาระ แต่ควรเลือกตัวบ่งชี้ที่สะท้อนจุดเน้นและอัตลักษณ์ของตน (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก)

4.3 การออกแบบแผนพัฒนาการจัดการศึกษาและแผนปฏิบัติการประจำปี

เมื่อกำหนดมาตรฐานและเป้าหมายแล้ว ขั้นตอนที่สองคือการแปลงเป้าหมายสู่การปฏิบัติผ่านการวางแผน ซึ่งกฎกระทรวงฯ 2561 และแนวทางของสำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก) กำหนดให้สถานศึกษาจัดทำแผน 2 ประเภท ที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ (1) แผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ซึ่งเป็นแผนระยะกลาง 3–5 ปี ที่ใช้แนวคิดการบริหารเชิงกลยุทธ์ในการวิเคราะห์จุดแข็ง–จุดอ่อน–โอกาส–อุปสรรค กำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์ และกรอบกลยุทธ์ และ (2) แผนปฏิบัติการประจำปี (Action Plan) ที่นำแผนพัฒนาฯ มาสู่การปฏิบัติเป็นรายปี โดยระบุโครงการ กิจกรรม งบประมาณ และผู้รับผิดชอบอย่างเป็นรูปธรรม

หลักการออกแบบที่สำคัญคือ “ความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง” (alignment) กล่าวคือ ทุกโครงการและกิจกรรมในแผนปฏิบัติการต้องเชื่อมโยงกับตัวชี้วัดและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ เพื่อให้มั่นใจว่างบประมาณและทรัพยากรทุกส่วนถูกใช้ไปเพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียนอย่างแท้จริง ในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมาตรฐาน ควรเข้าใจว่ามาตรฐานที่ 1 (คุณภาพของผู้เรียน) คือ “เป้าหมายปลายทาง” (ultimate outcome) ส่วนมาตรฐานที่ 2 และ 3 (กระบวนการบริหารและการจัดการ และกระบวนการจัดการเรียนการสอน) คือ “ปัจจัยขับเคลื่อน” (drivers) ที่ต้องส่งเสริมให้เป้าหมายในมาตรฐานที่ 1 บรรลุผล (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก)

ประเด็น	แผนพัฒนาการจัดการศึกษา	แผนปฏิบัติการประจำปี
ช่วงเวลา	ระยะกลาง 3–5 ปี	รายปี (1 ปีการศึกษา)
สาระสำคัญ	วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์ กลยุทธ์	โครงการ กิจกรรม งบประมาณ ผู้รับผิดชอบ
ลักษณะ	กำหนดทิศทางเชิงกลยุทธ์	นำกลยุทธ์สู่การปฏิบัติที่วัดผลได้
การอนุมัติ	ผ่านความเห็นชอบคณะกรรมการสถานศึกษา	ผ่านความเห็นชอบคณะกรรมการสถานศึกษา

ตารางที่ 4.4 เปรียบเทียบแผนพัฒนาการจัดการศึกษากับแผนปฏิบัติการประจำปี

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

ตัวอย่างในบริบทไทย สมมติโรงเรียนแห่งหนึ่งวิเคราะห์บริบทแล้วพบว่าผู้เรียนชั้นประถมศึกษาตอนต้นอ่านไม่คล่อง โรงเรียนจึงตั้งเป้าหมายในมาตรฐานที่ 1 ว่า “ผู้เรียนร้อยละ 80 อ่านคล่องตามระดับชั้น” แล้วออกแบบโครงการในแผนปฏิบัติการ เช่น โครงการ “อ่านออกเขียนได้ทุกคน” ที่มีกิจกรรมซ่อมเสริมการอ่าน การพัฒนาครู (มาตรฐานที่ 2) และการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (มาตรฐานที่ 3) เป็นปัจจัยขับเคลื่อน ดังกล่องที่ 4.1 ซึ่งแสดงการเชื่อมโยงโครงการกับตัวชี้วัดและมาตรฐานอย่างเป็นระบบ การออกแบบเช่นนี้ทำให้เห็นเส้นทางจากกิจกรรมไปสู่ผลลัพธ์ที่ตัวผู้เรียน

กล่องที่ 4.1 ตัวอย่างการเชื่อมโยงโครงการ ⟶ ตัวชี้วัด ⟶ มาตรฐาน

โครงการ อ่านออกเขียนได้ทุกคน (ปีการศึกษา 2569)

กิจกรรมหลัก ได้แก่คัดกรองการอ่าน, ซ่อมเสริมรายบุคคล, ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครู (PLC)

ตัวชี้วัดความสำเร็จ ได้แก่ผู้เรียนอ่านคล่องเพิ่มจากร้อยละ 55 เป็นร้อยละ 80

เชื่อมโยงมาตรฐาน ได้แก่มาตรฐานที่ 1 (เป้าหมาย) ขับเคลื่อนด้วยมาตรฐานที่ 2 และ 3 (ปัจจัย)

หลักฐานเชิงประจักษ์ คือผลการคัดกรองการอ่าน ผลงานนักเรียน บันทึกหลังสอน

ข้อควรระวังในการออกแบบแผนคือ ต้องก้าวข้ามการจัดกิจกรรมที่ “เน้นความสนุก” (activity-based) ไปสู่การออกแบบที่ “เน้นผลลัพธ์” (outcome-based) โดยวิเคราะห์ให้ชัดว่ากิจกรรมแต่ละอย่างส่งผลต่อการพัฒนาผู้เรียนในมาตรฐานที่ 1 อย่างไร นอกจากนี้ ผลการวิจัยของนุชบา จูมาศ และประจบ ขวัญมั่น (2567) ยังเสนอว่า สถานศึกษาควรกำหนดแนวทางการดำเนินงานตามวิสัยทัศน์ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และวางแผนพัฒนาคุณภาพโดยอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เพื่อให้แผนเป็นของทุกคนและนำไปปฏิบัติได้จริง

นอกจากความสอดคล้องเชิงโครงสร้างแล้ว การออกแบบแผนปฏิบัติการที่ดีต้องอาศัยการจัดลำดับความสำคัญของโครงการ (prioritization) และการจัดสรรทรัพยากรอย่างคุ้มค่า เนื่องจากสถานศึกษาส่วนใหญ่มีงบประมาณจำกัด การวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (needs assessment)

จึงช่วยให้สามารถเลือกลงทุนในโครงการที่ส่งผลต่อคุณภาพผู้เรียนมากที่สุดก่อน แนวคิดงบประมาณแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ (results-based budgeting) เสนอให้ผูกงบประมาณเข้ากับผลลัพธ์ที่คาดหวัง มิใช่จัดสรรตามความเคยชิน ตัวอย่างเช่น หากผลการวิเคราะห์บริบทชี้ว่าปัญหาเร่งด่วนคือการอ่านของผู้เรียนชั้นต้น โรงเรียนควรจัดสรรงบประมาณและเวลาของครูไปที่โครงการพัฒนาการอ่านเป็นลำดับแรก แล้วจึงกระจายสู่โครงการอื่น การจัดลำดับเช่นนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของนุชบา จูมาศ และประจบ ขวัญมั่น (2567) ที่ว่าสถานศึกษาควรวางแผนพัฒนาคุณภาพโดยอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนและกำหนดทิศทางการดำเนินงานให้เป็นไปในแนวเดียวกัน

4.4 การดำเนินงานตามแผนและการขับเคลื่อนด้วยวงจรคุณภาพ (PDCA)

ขั้นตอนที่สามของกระบวนการคือ การดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาและแผนปฏิบัติการประจำปี ในขั้นนี้สถานศึกษาต้องมีระบบและกลไกการบริหารจัดการที่เหมาะสมกับบริบทของตน และ “ไม่เป็นภาระกับครูหรือผู้เกี่ยวข้องมากเกินไป” (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) สถานศึกษาสามารถเลือกใช้แนวคิดหรือทฤษฎีการบริหารที่เน้นความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้อง เช่น การบริหารเชิงระบบ (System Approach) การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-Based Management) การบริหารแบบมุ่งสัมฤทธิ์ (Total Quality Management) หรือสร้างรูปแบบการบริหารของตนเองก็ได้ โดยมีวงจรการพัฒนาคุณภาพ (PDCA) เป็นแกนกลาง

วงจรคุณภาพ PDCA หรือวงจรเดมิง (Deming Cycle) หมายถึง กระบวนการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง 4 ขั้น ได้แก่ การวางแผน (Plan) การปฏิบัติ (Do) การตรวจสอบ (Check) และการปรับปรุงการดำเนินงาน (Act) ซึ่งเดมิง (Deming, 1986) เสนอไว้ในฐานะหลักการบริหารคุณภาพที่หมุนเป็นเกลียวยกระดับขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อนำมาประยุกต์กับการประกันคุณภาพภายใน วงจร PDCA จะซ้อนทับอยู่ในทุกมาตรฐานและทุกโครงการ ทำให้การประกันคุณภาพกลายเป็นงานที่หมุนไปพร้อมกับการทำงานปกติ มิใช่กิจกรรมที่ทำเฉพาะปลายปีการศึกษา

ขั้น	การดำเนินงานในสถานศึกษา	มาตรฐานที่เกี่ยวข้อง
Plan (วางแผน)	กำหนดเป้าหมายคุณภาพและจัดทำแผนพัฒนา/แผนปฏิบัติการ	มาตรฐานที่ 2
Do (ปฏิบัติ)	ดำเนินโครงการ จัดการเรียนการสอนและบริหารจัดการ	มาตรฐานที่ 2, 3
Check (ตรวจสอบ)	ติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์	มาตรฐานที่ 2
Act (ปรับปรุง)	นำผลประเมินมาปรับปรุงเพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียน	มาตรฐานที่ 1

ตารางที่ 4.5 การประยุกต์วงจรคุณภาพ PDCA ในการดำเนินงานประกันคุณภาพภายใน

ที่มา: ปรับจาก Deming (1986) และสำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

นอกจากวงจร PDCA แล้ว สถานศึกษาควรจัดระบบสนับสนุนอื่น ๆ ที่เอื้อต่อการดำเนินงาน เช่น ระบบพัฒนาวิชาการ ระบบพัฒนาครูและบุคลากร ระบบการจัดการสภาพแวดล้อม ระบบเทคโนโลยีและสารสนเทศ ระบบการนิเทศภายใน และระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน เพราะระบบเหล่านี้คือกลไกที่ทำให้แผนเดินหน้าได้จริง เป้าหมายสำคัญที่สุดของขั้นการดำเนินงานคือการก่อให้เกิด “วัฒนธรรมคุณภาพ” (quality culture) ที่บุคลากรทุกคนทำงานพัฒนาคุณภาพจนเป็นนิสัยและค่านิยมร่วมขององค์กร (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก)

ตัวอย่างในบริบทไทย โครงการ “อ่านออกเขียนได้ทุกคน” ที่ออกแบบไว้ในหัวข้อก่อนหน้า เมื่อเข้าสู่ขั้นดำเนินงานจะหมุนตามวงจร PDCA คือ ครูวางแผนซ่อมเสริม (Plan) จัดกิจกรรมการอ่านและบันทึกผล (Do) ทดสอบการอ่านกลางภาคและทบทวนร่วมกันในวง PLC (Check) แล้วปรับวิธีสอนสำหรับนักเรียนที่ยังไม่ผ่าน (Act) เช่นเดียวกับระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่หมุนวงจรคุณภาพเพื่อแก้ปัญหารายบุคคล แนวทางนี้สอดคล้องกับข้อค้นพบระดับสากลของแมคนามาราและคณะ (McNamara, Brown, Gardezi, O’Hara, O’Brien, & Skerritt, 2021) ที่ชี้ว่า การประเมินตนเองของสถานศึกษาจะยั่งยืนก็ต่อเมื่อถูก “ฝังอยู่ในกิจวัตรประจำของโรงเรียน” (embedding in school routines) ไม่ใช่ภาระที่เพิ่มขึ้นมาต่างหาก

ข้อควรระวังคือ วงจร PDCA ต้องหมุนจริงตลอดปี มิใช่เขียนย้อนหลังในรายงานปลายปี หากครูรู้สึกว่าการประกันคุณภาพเป็นภาระซ้ำซ้อนกับงานสอน แสดงว่าการออกแบบระบบยังไม่กลมกลืนกับงานปกติ ผู้บริหารจึงต้องออกแบบให้การเก็บข้อมูลและการสะท้อนผลเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานประจำ เพื่อรักษาขวัญกำลังใจและความต่อเนื่องของระบบ

4.5 การประเมิน ติดตาม ตรวจสอบคุณภาพภายใน และการเก็บหลักฐานเชิงประจักษ์

ขั้นตอนที่สี่และห้าของกระบวนการคือ การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา และการติดตามผลการดำเนินงาน การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายใน (Internal Monitoring and Evaluation) หมายถึง ระบบและกลไกในการควบคุม ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินงานตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ซึ่งกฎกระทรวงฯ 2561 กำหนดให้ดำเนินการอย่างน้อยภาคเรียนละ 1 ครั้ง โดยถือเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการ มิใช่การประเมินเพื่อจับผิด (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก)

หลักการตัดสินคุณภาพในระบบใหม่ตั้งอยู่บนสามเสาหลัก ได้แก่ การใช้หลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence-Based) การตัดสินโดยอาศัยความเชี่ยวชาญ (Expert Judgment) และการทบทวนผลโดยคณะกรรมการระดับเดียวกัน (Peer Review) การตัดสินคุณภาพจึงไม่ใช่ความเห็นส่วนตัวของผู้ใด

ผู้หนึ่ง แต่ต้องเป็นการวิเคราะห์ร่วมกันแบบ “ฉันทามติ” (consensus) ของคณะกรรมการที่มองเห็นภาพรวมขององค์กร เพื่อสร้างความโปร่งใสและความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ข) สถานศึกษาต้องกำหนดผู้รับผิดชอบ จัดทำปฏิทินปฏิบัติงาน สร้างเครื่องมือเก็บข้อมูล และจัดระบบสารสนเทศเพื่อรายงานผลอย่างน้อยภาคเรียนละ 1 ครั้ง

เครื่องมือ/วิธีเก็บข้อมูล	ตัวอย่างหลักฐานเชิงประจักษ์	มาตรฐานที่สะท้อน
การสังเกตพฤติกรรม	ปฏิสัมพันธ์ในชั้นเรียน ความกระตือรือร้น มารยาทของผู้เรียน	มาตรฐานที่ 1, 3
การสัมภาษณ์	ความภูมิใจของนักเรียน ความเชื่อมั่นของผู้ปกครอง	มาตรฐานที่ 1, 2
การตรวจร่องรอยการทำงาน	ผลงาน/โครงงานนักเรียน ข้อมูลย้อนกลับในสมุดงาน บันทึกหลังสอน	มาตรฐานที่ 1, 3
การวิเคราะห์สารสนเทศ	ผลการคัดกรองการอ่าน คะแนนพัฒนาการ สถิติการมาเรียน	มาตรฐานที่ 1, 2

ตารางที่ 4.6 ตัวอย่างเครื่องมือและแหล่งหลักฐานเชิงประจักษ์ตามมาตรฐาน

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

หลักการสำคัญที่ช่วย “ลดภาระเอกสาร” คือ การเก็บหลักฐานจากร่องรอยการปฏิบัติงานตามปกติ แทนการจัดทำแฟ้มเอกสารชุดใหม่ขึ้นมาเพื่อรอรับการประเมิน ดังกล่องที่ 4.2 ตัวอย่างเช่น ข้อมูลย้อนกลับ (feedback) ในสมุดการบ้านของนักเรียนเป็นหลักฐานสำคัญของมาตรฐานที่ 3 ส่วนผลงานหรือโครงงานที่แสดงพัฒนาการตามสภาพจริงเป็นหลักฐานของมาตรฐานที่ 1 ครูจึงไม่จำเป็นต้องผลิตเอกสารเพิ่ม เพียงจัดระบบจัดเก็บร่องรอยที่มีอยู่ให้เป็นระบบ

กล่องที่ 4.2 ตัวอย่างการเก็บหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ลดภาระเอกสาร

- ใช้ผลงานและชิ้นงานนักเรียนที่มีอยู่แล้วเป็นหลักฐานพัฒนาการตามสภาพจริง
- ใช้บันทึกหลังสอนและข้อมูลย้อนกลับในสมุดงานสะท้อนการจัดการเรียนรู้
- ใช้ภาพถ่าย/คลิปกิจกรรมปกติแทนการจัดทำแฟ้มแยกเฉพาะกิจ
- จัดเก็บข้อมูลในระบบสารสนเทศของโรงเรียนเพื่อเรียกใช้ซ้ำได้ (เชื่อมโยงสู่บทที่ 5)

ตัวอย่างในบริบทไทยที่สะท้อนหลักฐานเชิงประจักษ์เหนือคะแนนสอบมาตรฐาน คือ กรณีโรงเรียนที่คะแนน O-NET ไม่สูงขึ้น แต่มีหลักฐานชัดเจนว่าผู้เรียนอ่านออกเขียนได้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 50 เป็นร้อยละ 80 คณะกรรมการประเมินภายในย่อมตัดสินพัฒนาการในมาตรฐานที่ 1 โดยพิจารณาหลักฐานพัฒนาการจริง มิใช่ยึดคะแนนสอบเพียงตัวเดียว ทั้งนี้การมีส่วนร่วมของครูในการประเมินมี

ความสำคัญมาก ดังที่นารียา ศรีพันธุ์, สถิรพร เชาวน์ชัย, และวิทยา จันทร์ศิลา (2565) เสนอแนวทางพัฒนาการมีส่วนร่วมของครูในการประกันคุณภาพภายในไว้ถึง 15 แนวทาง ครอบคลุมการมีส่วนร่วมในการวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินการ การประเมินผล และการรับผลประโยชน์ ซึ่งช่วยให้ผลการประเมินสะท้อนความจริงและได้รับการยอมรับจากผู้ปฏิบัติ

ข้อควรระวังคือ การติดตามตรวจสอบต้องเป็นไปเพื่อ “การพัฒนา” มิใช่การตำหนิ และต้องใช้ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพประกอบกัน หากใช้ผู้ประเมินคนเดียวตัดสินอาจเกิดอคติ จึงควรใช้คณะกรรมการและหลักฉันทามติเสมอ เพื่อให้การประเมินมีความตรง น่าเชื่อถือ และนำไปสู่การปรับปรุงที่ตรงประเด็น

4.6 การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายและการสร้างวัฒนธรรมคุณภาพ

การประกันคุณภาพภายในตามกฎกระทรวงฯ 2561 ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย (Stakeholder Engagement) หมายถึง การเปิดโอกาสให้คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานต้นสังกัด เข้ามาร่วมกำหนดเป้าหมาย ร่วมดำเนินการ และร่วมตรวจสอบผลการจัดการศึกษา มิใช่เป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ภายนอก (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) การมีส่วนร่วมที่แท้จริงทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม (sense of ownership) และความรับผิดชอบร่วม (accountability) ต่อคุณภาพการศึกษา

นารียา ศรีพันธุ์, สถิรพร เชาวน์ชัย, และวิทยา จันทร์ศิลา (2565) ศึกษาการมีส่วนร่วมของครูในการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา และจำแนกการมีส่วนร่วมออกเป็น 5 มิติ ดังตารางที่ 4.7 ซึ่งสามารถใช้เป็นกรอบออกแบบการมีส่วนร่วมของทุกภาคี ไม่เฉพาะครูเท่านั้น การออกแบบระบบประกันคุณภาพที่ดีจึงควรระบุให้ชัดว่าในแต่ละมิติจะเปิดให้ใครเข้ามามีบทบาทอย่างไร เพื่อมิให้การมีส่วนร่วมเป็นเพียงการลงรายชื่อในเอกสาร

มิติการมีส่วนร่วม	ตัวอย่างบทบาทของภาคีเครือข่าย
การวางแผน	ร่วมวิเคราะห์บริบทและกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมายคุณภาพของโรงเรียน
การตัดสินใจ	ร่วมพิจารณาให้ความเห็นชอบมาตรฐาน แผนพัฒนา และแผนปฏิบัติการ
การดำเนินการ	ร่วมเป็นวิทยากรท้องถิ่น สนับสนุนทรัพยากรและแหล่งเรียนรู้
การประเมินผล	ร่วมสะท้อนคุณลักษณะผู้เรียนและให้ข้อมูลย้อนกลับต่อโรงเรียน
การรับผลประโยชน์	ร่วมรับรู้ผลและชื่นชมความสำเร็จ สร้างความเชื่อมั่นต่อสาธารณะ

ตารางที่ 4.7 ห้ามิติของการมีส่วนร่วมในการประกันคุณภาพภายใน

ที่มา: ปรับจาก นารียา ศรีพันธุ์, สถิรพร เชาวน์ชัย, และวิทยา จันทร์ศิลา (2565)

ตัวอย่างในบริบทไทย ปัจจัยที่ทำให้ผู้เกี่ยวข้องเกิด “ความมั่นใจ” ต่อสถานศึกษา คือการที่โรงเรียนเปิดพื้นที่ให้ชุมชนร่วมประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนในชีวิตประจำวัน เช่น ผู้ปกครองร่วมสะท้อนพฤติกรรมความรับผิดชอบของนักเรียนที่บ้าน หรือคณะกรรมการสถานศึกษาร่วมกำหนดอัตลักษณ์ที่สอดคล้องกับวิถีท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ทำให้ระบบประกันคุณภาพ “มีชีวิต” และยั่งยืน

เป้าหมายปลายทางของการมีส่วนร่วมคือการสร้าง “วัฒนธรรมคุณภาพ” (quality culture) จุรีรัตน์ ดวงเพ็ชร, ไพรภ รัตนชูวงศ์, และสมเกียรติ ตุ่นแก้ว (2564) ศึกษาการพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในของโรงเรียนปิยะพรพิทยา และสรุปว่า การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในเป็นสิ่งจำเป็นในการสร้าง “วัฒนธรรมองค์กร” (organization culture) ที่มีคุณภาพ และสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยควรพัฒนาสถานศึกษาให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (learning organization) ที่บุคลากรทุกคนเป็นผู้เรียนรู้ พัฒนาตนเอง และพร้อมแบ่งปัน วัฒนธรรมคุณภาพจึงเป็นทั้งวิธีการและผลลัพธ์ของการประกันคุณภาพที่ดี

ข้อควรระวังคือ การมีส่วนร่วมต้องเป็นการร่วมคิดร่วมตัดสินใจจริง มิใช่การเชิญมารับฟังหรือลงนามรับรองในตอนท้ายเท่านั้น หากภาคีเครือข่ายไม่เข้าใจเป้าหมายคุณภาพร่วมกัน การประเมินก็จะกลายเป็นพิธีการ ครูและผู้บริหารจึงต้องสื่อสารและสร้างความเข้าใจอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ทุกฝ่ายเป็นเจ้าของคุณภาพร่วมกันอย่างแท้จริง

การมีส่วนร่วมจะเข้มแข็งและยั่งยืนได้ต้องมีโครงสร้างรองรับอย่างเป็นทางการ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนศิษย์เก่า และผู้ทรงคุณวุฒิ มีบทบาทสำคัญในการให้ความเห็นชอบมาตรฐาน แผนพัฒนาการจัดการศึกษา แผนปฏิบัติการประจำปี และรายงานการประเมินตนเอง ก่อนนำไปใช้จริง การออกแบบระบบจึงควรกำหนดให้คณะกรรมการเข้ามาร่วมในจังหวะเวลาที่เหมาะสมของปฏิทินงาน มิใช่เชิญมาเพียงลงนามรับรองในตอนท้าย ความเชื่อมั่น (accountability) ของผู้ปกครองและชุมชนจะเกิดขึ้นเมื่อโรงเรียนสื่อสารเป้าหมายอย่างโปร่งใส รายงานความก้าวหน้าอย่างสม่ำเสมอ และเปิดให้ตรวจสอบผลได้ ตัวอย่างเช่น โรงเรียนที่จัดเวทีคืนข้อมูลคุณภาพผู้เรียนแก่ผู้ปกครองทุกภาคเรียน ย่อมสร้างความไว้วางใจและการสนับสนุนที่ต่อเนื่องได้มากกว่าโรงเรียนที่รายงานเฉพาะปลายปี (นารียา ศรีพันธุ์, สถิรพร เชาวน์ชัย, และวิทยา จันทร์ศิลา, 2565)

4.7 การออกแบบระบบประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา: การสังเคราะห์สู่การปฏิบัติ

เมื่อนำความเข้าใจจากหัวข้อ 4.1–4.6 มาสังเคราะห์ จะเห็นว่าการ “ออกแบบระบบประกันคุณภาพภายใน” ที่สอดคล้องกับสถานศึกษา คือการเรียงร้อยกระบวนการ 6 ขั้นตอนให้เป็นระบบเดียวที่เหมาะกับบริบทของโรงเรียน มิใช่การทำเอกสารแยกเป็นส่วน ๆ การออกแบบที่สมบูรณ์ควรครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญดังกล่องที่ 4.3 ซึ่งสอดคล้องกับกรอบ 8 องค์ประกอบของระบบประกันคุณภาพภายในที่จุรีรัตน์ ดวงเพ็ชร และคณะ (2564) เสนอไว้ ตั้งแต่การกำหนดมาตรฐาน การจัดทำแผน การจัดระบบสารสนเทศ การดำเนินการตามแผน การตรวจสอบคุณภาพ ไปจนถึงการจัดทำรายงานประจำปีและการพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่อง

กล่องที่ 4.3 องค์ประกอบของระบบประกันคุณภาพภายในที่ออกแบบ
(พิมพ์เขียวของโครงงานใบงานที่ 4.1)

1) มาตรฐานและเป้าหมายคุณภาพของสถานศึกษา (จากการวิเคราะห์บริบท/อัตลักษณ์)

2) แผนพัฒนาการจัดการศึกษา (3–5 ปี) และแผนปฏิบัติการประจำปี

3) ผังโครงสร้างและการมอบหมายผู้รับผิดชอบงานประกันคุณภาพ

4) ปฏิทินงานประกันคุณภาพรายปี (กำหนดเวลาแต่ละขั้น PDCA)

5) เครื่องมือเก็บรวบรวมหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ลดภาระเอกสาร

6) ระบบสารสนเทศเพื่อจัดเก็บและประมวลผลข้อมูล (พัฒนาต่อในบทที่ 12)

7) รูปแบบการรายงานการประเมินตนเอง (SAR) และการเผยแพร่ (พัฒนาต่อในบทที่ 13)

เครื่องมือสำคัญที่ทำให้ระบบเดินได้จริงคือ “ปฏิทินงานประกันคุณภาพ” ที่กระจายภาระงานตลอดปีการศึกษา แทนการเร่งทำตอนปลายปี ดังตัวอย่างในตารางที่ 4.8 ซึ่งจัดวางกิจกรรมให้สอดคล้องกับวงจร PDCA การมีปฏิทินเช่นนี้ช่วยให้ครูเห็นว่างานประกันคุณภาพเป็นส่วนหนึ่งของงานประจำ และช่วยให้ผู้บริหารกำกับติดตามได้เป็นระยะ

ช่วงเวลา	กิจกรรมหลัก	ขั้น PDCA
พฤษภาคม	ทบทวนผล SAR ปีก่อน วิเคราะห์บริบท ปรับมาตรฐาน/เป้าหมาย จัดทำแผนปฏิบัติการ	Plan
มิ.ย.–ก.พ.	ดำเนินโครงการ/กิจกรรม จัดการเรียนการสอน เก็บร่องรอยหลักฐาน	Do
ก.ย. และ ก.พ.	ประเมินและตรวจสอบคุณภาพภายใน อย่างน้อยภาคเรียนละ 1 ครั้ง	Check
มีนาคม	สรุปผล วิเคราะห์จุดเด่น/จุดพัฒนา ปรับปรุง และจัดทำรายงาน SAR	Act

ตารางที่ 4.8 ตัวอย่างปฏิทินงานประกันคุณภาพภายในรายปี

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

บทบาทของครูในระบบนี้มีสำคัญอย่างยิ่ง ครูเป็นทั้งผู้ออกแบบกิจกรรมที่เน้นผลลัพธ์ ผู้เก็บหลักฐานเชิงประจักษ์จากชั้นเรียน และผู้ร่วมเป็นคณะกรรมการประเมิน (ซึ่งโดยทั่วไปกำหนดให้มีผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกร่วมด้วย) ตลอดจนเป็นผู้ร่วมจัดทำรายงานการประเมินตนเองในฐานะ “การสะท้อนคิดทางวิชาชีพ” (professional reflection) มิใช่เพียงการเขียนรายงานส่งหน่วยงานต้นสังกัด การออกแบบระบบที่ดีจึงต้องวางบทบาทครูให้ทำงานประกันคุณภาพไปพร้อมกับการสอนอย่างกลมกลืน

ข้อควรระวังสุดท้ายซึ่งเป็นหัวใจของบทนี้คือ ระบบที่ออกแบบต้องเป็นแบบ “ตัดเย็บเฉพาะตัว” ให้พอดีกับบริบทของสถานศึกษา ดังที่คาร์โดโซและคณะ (Cardoso et al., 2017) เตือนว่าการลอกแบบสำเร็จรูปจะทำให้ระบบกลายเป็นพิธีกรรมที่ไร้ชีวิต ครูและผู้บริหารจึงต้องหมั่นตรวจสอบว่าระบบที่ออกแบบยังคงตอบโจทย์ผู้เรียนและชุมชนของตนหรือไม่ และพร้อมปรับปรุงอย่างต่อเนื่องตามวงจรคุณภาพ เพื่อให้การประกันคุณภาพนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนอย่างยั่งยืนอย่างแท้จริง

ในเชิงโครงสร้างการดำเนินงาน สถานศึกษาควรแต่งตั้งคณะกรรมการหรือผู้รับผิดชอบงานประกันคุณภาพที่ชัดเจน กำหนดบทบาทหน้าที่ และเชื่อมโยงงานเข้ากับระบบสนับสนุนที่มีอยู่ จุดที่ต้องออกแบบให้รอบคอบคือการเชื่อมต่อระหว่าง “การเก็บข้อมูลในชั้นเรียน” กับ “ระบบสารสนเทศของโรงเรียน” และ “การจัดทำรายงาน” เพื่อให้ข้อมูลไหลจากแหล่งกำเนิดไปสู่การรายงานโดยไม่ต้องบันทึกซ้ำซ้อนหลายรอบ การออกแบบเช่นนี้เป็นสะพานเชื่อมไปสู่บทที่ 5 ที่ว่าด้วยระบบสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพ และบทที่ 6 ที่ว่าด้วยการจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) ซึ่งล้วนเป็นชิ้นส่วนของระบบเดียวกันที่ผู้เรียนกำลังออกแบบในโครงงานของบทนี้

ความยั่งยืนของระบบขึ้นอยู่กับการหมุนวงจรคุณภาพอย่างต่อเนื่องและการทบทวนระบบเป็นระยะ ระบบที่ออกแบบเพียงครั้งเดียวแล้วปล่อยให้คงที่จะล้าสมัยเมื่อบริบทเปลี่ยน สถานศึกษาจึงควรประเมินและปรับปรุงระบบประกันคุณภาพของตนเองเป็นประจำ เช่นเดียวกับที่แมคนามาราและคณะ (McNamara et al., 2021) ย้ำว่าการประเมินตนเองต้องถูกฝังเป็นกิจวัตรของโรงเรียน และที่ คาร์โดโซและคณะ (Cardoso et al., 2017) เตือนว่าระบบที่ลอกแบบสำเร็จรูปจะกลายเป็นพิธีกรรมไร้ชีวิต ครูในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงมีหน้าที่ทำให้วงจรคุณภาพหมุนต่อเนื่องและทำให้การพัฒนาคุณภาพเป็นวัฒนธรรมที่มีชีวิตของสถานศึกษา เพื่อประโยชน์สูงสุดต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างแท้จริงและยั่งยืน

กิจกรรมการเรียนการสอนและใบงาน

บทนี้ใช้การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ที่เน้นการลงมือออกแบบจริง โดยจัดกิจกรรมเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ก่อนเรียน

- ทำแบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) เพื่อตรวจสอบความรู้เดิม
- ระดมความคิดจากประสบการณ์: “การรับการประเมินที่ผ่านมาเป็นภาระเอกสารหรือการพัฒนาคุณภาพจริง” เพื่อโยงสู่กระบวนทัศน์ใหม่

ระหว่างเรียน

- กิจกรรมที่ 1 (วิเคราะห์บริบท): แบ่งกลุ่มวิเคราะห์ SWOT ของโรงเรียนกรณีตัวอย่าง แล้วกำหนดอัตลักษณ์และเป้าหมายคุณภาพที่สอดคล้อง
- กิจกรรมที่ 2 (ออกแบบแผน): ออกแบบโครงการในแผนปฏิบัติการ 1 โครงการ พร้อมเชื่อมโยง โครงการ ⟶ ตัวชี้วัด ⟶ มาตรฐาน
- กิจกรรมที่ 3 (ออกแบบการขับเคลื่อน): เขียนผังวงจร PDCA และร่างปฏิทินงานประกันคุณภาพรายปีของโครงการนั้น

หลังเรียน

- พัฒนาโครงงานตามใบงานที่ 4.1 (ความก้าวหน้าของชิ้นงานสะสมตาม CLO5) และทำแบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

ใบงานที่ 4.1 โครงงาน “ออกแบบระบบการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา (ฉบับร่าง)”

คำชี้แจง: ให้นักศึกษา (เดี่ยวหรือกลุ่ม 2–3 คน) เลือกสถานศึกษาจริงหรือกรณีสมมติ 1 แห่ง แล้วออกแบบระบบ

ประกันคุณภาพภายในที่สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษานั้น โดยจัดทำเป็นเอกสารร่างที่มีองค์ประกอบดังนี้

1) ผลการวิเคราะห์บริบท/อัตลักษณ์ของสถานศึกษา (SWOT โดยย่อ)

2) มาตรฐานและเป้าหมายคุณภาพของสถานศึกษา (อย่างน้อยครอบคลุมมาตรฐานที่ 1–3)

3) โครงร่างแผนพัฒนาการจัดการศึกษาและแผนปฏิบัติการประจำปี (อย่างน้อย 1 โครงการที่เชื่อมโครงการ⟶ตัวชี้วัด⟶มาตรฐาน)

4) ผังผู้รับผิดชอบและปฏิทินงานประกันคุณภาพตามวงจร PDCA

5) แผนการเก็บหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ลดภาระเอกสาร และแนวทางการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย

หมายเหตุ: ชิ้นงานนี้เป็นความก้าวหน้าของโครงงานตาม CLO5 ซึ่งจะต่อยอดด้วยระบบสารสนเทศ (บทที่ 5) และรายงาน SAR (บทที่ 6)

ประเมินด้วยรูบริคในหัวข้อ 12.2 (เกณฑ์ผ่าน 15 จาก 20 คะแนน)

สรุปบทเรียน

การออกแบบและดำเนินงานประกันคุณภาพที่สอดคล้องกับสถานศึกษา คือการที่สถานศึกษาออกแบบระบบประกันคุณภาพภายในของตนเองให้ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบท จุดเน้น และอัตลักษณ์ ตามเจตนารมณ์ของกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 มิใช่การลอกแบบสำเร็จรูปมาใช้เหมือนกันทุกแห่ง กระบวนการดำเนินงานประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ การกำหนดมาตรฐาน การจัดทำแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการ การดำเนินงานตามแผน การประเมินและตรวจสอบคุณภาพภายใน การติดตามผล และการจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) โดยมีวงจรคุณภาพ PDCA เป็นแกนขับเคลื่อนบนหลักฐานเชิงประจักษ์

หัวใจของความสำเร็จอยู่ที่การทำให้การประกันคุณภาพเป็น “งานประจำ” ที่กลมกลืนกับการบริหารและการสอน ลดภาระเอกสารด้วยการใช้ร่องรอยการปฏิบัติจริง อาศัยการตัดสินแบบฉันทามติด้วยความเชี่ยวชาญและการทบทวนโดยเพื่อนร่วมวิชาชีพ และเปิดให้ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง จนเกิดเป็น “วัฒนธรรมคุณภาพ” ที่นำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนอย่างยั่งยืน ครูจึงมิใช่เพียงผู้ถูกประเมิน แต่เป็นผู้ร่วมออกแบบ ผู้เก็บหลักฐาน และผู้สะท้อนคิดทางวิชาชีพเพื่อยกระดับคุณภาพอย่างต่อเนื่อง

แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

คำชี้แจง: ข้อสอบปรนัย 4 ตัวเลือก จำนวน 10 ข้อ เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (ทำหลังเรียนจบบท)

1) ข้อใดสะท้อนการ “ออกแบบระบบประกันคุณภาพที่สอดคล้องกับสถานศึกษา” ได้ดีที่สุด
   ก. นำคู่มือของโรงเรียนต้นแบบมาใช้ทั้งฉบับ
   ข. ออกแบบมาตรฐานและแนวทางจากบริบทและจุดเน้นของโรงเรียนตน
   ค. รอให้เขตพื้นที่กำหนดตัวบ่งชี้ให้
   ง. คัดลอกตัวบ่งชี้จากการประเมินภายนอกมาทั้งหมด

2) กระบวนการประกันคุณภาพภายในตามแนวทาง สพฐ. (2563) มีกี่ขั้นตอนหลัก

ก. 3 ขั้นตอน

ข. 4 ขั้นตอน

ค. 6 ขั้นตอน

ง. 8 ขั้นตอน

3) มาตรฐานใดถือเป็น “เป้าหมายปลายทาง” ของระบบประกันคุณภาพ

ก. มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน

ข. มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ

ค. มาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอน

ง. ทุกมาตรฐานมีน้ำหนักเท่ากันทุกกรณี

4) แผนใดระบุโครงการ กิจกรรม งบประมาณ และผู้รับผิดชอบเป็นรายปี

ก. แผนพัฒนาการจัดการศึกษา

ข. แผนปฏิบัติการประจำปี

ค. แผนยุทธศาสตร์ชาติ

ง. แผนการนิเทศภายนอก

5) ขั้น “Check” ในวงจร PDCA ตรงกับงานใดของสถานศึกษา

ก. จัดทำแผนปฏิบัติการ

ข. ดำเนินโครงการตามแผน

ค. ติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์

ง. ปรับปรุงงานในปีถัดไป

6) การตัดสินคุณภาพที่ใช้ร่องรอยหลักฐานจริงและการพิจารณาร่วมของคณะกรรมการ สอดคล้องกับแนวคิดใด

ก. การประเมินอิงเอกสารย้อนหลังอย่างเดียว

ข. การประเมินเชิงประจักษ์ ด้วย Expert Judgment และ Peer Review

ค. การประเมินโดยผู้บริหารเพียงคนเดียว

ง. การประเมินด้วยข้อสอบมาตรฐานเท่านั้น

7) เอกสารใดเป็นผลลัพธ์ที่สถานศึกษาต้องจัดทำและส่งหน่วยงานต้นสังกัดเป็นประจำทุกปี

ก. แผนการจัดการเรียนรู้

ข. รายงานการประเมินตนเอง (SAR)

ค. หลักสูตรสถานศึกษา

ง. คู่มือครู

8) วิธีใดช่วย “ลดภาระเอกสาร” ในการเก็บหลักฐานได้จริง

ก. จัดทำแฟ้มใหม่แยกเฉพาะสำหรับการประเมิน

ข. ใช้ร่องรอยจากงานปกติ เช่น ผลงานนักเรียนและบันทึกหลังสอน

ค. รวบรวมสำเนาทุกกิจกรรมให้มากที่สุด

ง. ทำเอกสารเฉพาะช่วงก่อนรับการประเมิน

9) บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาและชุมชนที่ถูกต้องคือข้อใด

ก. เป็นเพียงผู้รับฟังผลการประเมิน

ข. ร่วมกำหนดเป้าหมาย ร่วมดำเนินการ และร่วมตรวจสอบผล

ค. ลงนามรับรองเอกสารเมื่อสิ้นปี

ง. ไม่เกี่ยวข้องกับการประกันคุณภาพภายใน

10) เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในคือข้อใด

ก. การมีเอกสารครบตามแบบ

ข. การได้รางวัลจากต้นสังกัด

ค. การเกิดวัฒนธรรมคุณภาพที่นำสู่การพัฒนาผู้เรียนอย่างยั่งยืน

ง. การผ่านการประเมินภายนอกเท่านั้น

แบบฝึกหัดท้ายบท/คำถามทบทวน

1) อธิบายความแตกต่างระหว่าง “แผนพัฒนาการจัดการศึกษา” กับ “แผนปฏิบัติการประจำปี” พร้อมยกตัวอย่างประกอบ

2) เหตุใดกฎกระทรวงฯ 2561 จึงเน้นให้สถานศึกษาออกแบบระบบประกันคุณภาพที่ยืดหยุ่นตามบริบทของตน จงวิเคราะห์ข้อดีและความเสี่ยงของการลอกแบบสำเร็จรูปจากโรงเรียนอื่น

3) หากท่านอยู่ในโรงเรียนขนาดเล็กที่มีทรัพยากรจำกัด ท่านจะออกแบบการเก็บหลักฐานเชิงประจักษ์ในมาตรฐานที่ 1 อย่างไรให้ลดภาระเอกสาร โดยอาศัยร่องรอยงานในชั้นเรียน

4) เพราะเหตุใดการสรุปผลการประเมินคุณภาพจึงควรใช้หลัก “ฉันทามติ” (consensus) มากกว่าการตัดสินโดยผู้ประเมินคนเดียว

5) ออกแบบปฏิทินงานประกันคุณภาพรายปีของโรงเรียนสมมติ 1 แห่ง โดยจัดวางกิจกรรมให้สอดคล้องกับวงจร PDCA

6) จงวิเคราะห์ว่าการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาและผู้ปกครองส่งผลต่อ “ความเชื่อมั่น” และวัฒนธรรมคุณภาพอย่างไร

เครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท

เครื่องมือวัดและประเมินผลของบทนี้ออกแบบให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้และ CLO5 โดยจุดประสงค์ข้อ 1 วัดด้วยแบบทดสอบ จุดประสงค์ข้อ 2–4 วัดด้วยโครงงาน (ใบงานที่ 4.1) ผ่านรูบริค และจุดประสงค์ข้อ 5 (จิตพิสัย) วัดด้วยแบบสังเกต ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. แบบทดสอบและเกณฑ์การให้คะแนน

แบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนเป็นปรนัย 4 ตัวเลือก อย่างละ 10 ข้อ (ข้อละ 1 คะแนน รวม 10 คะแนน) ใช้วัดความเข้าใจตามจุดประสงค์ข้อ 1 เกณฑ์ผ่านคือได้คะแนนหลังเรียนตั้งแต่ 7 จาก 10 คะแนนขึ้นไป และคะแนนหลังเรียนควรสูงกว่าก่อนเรียน เพื่อสะท้อนพัฒนาการ

2. รูบริคประเมินโครงงานออกแบบระบบประกันคุณภาพภายใน (ใบงานที่ 4.1)

ใช้รูบริคแบบแยกองค์ประกอบ (Analytic Rubric) 5 เกณฑ์ เกณฑ์ละ 4 ระดับ รวม 20 คะแนน (เกณฑ์ผ่าน 15 คะแนน)

เกณฑ์การประเมิน	4 (ดีมาก)	3 (ดี)	2 (พอใช้)	1 (ปรับปรุง)
1. การวิเคราะห์บริบท/อัตลักษณ์	วิเคราะห์รอบด้าน เชื่อมโยงจุดเน้นชัดเจน	วิเคราะห์ครบประเด็นหลัก	วิเคราะห์บางส่วน	ขาดการวิเคราะห์
2. มาตรฐาน/เป้าหมายที่สอดคล้องและวัดได้	เป้าหมายท้าทาย วัดได้ ครบ 3 มาตรฐาน	เป้าหมายชัดเจนเป็นส่วนใหญ่	เป้าหมายกว้าง วัดยาก	ไม่สอดคล้องบริบท
3. ความสอดคล้องของแผน (โครงการ⟶ตัวชี้วัด⟶มาตรฐาน)	เชื่อมโยงเป็นระบบครบถ้วน	เชื่อมโยงได้เป็นส่วนใหญ่	เชื่อมโยงไม่ครบ	ไม่เชื่อมโยง
4. การออกแบบดำเนินงาน/ติดตาม (PDCA ปฏิทิน เครื่องมือ หลักฐาน)	ออกแบบครบวงจร นำไปใช้ได้จริง	ออกแบบครบหลัก	ออกแบบไม่ครบขั้น	ขาดระบบติดตาม

5. การมีส่วนร่วม ความเป็นไปได้และการนำเสนอ	เป็นไปได้สูง มีส่วนร่วมชัด นำเสนอเยี่ยม	เหมาะสมดี	ยังไม่ชัด	ไม่สมเหตุผล

ตารางที่ 4.9 รูบริคประเมินโครงงานออกแบบระบบประกันคุณภาพภายใน

เกณฑ์การแปลผล: 18–20 ดีมาก · 15–17 ดี · 12–14 พอใช้ · ต่ำกว่า 12 ควรปรับปรุง (ผ่านที่ 15 คะแนน)

3. แบบสังเกตพฤติกรรมและเจตคติ (จิตพิสัย)

ใช้สังเกตจุดประสงค์ข้อ 5 ระหว่างทำกิจกรรมกลุ่มและการพัฒนาโครงงาน 5 รายการ รายการละ 3 ระดับ (3 มาก / 2 ปานกลาง / 1 น้อย) รวม 15 คะแนน (ผ่าน 10 คะแนน)

รายการพฤติกรรม	3	2	1
1. ความรับผิดชอบและความตั้งใจในการออกแบบงาน			
2. เห็นคุณค่าของการประกันคุณภาพในฐานะงานประจำของครู			
3. การมีส่วนร่วมและการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น			
4. ความซื่อสัตย์ต่อข้อมูลและการใช้หลักฐานเชิงประจักษ์			
5. ความมุ่งมั่นพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่อง			

ตารางที่ 4.10 แบบสังเกตพฤติกรรมและเจตคติด้านการสร้างวัฒนธรรมคุณภาพ

เกณฑ์ผ่าน: ได้คะแนนรวมตั้งแต่ 10 จาก 15 คะแนนขึ้นไป

สัดส่วนคะแนนของบทที่ 4 กำหนดให้สอดคล้องกับธรรมชาติของบทเชิงสร้างสรรค์ (CLO5) ที่เน้นชิ้นงาน ดังตารางที่ 4.11 โดยให้น้ำหนักโครงงานมากกว่าการสอบ และรวมทั้งสิ้น 100% (คะแนนส่วนนี้นับเป็นความก้าวหน้าของชิ้นงานสะสมตาม CLO5 ของรายวิชา)

รายการประเมิน	จุดประสงค์ที่วัด	เครื่องมือ	สัดส่วน (%)
แบบทดสอบหลังเรียน	ข้อ 1	แบบทดสอบ 10 ข้อ	20
โครงงานออกแบบระบบ IQA (ใบงานที่ 11.1)	ข้อ 2–4	รูบริค (ตารางที่ 11-9)	70
พฤติกรรมและเจตคติ	ข้อ 5	แบบสังเกต (ตารางที่ 11-10)	10
รวม			100

ตารางที่ 4.11 สัดส่วนคะแนนประจำบทที่ 4

หมายเหตุ: ครบทุกจุดประสงค์ ไม่มีจุดประสงค์ที่ไม่ถูกวัด และไม่วัดในสิ่งที่ไม่ได้ประกาศไว้

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน 1) ข 2) ค 3) ข 4) ข 5) ก 6) ก 7) ค 8) ข 9) ค 10) ข

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน 1) ข 2) ค 3) ก 4) ข 5) ค 6) ข 7) ข 8) ข 9) ข 10) ค

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการ. (2561ก). ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ให้ใช้มาตรฐานการศึกษาระดับปฐมวัย ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานและระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานศูนย์การศึกษาพิเศษ (ฉบับลงวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2561). โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2561ข). กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561. ราชกิจจานุเบกษา, 135(ตอนที่ 11 ก), 3–5.

จุรีรัตน์ ดวงเพ็ชร, ไพรภ รัตนชูวงศ์, และสมเกียรติ ตุ่นแก้ว. (2564). แนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในของโรงเรียนปิยะพรพิทยา. วารสารครุศาสตร์วิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 3(1). https://so05.tci-thaijo.org/index.php/jeducrru/article/view/252869

นารียา ศรีพันธุ์, สถิรพร เชาวน์ชัย, และวิทยา จันทร์ศิลา. (2565). แนวทางพัฒนาการมีส่วนร่วมในการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาของครูสหวิทยาเขตหล่มสัก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเพชรบูรณ์. วารสารการพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่, 7(4), 307–319.

นุชบา จูมาศ, และประจบ ขวัญมั่น. (2567). แนวทางพัฒนาการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในตามมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานด้านกระบวนการบริหารและจัดการของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากำแพงเพชร เขต 1. วารสารสมาคมพัฒนาวิชาชีพการบริหารการศึกษาแห่งประเทศไทย, 6(3), 74–88.

สำนักทดสอบทางการศึกษา. (2563ก).
แนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษาตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

ภาษาอังกฤษ

Cardoso, S., Rosa, M. J., Videira, P., & Amaral, A. (2017). Internal quality assurance systems: “Tailor made” or “one size fits all” implementation? Quality Assurance in Education, 25(3), 329–342. https://doi.org/10.1108/QAE-03-2017-0007

Deming, W. E. (1986). Out of the crisis. MIT Press.

Harvey, L., & Green, D. (1993). Defining quality. Assessment & Evaluation in Higher Education, 18(1), 9–34. https://doi.org/10.1080/0260293930180102

McNamara, G., Brown, M., Gardezi, S., O’Hara, J., O’Brien, S., & Skerritt, C. (2021). Embedding self-evaluation in school routines. SAGE Open, 11(4). https://doi.org/10.1177/21582440211052552

บทที่ 5

ระบบสารสนเทศเพื่องานประกันคุณภาพการศึกษา

Information Systems for Educational Quality Assurance

(สร้างฐานข้อมูลด้วย Google Sheets และ Google Sites)

แผนการสอนประจำบท

รายการ	รายละเอียด
1. หัวข้อสาระการเรียนรู้	5.1 ข้อมูล สารสนเทศ และความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ 5.2 คุณลักษณะของสารสนเทศที่ดีและการเชื่อมโยงกับมาตรฐานการศึกษา 5.3 ระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารการศึกษา (EMIS) และฐานข้อมูลภาครัฐ 5.4 การออกแบบฐานข้อมูลสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพ 5.5 การสร้างฐานข้อมูลด้วย Google Sheets และ Google Forms 5.6 การสร้างพอร์ทัลหลักฐานและรายงานด้วย Google Sites 5.7 ธรรมาภิบาลข้อมูล ความปลอดภัย และ PDPA ในสถานศึกษา
2. ความคิดรวบยอด	ระบบสารสนเทศที่ดีเปลี่ยน “ข้อมูลดิบ” ให้เป็น “สารสนเทศ” ที่เชื่อถือได้ และทำหน้าที่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ทำให้การประกันคุณภาพการศึกษาโปร่งใส ตรวจสอบได้ และเป็นส่วนหนึ่งของงานประจำ ครูสามารถออกแบบและสร้างระบบนี้ได้ด้วยเครื่องมือที่เข้าถึงง่ายอย่าง Google Sheets และ Google Sites ภายใต้หลักธรรมาภิบาลข้อมูลและการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (PDPA)
3. จุดประสงค์การเรียนรู้	เมื่อเรียนจบบทนี้ นักศึกษาสามารถ (1) อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล สารสนเทศ และความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ (2) ออกแบบโครงสร้างฐานข้อมูลให้สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษา (3) สร้างฐานข้อมูลและแดชบอร์ดด้วย Google Sheets/Forms (4) สร้างพอร์ทัลหลักฐานด้วย Google Sites และ (5) ปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลข้อมูลและ PDPA (ทุกข้อสอดคล้องกับ CLO5)

รายการ	รายละเอียด
4. เนื้อหาวิชา	ครอบคลุมหัวข้อ 5.1–5.7 ข้างต้น โดยแบ่งเป็นภาคแนวคิด (5.1–5.3) ภาคออกแบบและลงมือสร้าง (5.4–5.6) และภาคจริยธรรม/ธรรมาภิบาลข้อมูล (5.7)
5. กิจกรรมการเรียนการสอน	ก่อนเรียน ทำแบบทดสอบก่อนเรียน อภิปราย “feeling-based vs evidence-based QA” ระหว่างเรียน บรรยายเชิงปฏิสัมพันธ์ + ปฏิบัติการสร้าง Google Sheets/Forms/Sites เป็นขั้น (workshop) หลังเรียน ทำใบงาน 5.1 (ชิ้นงานระบบสารสนเทศ) นำเสนอและประเมินโดยเพื่อนด้วยรูบริค
6. สื่อการเรียนการสอน	เอกสารประกอบการสอนบทที่ 5 ได้แก่สไลด์นำเสนอ, Google Workspace for Education (Sheets, Forms, Sites, Drive), ไฟล์ตัวอย่างฐานข้อมูลและแดชบอร์ด, Google Classroom, เครื่องคอมพิวเตอร์/อินเทอร์เน็ต
7. การวัดและประเมินผล	แบบทดสอบก่อน–หลังเรียน (ความรู้ความเข้าใจ), ชิ้นงานระบบสารสนเทศ (Google Sheets + Sites) ประเมินด้วยรูบริคเชิงวิเคราะห์, การนำเสนอชิ้นงาน ทั้งหมดผูกกับ CLO5 (ออกแบบและจัดทำสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพ)

ความคิดรวบยอด (สาระสำคัญ)

การประกันคุณภาพการศึกษาในปัจจุบันยึดหลัก “การตัดสินใจบนฐานข้อมูลและหลักฐานเชิงประจักษ์” (data- and evidence-based decision making) สถานศึกษาจึงต้องมีระบบสารสนเทศที่เปลี่ยนข้อมูลดิบ เช่น คะแนนสอบ สถิติการมาเรียน หรือบันทึกพฤติกรรม ให้เป็นสารสนเทศที่ถูกต้อง ครบถ้วน ทันสมัย และนำไปใช้ได้จริง เพื่อเป็นหลักฐานสนับสนุนการประเมินตนเองตามมาตรฐานการศึกษา (Schildkamp, 2019; สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2554)

ระบบสารสนเทศที่ดีไม่ใช่เพียงที่เก็บตัวเลข แต่เป็นกลไกของ “ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้” (accountability) ที่สถานศึกษามีต่อผู้เรียน ผู้ปกครอง และสังคม ครูยุคใหม่จึงควรออกแบบและสร้างระบบสารสนเทศอย่างง่ายได้ด้วยเครื่องมือบนคลาวด์ที่เข้าถึงฟรีอย่าง Google Sheets, Google Forms และ Google Sites ทำงานร่วมกันได้แบบเรียลไทม์บนฐานข้อมูลชุดเดียว ลดความ

ซ้ำซ้อนของงานเอกสาร (ปิ่นกมล สมพีร์วงศ์ และสฤษฎ์ชัย ปรีดาวัลย์, 2564) ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้หลักธรรมาภิบาลข้อมูลและพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562

จุดประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

1. อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล (data) สารสนเทศ (information) และความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ (accountability) ในงานประกันคุณภาพการศึกษาได้ (CLO5)
2. ออกแบบโครงสร้างฐานข้อมูลสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพให้สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษา (มาตรฐานที่ 1–3) ได้ (CLO5)
3. สร้างฐานข้อมูลและแดชบอร์ดสารสนเทศประกันคุณภาพด้วย Google Sheets และ Google Forms ได้ (CLO5)
4. สร้างพอร์ทัลหลักฐานเชิงประจักษ์และรายงานด้วย Google Sites พร้อมเผยแพร่อย่างเหมาะสมได้ (CLO5)
5. ปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลข้อมูลและพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (PDPA) ในการจัดการสารสนเทศของสถานศึกษาได้ (CLO5)

คำสำคัญ (Keywords)

ข้อมูล (data) · สารสนเทศ (information) · ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ (accountability) · หลักฐานเชิงประจักษ์ (evidence) · ระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารการศึกษา (Education Management Information System: EMIS) · ฐานข้อมูล (database) · แดชบอร์ด (dashboard) · Google Sheets · Google Forms · Google Sites · ธรรมาภิบาลข้อมูล (data governance) · การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (PDPA)

แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (10 ข้อ ข้อละ 1 คะแนน)

1. ข้อใดคือความแตกต่างระหว่าง “ข้อมูล” กับ “สารสนเทศ”

ก. ทั้งสองคำมีความหมายเหมือนกัน

ข. ข้อมูลคือข้อเท็จจริงดิบ สารสนเทศคือข้อมูลที่ผ่านการประมวลผลให้มีความหมาย

ค. สารสนเทศมาก่อนข้อมูลเสมอ

ง. ข้อมูลใช้ตัดสินใจได้ทันทีโดยไม่ต้องประมวลผล

2. ลำดับชั้นของ DIKW เรียงจากล่างขึ้นบนได้อย่างไร

ก. ความรู้⟶ข้อมูล⟶สารสนเทศ⟶ปัญญา

ข. ข้อมูล⟶สารสนเทศ⟶ความรู้⟶ปัญญา

ค. ปัญญา⟶ความรู้⟶สารสนเทศ⟶ข้อมูล

ง. สารสนเทศ⟶ข้อมูล⟶ปัญญา⟶ความรู้

3. “การประกันคุณภาพบนฐานหลักฐานเชิงประจักษ์” (evidence-based QA) หมายถึงข้อใด

ก. ตัดสินคุณภาพจากความรู้สึกของผู้ประเมิน

ข. ใช้ข้อมูลและหลักฐานจริงประกอบการตัดสินและพัฒนาคุณภาพ

ค. ใช้เฉพาะคะแนนสอบระดับชาติเท่านั้น

ง. รวบรวมเอกสารให้มากที่สุดก่อนการประเมิน

4. ข้อใดไม่ใช่คุณลักษณะของสารสนเทศที่ดี

ก. ความถูกต้อง (accuracy)

ข. ความทันสมัย (timeliness)

ค. ความครบถ้วน (completeness)

ง. ความซ้ำซ้อน (redundancy)

5. มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561 ระบุเรื่องการจัดระบบเทคโนโลยีสารสนเทศไว้ในมาตรฐานใด

ก. มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน

ข. มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ

ค. มาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอน

ง. ไม่ปรากฏในมาตรฐานใดเลย

6. ระบบ DMC ของ สพฐ. ใช้จัดเก็บข้อมูลเรื่องใด

ก. ข้อมูลนักเรียนรายบุคคล ข. ข้อมูลสิ่งก่อสร้าง

ค. ผลการเรียนระดับมัธยม ง. งบประมาณรายจ่าย

7. ใน Google Sheets ฟังก์ชันใดเหมาะกับการ “นับจำนวนเซลล์ที่ตรงเงื่อนไข”

ก. SUM ข. COUNTIF ค. CONCAT ง. TODAY

8. เมื่อสร้าง Google Form แล้วต้องการให้คำตอบไหลเข้าสู่ตารางอัตโนมัติ ควรทำอย่างไร

ก. คัดลอกทีละคำตอบไปวางในชีต

ข. เชื่อมฟอร์มกับ Google Sheets ผ่านเมนูการตอบกลับ

ค. ส่งออกเป็นไฟล์ PDF

ง. พิมพ์คำตอบใหม่ทั้งหมด

9. ความสามารถเด่นของ Google Sites ในงานประกันคุณภาพคือข้อใด

ก. ตัดต่อวิดีโอความละเอียดสูง

ข. สร้างเว็บไซต์เผยแพร่หลักฐานและฝังแดชบอร์ดได้โดยไม่ต้องเขียนโค้ด

ค. คำนวณสถิติขั้นสูงแทนโปรแกรมเฉพาะ

ง. แทนที่ระบบ DMC ของ สพฐ.

10. ตาม พ.ร.บ.คุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 การขอความยินยอมใช้ข้อมูลของนักเรียนที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะควรทำอย่างไร

ก. ขอจากนักเรียนได้โดยตรงทุกกรณี

ข. ไม่ต้องขอความยินยอมเพราะเป็นข้อมูลของโรงเรียน

ค. ขอความยินยอมจากผู้ปกครองหรือผู้ใช้อำนาจปกครอง

ง. เผยแพร่ได้ทันทีหากเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

บทที่ 5

ระบบสารสนเทศเพื่องานประกันคุณภาพการศึกษา

Information Systems for Educational Quality Assurance

(สร้างฐานข้อมูลด้วย Google Sheets และ Google Sites)

5.1 ข้อมูล สารสนเทศ และความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้

จุดเริ่มต้นของการเข้าใจระบบสารสนเทศคือการแยกให้ออกระหว่าง “ข้อมูล” กับ “สารสนเทศ” ข้อมูล (data) หมายถึงข้อเท็จจริงดิบที่ยังไม่ผ่านการตีความ เช่น คะแนนสอบของนักเรียนคนหนึ่งเท่ากับ 65 จำนวนวันมาเรียน 180 วัน หรือบันทึกพฤติกรรมหนึ่งเหตุการณ์ ข้อมูลเหล่านี้เพียงลำพังยังบอกคุณภาพไม่ได้ ส่วนสารสนเทศ (information) คือข้อมูลที่ผ่านการประมวลผล จัดระบบ และตีความจนเกิดความหมายและใช้ตัดสินใจได้ เช่น เมื่อนำคะแนนของนักเรียนทั้งห้องมาหาค่าเฉลี่ย เปรียบเทียบกับเป้าหมาย และจำแนกตามกลุ่มสาระ ผลที่ได้จึงกลายเป็นสารสนเทศที่ครูใช้วางแผนพัฒนาผู้เรียน (Abdul-Hamid, 2017; สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2554)

นักวิชาการด้านการจัดการความรู้อธิบายความสัมพันธ์นี้ด้วย “บันได DIKW” อันได้แก่ ข้อมูล (Data) ⟶ สารสนเทศ (Information) ⟶ ความรู้ (Knowledge) ⟶ ปัญญา (Wisdom) กล่าวคือ เมื่อนำข้อมูลมาประมวลผลจะได้สารสนเทศ เมื่อสะสมและเชื่อมโยงสารสนเทศกับประสบการณ์จะเกิดความรู้ และเมื่อใช้ความรู้ตัดสินใจอย่างมีวิจารณญาณก็จะเกิดปัญญาในการบริหารคุณภาพ ดังภาพในกล่องที่ 5.1

กล่องที่ 5.1 บันได DIKW จากข้อมูลสู่ปัญญาในการประกันคุณภาพ

ปัญญา (Wisdom) ใช้ความรู้ตัดสินใจเชิงนโยบายเพื่อยกระดับคุณภาพอย่างเหมาะสมกับบริบท

ความรู้ (Knowledge) เข้าใจว่าทำไมผลจึงเป็นเช่นนั้น และควรปรับปรุงอย่างไร

สารสนเทศ (Information) ข้อมูลที่ประมวลผลแล้ว เช่น ร้อยละผู้เรียนถึงเกณฑ์ แนวโน้ม 3 ปี

ข้อมูล (Data) ข้อเท็จจริงดิบ เช่น คะแนนรายคน จำนวนวันมาเรียน บันทึกพฤติกรรม

ความเข้าใจนี้สำคัญเพราะการประกันคุณภาพการศึกษาได้เปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการประเมิน “ตามความรู้สึก” (feeling-based) ไปสู่การประเมิน “บนฐานหลักฐานเชิงประจักษ์” (evidence-based) อย่างเต็มรูปแบบ ชิลด์แคมป์ (Schildkamp, 2019) ชี้ว่าการตัดสินใจบน

ฐานข้อมูล (data-based decision making) ช่วยลดอคติและการคาดเดา ทำให้การพัฒนาคุณภาพมีทิศทางและตรวจสอบย้อนกลับได้ สอดคล้องกับแนวทางการประกันคุณภาพภายในของไทยที่เน้นการประเมินตามสภาพจริงและใช้ผลการประเมินเพื่อพัฒนา (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ความแตกต่างของข้อมูลและสารสนเทศสรุปได้ดังตารางที่ 5.1

ประเด็น	ข้อมูล (Data)	สารสนเทศ (Information)
ลักษณะ	ข้อเท็จจริงดิบ ยังไม่ตีความ	ผ่านการประมวลผล มีความหมาย
ตัวอย่าง	คะแนนรายคน, สถิติการมาเรียน	ร้อยละผู้เรียนถึงเกณฑ์, แนวโน้มผลสัมฤทธิ์
การนำไปใช้	ใช้ตัดสินใจทันทีไม่ได้	ใช้ตัดสินใจและวางแผนพัฒนาได้
บทบาทใน QA	วัตถุดิบของหลักฐาน	หลักฐานเชิงประจักษ์อ้างอิงในการประเมิน

ตารางที่ 5.1 เปรียบเทียบข้อมูลกับสารสนเทศในบริบทสถานศึกษา

ที่มา: ปรับจาก Abdul-Hamid (2017) และสำนักทดสอบทางการศึกษา (2554)

ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมคือผลการทดสอบระดับชาติ (O-NET) คะแนนของนักเรียนแต่ละคนเป็นเพียงข้อมูล แต่เมื่อโรงเรียนนำมาคำนวณค่าเฉลี่ย เปรียบเทียบย้อนหลังสามปี เทียบกับค่าเป้าหมายและระดับประเทศ พร้อมจำแนกตามกลุ่มสาระ ผลลัพธ์จึงกลายเป็นสารสนเทศที่ผู้บริหารใช้ระบุจุดที่ต้องพัฒนาตามมาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน ทำให้การตัดสินใจตั้งอยู่บนหลักฐานมิใช่ความรู้สึก

เหนือสิ่งอื่นใด ระบบสารสนเทศเป็นกลไกของ “ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้” (accountability) ซึ่งเป็นพันธสัญญาที่สถานศึกษามีต่อผู้เรียน ผู้ปกครอง และสังคมว่าคุณภาพที่ประกาศไว้นั้นเกิดขึ้นจริง อับดุล-ฮามิด (Abdul-Hamid, 2017) ระบุว่าระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารการศึกษาในปัจจุบันได้ก้าวข้ามการ “นับจำนวน” นักเรียนและโรงเรียน ไปสู่การใช้ข้อมูลเพื่อขับเคลื่อนนวัตกรรม ความรับผิดชอบ ความเป็นมืออาชีพ และคุณภาพการเรียนรู้ อย่างไรก็ตามพึงระวังว่า “ข้อมูลจำนวนมากไม่เท่ากับสารสนเทศที่ดี” หากเก็บข้อมูลโดยไม่ผ่านการตรวจสอบและประมวลผล ก็จะได้ข้อสรุปที่ผิดพลาดตามหลัก “ขยะเข้า–ขยะออก” (garbage in, garbage out) อนึ่ง การนิยาม “คุณภาพ” การศึกษามีหลายแง่มุม ทั้งความเป็นเลิศ ความคุ้มค่า และการบรรลุ

วัตถุประสงค์ ระบบสารสนเทศจึงต้องเลือกตัวชี้วัดให้สอดคล้องกับนิยามคุณภาพที่สถานศึกษายึดถือ (Harvey & Green, 1993)

5.2 คุณลักษณะของสารสนเทศที่ดีและการเชื่อมโยงกับมาตรฐานการศึกษา

สารสนเทศที่จะใช้อ้างอิงในการประกันคุณภาพได้อย่างน่าเชื่อถือต้องมีคุณภาพ โดยทั่วไปพิจารณาจากหกคุณลักษณะสำคัญ ได้แก่ ความถูกต้อง (accuracy) ความครบถ้วน (completeness) ความทันสมัย (timeliness) ความตรงประเด็น (relevance) ความสามารถเข้าถึงได้ (accessibility) และความปลอดภัย (security) คุณลักษณะเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นเอง แต่ต้องออกแบบกระบวนการจัดเก็บและตรวจสอบอย่างเป็นระบบรองรับ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2554; Abdul-Hamid, 2017) ดังสรุปในตารางที่ 5.2

คุณลักษณะ	ความหมายและแนวปฏิบัติเชิงระบบ
ความถูกต้อง (accuracy)	ข้อมูลสะท้อนข้อเท็จจริง มีการตรวจทานก่อนบันทึก ใช้แบบฟอร์มและตัวเลือกมาตรฐาน
ความครบถ้วน (completeness)	ครอบคลุมทุกมาตรฐาน/ประเด็นพิจารณา ไม่มีช่องข้อมูลสำคัญว่างเปล่า
ความทันสมัย (timeliness)	ปรับปรุงเป็นปัจจุบัน ใกล้เคียงเรียลไทม์ เพื่อให้ข้อมูลย้อนกลับได้ทันเวลา
ความตรงประเด็น (relevance)	เก็บเฉพาะข้อมูลที่ตอบตัวบ่งชี้/ประเด็นพิจารณา ไม่เก็บเกินจำเป็น
การเข้าถึงได้ (accessibility)	ผู้มีสิทธิ์เรียกดูและประมวลผลได้สะดวกจากที่ใดก็ได้บนคลาวด์
ความปลอดภัย (security)	กำหนดสิทธิ์ตามบทบาท สำรองข้อมูล และคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล

ตารางที่ 5.2 คุณลักษณะของสารสนเทศที่ดีและแนวปฏิบัติในสถานศึกษา

ที่มา: ปรับจากสำนักทดสอบทางการศึกษา (2554) และ Abdul-Hamid (2017)

ในเชิงนโยบาย คุณลักษณะเหล่านี้ถูกยกระดับเป็นข้อกำหนดของมาตรฐานการศึกษา มาตรฐานการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561 กำหนดไว้ในมาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ ประเด็นพิจารณาที่ 2.6 ว่าสถานศึกษาต้อง “จัดระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการและการจัดการเรียนรู้” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ก) นั่นหมายความว่าระบบสารสนเทศมิใช่ทางเลือก แต่เป็นเงื่อนไขคุณภาพที่ถูกประเมิน และยังทำหน้าที่เป็นฐานรองรับการเก็บหลักฐานของมาตรฐานที่ 1 และมาตรฐานที่ 3 ด้วย ดังตารางที่ 5.3

มาตรฐาน	ตัวอย่างข้อมูล/หลักฐานที่ระบบควรจัดเก็บ
มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน	ผลสัมฤทธิ์, การอ่านออกเขียนได้, สมรรถนะ, คุณลักษณะอันพึงประสงค์, ชิ้นงาน
มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ	แผนพัฒนา, ผลการดำเนินโครงการ, การพัฒนาครู, ข้อมูลทรัพยากร/สภาพแวดล้อม
มาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอน	แผนการสอน, การวิจัยในชั้นเรียน, การให้ข้อมูลย้อนกลับ, สื่อ/นวัตกรรม

ตารางที่ 5.3 ตัวอย่างข้อมูล/หลักฐานที่ระบบสารสนเทศต้องจัดเก็บจำแนกตามมาตรฐาน

ที่มา: ปรับจากกระทรวงศึกษาธิการ (2561ก) และสำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ก)

ตัวอย่างในทางปฏิบัติ โรงเรียนแห่งหนึ่งออกแบบชุดข้อมูลตามมาตรฐานที่ 1 โดยจัดเก็บผลการประเมินการอ่านออกเขียนได้รายบุคคลทุกภาคเรียน บันทึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์จากการสังเกต และรวบรวมชิ้นงานเด่นเป็นแฟ้มสะสมงานดิจิทัล เมื่อข้อมูลถูกจัดเก็บอย่างต่อเนื่องและตรงประเด็น ครูจึงสามารถสร้างสารสนเทศ เช่น ร้อยละนักเรียนที่อ่านคล่องเพิ่มขึ้นในแต่ละภาคเรียน เพื่อเป็นหลักฐานประกอบการประเมินตนเองได้ทันที

อย่างไรก็ตาม การมุ่งความครบถ้วนต้องสมดุลกับความตรงประเด็น สถานศึกษาไม่ควรเก็บข้อมูลส่วนบุคคลเกินความจำเป็น เพราะนอกจากจะเพิ่มภาระแล้วยังเสี่ยงต่อการละเมิดสิทธิ์ตามกฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อ 12.7 หลักการสำคัญคือเก็บเท่าที่ตอบตัวบ่งชี้ ปรับให้ทันสมัย และออกแบบให้เข้าถึงได้เฉพาะผู้มีสิทธิ์ จึงจะได้สารสนเทศที่ทั้งมีคุณภาพและปลอดภัย (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ทั้งนี้ แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 ที่มุ่งผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของผู้เรียน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561)

5.3 ระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารการศึกษา (EMIS) และฐานข้อมูลภาครัฐ

ระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารการศึกษา (Education Management Information System: EMIS) คือระบบที่รวบรวม ประมวลผล จัดเก็บ และรายงานข้อมูลการศึกษาอย่างเป็นระบบ เพื่อส่งมอบสารสนเทศที่ถูกต้องและทันเวลาให้ผู้บริหารและครูใช้ตัดสินใจ พัฒนาการเรียนรู้ และแสดงความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ (Abdul-Hamid, 2017) ในระดับประเทศ สำนักทดสอบทางการศึกษา (สพฐ.) ได้พัฒนาระบบฐานข้อมูลกลางหลายระบบที่เชื่อมโยงกัน เพื่อให้โรงเรียนบันทึกข้อมูลครั้งเดียวแล้วใช้ประโยชน์ได้หลายงาน

ระบบที่ครูควรรู้จัก ได้แก่ ระบบจัดเก็บข้อมูลนักเรียนรายบุคคล (Data Management Center: DMC) ซึ่งเป็นฐานข้อมูลกลางที่ระบุตัวตนและบริบทของผู้เรียน ระบบงานทะเบียน-วัดผล (SGS) ที่บริหารจัดการผลการเรียน และระบบจัดเก็บข้อมูลสิ่งก่อสร้าง (B-OBEC) ที่ดูแลข้อมูลด้านอาคารและครุภัณฑ์ นอกจากนี้ยังมีระบบ EMIS ที่เชื่อมโยงฐานข้อมูลต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ดังสรุปในตารางที่ 5.4

ระบบ	ข้อมูลหลักที่จัดเก็บ	สนับสนุนมาตรฐาน
DMC	ข้อมูลนักเรียนรายบุคคล จำนวน บริบท	มาตรฐานที่ 1
SGS	ผลการเรียน การวัดและประเมินผล	มาตรฐานที่ 1, 3
B-OBEC	อาคารสถานที่ ครุภัณฑ์	มาตรฐานที่ 2
EMIS	ข้อมูลภาพรวมสถานศึกษา เชื่อมโยงระบบอื่น	มาตรฐานที่ 2

ตารางที่ 5.4 ตัวอย่างระบบฐานข้อมูลของ สพฐ. และมาตรฐานที่สนับสนุน

ที่มา: ปรับจากข้อมูลระบบสารสนเทศของสำนักทดสอบทางการศึกษา และ Abdul-Hamid (2017)

ประโยชน์สำคัญของการเชื่อมโยงระบบคือการมี “แหล่งความจริงชุดเดียว” (single version of truth) กล่าวคือ ข้อมูลชุดเดียวกันถูกใช้ในทุกงาน ไม่ขัดแย้งกันเอง เมื่อโรงเรียนบันทึกข้อมูลในงานประจำ ข้อมูลนั้นก็พร้อมใช้เป็นหลักฐานของการจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) ได้ทันที ลดภาระการทำเอกสารซ้ำซ้อน และทำให้การประเมินคุณภาพไม่ใช่เรื่องที่แยกส่วนจากการปฏิบัติงานปกติ ดังหลักการในกล่องที่ 5.2

กล่องที่ 5.2 หลัก “แหล่งความจริงชุดเดียว” (Single Version of Truth)

- บันทึกข้อมูลครั้งเดียว ใช้ได้หลายงาน (บริหาร · การเรียนการสอน · ประกันคุณภาพ)
- ทุกฝ่ายอ้างอิงข้อมูลชุดเดียวกัน จึงไม่ขัดแย้งและตรวจสอบย้อนกลับได้
- งานประจำกลายเป็นหลักฐานของ SAR โดยอัตโนมัติ ลดการทำเอกสารซ้ำ

ในทางปฏิบัติ ข้อมูลของโรงเรียนมักกระจายอยู่ในหลายระบบและหลายไฟล์ ครูจึงควรเข้าใจว่าข้อมูลใน DMC และ SGS เป็นแหล่งหลักฐานสำคัญของการประเมินคุณภาพ และควรออกแบบระบบสารสนเทศระดับห้องเรียนหรือกลุ่มสาระของตนให้ “ต่อยอด” จากฐานข้อมูลกลางเหล่านี้ มิใช่สร้างข้อมูลซ้ำซ้อนขึ้นใหม่ ข้อพึงระวังคือเมื่อข้อมูลมาจากหลายแหล่ง ต้องตรวจสอบให้ตรงกันก่อนนำมารวมเป็นสารสนเทศ เพื่อรักษาความถูกต้องและความน่าเชื่อถือ (Abdul-Hamid, 2017; สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2554)

5.4 การออกแบบฐานข้อมูลสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพ

ฐานข้อมูล (database) คือกลุ่มของข้อมูลที่จัดเก็บอย่างเป็นระบบเพื่อให้ค้นคืนและประมวลผลได้สะดวก องค์ประกอบพื้นฐานได้แก่ ฟิลด์ (field) หรือเขตข้อมูลซึ่งเป็นคุณลักษณะหนึ่ง เช่น ชื่อ คะแนน วันที่ เรคคอร์ด (record) หรือระเบียนซึ่งเป็นชุดข้อมูลของหนึ่งหน่วย เช่น หลักฐานหนึ่งชิ้น และตาราง (table) ซึ่งรวมหลายเรคคอร์ดเข้าด้วยกัน สำหรับงานระดับโรงเรียน ฐานข้อมูลแบบตาราง (flat/tabular) ที่ทำงานบนโปรแกรมตารางคำนวณอย่าง Google Sheets ก็เพียงพอและเข้าถึงง่าย

การออกแบบที่ดีควรดำเนินตามวงจรการพัฒนาระบบสารสนเทศ (system development life cycle: SDLC) ซึ่งปิ่นกมล สมพีร์วงศ์ และสฤษฏ์ชัย ปรีดาวัลย์ (2564) ได้ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาระบบด้วย Google Sheet อย่างเป็นขั้นตอน หกขั้น ตั้งแต่การวางแผนจนถึงการติดตั้งใช้งานจริง ดังตาราง

ขั้น	สาระสำคัญ
1. วางแผน (planning)	ประชุมกำหนดเป้าหมาย ผู้ใช้ และขอบเขตของระบบ
2. กำหนดขอบเขต (defining)	ระบุข้อมูลที่ต้องเก็บ สิทธิ์เข้าถึง และความปลอดภัย
3. ออกแบบ (designing)	ออกแบบตาราง ฟิลด์ ความสัมพันธ์ และหน้าจอบันทึก/แสดงผล
4. สร้าง (building)	สร้างชีต ฟอร์ม สูตร และแดชบอร์ดตามแบบ
5. ทดสอบ (testing)	ทดลองใช้ ตรวจความถูกต้อง และปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ
6. ติดตั้งใช้งาน (deployment)	อบรมผู้ใช้ จัดทำคู่มือ และนำไปใช้งานจริง

ตารางที่ 5.5 วงจรการพัฒนาระบบสารสนเทศ (SDLC) สำหรับงานประกันคุณภาพ

ที่มา: ปรับจากปิ่นกมล สมพีร์วงศ์ และสฤษฏ์ชัย ปรีดาวัลย์ (2564)

หลักการออกแบบฐานข้อมูลที่ดีมีสาระสำคัญดังกล่องที่ 5.3 โดยเฉพาะการกำหนด “คีย์หลัก” (primary key) เช่น รหัสนักเรียนหรือรหัสหลักฐาน เพื่อให้แต่ละเรคคอร์ดไม่ซ้ำกันและเชื่อมโยงข้ามตารางได้ และการแยก “ข้อมูลดิบ” ออกจาก “สรุปผล” เพื่อไม่ให้การคำนวณทับข้อมูลต้นทาง

กล่องที่ 5.3 หลักการออกแบบฐานข้อมูลที่ดี

- หนึ่งช่องเก็บค่าเดียว (atomic) เช่น แยกชื่อ–นามสกุล หรือแยกวัน–เดือน–ปี
- มีคีย์หลักที่ไม่ซ้ำ (unique key) เช่น รหัสนักเรียน รหัสหลักฐาน
- ตั้งชื่อฟิลด์ให้สื่อความหมายและสม่ำเสมอ ไม่เว้นวรรคพร่ำเพรื่อ
- แยกแท็บ ‘ข้อมูลดิบ’ ออกจาก ‘สรุป/แดชบอร์ด’ เพื่อกันการเขียนทับ
- กำหนดชนิดข้อมูลของแต่ละฟิลด์ให้ชัด (ข้อความ ตัวเลข วันที่ ลิงก์)

เครื่องมือที่ช่วยให้การออกแบบสื่อสารกันได้คือ “พจนานุกรมข้อมูล” (data dictionary) ซึ่งอธิบายว่าฟิลด์แต่ละช่องเก็บอะไร ชนิดใด และมีตัวอย่างอย่างไร ดังตารางที่ 5.6 ซึ่งเป็นตัวอย่างพจนานุกรมข้อมูลของตารางทะเบียนหลักฐานประกันคุณภาพ

ตารางที่ 5.6 ตัวอย่างพจนานุกรมข้อมูล (data dictionary) ของตารางทะเบียนหลักฐาน

ชื่อฟิลด์	ชนิด	คำอธิบาย	ตัวอย่าง
evidence_id	ข้อความ	รหัสหลักฐาน (คีย์หลัก)	EV-101
std_id	ข้อความ	รหัสมาตรฐาน/ประเด็นพิจารณา	1.1
title	ข้อความ	ชื่อหลักฐาน	ผลประเมินการอ่าน ป.1
date	วันที่	วันที่ของหลักฐาน	2566-05-20
score	ตัวเลข	ค่าตัวชี้วัด (ถ้ามี)	85
link	ลิงก์	ที่อยู่ไฟล์ใน Drive	https://...

ที่มา: ผู้เรียบเรียง (ปรับจากแนวทางการจัดระบบสารสนเทศ, สพฐ., 2554)

ตัวอย่างการออกแบบจริง หากครูต้องการเก็บหลักฐานของมาตรฐานที่ 1 ก็จะออกแบบตารางทะเบียนหลักฐานตามพจนานุกรมข้อมูลข้างต้น โดยกำหนดให้ฟิลด์ std_id ใช้ตัวเลือกแบบรายการ (มาตรฐานที่ 1.1, 1.2, ...) เพื่อความถูกต้อง และเชื่อมฟิลด์ link ไปยังไฟล์หลักฐานใน Google Drive การออกแบบที่รัดกุมตั้งแต่ต้นจะทำให้ขั้นการสร้างจริงด้วย Google Sheets ในหัวข้อถัดไปเป็นไปอย่างราบรื่น ข้อพึงระวังคืออย่าเพิ่งสร้างชีตก่อนออกแบบ เพราะการแก้โครงสร้างภายหลังเมื่อมีข้อมูลแล้วจะยุ่งยากและเสี่ยงต่อความผิดพลาด

5.5 การสร้างฐานข้อมูลด้วย Google Sheets และ Google Forms

Google Sheets เป็นโปรแกรมตารางคำนวณบนคลาวด์ในชุด Google Workspace for Education ที่สถานศึกษาใช้ได้โดยไม่มีค่าใช้จ่าย จุดเด่นคือทำงานร่วมกันได้แบบเรียลไทม์บน

ฐานข้อมูลชุดเดียว เข้าถึงได้จากทุกอุปกรณ์ที่มีอินเทอร์เน็ต และไม่ต้องติดตั้งเครื่องแม่ข่าย งานวิจัยของปิ่นกมล สมพีร์วงศ์ และสฤษฏ์ชัย ปรีดาวัลย์ (2564) ยืนยันว่าการใช้ Google Sheet เป็นฐานข้อมูลทำให้การนำเข้า ปรับปรุง และแก้ไขข้อมูลเป็นไปอย่างง่ายดาย ลดความซ้ำซ้อน และผู้ใช้พึงพอใจในระดับมาก จึงเหมาะกับการสร้างระบบสารสนเทศประกันคุณภาพระดับห้องเรียนหรือกลุ่มสาระ

ขั้นแรกของการสร้างคือวางโครง “สมุดงาน” (workbook) ให้แยกหน้าที่ของแต่ละแท็บ (sheet) อย่างชัดเจน ตามหลักการแยกข้อมูลดิบออกจากสรุปผลในหัวข้อ 5.4 โครงที่แนะนำมีสี่แท็บดังกล่องที่ 5.4

กล่องที่ 5.4 โครงสมุดงาน Google Sheets สำหรับงานประกันคุณภาพ (4 แท็บ)

แท็บ 1 ‘ข้อมูลดิบ (raw)’ รับคำตอบจาก Google Forms โดยอัตโนมัติ ไม่แก้ด้วยมือ

แท็บ 2 ‘ทะเบียนหลักฐาน’ บันทึกรายการหลักฐานตามพจนานุกรมข้อมูล (evidence_id, std_id, link)

แท็บ 3 ‘สรุป (summary)’ ใช้สูตรประมวลผลตัวชี้วัดจากแท็บ 1–2

แท็บ 4 ‘แดชบอร์ด’ ตารางสรุปและแผนภูมิสำหรับการตัดสินใจ

ขั้นที่สองคือการเก็บข้อมูลด้วย Google Forms ครูสร้างแบบฟอร์ม เช่น แบบบันทึกผลการประเมินหรือแบบส่งหลักฐาน แล้วเชื่อมฟอร์มกับ Google Sheets ผ่านเมนู “การตอบกลับ ⟶ เชื่อมโยงกับชีต” คำตอบทุกครั้งจะไหลเข้าสู่แท็บข้อมูลดิบทันทีโดยไม่ต้องคัดลอกด้วยมือ วิธีนี้ลดความผิดพลาดและทำให้ข้อมูลทันสมัย (ปิ่นกมล สมพีร์วงศ์ และสฤษฏ์ชัย ปรีดาวัลย์, 2564) นอกจากนี้ยังกำหนดให้ฟอร์มบังคับตอบช่องสำคัญและใช้คำถามแบบตัวเลือกเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน

ขั้นที่สามคือการควบคุมคุณภาพข้อมูลในชีตด้วยเครื่องมือสามอย่าง ได้แก่ การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล (Data Validation) เพื่อสร้างเมนูแบบเลื่อนลง (dropdown) เช่น รายการมาตรฐานหรือระดับคุณภาพ ป้องกันการพิมพ์ผิด การจัดรูปแบบตามเงื่อนไข (Conditional Formatting) เพื่อเน้นสีค่าที่ต่ำกว่าเกณฑ์โดยอัตโนมัติ และการป้องกันช่วงข้อมูล (Protect Range) เพื่อล็อกสูตรและข้อมูลดิบไม่ให้ถูกแก้ไขโดยไม่ตั้งใจ

ขั้นที่สี่คือการประมวลผลข้อมูลให้เป็นสารสนเทศด้วยสูตรและฟังก์ชัน ฟังก์ชันที่ใช้บ่อยในงานประกันคุณภาพสรุปไว้ในตารางที่ 5.7 ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่การรวมและเฉลี่ยคะแนน การนับผู้ถึงเกณฑ์ ไปจนถึงการคัดกรองและเชื่อมโยงข้อมูลข้ามตาราง

ตารางที่ 5.7 ฟังก์ชัน Google Sheets ที่ใช้บ่อยในงานประกันคุณภาพ

ฟังก์ชัน/เครื่องมือ	หน้าที่	ตัวอย่างการใช้
AVERAGE	หาค่าเฉลี่ย	=AVERAGE(C2:C40) คะแนนเฉลี่ยของห้อง
COUNTIF	นับตามเงื่อนไข	=COUNTIF(D2:D40,">=80") นับผู้ถึงเกณฑ์
IF	ตัดสินตามเงื่อนไข	=IF(E2>=80,"ผ่าน","ปรับปรุง")
QUERY / FILTER	คัดกรอง/สอบถามข้อมูล	ดึงเฉพาะหลักฐานของมาตรฐานที่ 1
VLOOKUP	ค้นค่าข้ามตาราง	เชื่อมรหัสนักเรียนกับชื่อ-ชั้น
PivotTable	สรุปหลายมิติ	ร้อยละผู้ถึงเกณฑ์แยกระดับชั้น
แผนภูมิ (Chart)	แสดงผลเป็นภาพ	กราฟแท่งแนวโน้มผลสัมฤทธิ์ 3 ปี

ขั้นสุดท้ายคือการสร้างแดชบอร์ด (dashboard) ซึ่งเป็นหน้าสรุปที่รวมตารางไพวอต (PivotTable) และแผนภูมิไว้ในที่เดียว เพื่อให้ผู้บริหารเห็นภาพรวมและตัดสินใจได้รวดเร็ว ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมในบริบทไทย เช่น ครูสร้าง Google Form บันทึกผลการประเมินการอ่านออกเขียนได้รายบุคคล คำตอบไหลเข้าชีตข้อมูลดิบ จากนั้นใช้ COUNTIF และ PivotTable คำนวณร้อยละนักเรียนที่อ่านคล่อง แล้วแสดงเป็นกราฟแท่งบนแดชบอร์ด ผลที่ได้คือสารสนเทศที่เป็นหลักฐานของมาตรฐานที่ 1 ซึ่งปรับปรุงตัวเองทุกครั้งที่มีการบันทึกใหม่

ข้อพึงระวังในการใช้งานมีสามประการ ได้แก่ การกำหนดสิทธิ์การเข้าถึง (sharing) ให้เหมาะสมตามบทบาท ไม่เปิดสาธารณะโดยไม่จำเป็น การใช้ “ประวัติเวอร์ชัน” (version history) เพื่อย้อนดูและกู้คืนเมื่อข้อมูลผิด และการสำรองข้อมูลเป็นระยะ เช่น ดาวน์โหลดสำเนาหรือทำสำเนาในไดรฟ์ เพราะแม้ระบบคลาวด์จะเสถียร แต่ความรับผิดชอบต่อข้อมูลส่วนบุคคลยังเป็นของสถานศึกษาเสมอ ซึ่งจะกล่าวถึงโดยละเอียดในหัวข้อ 5.7

5.6 การสร้างพอร์ทัลหลักฐานและรายงานด้วย Google Sites

เมื่อมีฐานข้อมูลและแดชบอร์ดใน Google Sheets แล้ว ขั้นต่อไปคือการเผยแพร่สารสนเทศให้ผู้เกี่ยวข้องเข้าถึงได้อย่างเป็นระบบ Google Sites เป็นเครื่องมือสร้างเว็บไซต์ที่ใช้งานง่ายโดยไม่ต้องเขียนโปรแกรม ผู้ใช้เพียงลากวางองค์ประกอบและ “ฝัง” (embed) ชีต แผนภูมิ ฟอร์ม หรือไฟล์จาก Google Drive เข้าไปในหน้าเว็บได้โดยตรง จึงเหมาะสำหรับทำ “พอร์ทัลหลักฐาน” (evidence portal) ที่รวบรวมหลักฐานเชิงประจักษ์ของการประกันคุณภาพไว้ในที่เดียว

หัวใจของการสร้างพอร์ทัลคือการวางผังเว็บไซต์ (site map) ให้สอดคล้องกับโครงสร้างมาตรฐานการศึกษา เพื่อให้ผู้ประเมินค้นหาหลักฐานได้ตรงประเด็น การแบ่งหน้าตามมาตรฐานและจัดหมวดหมู่หลักฐานอย่างเป็นระบบช่วยให้เว็บใช้งานง่ายและเชื่อมโยงกันชัดเจน ตัวอย่างผังเว็บแสดงดังตารางที่ 5.8

ตารางที่ 5.8 ตัวอย่างผังเว็บไซต์พอร์ทัลหลักฐานประกันคุณภาพ

หน้า (เมนู)	เนื้อหา	แหล่งฝัง/เชื่อมโยง
หน้าแรก	ข้อมูลโรงเรียน วิสัยทัศน์ ภาพรวมคุณภาพ	ข้อความ/รูปภาพ
มาตรฐานที่ 1	หลักฐานคุณภาพผู้เรียน	แดชบอร์ดจาก Sheets
มาตรฐานที่ 2	หลักฐานการบริหารและการจัดการ	ตาราง/ไฟล์จาก Drive
มาตรฐานที่ 3	หลักฐานการจัดการเรียนการสอน	ฟอร์ม/แฟ้มดิจิทัล
คลังหลักฐาน	ทะเบียนหลักฐานทั้งหมด	ฝังชีตทะเบียนหลักฐาน
รายงาน SAR	ดาวน์โหลด/อ่านรายงาน	ฝังไฟล์เอกสาร

ที่มา: ผู้เรียบเรียง (เชื่อมโยงกับโครงสร้างรายงาน SAR ในบทที่ 5)

ขั้นตอนการสร้างพอร์ทัลด้วย Google Sites มีหกขั้นดังกล่องที่ 5.5 จุดเด่นที่สำคัญที่สุดคือความสามารถในการฝังแดชบอร์ดแบบสด (live embed) เมื่อข้อมูลในชีตเปลี่ยน กราฟบนเว็บจะอัปเดตตามโดยอัตโนมัติ ทำให้หลักฐานเป็นปัจจุบันและการประเมินภายนอกสามารถตรวจสอบได้ทางออนไลน์ ลดการเตรียมเอกสารจำนวนมาก

กล่องที่ 5.5 หกขั้นในการสร้างพอร์ทัลด้วย Google Sites

1. สร้างไซต์ใหม่ที่ sites.google.com ตั้งชื่อและเลือกธีม
2. เพิ่มหน้า (page) ตามผังเว็บ เช่น มาตรฐานที่ 1–3 คลังหลักฐาน และ SAR
3. แทรกข้อความ รูปภาพ และ ‘ฝัง’ ชีต/แผนภูมิ/ฟอร์ม/ไฟล์ไดรฟ์
4. จัดเมนูนำทางและลิงก์เชื่อมหลักฐานกับประเด็นพิจารณาแต่ละข้อ
5. ตั้งค่าการแชร์ ผู้ดู (เผยแพร่) และผู้แก้ไข (ทีมงาน)
6. เผยแพร่ (publish) แล้วทดสอบการเข้าถึงจากบัญชีผู้ใช้ทั่วไป

ในการเผยแพร่ ผู้สร้างต้องตั้งค่าการเข้าถึงอย่างรอบคอบ โดยแยกสิทธิ์ “ผู้แก้ไข” สำหรับทีมงานออกจาก “ผู้ดู” สำหรับผู้ประเมินหรือสาธารณะ และเลือกขอบเขตการเผยแพร่ให้เหมาะสม เช่น เฉพาะภายในองค์กรหรือสาธารณะ พอร์ทัลนี้ยังเป็นฐานอ้างอิงของรายงานการประเมินตนเอง

(SAR) ในบทที่ 13 กล่าวคือ ข้อความใน SAR สามารถลิงก์มายังหน้าหลักฐานบนพอร์ทัลได้โดยตรง (ปิ่นกมล สมพีร์วงศ์ และสฤษฏ์ชัย ปรีดาวัลย์, 2564; สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ก) ข้อพึงระวังคือก่อนเผยแพร่สู่สาธารณะต้องตรวจสอบว่าไม่มีข้อมูลส่วนบุคคลของผู้เรียนปรากฏโดยไม่ได้รับความยินยอม ซึ่งเป็นประเด็นในหัวข้อถัดไป

5.7 ธรรมาภิบาลข้อมูล ความปลอดภัย และ PDPA ในสถานศึกษา

การจัดการสารสนเทศที่ดีต้องตั้งอยู่บน “ธรรมาภิบาลข้อมูล” (data governance) อันได้แก่ การกำหนดบทบาท สิทธิ์ และความรับผิดชอบในการเก็บ ใช้ และเปิดเผยข้อมูลอย่างโปร่งใสและเป็นธรรม โดยมีกฎหมายสำคัญที่สถานศึกษาต้องปฏิบัติตามคือ พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 (Personal Data Protection Act: PDPA) ซึ่งคุ้มครองข้อมูลที่ระบุตัวบุคคลได้ เช่น ชื่อ เลขประจำตัว ผลการเรียน และภาพถ่ายของนักเรียน (ราชกิจจานุเบกษา, 2562)

สาระที่ครูควรทราบมีสามประการ ประการแรก ผู้บริหารสถานศึกษาคือ “ผู้ควบคุมข้อมูลส่วนบุคคล” (data controller) ที่รับผิดชอบสูงสุดตามกฎหมาย ประการที่สอง การเก็บและใช้ข้อมูลต้องมีฐานการประมวลผลที่ชอบด้วยกฎหมาย โดยทั่วไปคือการแจ้งวัตถุประสงค์และขอความยินยอม และประการที่สาม เนื่องจากนักเรียนส่วนใหญ่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ การขอความยินยอมจึงต้องขอจากผู้ปกครองหรือผู้ใช้อำนาจปกครอง มิใช่ขอจากตัวนักเรียนโดยตรง การแปลงหลักการเหล่านี้สู่การปฏิบัติบน Google Workspace สรุปได้ดังตารางที่ 5.9

ตารางที่ 5.9 การแปลงหลัก PDPA สู่การปฏิบัติในระบบสารสนเทศของโรงเรียน

หลัก PDPA	การปฏิบัติในระบบสารสนเทศของโรงเรียน
เก็บเท่าที่จำเป็น (data minimization)	ออกแบบฟอร์ม/ฟิลด์ให้ถามเฉพาะข้อมูลที่ใช้จริงตามตัวบ่งชี้
ความยินยอม (consent)	แจ้งวัตถุประสงค์เมื่อเก็บ และขอความยินยอมจากผู้ปกครองสำหรับผู้เยาว์
จำกัดการเข้าถึง (access control)	กำหนดสิทธิ์ตามบทบาท ไม่ตั้งค่าแชร์เป็นสาธารณะโดยไม่จำเป็น
ปกปิดตัวตน (anonymization)	ในรายงาน/กรณีศึกษา ใช้รหัสแทนชื่อจริงของผู้เรียน
ความมั่นคงปลอดภัย (security)	ใช้รหัสผ่านเข้ม ยืนยันตัวตนสองชั้น และสำรองข้อมูล

ที่มา: ปรับจากราชกิจจานุเบกษา (2562) และ Mandinach & Gummer (2016)

นอกจากการปฏิบัติเชิงเทคนิคแล้ว ครูยังต้องมี “ความรอบรู้และจริยธรรมด้านข้อมูล” (data literacy and ethics) แมนดิแนคและกัมเมอร์ (Mandinach & Gummer, 2016) เสนอว่าความรอบรู้ด้านข้อมูลเป็นสมรรถนะหลักของครูยุคใหม่ ครอบคลุมทั้งการตั้งคำถามจากข้อมูล การตีความอย่างถูกต้อง และการใช้ข้อมูลอย่างมีจริยธรรมโดยคำนึงถึงสิทธิและศักดิ์ศรีของผู้เรียน ข้อพึงระวังเชิงปฏิบัติสำหรับครูสรุปไว้ในกล่องที่ 5.6

กล่องที่ 5.6 ข้อพึงระวังด้าน PDPA สำหรับครู

- ไม่โพสต์ภาพ ชื่อ หรือคะแนนของนักเรียนสู่สาธารณะโดยไม่ได้รับความยินยอม
- ไม่นำข้อมูลส่วนบุคคลไปใช้นอกเหนือวัตถุประสงค์ที่แจ้งไว้
- ตั้งค่าการแชร์ชีต/ไซต์เป็น ‘เฉพาะผู้มีสิทธิ์’ ก่อนส่งต่อทุกครั้ง
- ผู้บริหารคือผู้ควบคุมข้อมูล (data controller) ที่ต้องรับผิดชอบตามกฎหมาย

กล่าวโดยสรุป การจัดการข้อมูลคือเครื่องมือแสดงความเป็นมืออาชีพของครู เมื่อระบบสารสนเทศถูกออกแบบให้มีทั้งคุณภาพ ความปลอดภัย และความเคารพต่อสิทธิ์ของเจ้าของข้อมูล สารสนเทศที่ได้จึงเป็นหลักฐานที่น่าเชื่อถือและยั่งยืน สนับสนุนการประกันคุณภาพอย่างแท้จริง มิใช่เพียงเพื่อผ่านการประเมิน แต่เพื่อพัฒนาผู้เรียนบนฐานของความจริง (Schildkamp, 2019; Mandinach & Gummer, 2016)

กิจกรรมการเรียนการสอนและใบงาน

ขั้นนำ (ก่อนเรียน) ทำแบบทดสอบก่อนเรียน และอภิปรายประเด็น “หากโรงเรียนมีคะแนน O-NET สูงมาก แต่ขาดระบบสารสนเทศที่แสดงร่องรอยการพัฒนาผู้เรียนตามสภาพจริง จะส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของการประเมินคุณภาพอย่างไร” เพื่อเชื่อมสู่แนวคิดการประกันคุณภาพบนฐานหลักฐานเชิงประจักษ์

ขั้นสอน (ระหว่างเรียน) บรรยายเชิงปฏิสัมพันธ์หัวข้อ 5.1–5.4 จากนั้นจัดปฏิบัติการ (workshop) ให้นักศึกษาลงมือสร้าง Google Sheets/Forms (5.5) และ Google Sites (5.6) ทีละขั้นตามตัวอย่าง และอภิปรายกรณีจริยธรรมข้อมูลตามหลัก PDPA (5.7)

ขั้นสรุป (หลังเรียน) นักศึกษาทำใบงานที่ 5.1 เป็นทีม นำเสนอชิ้นงาน และประเมินผลงานของเพื่อนด้วยรูบริค (ดูหัวข้อเครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท)

ใบงานที่ 5.1 โครงงานระบบสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพ (ชิ้นงานประเมิน CLO5)

สถานการณ์ ในฐานะครูผู้รับผิดชอบงานประกันคุณภาพของกลุ่มสาระหรือระดับชั้นหนึ่ง ให้ทีมของท่าน (2–3 คน) ออกแบบและสร้างระบบสารสนเทศเพื่อจัดเก็บและนำเสนอหลักฐานของ “หนึ่งมาตรฐาน” ที่เลือก (มาตรฐานที่ 1, 2 หรือ 3)

ภารกิจ

1. ออกแบบระบบ เขียนพจนานุกรมข้อมูล (data dictionary) อย่างน้อย 6 ฟิลด์ และผังเว็บไซต์ของพอร์ทัล

2. สร้างฐานข้อมูล Google Sheets อย่างน้อย 3 แท็บ (ข้อมูลดิบ/ทะเบียนหลักฐาน/แดชบอร์ด) มีสูตรประมวลผลอย่างน้อย 3 สูตร และแผนภูมิอย่างน้อย 1 รายการ

3. สร้าง Google Form อย่างน้อย 5 คำถามเพื่อเก็บข้อมูล และเชื่อมคำตอบเข้าสู่ชีตอัตโนมัติ

4. สร้างพอร์ทัล Google Sites อย่างน้อย 4 หน้า พร้อมฝังแดชบอร์ดและหลักฐานที่เชื่อมกับประเด็นพิจารณา

5. เขียนคำชี้แจงการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (PDPA) ของระบบอย่างน้อย 5 บรรทัด

การส่งงาน ส่งลิงก์ Google Sheets และลิงก์ Google Sites (ตั้งค่าสิทธิ์เป็น “ผู้ดู”) พร้อมเอกสารการออกแบบ (พจนานุกรมข้อมูลและผังเว็บ) ผ่าน Google Classroom ตามกำหนด ประเมินด้วยรูบริคประเมินชิ้นงาน (ผ่านเมื่อได้คะแนนรวม ≥ 18 จาก 24 คะแนน)

สรุปบทเรียน

บทนี้ชี้ให้เห็นว่าการประกันคุณภาพการศึกษายุคปัจจุบันยึดหลักการตัดสินใจบนฐานหลักฐานเชิงประจักษ์ ระบบสารสนเทศจึงทำหน้าที่เปลี่ยน “ข้อมูลดิบ” ให้เป็น “สารสนเทศ” ที่ถูกต้อง ครบถ้วน ทันสมัย และนำไปใช้ได้จริง ตามบันได DIKW และเป็นกลไกของความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ (5.1) สารสนเทศที่ดีต้องมีหกคุณลักษณะและเชื่อมโยงกับมาตรฐานการศึกษา โดยมาตรฐานที่ 2 ข้อ 2.6 กำหนดให้สถานศึกษาจัดระบบเทคโนโลยีสารสนเทศสนับสนุนการบริหารและการเรียนรู้ (5.2)

ในระดับประเทศมีระบบฐานข้อมูลของ สพฐ. เช่น DMC, SGS และ B-OBEC ที่ยึดหลักแหล่งความจริงชุดเดียว ลดภาระงานซ้ำซ้อน (5.3) ครูสามารถออกแบบฐานข้อมูลตามหลัก SDLC โดยใช้

พจนานุกรมข้อมูลและคีย์หลัก (5.4) แล้วลงมือสร้างจริงด้วย Google Sheets/Forms ทั้งการเก็บข้อมูล การตรวจสอบความถูกต้อง การประมวลผลด้วยฟังก์ชัน และการทำแดชบอร์ด (5.5) จากนั้นเผยแพร่เป็นพอร์ทัลหลักฐานด้วย Google Sites ที่ฝังแดชบอร์ดแบบสดและเชื่อมสู่รายงาน SAR (5.6) ทั้งหมดนี้ต้องอยู่ภายใต้ธรรมาภิบาลข้อมูลและพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 พร้อมความรอบรู้และจริยธรรมด้านข้อมูลของครู (5.7) เมื่อบูรณาการครบทุกส่วน ครูจึงสามารถสร้างระบบสารสนเทศที่เป็นหลักฐานน่าเชื่อถือและพัฒนาผู้เรียนบนฐานของความจริงได้ ทั้งนี้ การจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาเป็นหน้าที่ตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ข)

แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (10 ข้อ ข้อละ 1 คะแนน)

1. “สารสนเทศ” ต่างจาก “ข้อมูล” อย่างไร

    ก. สารสนเทศคือข้อเท็จจริงดิบ

    ข. สารสนเทศคือข้อมูลที่ประมวลผลจนมีความหมายและใช้ตัดสินใจได้

    ค. ข้อมูลมีคุณค่ามากกว่าสารสนเทศ

    ง. ทั้งสองคำใช้แทนกันได้เสมอ

2. ขั้นใดอยู่สูงสุดในบันได DIKW

    ก. ข้อมูล (Data) ข. สารสนเทศ (Information)

    ค. ความรู้ (Knowledge) ง. ปัญญา (Wisdom)

3. ข้อใดสะท้อนการประกันคุณภาพบนฐานหลักฐานเชิงประจักษ์

    ก. ใช้ข้อมูลและหลักฐานจริงประกอบการตัดสินและพัฒนา

    ข. ตัดสินจากความประทับใจของผู้ประเมิน

    ค. เน้นปริมาณเอกสารมากกว่าความจริง

    ง. ประเมินปีละครั้งโดยไม่ใช้ข้อมูลระหว่างทาง

4. ข้อใดเป็นคุณลักษณะของสารสนเทศที่ดี

ก. ความซ้ำซ้อน ข. ความล้าสมัย

ค. ความถูกต้องและทันสมัย ง. การเข้าถึงโดยไม่จำกัดสิทธิ์

5. การจัดระบบเทคโนโลยีสารสนเทศปรากฏในมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2561 มาตรฐานใด

ก. มาตรฐานที่ 1 ข. มาตรฐานที่ 2 ข้อ 2.6 ค. มาตรฐานที่ 3 ง. ไม่มีกำหนดไว้

6. ระบบใดของ สพฐ. ใช้บริหารจัดการผลการเรียนและงานทะเบียน-วัดผล

ก. DMC ข. B-OBEC ค. SGS ง. CCT

7. ต้องการนับจำนวนนักเรียนที่ได้คะแนนตั้งแต่ 80 ขึ้นไป ควรใช้ฟังก์ชันใด

ก. COUNTIF ข. CONCAT ค. TODAY ง. UPPER

8. ข้อใดคือวิธีให้คำตอบจาก Google Form เข้าสู่ Google Sheets โดยอัตโนมัติ

ก. พิมพ์ใหม่ในชีต ข. เชื่อมฟอร์มกับชีตผ่านเมนูการตอบกลับ

ค. บันทึกเป็นรูปภาพ ง. ส่งอีเมลแนบไฟล์

9. ประโยชน์ของการ ‘ฝัง’ แดชบอร์ดจาก Sheets ลงใน Google Sites คือข้อใด

ก. กราฟอัปเดตอัตโนมัติเมื่อข้อมูลเปลี่ยน ข. ทำให้เว็บโหลดช้าลงเสมอ

ค. ต้องเขียนโค้ดทุกครั้ง ง. ลบข้อมูลต้นทางทิ้ง

10. การเผยแพร่ข้อมูลนักเรียนที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะตาม PDPA ควรปฏิบัติอย่างไร

ก. เผยแพร่ได้ทันทีหากเป็นประโยชน์ ข. ขอความยินยอมจากผู้ปกครองก่อน

ค. ไม่ต้องขอเพราะเป็นข้อมูลโรงเรียน ง. ขอจากนักเรียนโดยตรงเท่านั้น

แบบฝึกหัดท้ายบท/คำถามทบทวน

1. อธิบายความแตกต่างระหว่าง “ข้อมูล” และ “สารสนเทศ”
   พร้อมยกตัวอย่างในงานประกันคุณภาพอย่างละ 1 ตัวอย่าง
2. ระบุคุณลักษณะของสารสนเทศที่ดีอย่างน้อย 4 ข้อ
   และเสนอวิธีทำให้ข้อมูลในระบบของท่านมีคุณลักษณะนั้น
3. ระบบ DMC, SGS และ B-OBEC ของ สพฐ. แตกต่างกันอย่างไร
   และสนับสนุนมาตรฐานใดบ้าง

4. ออกแบบพจนานุกรมข้อมูล (data dictionary)
ของตารางทะเบียนหลักฐานสำหรับมาตรฐานที่ 1 อย่างน้อย 6 ฟิลด์
5. อธิบายขั้นตอนการสร้างแดชบอร์ดร้อยละผู้เรียนถึงเกณฑ์ด้วย Google Sheets ตั้งแต่เก็บข้อมูลถึงแสดงผล
6. ยกตัวอย่างการปฏิบัติตามหลัก PDPA ในการจัดการสารสนเทศของโรงเรียนมาอย่างน้อย 3 ข้อ

เครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท

การวัดและประเมินผลของบทนี้มุ่งวัดผลลัพธ์การเรียนรู้ CLO5 (ออกแบบและจัดทำสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพ) เป็นหลัก โดยให้น้ำหนักกับชิ้นงานปฏิบัติมากกว่าการสอบความรู้ความเข้าใจวัดด้วยแบบทดสอบ ส่วนสมรรถนะการสร้างระบบสารสนเทศวัดด้วยรูบริคประเมินชิ้นงาน ดังตารางที่ 5.10

ตารางที่ 5.10 สัดส่วนการประเมินผลประจำบท

รายการประเมิน	เครื่องมือ	สัดส่วน	CLO
แบบทดสอบหลังเรียน	แบบทดสอบปรนัย 10 ข้อ	20%	CLO5
ชิ้นงานระบบสารสนเทศ (ใบงาน 12.1)	รูบริคประเมินชิ้นงาน	60%	CLO5
การนำเสนอชิ้นงาน	แบบประเมินการนำเสนอ	20%	CLO5
รวม		100%	

หมายเหตุ: คะแนนรวมของบทคิดเป็น 100% และเป็นส่วนหนึ่งของสัดส่วน CLO5 ในภาพรวมรายวิชา

รูบริคประเมินชิ้นงานระบบสารสนเทศ (Analytic Rubric)

เกณฑ์การประเมิน 6 ด้าน ด้านละ 4 ระดับ (4 = ดีมาก, 3 = ดี, 2 = พอใช้, 1 = ปรับปรุง) คะแนนเต็ม 24 คะแนน ผ่านเมื่อได้คะแนนรวมตั้งแต่ 18 คะแนนขึ้นไป (ร้อยละ 75) ดังตาราง

ตารางที่ 5.11 รูบริคประเมินชิ้นงานระบบสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพ

เกณฑ์	4 (ดีมาก)	3 (ดี)	2 (พอใช้)	1 (ปรับปรุง)
1. การออกแบบฐานข้อมูล	ครบ มีคีย์/พจนานุกรมข้อมูล สอดคล้องมาตรฐาน	มีคีย์ โครงสร้างเหมาะสม	โครงสร้างไม่ครบ	ไม่เป็นระบบ
2. ความถูกต้องของข้อมูล	สูตร/ตรวจสอบถูกต้องทั้งหมด	ถูกต้องเป็นส่วนใหญ่	ผิดพลาดบางส่วน	ผิดพลาดมาก
3. การใช้ Sheets/Forms	ฟอร์มเชื่อมชีต+ฟังก์ชัน+แดชบอร์ดครบ	ใช้ได้ดี ขาดบางส่วน	ใช้พื้นฐานได้	ใช้ไม่ถูกต้อง

4. พอร์ทัล Google Sites	ผังครบ ฝังหลักฐานเชื่อมมาตรฐาน	เว็บใช้ได้ ฝังบางส่วน	เว็บไม่ครบหน้า	ไม่มีพอร์ทัล
5. การนำเสนอสารสนเทศ	อ่านง่าย ตอบการตัดสินใจชัด	นำเสนอเข้าใจได้	นำเสนอไม่ชัด	สับสน
6. ธรรมาภิบาล/PDPA	ตั้งสิทธิ์+ปกปิดตัวตน+คำชี้แจงครบ	ปฏิบัติได้ดี	ปฏิบัติบางส่วน	ไม่คำนึงถึง

ที่มา: ผู้เรียบเรียง (สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ข้อ 1–5 และ CLO5)

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) 1) ข 2) ข 3) ข 4) ง 5) ข 6) ก 7) ข 8) ข 9) ข 10) ค

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)1) ข 2) ง 3) ก 4) ค 5) ข 6) ค 7) ก 8) ข 9) ก 10) ข

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการ. (2561ก). ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ให้ใช้มาตรฐานการศึกษาระดับปฐมวัย ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานศูนย์การศึกษาพิเศษ. ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 135 ตอนพิเศษ 235 ง.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2561ข). กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561. ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 135 ตอนที่ 11 ก, หน้า 3–5.

ปิ่นกมล สมพีร์วงศ์, และสฤษฎ์ชัย ปรีดาวัลย์. (2564). การประยุกต์ใช้ Google Sheet สำหรับการจัดทำแผนปฏิบัติงานของวิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดชลบุรี. วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข, 15(4), 490–510.

ราชกิจจานุเบกษา. (2562). พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562. เล่ม 136 ตอนที่ 69 ก, หน้า 52–95.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2561). มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561. กรุงเทพฯ:

สำนักทดสอบทางการศึกษา. (2554). การจัดระบบบริหารและสารสนเทศภายในสถานศึกษา (เล่มที่ 4). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

สำนักทดสอบทางการศึกษา. (2563ก).
แนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษาตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561. กรุงเทพฯ.

ภาษาอังกฤษ

Abdul-Hamid, H. (2017). Data for learning: Building a smart education data system. World Bank. https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1099-2

Harvey, L., & Green, D. (1993). Defining quality. Assessment & Evaluation in Higher Education, 18(1), 9–34.

Mandinach, E. B., & Gummer, E. S. (2016). Data literacy for educators: Making it count in teacher preparation and practice. Teachers College Press.

Schildkamp, K. (2019). Data-based decision-making for school improvement: Research insights and gaps. Educational Research, 61(3), 257–273. https://doi.org/10.1080/00131881.2019.1625716

บทที่ 6

การจัดทำรายงานผลการประกันคุณภาพการศึกษา

(รายงานการประเมินตนเอง: Self-Assessment Report — SAR)

แผนการสอนประจำบท

รายการ	รายละเอียด
1. หัวข้อสาระการเรียนรู้	6.1 ความหมาย ความสำคัญ และจุดมุ่งหมายของรายงานการประเมินตนเอง (SAR) 6.2 ฐานทางกฎหมายและพัฒนาการของระบบการประเมินตนเอง 6.3 หลักการประเมินคุณภาพภายในและการตัดสินระดับคุณภาพ 5 ระดับ 6.4 โครงสร้างและองค์ประกอบของรายงาน SAR 6.5 กระบวนการและขั้นตอนการจัดทำรายงาน SAR 6.6 การเขียนรายงานรายมาตรฐานและการจัดทำ SAR จำลอง 6.7 การนำผล SAR ไปใช้ การเผยแพร่ และบทบาทครูกับระบบสารสนเทศ (e-SAR)
2. ความคิดรวบยอด	SAR คือรายงานสรุปผลการประเมินตนเองที่สถานศึกษาจัดทำทุกปีตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 เพื่อสะท้อนคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา ทำหน้าที่เป็น “กระจกเงา” และ “สะพาน” เชื่อมการประกันคุณภาพภายในกับการประเมินภายนอก
3. จุดประสงค์การเรียนรู้	ออกแบบและจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) จำลองรายมาตรฐานจากข้อมูลเชิงประจักษ์ พร้อมส่วนสนับสนุนระดับครู โดยใช้ระบบสารสนเทศที่เหมาะสมได้ (CLO5)
4. เนื้อหาวิชา	ความหมาย/ความสำคัญ/จุดมุ่งหมายของ SAR, ฐานกฎหมาย (พ.ร.บ. 2542; กฎกระทรวงฯ 2561), หลักการประเมินองค์รวมและระดับคุณภาพ 5 ระดับ, โครงสร้าง 2 ส่วน, ขั้นตอน 5 ขั้น, การเขียนรายมาตรฐานและ SAR จำลอง, การนำไปใช้/เผยแพร่/e-SAR และบทบาทครู
5. กิจกรรมการเรียนการสอน	บรรยายเชิงโต้ตอบ, วิเคราะห์ตัวอย่าง SAR จริง, Workshop เขียน SAR จำลอง (ใบงาน 6.1), ออกแบบแฟ้มหลักฐานระดับครู (ใบงาน 6.2), กิจกรรมกลุ่ม Peer Review, นำเสนอและสะท้อนคิด
6. สื่อการเรียนการสอน	เอกสารประกอบการสอนบทที่ 6 ประกอบด้วยคู่มือการจัดทำรายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา (สพฐ., 2563), ตัวอย่าง SAR และระบบ e-SAR ของ สพฐ., สไลด์ประกอบ, ชุดข้อมูลโรงเรียนสมมติ, Google Classroom
7. การวัดและประเมินผล	แบบทดสอบก่อน–หลังเรียน · ใบงาน 6.1 SAR จำลอง (รูบริค 6.1) · ใบงาน 6.2 ส่วน

	สนับสนุนระดับครู (รูบริค 6.2), แบบสังเกต/เจตคติในกิจกรรม Peer Review (รูบริค 6.3) — ทั้งหมดผูกกับ CLO5

ความคิดรวบยอด (สาระสำคัญ)

รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (Self-Assessment Report: SAR) เป็นรายงานสรุปผลการประเมินตนเองที่สถานศึกษาจัดทำขึ้นเป็นประจำทุกปีการศึกษาตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 เพื่อสะท้อนคุณภาพผู้เรียนและผลสำเร็จของการบริหารจัดการศึกษาตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา ในรอบปีที่ผ่านมา SAR ทำหน้าที่เป็นทั้ง “กระจกเงา” ที่สะท้อนจุดเด่นและจุดที่ควรพัฒนาอย่างตรงไปตรงมา และ “สะพาน” ที่เชื่อมการประกันคุณภาพภายในเข้ากับการประเมินคุณภาพภายนอก การจัดทำ SAR ที่มีคุณภาพต้องอาศัยข้อมูลเชิงประจักษ์ (Evidence-Based) การตัดสินระดับคุณภาพแบบองค์รวม (Holistic) 5 ระดับ และกระบวนการที่เป็นระบบ โดยครูทุกคนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในฐานะผู้ผลิตหลักฐานคุณภาพระดับชั้นเรียน

จุดประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

1) อธิบายความหมาย ความสำคัญ จุดมุ่งหมาย และฐานทางกฎหมายของรายงานการประเมินตนเอง (SAR) ได้ (พื้นฐานสู่ CLO5)
2) อธิบายโครงสร้าง องค์ประกอบ และขั้นตอนการจัดทำ SAR ตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ได้ (พื้นฐานสู่ CLO5)
3) จำแนกระดับคุณภาพ 5 ระดับ และตัดสินระดับคุณภาพแบบองค์รวมจากหลักฐานเชิงประจักษ์ได้ (CLO5)
4) ออกแบบและจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) จำลองรายมาตรฐาน โดยใช้ข้อมูลสารสนเทศที่เหมาะสมได้ (CLO5)
5) ออกแบบส่วนสนับสนุน SAR ในระดับครู/ชั้นเรียน ที่เชื่อมโยงกับระบบการประเมินผลการปฏิบัติงาน (PA) ได้ (CLO5)
6) ตระหนักถึงความซื่อตรงของข้อมูลและจริยธรรมในการรายงานคุณภาพการศึกษา (จิตพิสัย; สนับสนุน CLO5)

คำสำคัญ

รายงานการประเมินตนเอง (Self-Assessment Report: SAR), การประกันคุณภาพภายใน (Internal Quality Assurance), มาตรฐานการศึกษา (Educational Standards), ระดับคุณภาพ (Quality Level), การประเมินแบบองค์รวม (Holistic Assessment), หลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence-Based), ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ (Accountability), วงจรคุณภาพ PDCA, ระบบ e-SAR

แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (10 ข้อ) ก่อนเริ่มเรียน เพื่อตรวจสอบความรู้พื้นฐานของผู้เรียนเกี่ยวกับการจัดทำรายงานการประเมินตนเอง

1. “SAR” ย่อมาจากข้อความใด

ก. School Action Report ข. Self-Assessment Report

ค. Standard Audit Record ง. Student Achievement Report

2. กฎหมายหลักที่กำหนดให้สถานศึกษาจัดทำ SAR ในปัจจุบันคือข้อใด

ก. กฎกระทรวงฯ พ.ศ. 2553 ข. กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561

ค. พ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการ ศธ. ง. ประกาศ สมศ.

3. มาตรฐานการศึกษา ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561 มีกี่มาตรฐาน

ก. 2 มาตรฐาน ข. 3 มาตรฐาน ค. 4 มาตรฐาน ง. 5 มาตรฐาน

4. เกณฑ์การตัดสินระดับคุณภาพตามกรอบ พ.ศ. 2561 มีกี่ระดับ

ก. 3 ระดับ ข. 4 ระดับ ค. 5 ระดับ ง. 6 ระดับ

5. ระดับคุณภาพสูงสุดตามกรอบ พ.ศ. 2561 คือข้อใด

ก. ดีเยี่ยม ข. ดีเลิศ ค. ยอดเยี่ยม ง. ดีมาก

6. โครงสร้างรายงาน SAR แบ่งออกเป็นกี่ส่วนหลัก

ก. 2 ส่วน ข. 3 ส่วน ค. 4 ส่วน ง. 5 ส่วน

7. การตัดสินระดับคุณภาพแบบ “องค์รวม” (Holistic) หมายถึงข้อใด

ก. หาค่าเฉลี่ยเลขคณิตของตัวบ่งชี้ ข. มองภาพรวมความสำเร็จที่เชื่อมโยงกัน

ค. นับจำนวนเอกสาร ง. ใช้คะแนนสอบอย่างเดียว

8. ขั้นตอนสุดท้ายของการจัดทำ SAR คือข้อใด

ก. แต่งตั้งคณะทำงาน ข. รวบรวมข้อมูล

ค. เขียนรายงาน ง. รายงานและเปิดเผยต่อผู้เกี่ยวข้อง

9. การรวบรวมหลักฐานเชิงประจักษ์ของ SAR ทำได้ด้วยวิธีใด

ก. ตรวจเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์ ข. การคาดเดา

ค. ลอกของโรงเรียนอื่น ง. ใช้ความรู้สึกของผู้บริหาร

10. ในวงจรคุณภาพ PDCA รายงาน SAR เป็นฐานสำคัญของขั้นใด

ก. Plan ข. Do

ค. Check–Act (นำผลไปปรับปรุงและวางแผนพัฒนา) ง. ไม่เกี่ยวกับ PDCA

(เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนอยู่ท้ายบท)

บทที่ 6

การจัดทำรายงานผลการประกันคุณภาพการศึกษา

(รายงานการประเมินตนเอง: Self-Assessment Report — SAR)

ตั้งแต่ปีการศึกษา 2561 เป็นต้นมา สถานศึกษาทุกแห่งต้องจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) ทุกปีตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 บทนี้จะนำผู้เรียนจากความเข้าใจในความหมายและหลักการของ SAR ไปสู่การลงมือออกแบบและจัดทำรายงานจำลองด้วยตนเอง อันเป็นสมรรถนะปลายทางตาม CLO5 ของรายวิชา โดยอ้างอิงกรอบมาตรฐานปัจจุบัน (3 มาตรฐาน 5 ระดับคุณภาพ) เป็นหลัก และเปรียบเทียบกับกรอบเดิมเพื่อให้ผู้เรียนรู้เท่าทันพัฒนาการของระบบ

6.1 ความหมาย ความสำคัญ และจุดมุ่งหมายของรายงานการประเมินตนเอง (SAR)

รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (Self-Assessment Report: SAR) หมายถึง รายงานสรุปผลการประเมินตนเองที่สะท้อนคุณภาพผู้เรียนและผลสำเร็จของการบริหารจัดการศึกษาในรอบปีการศึกษาที่ผ่านมา ซึ่งสถานศึกษาจัดทำขึ้นตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาที่ตนกำหนดไว้ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) คำว่า “ประเมินตนเอง” (self-assessment) สื่อถึงฐานคิดสำคัญว่า สถานศึกษาคือผู้ที่รู้จักบริบท จุดแข็ง และข้อจำกัดของตนเองดีที่สุด การประเมินจึงเป็นกระบวนการเสริมพลัง (empowerment) ให้บุคลากรร่วมกันตรวจสอบความสำเร็จของงาน มิใช่การรอให้บุคคลภายนอกมาตัดสิน แนวคิดนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของ MacBeath (1999) ที่ว่า “โรงเรียนต้องพูดแทนตนเองได้” (schools must speak for themselves) กล่าวคือ โรงเรียนควรเป็นเจ้าของกระบวนการประเมินและเล่าเรื่องคุณภาพของตนบนพื้นฐานของหลักฐานจริง

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของ SAR คือเป็น “กระบวนการต่อเนื่อง” (continuous process) ที่เป็นส่วนหนึ่งของการบริหารงานตามปกติของสถานศึกษา มิใช่กิจกรรมเฉพาะกิจที่จัดทำขึ้นชั่วคราวเพียงเพื่อรอรับการประเมินจากภายนอก (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) สถานศึกษาต้องเก็บรวบรวมข้อมูลและร่องรอยหลักฐานอย่างเป็นระบบตลอดปีการศึกษา ประเมินผลเป็นระยะ และนำผลระหว่างปีไปปรับปรุงการทำงานอย่างสม่ำเสมอ เมื่อสิ้นปีการศึกษาจึงสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดออกมาเป็นรายงานประจำปี การมองว่า SAR เป็นเพียงภาระเอกสารที่ทำตอนปลายปีจึงเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน และมักทำให้รายงานขาดความน่าเชื่อถือ

ความสำคัญของ SAR อธิบายได้ด้วยอุปมา 2 ประการ ประการแรก SAR เปรียบเสมือน “กระจกเงา” ที่สะท้อนภาพความเป็นจริงของสถานศึกษาโดยไม่ปรุงแต่ง ช่วยให้เห็นทั้งจุดแข็งที่เป็นทุนของสถานศึกษาและจุดที่ควรพัฒนาอย่างชัดเจน เพื่อใช้เป็นฐานในการตัดสินใจพัฒนาคุณภาพ ประการที่สอง SAR เปรียบเสมือน “สะพาน” ที่เชื่อมโยงการประกันคุณภาพภายใน (internal quality assurance) ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติปกติของคนในสถานศึกษา เข้ากับการประเมินคุณภาพภายนอก (external evaluation) โดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ทั้งนี้กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 กำหนดให้หน่วยงานต้นสังกัดจัดส่ง SAR ของสถานศึกษาให้สำนักงานรับรองฯ เพื่อใช้เป็นฐานในการประเมินภายนอกต่อไป (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ข) SAR จึงเป็นเครื่องมือสร้าง “ความเชื่อมั่น” (confidence) ให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายว่าสถานศึกษามีคุณภาพที่จับต้องได้

นอกจากเป็นเครื่องมือทางการบริหารแล้ว การจัดทำ SAR ยังเป็นการแสดง “ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้” (accountability) ต่อสาธารณะ การที่สถานศึกษาเปิดเผยผลการดำเนินงานทั้งด้านที่สำเร็จและด้านที่ยังต้องพัฒนาอย่างโปร่งใส ถือเป็นจริยธรรมแห่งวิชาชีพในการบริหารและจัดการศึกษา McNamara และคณะ (2021) ชี้ว่า การฝังการประเมินตนเองให้เป็นกิจวัตรของโรงเรียน (embedding self-evaluation in school routines) ช่วยให้การพัฒนาคุณภาพเกิดขึ้นจากภายในอย่างยั่งยืน มากกว่าการพัฒนาเพื่อตอบสนองการตรวจสอบจากภายนอกเพียงครั้งคราว

จุดมุ่งหมายของ SAR จำแนกได้เป็น 2 มิติที่เกื้อหนุนกัน ดังตารางที่ 6.1 ได้แก่ มิติเชิงบริหารภายใน ที่ใช้ SAR เป็นฐานข้อมูลในการวางแผนพัฒนาคุณภาพ (action plan) ในปีต่อไป และมิติเชิงสาธารณะ ที่ใช้ SAR แสดงความรับผิดชอบต่อผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานต้นสังกัด

มิติเป้าหมาย	จุดมุ่งหมายหลัก	ตัวอย่างการใช้ประโยชน์
เชิงบริหารภายใน	เป็นฐานข้อมูลในการวางแผนพัฒนาคุณภาพ ตรวจสอบความสอดคล้องของกระบวนการทำงาน และตัดสินใจเชิงยุทธศาสตร์เพื่อปรับปรุงงาน	จัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาปีถัดไป กำหนดโครงการแก้จุดที่ยังไม่บรรลุเป้าหมาย
เชิงสาธารณะ	แสดงความรับผิดชอบต่อผลการจัดการศึกษา (accountability) ต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานต้นสังกัด	เผยแพร่ทางเว็บไซต์ ชี้แจงในการประชุมผู้ปกครอง สร้างความเชื่อมั่นต่อสาธารณะ

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ค)

ตัวอย่างเช่น โรงเรียนประถมศึกษาแห่งหนึ่งพบจาก SAR ว่าคะแนนเฉลี่ยการทดสอบทางการศึกษาระดับชาติ (O-NET) กลุ่มสาระภาษาไทยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ลดลงต่อเนื่อง 2 ปี ผู้บริหารและครูจึงใช้ข้อมูลนี้กำหนด “โครงการรักการอ่าน” และปรับการจัดการเรียนรู้ในปีถัดมา นี่คือการใช้ SAR ในมิติเชิงบริหารอย่างแท้จริง ขณะเดียวกันโรงเรียนได้เผยแพร่สรุป SAR บนเว็บไซต์และในการประชุมผู้ปกครอง เพื่อสื่อสารทั้งความสำเร็จและแผนพัฒนา อันเป็นการทำหน้าที่ในมิติเชิงสาธารณะ สำหรับนักศึกษาครู การเข้าใจจุดมุ่งหมายทั้งสองมิตินี้ช่วยให้มองเห็นว่า SAR มิใช่พิธีกรรมทางเอกสาร แต่เป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพที่ครูทุกคนมีส่วนเกี่ยวข้อง

6.2 ฐานทางกฎหมายและพัฒนาการของระบบการประเมินตนเอง

ระบบการประเมินตนเองของสถานศึกษาไทยมีรากฐานมาจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม หมวด 6 ว่าด้วยมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา โดยมาตรา 47 กำหนดให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ ประกอบด้วยการประกันคุณภาพภายในและการประกันคุณภาพภายนอก ส่วนมาตรา 48 กำหนดให้หน่วยงานต้นสังกัดและสถานศึกษาจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายใน โดยให้ถือว่าการประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และให้จัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเปิดเผยต่อสาธารณชน (ราชกิจจานุเบกษา, 2545) รายงานประจำปีดังกล่าวคือต้นกำเนิดของสิ่งที่เรียกว่า SAR ในปัจจุบัน

ในเชิงพัฒนาการ หลักเกณฑ์และวิธีการประกันคุณภาพได้รับการปรับปรุงเป็นระยะ เดิมใช้กฎกระทรวงว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2553 ซึ่งกำหนดตัวบ่งชี้และมาตรฐานจำนวนมาก เน้นการประเมินเชิงปริมาณและการจัดทำเอกสารหลักฐานที่ค่อนข้างละเอียด ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้ปฏิรูประบบการประเมินและการประกันคุณภาพการศึกษาและประกาศใช้กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 แทนฉบับเดิม พร้อมประกาศใช้มาตรฐานการศึกษา ระดับปฐมวัย ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานศูนย์การศึกษาพิเศษ เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2561 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ข) การปฏิรูปครั้งนี้มุ่งลดภาระการจัดทำเอกสาร ปรับเป็นการประเมินแบบองค์รวมที่ใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์และคืนอำนาจการกำหนดมาตรฐานและการประเมินให้แก่สถานศึกษามากขึ้น

สาระสำคัญของกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 กำหนดให้สถานศึกษาแต่ละแห่งจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในเพื่อยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาโดยดำเนินการ ดังนี้ (1) กำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาให้เป็นไปตามมาตรฐานการศึกษา

แต่ละระดับที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด (2) จัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐาน (3) ดำเนินการตามแผน (4) ประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา (5) ติดตามผลการดำเนินการเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพอย่างต่อเนื่อง และ (6) จัดส่งรายงานผลการประเมินตนเอง (SAR) ให้แก่หน่วยงานต้นสังกัดเป็นประจำทุกปี (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561ข) จะเห็นได้ว่า SAR เป็นผลผลิตขั้นสุดท้ายของวงจรการประกันคุณภาพภายใน และเป็นพันธกิจตามกฎหมายที่สถานศึกษาทุกแห่งต้องปฏิบัติ

การเข้าใจความแตกต่างระหว่างกรอบเดิมกับกรอบปัจจุบันมีความสำคัญต่อนักศึกษาครู เนื่องจากรายงาน SAR และคู่มือจำนวนมากที่เผยแพร่ก่อนปีการศึกษา 2562 ยังอ้างอิงกรอบเดิม ดังสรุปเปรียบเทียบในกล่องที่ 6.1

กล่องที่ 6.1 เปรียบเทียบกรอบการประเมินคุณภาพภายใน: ระบบเดิม (พ.ศ. 2553/2559) กับระบบปัจจุบัน (พ.ศ. 2561)

- จำนวนมาตรฐาน เดิม 4 มาตรฐาน (รวมมาตรฐานด้านระบบการประกันคุณภาพภายใน) ⟶ ปัจจุบัน 3 มาตรฐาน (คุณภาพของผู้เรียน/กระบวนการบริหารและการจัดการ/กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ)
- ระดับคุณภาพ เดิม 4 ระดับ (ปรับปรุง–พอใช้–ดี–ดีเยี่ยม) ⟶ ปัจจุบัน 5 ระดับ (กำลังพัฒนา–ปานกลาง–ดี–ดีเลิศ–ยอดเยี่ยม)
- วิธีประเมิน เดิมเน้นตัวบ่งชี้จำนวนมากและเอกสารเชิงปริมาณ ⟶ ปัจจุบันประเมินแบบองค์รวม (Holistic) ใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ และลดภาระการจัดทำเอกสาร
- การตัดสินคุณภาพ เดิมอิงเกณฑ์และค่าน้ำหนักเป็นหลัก ⟶ ปัจจุบันใช้การตัดสินโดยอาศัยความเชี่ยวชาญ (Expert Judgment) และการตรวจทานในระดับเดียวกัน (Peer Review)

ที่มา: สังเคราะห์จาก กระทรวงศึกษาธิการ (2553, 2561ข); สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ค); วิษณุ ทรัพย์สมบัติ และคณะ (2566)

ตัวอย่างที่พบบ่อยคือ เมื่อนักศึกษาครูดาวน์โหลด SAR ของโรงเรียนมาศึกษา ควรตรวจสอบปีการศึกษาของรายงานก่อนเสมอ หาก SAR นั้นจัดทำในปีการศึกษา 2560 หรือก่อนหน้า มาตรฐานและระดับคุณภาพที่ปรากฏจะเป็นกรอบเดิม ซึ่งแตกต่างจากกรอบปัจจุบัน การนำตัวเลขหรือถ้อยคำจากรายงานเก่ามาใช้โดยไม่รู้เท่าทันอาจทำให้เกิดความสับสน นอกจากนี้ วิษณุ ทรัพย์สมบัติ และ

คณะ (2566) พบว่าการขับเคลื่อนมาตรฐานการศึกษา พ.ศ. 2561 สู่การปฏิบัติยังต้องอาศัยการสื่อสารสร้างความเข้าใจ การจัดทำคู่มือดำเนินงาน และการพัฒนาระบบรายงานอิเล็กทรอนิกส์ (e-SAR) ควบคู่กัน แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนผ่านกรอบการประเมินเป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลาและความเข้าใจร่วมกันของทุกฝ่าย

6.3 หลักการประเมินคุณภาพภายในและการตัดสินระดับคุณภาพ 5 ระดับ

การประเมินคุณภาพภายในตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ตั้งอยู่บนหลักการสำคัญ 4 ประการที่นักศึกษาครูควรเข้าใจก่อนลงมือเขียน SAR ประการแรกคือการประเมินแบบองค์รวม (Holistic Assessment) ซึ่งพิจารณาความสำเร็จของสถานศึกษาในภาพรวมที่เชื่อมโยงกัน มิใช่การแยกให้คะแนนทีละตัวบ่งชี้แล้วนำมาเฉลี่ย ประการที่สองคือการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ (Evidence-Based) กล่าวคือ การตัดสินระดับคุณภาพต้องมีหลักฐานและร่องรอยจริงรองรับเสมอ ประการที่สามคือการตัดสินโดยอาศัยความเชี่ยวชาญ (Expert Judgment) ของผู้ประเมินที่เข้าใจบริบทและมาตรฐาน และประการที่สี่คือการตรวจทานผลการประเมินโดยคณะกรรมการในระดับเดียวกัน (Peer Review) เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือและลดอคติ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค)

เกณฑ์การตัดสินคุณภาพตามกรอบ พ.ศ. 2561 แบ่งเป็น 5 ระดับ เรียงจากต่ำไปสูง ได้แก่ กำลังพัฒนา ปานกลาง ดี ดีเลิศ และยอดเยี่ยม ดังตารางที่ 6.2 การเลื่อนจากระดับหนึ่งไปอีกระดับสะท้อนทั้งระดับผลลัพธ์ที่เกิดกับผู้เรียนและความเข้มแข็งของกระบวนการที่ทำให้เกิดผลนั้น ระดับ “ยอดเยี่ยม” มิได้หมายถึงการได้คะแนนเต็มทุกตัวบ่งชี้ แต่หมายถึงการที่สถานศึกษาแสดงผลการดำเนินงานที่โดดเด่น เป็นแบบอย่างได้ และมีหลักฐานยืนยันชัดเจนในทุกประเด็นพิจารณาของมาตรฐาน

ระดับ	ชื่อระดับคุณภาพ	ลักษณะโดยสังเขป
5	ยอดเยี่ยม	ผลการดำเนินงานโดดเด่น เป็นแบบอย่างได้ มีหลักฐานชัดเจนครบทุกประเด็นพิจารณา
4	ดีเลิศ	ผลการดำเนินงานสูงกว่าเป้าหมายที่กำหนด มีหลักฐานสนับสนุนหนักแน่น
3	ดี	ผลการดำเนินงานเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนด มีหลักฐานสนับสนุนเพียงพอ
2	ปานกลาง	ผลการดำเนินงานบรรลุเป้าหมายบางส่วน ยังต้องพัฒนาในบางประเด็น
1	กำลังพัฒนา	ผลการดำเนินงานต่ำกว่าเป้าหมาย ต้องเร่งพัฒนาอย่างจริงจัง

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ค)

ตัวอย่างเช่น ในการตัดสินระดับคุณภาพของมาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน คณะกรรมการจะไม่พิจารณาเฉพาะคะแนน O-NET เท่านั้น แต่จะมองภาพรวมที่ประกอบด้วยผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ (เช่น พัฒนาการของผลทดสอบระดับชาติ ความสามารถในการอ่านและคิดวิเคราะห์) ควบคู่กับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน (เช่น คุณธรรม จริยธรรม ความภูมิใจในท้องถิ่น) หากผลสัมฤทธิ์ด้านวิชาการอยู่ในระดับดีและคุณลักษณะอยู่ในระดับยอดเยี่ยมอย่างมีหลักฐานชัดเจน คณะกรรมการอาจตัดสินภาพรวมของมาตรฐานที่ 1 อยู่ในระดับ “ดีเลิศ” โดยพิจารณาน้ำหนักความสำคัญและความสอดคล้องของหลักฐานประกอบกัน มิใช่เพียงนำตัวเลขมาเฉลี่ย

ตัวอย่างเช่น ในการตัดสินระดับคุณภาพของมาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน คณะกรรมการจะไม่พิจารณาเฉพาะคะแนน O-NET เท่านั้น แต่จะมองภาพรวมที่ประกอบด้วยผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ (เช่น พัฒนาการของผลทดสอบระดับชาติ ความสามารถในการอ่านและคิดวิเคราะห์) ควบคู่กับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน (เช่น คุณธรรม จริยธรรม ความภูมิใจในท้องถิ่น) หากผลสัมฤทธิ์ด้านวิชาการอยู่ในระดับดีและคุณลักษณะอยู่ในระดับยอดเยี่ยมอย่างมีหลักฐานชัดเจน คณะกรรมการอาจตัดสินภาพรวมของมาตรฐานที่ 1 อยู่ในระดับ “ดีเลิศ” โดยพิจารณาน้ำหนักความสำคัญและความสอดคล้องของหลักฐานประกอบกัน มิใช่เพียงนำตัวเลขมาเฉลี่ย

กล่องที่ 6.2 ข้อพึงระวังในการตัดสินระดับคุณภาพ

- อย่ายกระดับคุณภาพเกินจริงโดยไม่มีหลักฐานเชิงประจักษ์รองรับ
- อย่าใช้ค่าเฉลี่ยเลขคณิตของตัวบ่งชี้แทนการตัดสินแบบองค์รวม
- ระดับคุณภาพที่ระบุต้องสอดคล้องกับผลการดำเนินงานและหลักฐานที่ปรากฏจริง
- เปิดให้มีการตรวจทานแบบ Peer Review เพื่อความเที่ยงตรงและลดอคติของผู้ประเมิน

6.4 โครงสร้างและองค์ประกอบของรายงาน SAR

รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษาตามกรอบ พ.ศ. 2561 ควรเรียบเรียงเนื้อหาให้อ่านง่าย เป็นลำดับ และกำหนดหัวข้อไม่ซ้ำซ้อน โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก ดังตารางที่ 6.3 ส่วนที่ 1 คือ บทสรุปสำหรับผู้บริหาร (executive summary) และส่วนที่ 2 คือ รายละเอียดผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค)

ส่วนที่ 1 บทสรุปสำหรับผู้บริหาร เป็นการสังเคราะห์ผลการประเมินตนเองและนำเสนอข้อมูลโดยสังเขป ประกอบด้วยข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษาและผลการประเมินตนเองที่กระชับชัดเจน ตรงประเด็นสำคัญ และมีที่มาของหลักฐานชัดเจน ส่วนนี้มุ่งสื่อให้ผู้อ่าน โดยเฉพาะผู้บริหารระดับสูงและหน่วยงานต้นสังกัด เห็นภาพรวมผลการดำเนินงานและระดับคุณภาพของสถานศึกษาตามมาตรฐานได้อย่างรวดเร็ว โดยไม่ต้องอ่านรายละเอียดทั้งเล่ม

ส่วนที่ 2 รายละเอียดผลการประเมินตนเอง ประกอบด้วย 3 ส่วนย่อย ได้แก่ (2.1) ข้อมูลทั่วไปของสถานศึกษา เช่น ที่ตั้ง วิสัยทัศน์ พันธกิจ ข้อมูลผู้บริหาร ครูและบุคลากร จำนวนนักเรียน และข้อมูลผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับสถานศึกษา (ผลทดสอบ O-NET, NT, RT ย้อนหลัง 2–3 ปี) ตลอดจนสภาพชุมชนและแหล่งเรียนรู้ (2.2) ผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา ซึ่งนำเสนอทั้งภาพรวมและรายมาตรฐาน และ (2.3) ภาคผนวก ที่รวบรวมหลักฐานและเอกสารอ้างอิงสำคัญโดยสังเขป (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค)

หัวใจของส่วนที่ 2 อยู่ที่การนำเสนอผลการประเมินรายมาตรฐาน ซึ่งแต่ละมาตรฐานต้องตอบคำถามสำคัญ 3 ประเด็นให้ครบถ้วน ได้แก่ ประเด็นที่ 1 มาตรฐานนั้นอยู่ในระดับคุณภาพใด ประเด็นที่ 2 มีข้อมูล หลักฐาน และกระบวนการพัฒนาใดสนับสนุนการตัดสินระดับคุณภาพนั้น และประเด็นที่ 3 สถานศึกษามีแผนงานหรือแนวทางพัฒนาคุณภาพให้ดีขึ้นกว่าเดิมอย่างไร (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) โครงสร้างการตอบ 3 ประเด็นนี้เป็นกรอบหลักที่นักศึกษาครูจะนำไปใช้ในการจัดทำ SAR จำลองในกิจกรรมท้ายบท

ส่วน	องค์ประกอบ	สาระสำคัญ
ส่วนที่ 1	บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	สังเคราะห์ผลการประเมินโดยสังเขป + ข้อมูลพื้นฐาน + ที่มาของหลักฐานชัดเจน
ส่วนที่ 2.1	ข้อมูลทั่วไปของสถานศึกษา	ที่ตั้ง/วิสัยทัศน์/พันธกิจ/ผู้บริหาร/ครู-บุคลากร/นักเรียน/ผลสัมฤทธิ์ (O-NET, NT, RT)/สภาพชุมชน
ส่วนที่ 2.2	ผลการประเมินตนเอง	(1) สรุปภาพรวม และ (2) รายมาตรฐาน ตอบ 3 ประเด็น: ระดับคุณภาพ / หลักฐาน-กระบวนการ / แผนพัฒนา
ส่วนที่ 2.3	ภาคผนวก	หลักฐาน เอกสารอ้างอิง ประกาศ และร่องรอยสำคัญโดยสังเขป

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ค)

กรอบมาตรฐานที่ใช้ประเมินในส่วนที่ 2.2 สำหรับระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานตามประกาศ พ.ศ. 2561 มี 3 มาตรฐาน ดังกล่องที่ 6.3 ซึ่งครอบคลุมทั้งผลลัพธ์ที่ตัวผู้เรียน กระบวนการบริหารจัดการ และกระบวนการจัดการเรียนการสอน

กล่องที่ 6.3 มาตรฐานการศึกษา ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561 (3 มาตรฐาน)

มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน — ประกอบด้วย (1.1) ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการของผู้เรียน และ (1.2) คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน

มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ —
คุณภาพการบริหารจัดการของผู้บริหารและสถานศึกษา

มาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ —
คุณภาพกระบวนการจัดการเรียนรู้ของครู

หมายเหตุ: ระดับปฐมวัยใช้ 3 มาตรฐานเช่นกัน แต่ปรับถ้อยคำเป็น คุณภาพของเด็ก / กระบวนการบริหารและการจัดการ / การจัดประสบการณ์ที่เน้นเด็กเป็นสำคัญ

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (2561ก)

ตัวอย่างเช่น สารบัญ SAR ของโรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่งจะเริ่มด้วยบทสรุปสำหรับผู้บริหาร ตามด้วยข้อมูลทั่วไป (ที่ตั้ง วิสัยทัศน์ จำนวนครู-นักเรียน ผล O-NET 3 ปีย้อนหลัง) จากนั้นเป็นผลการประเมินตนเองทั้ง 3 มาตรฐาน โดยแต่ละมาตรฐานระบุระดับคุณภาพ พร้อมบรรยายกระบวนการและหลักฐาน และปิดท้ายด้วยแผนพัฒนา ก่อนจะแนบภาคผนวกเป็นเอกสารหลักฐาน การที่นักศึกษาครูคุ้นเคยกับโครงร่างนี้จะช่วยให้อ่าน SAR ของสถานศึกษาได้อย่างเข้าใจ และจัดทำรายงานของตนเองได้อย่างเป็นระบบ

6.5 กระบวนการและขั้นตอนการจัดทำรายงาน SAR

การจัดทำ SAR ที่มีคุณภาพต้องดำเนินงานอย่างเป็นระบบ สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ค) เสนอขั้นตอนการดำเนินงาน 5 ขั้นตอน ดังตารางที่ 6.4 เริ่มจากการแต่งตั้งคณะทำงาน ไปจนถึงการรายงานและเปิดเผยผลต่อผู้เกี่ยวข้อง

ขั้นที่	ขั้นตอน	สาระสำคัญ
1	แต่งตั้งคณะทำงาน	ผู้บริหาร ครู คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง และอาจมีครู/ผู้บริหารจากสถานศึกษาบริบทใกล้เคียง; กำหนดผู้รับผิดชอบหลัก

2	รวบรวมข้อมูลสารสนเทศ	รวบรวมข้อมูลทั่วไปและข้อมูลผลการประเมินตนเองที่เป็นเชิงประจักษ์ ถูกต้อง ครบถ้วน
3	เขียนรายงาน SAR	เรียบเรียงเป็น 2 ส่วน; ส่วนที่ 2 ตอบ 3 ประเด็นในแต่ละมาตรฐาน
4	นำเสนอคณะกรรมการสถานศึกษาให้ความเห็นชอบ	คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานพิจารณาให้ความเห็นชอบรายงาน
5	รายงานและเปิดเผยต่อผู้เกี่ยวข้อง	เสนอหน่วยงานต้นสังกัด และเผยแพร่ต่อสาธารณชน

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ค)

ในขั้นที่ 1 การแต่งตั้งคณะทำงาน สถานศึกษาควรให้บุคลากรหลายฝ่ายมีส่วนร่วม เพราะการประกันคุณภาพเป็นหน้าที่ของทุกคน มิใช่ภาระของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง คณะทำงานอาจประกอบด้วยผู้บริหาร ครูผู้สอน ตัวแทนคณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง และในบางกรณีอาจเชิญผู้บริหารหรือครูจากสถานศึกษาที่มีบริบทใกล้เคียงมาร่วมให้มุมมองในลักษณะ Peer Review (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) สำหรับขั้นที่ 2 การรวบรวมข้อมูลสารสนเทศถือเป็นหัวใจของความน่าเชื่อถือ เพราะความถูกต้องและครบถ้วนของข้อมูลส่งผลโดยตรงต่อความสมบูรณ์ของรายงาน ข้อมูลที่รวบรวมแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ข้อมูลทั่วไปของสถานศึกษา และข้อมูลที่เป็นผลการประเมินตนเอง เช่น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผลทดสอบระดับชาติ ผลการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการดำเนินงานตามแผนงานและโครงการต่าง ๆ

การสะสมหลักฐานเชิงประจักษ์ (evidence collection) ควรหลีกเลี่ยงการคาดเดา และใช้การเล่าเรื่องผ่านร่องรอยจริงด้วยวิธีการหลัก 3 วิธีที่เสริมกัน (triangulation) ได้แก่ (1) การตรวจสอบเอกสาร เช่น แผนการจัดการเรียนรู้ บันทึกหลังสอน แฟ้มสะสมงาน และรายงานโครงการ (2) การสังเกต เช่น พฤติกรรมการสอนของครู การมีส่วนร่วมของนักเรียน และสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และ (3) การสัมภาษณ์ เช่น สอบถามความพึงพอใจและมุมมองของนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน การใช้หลายวิธีร่วมกันช่วยให้ข้อสรุปมีความน่าเชื่อถือมากกว่าการอ้างแหล่งเดียว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ MacBeath (1999) ที่เน้นการรับฟังเสียงของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย

กระบวนการจัดทำ SAR เชื่อมโยงโดยตรงกับวงจรคุณภาพ PDCA (Plan–Do–Check–Act) ของ Deming (1986) กล่าวคือ การกำหนดมาตรฐานและจัดทำแผนพัฒนาคือขั้น Plan การดำเนินการตามแผนคือขั้น Do การประเมินและจัดทำ SAR คือขั้น Check และการนำผลจาก SAR ไปปรับปรุงและวางแผนพัฒนาในปีต่อไปคือขั้น Act ดังนั้น SAR จึงมิใช่จุดสิ้นสุดของงาน แต่เป็นจุดเชื่อมที่หมุนวงจรคุณภาพให้ดำเนินต่อไปอย่างไม่หยุดนิ่ง การมองเช่นนี้ช่วยให้นักศึกษาครูเข้าใจว่าการประเมินตนเองคือเครื่องมือพัฒนา ไม่ใช่เพียงการรายงานตามหน้าที่

ตัวอย่างการประยุกต์ในสถานศึกษาไทย โรงเรียนหลายแห่งจัดทำ “ปฏิทินงานประกันคุณภาพ” เพื่อกระจายงานตลอดปี เช่น เก็บข้อมูลผลการเรียนและร่องรอยรายภาคเรียน (พฤษภาคม–กุมภาพันธ์) ประเมินตนเองและยกร่าง SAR (มีนาคม) เสนอคณะกรรมการสถานศึกษาให้ความเห็นชอบและเผยแพร่ (เมษายน–พฤษภาคม) การวางปฏิทินเช่นนี้สอดรับกับหลักการที่ว่า SAR เป็นกระบวนการต่อเนื่อง ไม่ใช่งานเร่งด่วนปลายปี

กล่องที่ 6.4 ข้อพึงระวังในกระบวนการจัดทำ SAR

- ยึดความถูกต้องของข้อมูล (data integrity) อย่ากรอกข้อมูลจากการคาดเดาหรือปรุงแต่งตัวเลข
- เก็บร่องรอยหลักฐานอย่างเป็นระบบตลอดปี ไม่ใช่ย้อนทำตอนปลายปี
- ใช้หลักฐานหลายแหล่ง (เอกสาร–สังเกต–สัมภาษณ์) เพื่อยืนยันข้อสรุป (triangulation)
- เปิดให้คณะกรรมการสถานศึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิร่วมตรวจทานก่อนเผยแพร่

6.6 การเขียนรายงานรายมาตรฐานและการจัดทำ SAR จำลอง

เมื่อเข้าใจโครงสร้างและขั้นตอนแล้ว หัวใจของการลงมือจัดทำ SAR คือการเขียนผลการประเมินรายมาตรฐาน สถานศึกษาสามารถเลือกรูปแบบการนำเสนอได้ตามความเหมาะสม ทั้งแบบความเรียง ตารางประกอบความเรียง หรือการบรรยายประกอบแผนภูมิ กราฟ และรูปภาพ โดยใช้ภาษาที่อ่านเข้าใจง่าย กระชับ ชัดเจน (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) สิ่งสำคัญคือแต่ละมาตรฐานต้องตอบ 3 ประเด็นให้ครบ ได้แก่ ระดับคุณภาพ หลักฐาน/กระบวนการ และแผนพัฒนา

ในการเขียนประเด็นที่ 1 (ระดับคุณภาพ) ให้ระบุระดับคุณภาพของมาตรฐานอย่างชัดเจนตามเกณฑ์ 5 ระดับ ประเด็นที่ 2 (หลักฐาน/กระบวนการ) ให้บรรยายกระบวนการพัฒนาและวิธีดำเนินงานของสถานศึกษาในมาตรฐานนั้นให้ครอบคลุมทุกประเด็นพิจารณา พร้อมนำเสนอข้อมูลเชิงปริมาณและ/หรือเชิงคุณภาพสนับสนุน และประเด็นที่ 3 (แผนพัฒนา) ให้เสนอแนวทางหรือโครงการที่จะยกระดับคุณภาพให้ดีขึ้นอย่างน้อย 1 ระดับ หรือธำรงรักษาคุณภาพให้คงอยู่ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) การเขียนทั้งสามประเด็นต้องสอดคล้องกัน กล่าวคือ ระดับคุณภาพที่ระบุต้องมีหลักฐานรองรับ และแผนพัฒนาต้องตอบโจทย์จุดที่ยังไม่บรรลุเป้าหมาย

เพื่อให้เห็นภาพรูปธรรม กล่องที่ 6.5 แสดงตัวอย่าง SAR จำลองของมาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน ของ “โรงเรียนสมมติบ้านสุขใจ” ที่เขียนครบทั้ง 3 ประเด็น

กล่องที่ 6.5 ตัวอย่าง SAR จำลอง: มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน (โรงเรียนสมมติบ้านสุขใจ)

ประเด็นที่ 1 ระดับคุณภาพ: มาตรฐานที่ 1 อยู่ในระดับ ดีเลิศ (ระดับ 4)

ประเด็นที่ 2 หลักฐาน/กระบวนการ: ผู้เรียนร้อยละ 78 มีผลสัมฤทธิ์ตามเกณฑ์ครบทุกกลุ่มสาระ คะแนนเฉลี่ย O-NET ภาษาไทยสูงขึ้นจากปีก่อน 3.5 คะแนน ผู้เรียนร้อยละ 92 ผ่านการประเมินการอ่านคิดวิเคราะห์ และเขียน ในระดับดีขึ้นไป มีผลงานโครงงานบูรณาการ 45 ชิ้น และผู้เรียนร้อยละ 95 มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ระดับดีขึ้นไป (หลักฐาน: ปพ.5, รายงานผล O-NET, แฟ้มผลงานผู้เรียน, บันทึกกิจกรรมจิตอาสา)

ประเด็นที่ 3 แผนพัฒนา

ยกระดับผลสัมฤทธิ์กลุ่มสาระคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ผ่านโครงการสอนเสริมและการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) เพื่อมุ่งสู่ระดับยอดเยี่ยมในปีถัดไป

ที่มา: ตัวอย่างที่ผู้เรียบเรียงสร้างขึ้นเพื่อการเรียนรู้ อิงรูปแบบของ สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ค)

จากตัวอย่างในกล่องที่ 6.5 จะเห็นว่าการให้ระดับ “ดีเลิศ” มีหลักฐานเชิงปริมาณ (ร้อยละผู้เรียน คะแนน O-NET) และเชิงคุณภาพ (ผลงานโครงงาน คุณลักษณะอันพึงประสงค์) รองรับอย่างสอดคล้อง และแผนพัฒนาก็พุ่งเป้าไปยังกลุ่มสาระที่ยังเป็นจุดอ่อน การเขียนเช่นนี้สะท้อนการ “เล่าเรื่องคุณภาพของโรงเรียนผ่านหลักฐาน” ตามแนวคิดของ MacBeath (1999) และแสดงความเชื่อมโยงระหว่างระดับคุณภาพ หลักฐาน และแผนพัฒนา ซึ่งเป็นคุณสมบัติของ SAR ที่ดี นักศึกษาครูควรฝึกเขียนในลักษณะนี้ โดยระวังไม่ให้ระบุระดับคุณภาพสูงเกินกว่าหลักฐานที่มีอยู่จริง

ทักษะการเขียนรายมาตรฐานนี้คือสมรรถนะหลักที่ผู้เรียนจะได้ฝึกปฏิบัติในใบงานที่ 13.1 ซึ่งกำหนดให้จัดทำ SAR จำลองรายมาตรฐานจากชุดข้อมูลของโรงเรียนสมมติ ข้อควรระวังที่พบบ่อย ได้แก่ การเขียนบรรยายลอย ๆ โดยไม่อ้างหลักฐาน การระบุระดับคุณภาพที่ไม่สอดคล้องกับข้อมูล และการเขียนแผนพัฒนาที่ไม่เชื่อมโยงกับจุดอ่อนที่พบ การฝึกเขียนพร้อมตรวจสอบความสอดคล้องทั้งสามประเด็นจะช่วยให้ผู้เรียนผลิต SAR ที่น่าเชื่อถือและนำไปใช้ได้จริง

6.7 การนำผล SAR ไปใช้ การเผยแพร่ และบทบาทครูกับระบบสารสนเทศ (e-SAR)

คำถามสำคัญที่สุดเกี่ยวกับ SAR คือ “เมื่อทำเสร็จแล้วจะนำไปใช้อย่างไร” หาก SAR ถูกจัดเก็บไว้ในตู้โดยไม่ถูกใช้ มันจะเป็นเพียงเอกสาร แต่หากนำไปใช้ในวงจร PDCA SAR คือหัวใจของขั้น “Act” กล่าวคือ ผลการประเมินในรายงานจะถูกแปลงเป็นแผนพัฒนาการจัดการศึกษาในปีต่อไป และเป็นสารสนเทศพื้นฐานสำหรับการประเมินคุณภาพภายนอกโดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) สถานศึกษา หน่วยงานต้น

สังกัด และเขตพื้นที่การศึกษา จำเป็นต้องใช้สารสนเทศจาก SAR เพื่อกำหนดนโยบาย วางแผน และพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่อง

องค์ประกอบหนึ่งที่มักถูกมองข้ามคือส่วน “ความต้องการการช่วยเหลือ” หรือแผนพัฒนาในรายงาน ส่วนนี้เป็นเครื่องมือสื่อสารเชิงนโยบายที่สำคัญ หากผลการประเมินพบว่าสถานศึกษาอยู่ในระดับ “กำลังพัฒนา” หรือ “ปานกลาง” ในมาตรฐานใด สถานศึกษาสามารถใช้ SAR เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์เพื่อร้องขอทรัพยากร งบประมาณ หรือการสนับสนุนทางวิชาการจากหน่วยงานต้นสังกัด การเขียนส่วนนี้อย่างตรงไปตรงมาจึงมิใช่การเปิดเผยจุดอ่อนเพื่อเสียหน้า แต่เป็นการใช้ข้อมูลเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างมีกลยุทธ์

ในด้านการเผยแพร่ กฎหมายกำหนดให้สถานศึกษาเปิดเผย SAR ต่อสาธารณชน ซึ่งทำได้หลายช่องทาง เช่น เว็บไซต์ จุลสาร วารสาร แผ่นพับ และการชี้แจงในที่ประชุม เพื่อสร้าง “พันธสัญญาคุณภาพ” ระหว่างสถานศึกษากับชุมชน (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) ปัจจุบันสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้พัฒนาระบบรายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษาแบบอิเล็กทรอนิกส์ (e-SAR) เพื่อให้สถานศึกษารายงานและจัดเก็บข้อมูลผ่านระบบออนไลน์ ลดภาระเอกสาร และเชื่อมโยงข้อมูลคุณภาพในระดับเขตพื้นที่และระดับชาติได้สะดวกขึ้น (วิษณุ ทรัพย์สมบัติ และคณะ, 2566) การเลือกใช้ระบบสารสนเทศที่เหมาะสมในการจัดทำและเผยแพร่ SAR จึงเป็นสมรรถนะหนึ่งของ CLO5 ที่นักศึกษาครูควรฝึกฝน ซึ่งเชื่อมโยงกับเนื้อหาเรื่องระบบสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพในบทที่ 5

แม้ SAR จะเป็นรายงานระดับสถานศึกษา แต่ครูผู้สอนคือกลไกสำคัญในการผลิตหลักฐานคุณภาพระดับชั้นเรียนที่ป้อนเข้าสู่รายงาน โดยเฉพาะมาตรฐานที่ 1 (คุณภาพผู้เรียน) และมาตรฐานที่ 3 (กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ) ครูสนับสนุนมาตรฐานที่ 1 ผ่านการบันทึกผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการวัดผลตามสภาพจริง (authentic assessment) และสนับสนุนมาตรฐานที่ 3 ผ่านการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ บันทึกหลังสอน และการวิจัยในชั้นเรียน (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563ค) ร่องรอยเหล่านี้ไม่เพียงเป็นข้อมูลให้โรงเรียน แต่ยังเป็นหลักฐานที่ครูใช้ในการประเมินผลการปฏิบัติงาน (Performance Agreement: PA) และการขอเลื่อนวิทยฐานะของตนเองด้วย

ตัวอย่างเช่น ครูคนหนึ่งจัดทำแฟ้มหลักฐานที่จับคู่ (mapping) ร่องรอยการปฏิบัติงานของตนกับประเด็นพิจารณาของมาตรฐาน ดังตารางที่ 6-5 เพื่อให้เห็นชัดว่าหลักฐานชิ้นใดสนับสนุนมาตรฐานใด การทำเช่นนี้ช่วยให้ฝ่ายประกันคุณภาพรวบรวมหลักฐานได้สะดวก และช่วยให้ครู

สะท้อนคุณภาพงานของตนอย่างเป็นระบบ ทักษะนี้คือสิ่งที่ผู้เรียนจะได้ฝึกในใบงานที่ 6.2 การออกแบบส่วนสนับสนุน SAR ระดับครู

ร่องรอย/หลักฐานระดับครู	สนับสนุนมาตรฐาน	ประเด็นพิจารณา
บันทึกผลสัมฤทธิ์ (ปพ.5) และการวัดผลตามสภาพจริง	มฐ.1 คุณภาพของผู้เรียน	ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ
บันทึกกิจกรรมคุณธรรม/จิตอาสา/ชิ้นงานผู้เรียน	มฐ.1 คุณภาพของผู้เรียน	คุณลักษณะอันพึงประสงค์
แผนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ + สื่อ/นวัตกรรม	มฐ.3 การจัดการเรียนการสอน	การจัดการเรียนรู้เชิงรุก
บันทึกหลังสอน และงานวิจัยในชั้นเรียน	มฐ.3 การจัดการเรียนการสอน	การปรับปรุงและพัฒนาการสอน

ที่มา: ปรับจาก สำนักทดสอบทางการศึกษา (2563ค)

การที่ครูเข้าใจบทบาทของตนในระบบ SAR ตั้งแต่เป็นนักศึกษา จะช่วยให้ก้าวเข้าสู่วิชาชีพอย่างเป็นครูมืออาชีพที่มองงานประกันคุณภาพเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาการสอนประจำวัน มิใช่ภาระเอกสารที่แยกจากห้องเรียน McNamara และคณะ (2021) ย้ำว่าการประเมินตนเองจะมีพลังก็ต่อเมื่อมันถูกฝังอยู่ในกิจวัตรของครูและโรงเรียน ไม่ใช่กิจกรรมพิเศษที่ทำขึ้นเพื่อการตรวจสอบเป็นครั้งคราว

กิจกรรมการเรียนการสอนและใบงาน

กิจกรรมในบทนี้ออกแบบตามแนวการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) และหลักการออกแบบย้อนกลับ (Backward Design) โดยมุ่งให้ผู้เรียนลงมือสร้างชิ้นงาน SAR จริง เพื่อพัฒนาสมรรถนะตาม CLO5 จัดเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1) ขั้นก่อนเรียน ทำแบบทดสอบก่อนเรียน · ทบทวนความรู้บทที่ 3–5 (กฎกระทรวงฯ 2561 มาตรฐานการศึกษา 3 ด้าน และระบบสารสนเทศ) · วิเคราะห์ตัวอย่าง SAR จริงของสถานศึกษา 1 เล่ม
2) ขั้นระหว่างเรียน บรรยายเชิงโต้ตอบ · ปฏิบัติการจัดทำ SAR จำลอง (ใบงาน 6.1) · ออกแบบแฟ้มหลักฐานระดับครู (ใบงาน 6.2) · กิจกรรมกลุ่ม Peer Review
3) ขั้นหลังเรียน นำเสนอชิ้นงาน · ปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ · ทำแบบทดสอบหลังเรียน · เขียนสะท้อนคิด (reflection) เรื่องจริยธรรมการรายงานคุณภาพ

ใบงานที่ 6.1 การจัดทำ SAR จำลองรายมาตรฐาน (ชิ้นงานหลักวัด CLO5)

คำชี้แจง: ให้นักศึกษา (รายบุคคลหรือกลุ่ม 3–4 คน) ศึกษา “ชุดข้อมูลโรงเรียนสมมติ” ที่กำหนดในกล่องที่ 6-6 แล้วจัดทำ SAR จำลอง 1 มาตรฐาน (เลือกมาตรฐานที่ 1, 2 หรือ 3) ให้มีองค์ประกอบครบถ้วน ดังนี้

1) บทสรุปสำหรับผู้บริหารโดยย่อ (5–8 บรรทัด) สรุประดับคุณภาพและสาระสำคัญ
2) ผลการประเมินมาตรฐานที่เลือก โดยตอบครบ 3 ประเด็น: (1) ระดับคุณภาพพร้อมเหตุผล (2) หลักฐาน/กระบวนการ (3) แผนพัฒนา
3) ระบุระดับคุณภาพตามเกณฑ์ 5 ระดับ และอ้างอิงหลักฐานจากชุดข้อมูลประกอบการตัดสินแบบองค์รวม

กล่องที่ 6.6 ชุดข้อมูลโรงเรียนสมมติ “วัดสุขสว่างวิทยา” (สำหรับใบงาน 6.1)

ข้อมูลทั่วไป เปิดสอนระดับประถมศึกษา (ป.1–ป.6) นักเรียน 320 คน ครู 18 คน ชุมชนกึ่งเมือง

มาตรฐานที่ 1 (คุณภาพผู้เรียน): คะแนนเฉลี่ย O-NET ป.6 รวม 38.5 (เพิ่มจากปีก่อน 1.2) · ผู้เรียนผ่านการประเมินอ่าน คิดวิเคราะห์ และเขียน ระดับดีขึ้นไป ร้อยละ 88 · มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ระดับดีขึ้นไป ร้อยละ 90 · จุดที่ต้องพัฒนา: ผลสัมฤทธิ์คณิตศาสตร์ต่ำกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้

มาตรฐานที่ 2 (กระบวนการบริหาร): มีวิสัยทัศน์/แผนพัฒนาชัดเจน · ระบบนิเทศภายในสม่ำเสมอ · พัฒนาครูเฉลี่ย 22 ชม./คน/ปี

มาตรฐานที่ 3 (การจัดการเรียนการสอน) ครูร้อยละ 85 ใช้ Active Learning · มีวิจัยในชั้นเรียนร้อยละ 70 · สื่อ/เทคโนโลยีบางห้องยังไม่เพียงพอ

หมายเหตุ: เป็นชุดข้อมูลสมมติเพื่อการฝึกปฏิบัติเท่านั้น

ใบงานที่ 6.2 การออกแบบส่วนสนับสนุน SAR ระดับครู (วัด CLO5)

คำชี้แจง: สมมติว่านักศึกษาเป็นครูประจำวิชา ให้ออกแบบ “แฟ้มหลักฐานระดับครู” ที่จะป้อนเข้าสู่ SAR ของสถานศึกษา โดยดำเนินการดังนี้

1) เลือกร่องรอย/หลักฐานที่ครูจัดทำได้จริงอย่างน้อย 4 ชิ้น
2) จัดทำตาราง mapping ระบุว่าหลักฐานแต่ละชิ้นสนับสนุนมาตรฐานใด (มฐ.1 หรือ มฐ.3) และประเด็นพิจารณาใด (เทียบตารางที่ 6.5)

3) เขียนย่อหน้าสะท้อนคิดว่าหลักฐานเหล่านี้เชื่อมโยงกับการประเมินผลการปฏิบัติงาน (PA) และการพัฒนาการสอนของตนอย่างไร

กิจกรรมกลุ่ม การตรวจทานแบบ Peer Review

ให้แต่ละกลุ่มแลกเปลี่ยน SAR จำลอง (ใบงาน 6.1) กับกลุ่มอื่น แล้วตรวจทานและให้ข้อเสนอแนะตามประเด็น ได้แก่ ความครบถ้วนของ 3 ประเด็น ความสอดคล้องระหว่างระดับคุณภาพกับหลักฐาน และความเป็นไปได้ของแผนพัฒนา บันทึกผลการตรวจทานและสะท้อนเจตคติต่อความซื่อตรงของข้อมูล ตามแบบประเมินในรูปบริค 6.3 กิจกรรมนี้จำลองหลักการ Peer Review ของระบบประกันคุณภาพจริง และเสริมมิติจิตพิสัยด้านจริยธรรมการรายงาน

สรุปบทเรียน

รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR) เป็นรายงานที่สถานศึกษาจัดทำทุกปีการศึกษาตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 เพื่อสะท้อนคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา ทำหน้าที่เป็นทั้ง “กระจกเงา” ที่สะท้อนจุดเด่นและจุดที่ควรพัฒนา และ “สะพาน” ที่เชื่อมการประกันคุณภาพภายในเข้ากับการประเมินคุณภาพภายนอก กรอบปัจจุบันใช้ 3 มาตรฐาน ได้แก่ คุณภาพของผู้เรียน กระบวนการบริหารและการจัดการ และกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และตัดสินคุณภาพแบบองค์รวม 5 ระดับ (กำลังพัฒนา–ปานกลาง–ดี–ดีเลิศ–ยอดเยี่ยม) บนฐานข้อมูลเชิงประจักษ์

โครงสร้าง SAR แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ บทสรุปสำหรับผู้บริหาร และรายละเอียดผลการประเมินตนเอง ซึ่งแต่ละมาตรฐานต้องตอบ 3 ประเด็น ได้แก่ ระดับคุณภาพ หลักฐาน/กระบวนการ และแผนพัฒนา กระบวนการจัดทำมี 5 ขั้นตอน ตั้งแต่แต่งตั้งคณะทำงานจนถึงการรายงานและเปิดเผยต่อสาธารณชน และเชื่อมโยงกับวงจรคุณภาพ PDCA โดย SAR คือฐานของขั้น Act ที่นำไปสู่การพัฒนาในปีต่อไป การขอรับการสนับสนุน และการรายงานผ่านระบบ e-SAR ที่สำคัญ ครูทุกคนมีบทบาทในการผลิตหลักฐานคุณภาพระดับชั้นเรียนที่ป้อนเข้าสู่ SAR และเชื่อมโยงกับการประเมินผลการปฏิบัติงาน (PA) ของตนเอง การจัดทำ SAR ที่ดีจึงต้องอาศัยทั้งความเป็นระบบ ความซื่อตรงของข้อมูล และการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย

แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (10 ข้อ) หลังเรียนจบบท เพื่อตรวจสอบความก้าวหน้าในการเรียนรู้เมื่อเทียบกับแบบทดสอบก่อนเรียน

1. รายงานที่สถานศึกษาจัดทำเป็นประจำทุกปีเพื่อสะท้อนคุณภาพของตนเอง เรียกว่าอะไร

ก. รายงานการประเมินตนเอง (SAR) ข. แผนพัฒนาการศึกษา

ค. หลักสูตรสถานศึกษา ง. รายงานการเงิน

2. กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษาที่ใช้บังคับในปัจจุบันประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. ใด

ก. พ.ศ. 2542 ข. พ.ศ. 2553 ค. พ.ศ. 2561 ง. พ.ศ. 2564

3. มาตรฐานที่ 2 ของมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561 คือข้อใด

ก. คุณภาพของผู้เรียน ข. กระบวนการบริหารและการจัดการ

ค. การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ง. ระบบประกันคุณภาพ

4. ระดับคุณภาพต่ำสุดตามเกณฑ์ 5 ระดับของกรอบ พ.ศ. 2561 คือข้อใด

ก. ปรับปรุง ข. กำลังพัฒนา ค. พอใช้ ง. ปานกลาง

5. ข้อใดเรียงลำดับระดับคุณภาพจากต่ำไปสูงได้ถูกต้อง

ก. กำลังพัฒนา–ปานกลาง–ดี–ดีเลิศ–ยอดเยี่ยม ข. ปรับปรุง–พอใช้–ดี–ดีเยี่ยม

ค. ดี–ดีเลิศ–ยอดเยี่ยม–เป็นเลิศ ง. พอใช้–ดี–ดีมาก–ดีเยี่ยม

6. ส่วนที่ 1 ของโครงสร้างรายงาน SAR คือข้อใด

ก. ภาคผนวก ข. ข้อมูลทั่วไป ค. บทสรุปสำหรับผู้บริหาร ง. ผลการประเมินรายมาตรฐาน

7. การตัดสินระดับคุณภาพโดยอาศัยความเชี่ยวชาญของผู้ประเมิน เรียกว่าอะไร

ก. Peer Review ข. Expert Judgment ค. Holistic Rubric ง. Triangulation

8. ในการเขียนผลการประเมินรายมาตรฐาน ต้องตอบกี่ประเด็นสำคัญ

ก. 2 ประเด็น ข. 3 ประเด็น (ระดับคุณภาพ/หลักฐาน/แผนพัฒนา)

ค. 4 ประเด็น ง. 5 ประเด็น

9. ระบบรายงานผลการประเมินตนเองแบบอิเล็กทรอนิกส์ของ สพฐ. เรียกว่าอะไร

ก. e-SAR ข. e-Office ค. e-Learning ง. e-Budget

10. ครูผู้สอนสนับสนุนมาตรฐานที่ 3 ของ SAR ผ่านหลักฐานใดเป็นหลัก

ก. รายงานการเงิน ข. แผนการจัดการเรียนรู้ บันทึกหลังสอน และวิจัยในชั้นเรียน

ค. ทะเบียนทรัพย์สิน ง. รายงานการประชุมผู้ปกครอง

แบบฝึกหัดท้ายบท/คำถามทบทวน

ให้นักศึกษาตอบคำถามต่อไปนี้ โดยใช้เนื้อหาในบทและแหล่งอ้างอิงประกอบ

1) อธิบายความหมายของรายงานการประเมินตนเอง (SAR) และให้เหตุผลว่าเหตุใดจึงเปรียบ SAR เป็นทั้ง “กระจกเงา” และ “สะพาน”

2) เปรียบเทียบกรอบการประเมินคุณภาพภายในระบบเดิม (พ.ศ. 2553/2559) กับระบบปัจจุบัน (พ.ศ. 2561) มาอย่างน้อย 3 ประเด็น

3) มาตรฐานการศึกษา ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561 มีกี่มาตรฐาน อะไรบ้าง และมีระดับคุณภาพกี่ระดับ

4) การตัดสินระดับคุณภาพแบบ “องค์รวม” (Holistic) แตกต่างจากการหาค่าเฉลี่ยเลขคณิตของตัวบ่งชี้อย่างไร จงยกตัวอย่างประกอบ

5) หากโรงเรียนประเมินมาตรฐานที่ 3 ได้ระดับ “ปานกลาง” ท่านจะใช้ส่วน “แผนพัฒนา/ความต้องการการช่วยเหลือ” ใน SAR วางแผนพัฒนาในปีถัดไปอย่างไร

6) ในฐานะครู ท่านจะผลิตหลักฐานใดบ้างที่สนับสนุน SAR มาตรฐานที่ 1 และมาตรฐานที่ 3 และหลักฐานเหล่านั้นเชื่อมโยงกับการประเมิน PA ของท่านอย่างไร

เครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท

การวัดและประเมินผลบทนี้ยึดหลักความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง (Constructive Alignment) โดยทุกจุดประสงค์มีกิจกรรมและเครื่องมือวัดรองรับครบถ้วน จุดประสงค์เชิงความรู้ (ข้อ 1–3) วัดด้วยแบบทดสอบ จุดประสงค์เชิงสร้างสรรค์ (ข้อ 3–5, CLO5) วัดด้วยชิ้นงานและรูบริค และจุดประสงค์เชิงจิตพิสัย (ข้อ 6) วัดด้วยแบบสังเกต ดังสัดส่วนคะแนนในตารางที่ 6-6

รายการประเมิน	จุดประสงค์/CLO	เครื่องมือ	คะแนน	เกณฑ์ผ่าน
แบบทดสอบหลังเรียน (10 ข้อ)	ข้อ 1–3 (พื้นฐานสู่ CLO5)	แบบทดสอบปรนัย	20	≥ 12
ใบงาน 13.1 SAR จำลองรายมาตรฐาน	ข้อ 3–4 (CLO5)	รูบริค 6.1	40	≥ 28
ใบงาน 13.2 ส่วนสนับสนุนระดับครู	ข้อ 5 (CLO5)	รูบริค 6.2	25	≥ 18
การตรวจทาน Peer Review และเจตคติ	ข้อ 6 (จิตพิสัย)	รูบริค 6.3 (แบบสังเกต)	15	≥ 11
รวม			100	

หมายเหตุ: คะแนนบทนี้เป็นส่วนหนึ่งของน้ำหนัก CLO5 (ร้อยละ 20) และคะแนนเก็บของรายวิชาตาม มคอ.3

รูบริค 6.1 ประเมินชิ้นงาน SAR จำลอง (ใบงาน 6.1)

ให้คะแนนแต่ละเกณฑ์ตามระดับคุณภาพ (ระดับ 4 = 8, ระดับ 3 = 6, ระดับ 2 = 4, ระดับ 1 = 2 คะแนน) รวม 5 เกณฑ์ เต็ม 40 คะแนน เกณฑ์ผ่าน ≥ 28 คะแนน

เกณฑ์การประเมิน	ระดับ 4 (ดีมาก)	ระดับ 3 (ดี)	ระดับ 2 (พอใช้)	ระดับ 1 (ปรับปรุง)
1. ความครบถ้วนขององค์ประกอบ (บทสรุปผู้บริหาร + 3 ประเด็น)	ครบทุกองค์ประกอบ ชัดเจน	ครบแต่บางส่วนยังไม่ชัด	ขาด 1–2 องค์ประกอบ	ขาดหลายองค์ประกอบ
2. การตัดสินระดับคุณภาพแบบองค์รวม	ระดับสอดคล้องหลักฐานอย่างยิ่ง	สอดคล้องเป็นส่วนใหญ่	สอดคล้องบางส่วน	ไม่สอดคล้องหลักฐาน
3. การใช้หลักฐานเชิงประจักษ์จากชุดข้อมูล	อ้างหลักฐานครบตรงประเด็น	อ้างหลักฐานพอควร	อ้างหลักฐานน้อย	แทบไม่อ้างหลักฐาน
4. ความเหมาะสม/เป็นไปได้ของแผนพัฒนา	ตรงจุดอ่อน ทำได้จริง	เหมาะสมเป็นส่วนใหญ่	กว้างเกินไป	ไม่เชื่อมจุดอ่อน
5. การใช้ภาษาและความชัดเจนของการนำเสนอ	กระชับ ชัดเจน เป็นระบบ	ชัดเจนเป็นส่วนใหญ่	อ่านเข้าใจยากบางตอน	สับสน ไม่เป็นระบบ

รูบริค 6.2 ประเมินส่วนสนับสนุน SAR ระดับครู (ใบงาน 6.2)

ให้คะแนนแต่ละเกณฑ์ 1–5 คะแนน (5 = ดีมาก … 1 = ต้องปรับปรุง) รวม 5 เกณฑ์ เต็ม 25 คะแนน เกณฑ์ผ่าน ≥ 18 คะแนน

เกณฑ์การประเมิน	ลักษณะของผลงานระดับผ่าน	คะแนนเต็ม
1. การเลือกร่องรอย/หลักฐาน (อย่างน้อย 4 ชิ้น)	เลือกหลักฐานเหมาะสม ครบถ้วน สอดคล้องบทบาทครู	5
2. ความถูกต้องของการ mapping หลักฐาน ⟶ มาตรฐาน/ประเด็น	จับคู่หลักฐานกับมาตรฐานและประเด็นพิจารณาได้ถูกต้อง	5
3. ความเชื่อมโยงกับระบบ PA	เชื่อมโยงหลักฐานกับ PA และการพัฒนาการสอนชัดเจน	5

และการพัฒนาการสอน		
4. ความเป็นไปได้ในการปฏิบัติจริง	หลักฐานปฏิบัติได้จริงในบริบทชั้นเรียน	5
5. การสะท้อนคิดและการใช้ภาษา	สะท้อนคิดมีเหตุผล ใช้ภาษาชัดเจน เป็นระบบ	5

รูบริค 6.3 แบบสังเกตพฤติกรรมและเจตคติในกิจกรรม Peer Review (จิตพิสัย)

สังเกตพฤติกรรมระหว่างกิจกรรมกลุ่ม ให้คะแนนแต่ละข้อ 1–5 คะแนน รวมเต็ม 15 คะแนน เกณฑ์ผ่าน ≥ 11 คะแนน

พฤติกรรม/เจตคติที่สังเกต	คะแนนเต็ม
1. ความซื่อตรงและตรงไปตรงมาในการรายงานและตรวจทานข้อมูล (data integrity)	5
2. การให้ข้อเสนอแนะเชิงสร้างสรรค์และการรับฟังความเห็นผู้อื่น	5
3. ความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วมในกระบวนการกลุ่ม	5

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) 1) ข 2) ข 3) ข 4) ค 5) ค 6) ก 7) ข 8) ง 9) ก 10) ค

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน Post-test)1) ก 2) ค 3) ข 4) ข 5) ก 6) ค 7) ข 8) ข 9) ก 10) ข

หมายเหตุ: ข้อสอบก่อน–หลังเรียนเป็นชุดคู่ขนานที่วัดจุดประสงค์เดียวกัน เพื่อเปรียบเทียบพัฒนาการของผู้เรียน

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการ. (2553). กฎกระทรวงว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2553. ราชกิจจานุเบกษา, 127(23ก), 22–23.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2561ก). ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ให้ใช้มาตรฐานการศึกษาระดับปฐมวัย ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานศูนย์การศึกษาพิเศษ พ.ศ. 2561. ราชกิจจานุเบกษา, 135(ตอนพิเศษ 235 ง).

กระทรวงศึกษาธิการ. (2561ข). กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561. ราชกิจจานุเบกษา, 135(11ก), 3–5.

ราชกิจจานุเบกษา. (2545). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. ราชกิจจานุเบกษา, 119(123ก).

วิษณุ ทรัพย์สมบัติ, เพ็ญนภา แก้วเขียว, ฉัตรชัย หวังมีจงมี, และลาวัลย์ พิชญวรรธน์. (2566). การศึกษาแนวทางการนำมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา พ.ศ. 2561 สู่การปฏิบัติ. วารสารวิชาการ Journal of Roi Kaensarn Academi, 8(12), 528–552.

สำนักทดสอบทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563ค). การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา. กรุงเทพฯ.

ภาษาอังกฤษ

Deming, W. E. (1986). Out of the crisis. Massachusetts Institute of Technology, Center for Advanced Engineering Study.

Harvey, L., & Green, D. (1993). Defining quality. Assessment & Evaluation in Higher Education, 18(1), 9–34. https://doi.org/10.1080/0260293930180102

MacBeath, J. (1999). Schools must speak for themselves: The case for school self-evaluation. Routledge.

McNamara, G., Brown, M., Gardezi, S., O'Hara, J., O'Brien, S., & Skerritt, C. (2021). Embedding self-evaluation in school routines. SAGE Open, 11(4), 1–13. https://doi.org/10.1177/21582440211052552

บทที่ 7

การบูรณาการปรัชญาการศึกษากับการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อการพัฒนาวิชาชีพครู

Integration of Educational Philosophy and Educational Quality Assurance for Teacher Professional Development

แผนการสอนประจำบท

รายการ	รายละเอียด
หัวข้อสาระการเรียนรู้	7.1 ภาพรวมการบูรณาการ: จากปรัชญาการศึกษาสู่การประกันคุณภาพ 7.2 ปรัชญาการศึกษาในฐานะรากฐานของการนิยามและกำหนดคุณภาพ 7.3 ศาสตร์พระราชาและเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคุณภาพอย่างยั่งยืน 7.4 การสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งรายวิชา (บทที่ 1–6) 7.5 การจัดทำและนำเสนอรายงานผลการประกันคุณภาพการศึกษา (SAR) 7.6 เทคนิคการนำเสนอโครงงาน/ผลงานและการเตรียมความพร้อมรับการประเมิน 7.7 การพัฒนาวิชาชีพครูอย่างต่อเนื่องสู่วัฒนธรรมคุณภาพ
ความคิดรวบยอด	ปรัชญาการศึกษาและการประกันคุณภาพการศึกษาเป็นเนื้อเดียวกัน กล่าวคือ ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ และอัตลักษณ์ของสถานศึกษาเป็นตัวกำหนด “คุณภาพ” ที่มุ่งหวัง ส่วนระบบการประกันคุณภาพเป็นกลไกที่ทำให้คุณภาพนั้นเกิดขึ้นจริง ตรวจสอบได้ และพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน โดยมีครูผู้มีจิตวิญญาณความเป็นครูเป็นผู้ขับเคลื่อน
จุดประสงค์การเรียนรู้	สังเคราะห์ความเชื่อมโยงปรัชญาการศึกษากับการประกันคุณภาพ อธิบายบทบาทของศาสตร์พระราชาและเศรษฐกิจพอเพียง ต่อการพัฒนาคุณภาพอย่างยั่งยืน จัดทำและนำเสนอรายงาน/โครงงานผลการประกันคุณภาพ (SAR) สร้างชิ้นงานบูรณาการทั้งรายวิชา และเห็นคุณค่าของการพัฒนาวิชาชีพครูอย่างต่อเนื่อง (บูรณาการ CLO1–CLO5)
เนื้อหาวิชา	ครอบคลุมหัวข้อ 7.1–7.7 เน้นการสังเคราะห์สองศาสตร์ของรายวิชา (ปรัชญาการศึกษา–การประกันคุณภาพ) การจัดทำและนำเสนอรายงานผลการประกัน

รายการ	รายละเอียด
	คุณภาพ และการพัฒนาวิชาชีพครูสู่วัฒนธรรมคุณภาพ
กิจกรรม การเรียนการสอน	ก่อนเรียน ทำแบบทดสอบก่อนเรียน และทบทวนผังมโนทัศน์ของบทที่ 1–6 ระหว่างเรียน บรรยายเชื่อมโยง + อภิปรายกลุ่ม + ปฏิบัติการจัดทำผังสังเคราะห์ (ใบงาน 7.1) และร่าง/นำเสนอรายงานผลการประกันคุณภาพฉบับย่อ (ใบงาน 7.2) หลังเรียน เขียนบันทึกสะท้อนคิดการพัฒนาวิชาชีพ และทำแบบทดสอบหลังเรียน
สื่อ การเรียนการสอน	เอกสารประกอบการสอนบทที่ 7; สไลด์สรุปบูรณาการ; ตัวอย่างรายงานผลการประเมินตนเอง (SAR) ของสถานศึกษา; คู่มือ/แนวทางของ สพฐ.; แบบฟอร์มใบงานและรูบริค; ห้องเรียนออนไลน์ (Google Classroom/Sites)
การวัดและ ประเมินผล	แบบทดสอบก่อน–หลังเรียน (CLO1, CLO2, CLO4); รูบริคประเมินการนำเสนอโครงงาน/รายงาน SAR (CLO4, CLO5); รูบริคประเมินชิ้นงานสังเคราะห์บูรณาการ (CLO1–CLO3, CLO5); แบบประเมินการสะท้อนคิดและเจตคติต่อการพัฒนาวิชาชีพ (จิตพิสัย)

ความคิดรวบยอด (สาระสำคัญ)

หัวใจของบทนี้คือข้อค้นพบที่ว่า ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ เอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ของสถานศึกษา คือสิ่งที่ “นิยามคุณภาพ” ที่สถานศึกษามุ่งหวัง และปรากฏเป็นองค์ประกอบแรก ๆ ในรายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR) ขณะที่ระบบการประกันคุณภาพ ภายในแบบวงจร PDCA เป็นกลไกที่แปลงปรัชญาและคุณค่าให้กลายเป็นการปฏิบัติที่วัดได้ และพัฒนาให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563) โดยมีครูซึ่งมีจิตวิญญาณความเป็นครูและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องผ่านชุมชนการเรียนรู้ ทางวิชาชีพ (PLC) เป็นผู้ลงมือทำให้คุณภาพเกิดขึ้นจริงในห้องเรียน

จุดประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

1) สังเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างปรัชญาการศึกษากับการประกันคุณภาพการศึกษา และอธิบายได้ว่าปรัชญาของสถานศึกษากำหนด นิยามคุณภาพอย่างไร (CLO1, CLO2)

2) อธิบายบทบาทของศาสตร์พระราชาและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืนได้ (CLO1)

3) จัดทำและนำเสนอรายงานผลการประกันคุณภาพการศึกษา (SAR) หรือโครงงาน โดยใช้ข้อมูลและสารสนเทศที่เหมาะสมและมีหลักฐานสนับสนุน (CLO4, CLO5)

4) สร้างชิ้นงานสังเคราะห์ที่บูรณาการองค์ความรู้ทั้งรายวิชาสู่การออกแบบการปฏิบัติงานในวิชาชีพครูได้ (CLO3, CLO5)

5) เห็นคุณค่าและแสดงเจตคติที่ดีต่อการพัฒนาวิชาชีพครูอย่างต่อเนื่องสู่การสร้างวัฒนธรรมคุณภาพ (จิตพิสัย)

จุดประสงค์ทั้งห้าข้อเป็นการบูรณาการผลลัพธ์การเรียนรู้ของรายวิชาทั้งห้าข้อ (CLO1–CLO5) ในลักษณะบทสรุปรวบยอด (Capstone) โดยจุดประสงค์ข้อ 1–2 วัดด้วยแบบทดสอบและชิ้นงานสังเคราะห์ ข้อ 3–4 วัดด้วยชิ้นงานและการนำเสนอพร้อมรูบริค และข้อ 5 วัดด้วย แบบประเมินการสะท้อนคิดและเจตคติ จึงครอบคลุมการวัดทุกจุดประสงค์อย่างสอดคล้องกัน

คำสำคัญ (Keywords)

การบูรณาการ (Integration); การสังเคราะห์ (Synthesis); รายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา (Self-Assessment Report: SAR); วงจรคุณภาพ (PDCA Cycle); การพัฒนาคุณภาพอย่างยั่งยืน (Sustainable Quality Development); วัฒนธรรมคุณภาพ (Quality Culture); ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (Professional Learning Community: PLC); การปฏิบัติสะท้อนคิด (Reflective Practice); การพัฒนาวิชาชีพครู (Teacher Professional Development)

แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียว (10 ข้อ ข้อละ 1 คะแนน)

1. ข้อใดอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาการศึกษากับการประกันคุณภาพได้ถูกต้องที่สุด

ก. เป็นคนละเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกัน

ข. ปรัชญากำหนดนิยามคุณภาพ ส่วนการประกันคุณภาพทำให้คุณภาพเกิดจริง

ค. การประกันคุณภาพสำคัญกว่าปรัชญา

ง. ปรัชญาใช้เฉพาะระดับอุดมศึกษา

2. สาขาใดของปรัชญาเป็นรากฐานโดยตรงของการตัดสิน “คุณค่า” และเกณฑ์คุณภาพ

ก. อภิปรัชญา (Metaphysics) ข. ญาณวิทยา (Epistemology)

ค. คุณวิทยา (Axiology) ง. ตรรกศาสตร์ (Logic)

3. องค์ประกอบใดของสถานศึกษาที่ปรากฏเป็นข้อมูลพื้นฐานในรายงาน SAR และสะท้อนปรัชญาการศึกษาโดยตรง

ก. จำนวนอาคารเรียน ข. วิสัยทัศน์ พันธกิจ เอกลักษณ์ และอัตลักษณ์

ค. งบประมาณค่าน้ำค่าไฟ ง. ตารางสอบปลายภาค

4. วงจรคุณภาพ PDCA เรียงลำดับตามข้อใด

ก. วางแผน–ลงมือทำ–ตรวจสอบ–ปรับปรุง ข. ลงมือทำ–วางแผน–ปรับปรุง–ตรวจสอบ

ค. ตรวจสอบ–ปรับปรุง–วางแผน–ลงมือทำ ง. ปรับปรุง–ตรวจสอบ–ลงมือทำ–วางแผน

5. หลักการทรงงาน “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” สอดคล้องกับแนวคิดใดในการประกันคุณภาพมากที่สุด

ก. การประเมินเพื่อตัดสินลงโทษ ข. การพัฒนาคุณภาพบนฐานบริบทและข้อมูลจริง

ค. การทำเอกสารให้ครบเพื่อผ่านการประเมิน ง. การเปรียบเทียบแข่งขันระหว่างโรงเรียน

6. รายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR) ตามแนวทางของ สพฐ. แบ่งเป็นกี่ส่วนหลัก

ก. 2 ส่วน คือ บทสรุปผู้บริหาร และรายละเอียดผลการประเมินตนเอง ข. 3 ส่วน

ค. 4 ส่วน ง. 5 ส่วน

7. “ร่องรอยหลักฐานเชิงประจักษ์” (Empirical/Evidence-Based) ในการประกันคุณภาพหมายถึงข้อใด

ก. ความคิดเห็นส่วนตัวของครู

ข. ข้อมูล/หลักฐานที่เกิดจากการปฏิบัติงานจริงและตรวจสอบได้

ค. การคาดเดาผลล่วงหน้า

ง. การลอกรายงานปีก่อน

8. ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) มีลักษณะสำคัญตามข้อใด

ก. ครูทำงานแยกกันโดยลำพัง

ข. กลุ่มครูที่มีวิสัยทัศน์ร่วม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และรับผิดชอบผลการเรียนรู้ของผู้เรียนร่วมกัน

ค. การประชุมเพื่อสั่งการจากผู้บริหาร

ง. การอบรมที่จัดปีละครั้ง

9. แนวคิด “การปฏิบัติสะท้อนคิด” (Reflective Practice) ของ Schön เน้นเรื่องใด

ก. ครูเป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามคำสั่ง

ข. การไตร่ตรองระหว่างและหลังการปฏิบัติเพื่อพัฒนางานของตน

ค. การจดจำเนื้อหาเพื่อสอบ

ง. การลดบทบาทของครู

10. เป้าหมายสูงสุดของการบูรณาการปรัชญากับการประกันคุณภาพในมุมการพัฒนาวิชาชีพครูคือข้อใด

ก. ผ่านการประเมินภายนอกเพียงครั้งเดียว

ข. ได้เอกสารครบถ้วน

ค. เกิดวัฒนธรรมคุณภาพและการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ง. ลดภาระงานของผู้บริหาร

(เฉลยอยู่ท้ายบท)

บทที่ 7

การบูรณาการปรัชญาการศึกษากับการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อการพัฒนาวิชาชีพครู

Integration of Educational Philosophy and Educational Quality Assurance for Teacher Professional Development

7.1 ภาพรวมการบูรณาการ จากปรัชญาการศึกษาสู่การประกันคุณภาพ

การบูรณาการ (integration) หมายถึง การเชื่อมโยงองค์ความรู้ที่เคยเรียนแยกส่วนให้กลายเป็นองค์รวมที่สัมพันธ์และส่งเสริมกัน ส่วนการสังเคราะห์ (synthesis) หมายถึง การประมวลแนวคิดจากหลายแหล่งขึ้นเป็นข้อสรุปหรือกรอบความคิดใหม่ ซึ่งจัดเป็นพฤติกรรม ระดับสูงในกลุ่มพุทธิพิสัยตามอนุกรมวิธานของบลูมฉบับปรับปรุง (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561) บทที่ 14 จึงเป็นบท “รวบยอด” ที่นำสิ่งที่ผู้เรียน ได้ศึกษามาตลอดรายวิชามาร้อยเรียงให้เห็นภาพเดียวกัน

รายวิชาการประกันคุณภาพและปรัชญาการศึกษาประกอบด้วยสองศาสตร์ที่ดูเผินๆเหมือนอยู่คนละขั้ว ศาสตร์แรกคือ “ปรัชญาการศึกษา” ครอบคลุมปรัชญาการศึกษาสากลปรัชญาการศึกษาไทยและพุทธปรัชญา ศาสตร์พระราชา และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตลอดจนการวิเคราะห์และประยุกต์แนวคิดเหล่านี้สู่การออกแบบการเรียนรู้ ศาสตร์นี้ตอบคำถามว่า “เราจัดการศึกษาไปเพื่ออะไร และด้วยคุณค่าใด” ศาสตร์ที่สองคือ “การประกันคุณภาพการศึกษา” ครอบคลุมกฎหมายและระบบประกันคุณภาพ มาตรฐานการศึกษา การดำเนินงาน ระบบสารสนเทศ และการจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง ศาสตร์นี้ตอบคำถามว่า “เราจะทำให้สิ่งที่มุ่งหวังเกิดขึ้นจริงและตรวจสอบได้อย่างไร”

เมื่อพิจารณาให้ลึกจะพบว่าสองศาสตร์นี้เป็นเหตุและผลของกันและกันอย่างแยกไม่ออก กล่าวคือ ความเชื่อและคุณค่าทางปรัชญาเป็นตัวกำหนด จุดมุ่งหมายของการศึกษา จุดมุ่งหมายนั้นแปรเป็นวิสัยทัศน์ พันธกิจ เอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ของสถานศึกษา ซึ่งกลายเป็นฐานในการกำหนดมาตรฐานและตัวบ่งชี้คุณภาพ จากนั้นจึงออกแบบหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ ดำเนินการ วัดและประเมินผล จัดทำรายงาน และนำผลย้อนกลับมา พัฒนาในรอบถัดไปอย่างต่อเนื่องตามวงจรคุณภาพ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563) หลักการเชื่อมโยงเป้าหมาย–การสอน–การวัดให้สอดคล้องกันนี้คือแก่นของแนวคิดความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง (Constructive Alignment) ซึ่งเป็นหลักประกันคุณภาพในตัวเอง (Biggs & Tang, 2011)

อาจเปรียบเทียบด้วยภาพอุปมาที่นำเสนอไว้ตั้งแต่บทที่ 1 ว่า ปรัชญาเปรียบเสมือน “รากแก้ว” ที่หล่อเลี้ยงความคิด ปรัชญาการศึกษาเป็น “เข็มทิศ” ที่ชี้ทิศทาง แนวคิดและทฤษฎีการศึกษาเป็น “พิมพ์เขียว” ที่แปลงทิศทางสู่การปฏิบัติ และคุณภาพการศึกษาคือ “ผลผลิต” ที่งอกงามออกมา การประกันคุณภาพจึงเป็นกระบวนการดูแลให้รากแก้ว เข็มทิศ และพิมพ์เขียวทำงานสอดคล้องกันจนเกิดผลผลิตตามที่มุ่งหวังจริง ดังสรุปในตารางที่ 14-1

ประเด็นเปรียบเทียบ	ปรัชญาการศึกษา (บทที่ 1–7)	การประกันคุณภาพการศึกษา (บทที่ 8–13)
คำถามหลัก	จัดการศึกษาเพื่ออะไร ด้วยคุณค่าใด	ทำให้คุณภาพเกิดจริงและตรวจสอบได้อย่างไร
แก่นสาระ	เป้าหมาย คุณค่า อุดมการณ์ ทิศทาง	ระบบ มาตรฐาน กระบวนการ หลักฐาน การพัฒนา
บทบาทในวงจร	กำหนด “คุณภาพที่มุ่งหวัง”	ทำให้ “คุณภาพที่มุ่งหวัง” เป็นจริงและยั่งยืน
สิ่งที่ครูได้รับ	เหตุผลและทิศทางของการสอน	เครื่องมือกำกับ ตรวจสอบ และยกระดับการสอน

จากตารางที่ 7.1 จะเห็นว่าสองศาสตร์เติมเต็มกัน หากมีแต่ปรัชญาโดยไม่มีระบบประกันคุณภาพ อุดมการณ์ก็อาจเป็นเพียงถ้อยคำสวยหรูที่ไม่เกิดผล ในทางกลับกัน หากมีแต่ระบบประกันคุณภาพโดยไม่ยึดโยงปรัชญา การประกันคุณภาพก็จะกลายเป็นงานเอกสารที่ทำเพื่อผ่านการประเมิน (compliance) ซึ่งเป็นข้อควรระวังสำคัญ ครูจึงต้องมองการประกันคุณภาพเป็นเนื้อเดียวกับการสอนที่มีปรัชญากำกับ มิใช่ภาระซ้ำซ้อนที่แยกจากงานสอน

7.2 ปรัชญาการศึกษาในฐานะรากฐานของการนิยามและกำหนดคุณภาพ

คำว่า “คุณภาพ” (quality) ไม่ใช่ข้อเท็จจริงที่เป็นกลางทางคุณค่า หากแต่เป็นมโนทัศน์เชิงคุณค่า (value-laden) ที่ต้องตอบว่า “ดีในแง่ใด และดีสำหรับใคร” คำถามเช่นนี้เป็นคำถามของคุณวิทยา (Axiology) ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ว่าด้วยคุณค่าและความดีงาม (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561) ดังนั้น ทุกครั้งที่สถานศึกษากำหนดว่าอะไรคือ “ผู้เรียนที่มีคุณภาพ” สถานศึกษากำลังตัดสินใจเชิงปรัชญาอยู่เสมอ

Harvey และ Green (1993) เสนอกรอบที่ใช้อ้างอิงกว้างขวางว่า “คุณภาพ” ถูกนิยามได้อย่างน้อย 5 มุมมอง ได้แก่ (1) ความเป็นเลิศหรือ ความพิเศษเหนือผู้อื่น (exceptional) (2) ความ

สมบูรณ์แบบและคงเส้นคงวาไร้ข้อบกพร่อง (perfection/consistency) (3) ความเหมาะสมกับจุดมุ่งหมาย (fitness for purpose) (4) ความคุ้มค่ากับทรัพยากรที่ลงไป (value for money) และ (5) การเปลี่ยนแปลงยกระดับผู้เรียนให้งอกงาม (transformation) แต่ละมุมมองสะท้อนจุดยืนทางปรัชญาที่ต่างกัน เช่น มุมมอง “ความเหมาะสมกับจุดมุ่งหมาย” ต้องอาศัยปรัชญาเป็นผู้กำหนด “จุดมุ่งหมาย” ก่อน ส่วนมุมมอง “การเปลี่ยนแปลง” สอดคล้องกับพิพัฒนาการนิยมและมนุษยนิยม ที่เชื่อว่าการศึกษาคือการทำให้ผู้เรียนเติบโต ขณะที่มุมมอง “ความเป็นเลิศ/สมบูรณ์แบบทางเนื้อหา” ใกล้เคียงกับสารัตถนิยมและนิรันตรนิยม ดังเปรียบเทียบในตารางที่ 7.2

มุมมองคุณภาพ (Harvey & Green)	สาระสำคัญ	ปรัชญาที่สอดคล้อง	ตัวอย่างตัวบ่งชี้
เป็นเลิศ/พิเศษ	เหนือมาตรฐานทั่วไป โดดเด่น	สารัตถ-/นิรันตรนิยม	รางวัล แข่งขัน ผลสอบสูง
สมบูรณ์แบบ/คงเส้นคงวา	ไร้ข้อบกพร่อง ทำได้ตามเกณฑ์ทุกครั้ง	สารัตถนิยม	มาตรฐานกระบวนการ ความสม่ำเสมอ
เหมาะสมกับจุดมุ่งหมาย	ตอบสนองพันธกิจ/ปรัชญาที่ตั้งไว้	อิงปรัชญาที่สถานศึกษาเลือก	บรรลุวิสัยทัศน์ อัตลักษณ์
คุ้มค่า	ได้ผลคุ้มทรัพยากร	ปฏิบัตินิยม/เศรษฐกิจพอเพียง	ประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร
เปลี่ยนแปลง/ยกระดับ	ผู้เรียนงอกงามเปลี่ยนแปลง	พิพัฒนาการนิยม/มนุษยนิยม	พัฒนาการรอบด้าน สมรรถนะ

ความเชื่อมโยงนี้ไม่ใช่เพียงทฤษฎี แต่ปรากฏเป็นโครงสร้างจริงในระบบราชการไทย แนวทางการจัดทำรายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR) กำหนดให้ข้อมูลพื้นฐานส่วนแรกของรายงานต้องระบุ “การบริหารจัดการแนวทางการจัดการศึกษา” ซึ่งประกอบด้วยปรัชญาการศึกษา วิสัยทัศน์ พันธกิจ เอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ของโรงเรียน (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563) นั่นหมายความว่าปรัชญาการศึกษาถูกฝังอยู่ในเอกสารการประกัน คุณภาพตั้งแต่หน้าแรก และเป็นกรอบให้ผู้ประเมินใช้พิจารณาว่าผลการดำเนินงานสอดคล้องกับคุณค่าที่สถานศึกษาประกาศไว้หรือไม่ ในระดับชาติ มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 ก็กำหนดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของการศึกษา (Desired Outcomes of Education) เป็นค่านิยมเชิงคุณภาพ ได้แก่ การเป็นผู้เรียนรู้ ผู้ร่วมสร้างสรรค์นวัตกรรม และพลเมืองที่เข้มแข็ง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561)

ตัวอย่างรูปธรรม สมมุติโรงเรียน ก ยึดปรัชญาเน้นความเป็นเลิศทางวิชาการแบบสารัตถนิยม โรงเรียนนี้ย่อมนิยามคุณภาพด้วยผลสัมฤทธิ์และ คะแนนทดสอบระดับชาติเป็นหลัก ส่วนโรงเรียน ข ยึดปรัชญาพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมตามพิพัฒนาการนิยม ย่อมนิยามคุณภาพด้วยพัฒนาการ รอบด้าน ทักษะชีวิต และความสุขในการเรียนรู้ ทั้งสองโรงเรียนจะออกแบบมาตรฐาน ตัวบ่งชี้ และเนื้อหาของ SAR แตกต่างกันตามปรัชญาของตน ข้อควรระวังสำหรับครูคือ การนิยามคุณภาพอย่างแคบ เช่น ยึดเฉพาะคะแนนสอบ อาจขัดกับปรัชญาการพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมที่โรงเรียนประกาศ ไว้ ทำให้การประกันคุณภาพบิดเบือนจากเจตนารมณ์เดิม ครูจึงต้องเข้าใจว่ามาตรฐานทุกข้อมีรากมาจากคุณค่า มิใช่กฎเกณฑ์ที่ลอยมาอย่างไร้ที่มา

7..3 ศาสตร์พระราชาและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคุณภาพอย่างยั่งยืน

การพัฒนาคุณภาพอย่างยั่งยืน (sustainable quality development) หมายถึง การทำให้คุณภาพการศึกษาดีขึ้นอย่างต่อเนื่องและคงทน ไม่ใช่ดีขึ้น ชั่วคราวเพื่อผ่านการประเมินครั้งหนึ่ง ๆ แล้วถดถอยลง ศาสตร์พระราชาและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้ฐานคิดที่ทรงพลังต่อเป้าหมายนี้ หลักการทรงงาน “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” สอดคล้องโดยตรงกับหัวใจของการประกันคุณภาพภายใน กล่าวคือ การพัฒนาต้องเริ่มจากการ “เข้าใจ” บริบทและข้อมูลจริงของสถานศึกษา “เข้าถึง” ผู้เรียนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย แล้วจึง “พัฒนา” บนฐานของบริบทนั้น ซึ่งก็คือการพัฒนาที่อิงหลักฐาน และอิงบริบท (evidence-based and context-based) นั่นเอง

หลักการ “ระเบิดจากข้างใน” เน้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความพร้อมและความต้องการภายใน ตรงกับเจตนารมณ์ของกฎกระทรวงการประกันคุณภาพ การศึกษา พ.ศ. 2561 ที่ให้การประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารงานปกติของสถานศึกษา ขับเคลื่อนจากภายในโดยทุกคนมีส่วนร่วม มิใช่ภาระที่ถูกบังคับจากภายนอก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561) เมื่อผนวกกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งประกอบด้วย 3 ห่วง (ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี) และ 2 เงื่อนไข (ความรู้และคุณธรรม) เราจะได้กรอบการสร้างระบบคุณภาพที่ยั่งยืน ดังกล่องสรุปที่ 7.3

กล่องสรุปที่ 7.3 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับระบบประกันคุณภาพที่ยั่งยืน

- ความพอประมาณ ⟶ ดำเนินงานประกันคุณภาพเท่าที่จำเป็นและเหมาะกับบริบท ไม่สร้างเอกสารเกินจริง
- ความมีเหตุผล ⟶ ตัดสินใจและรายงานบนฐานข้อมูลและหลักฐานเชิงประจักษ์ ไม่ใช่ความรู้สึก
- การมีภูมิคุ้มกันที่ดี ⟶ ระบบคุณภาพคงทน รับมือการเปลี่ยนแปลง แม้ผู้บริหารหรือนโยบายเปลี่ยน

- เงื่อนไขความรู้ ⟶ ครูและผู้บริหารมีความรู้เรื่องมาตรฐาน การวัด และการพัฒนา
- เงื่อนไขคุณธรรม ⟶ ซื่อสัตย์ต่อข้อมูล โปร่งใส และมุ่งประโยชน์ของผู้เรียนอย่างแท้จริง

เมื่อรวมวงจรคุณภาพ PDCA เข้ากับหลักการมีภูมิคุ้มกัน จะได้การพัฒนาที่ทั้งต่อเนื่อง (จากการหมุนวงจรซ้ำ) และคงทน (จากภูมิคุ้มกันที่สร้างไว้) ซึ่งเป็นความหมายแท้จริงของความยั่งยืน แนวคิดนี้สอดรับกับวาระระดับโลกว่าด้วยการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ข้อที่ 4 ว่าด้วยการศึกษาที่มีคุณภาพ (UNESCO, 2017) ในเชิงวิชาการ Mongsawad (2010) วิเคราะห์ว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นความสมดุล ความพอประมาณ และการสร้างภูมิคุ้มกัน จึงนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้จริง

ตัวอย่างรูปธรรมในบริบทไทยคือ โรงเรียนศรีแสงธรรม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ที่น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเอง มาบูรณาการในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ทั้งการผลิตพลังงานทดแทนและการจัดการเรียนรู้จากฐานชีวิตจริง จนพัฒนาคุณภาพได้อย่างต่อเนื่อง บนทรัพยากรที่จำกัด (นพพร สุเส็น, 2562) นอกจากนี้สถานศึกษาพอเพียงและศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจำนวนมากทั่วประเทศ ก็เป็นหลักฐานว่าฐานคิดนี้นำสู่การพัฒนาคุณภาพที่ยั่งยืนได้ ข้อควรระวังคือ ครูพึงหลีกเลี่ยงการประกันคุณภาพแบบ “ทำเพื่อผ่าน” ซึ่งสิ้นเปลือง และไม่ยั่งยืน แล้วหันมาใช้หลักพอเพียงเป็นภูมิคุ้มกันให้คุณภาพคงอยู่ได้ในระยะยาว

7.4 การสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งรายวิชา

หัวใจของบทรวบยอดคือการมองย้อนกลับไปทั้งรายวิชาแล้วร้อยเรียงให้เห็นเป็นภาพเดียว ผู้เรียนได้เดินทางจากการตั้งคำถามเชิงคุณค่า ในบทแรก ๆ ผ่านการวิเคราะห์และประยุกต์แนวคิด ไปจนถึงการสร้างระบบและรายงานคุณภาพในบทท้าย ๆ ตารางที่ 7.4 สังเคราะห์แก่นสาระของแต่ละบท พร้อมระบุผลลัพธ์การเรียนรู้ที่กำกับ (CLO) และเส้นทางเชื่อมโยงสู่การประกันคุณภาพและวิชาชีพครู เพื่อให้ผู้เรียนเห็นว่าทุกบทเป็นชิ้นส่วนของ ภาพใหญ่เดียวกัน

บท	แก่นสาระสำคัญ	CLO	การเชื่อมโยงสู่คุณภาพ/วิชาชีพ
1	ความรู้เบื้องต้นปรัชญาและแนวคิดการศึกษา	CLO1	ปรัชญาเป็นรากของการนิยามคุณภาพ
2	ปรัชญาการศึกษาสากล 5+1 ลัทธิ	CLO1	แต่ละลัทธินิยามจุดมุ่งหมาย/คุณภาพต่างกัน
3	ปรัชญาการศึกษาไทยและพุทธปรัชญา	CLO1	ไตรสิกขา⟶คุณลักษณะผู้เรียน (มาตรฐานคุณธรรม)
4	ศาสตร์พระราชากับการศึกษา	CLO1	เข้าใจ–เข้าถึง–พัฒนา = พัฒนาคุณภาพอิงบริบท
5	หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	CLO1	ภูมิคุ้มกัน = ความยั่งยืนของระบบคุณภาพ

6	วิเคราะห์/เปรียบเทียบแนวคิดการศึกษา	CLO2	เลือกแนวคิดให้เหมาะบริบทเพื่อกำหนดมาตรฐาน
7	ประยุกต์ปรัชญาออกแบบการเรียนรู้+คุณธรรมครู	CLO3	ความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง = คุณภาพระดับห้องเรียน
8	พื้นฐานประกันคุณภาพและกฎหมาย	CLO4	กฎกระทรวงฯ 2561 = กรอบของทั้งระบบ
9	ระบบประกันคุณภาพภายใน/ภายนอก	CLO4	วงจร PDCA และการประเมินภายนอก
10	มาตรฐานการศึกษาและคุณภาพ 3 ด้าน	CLO4	มาตรฐานคือคุณภาพที่นิยามจากคุณค่า
11	ออกแบบและดำเนินงานประกันคุณภาพ	CLO5	แปลงมาตรฐานสู่การปฏิบัติจริง
12	ระบบสารสนเทศเพื่องานประกันคุณภาพ	CLO5	ข้อมูล/หลักฐานเชิงประจักษ์รองรับการตัดสิน
13	การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง (SAR)	CLO5	สื่อสารคุณภาพต่อสาธารณะอย่างตรวจสอบได้

เมื่ออ่านตารางที่ 7.4 ตามแนวตั้ง จะเห็นเส้นเรื่องที่ชัดเจนว่า การฝึกการวิเคราะห์และประยุกต์คุณค่าเหล่านั้นสู่การออกแบบการเรียนรู้ และบทที่ 8–13 สร้างระบบที่ทำให้คุณค่ากลายเป็นคุณภาพที่วัดและรายงานได้ การไล่เรียงเช่นนี้ สะท้อนการจัดลำดับพฤติกรรมการเรียนรู้จากระดับเข้าใจ (CLO1) สู่วิเคราะห์ (CLO2) ประยุกต์ (CLO3) เข้าใจระบบ (CLO4) และสร้างสรรค์ (CLO5) ตามลำดับ ซึ่งเป็นการออกแบบรายวิชาที่มีความสอดคล้องเชิงโครงสร้างในตัวเอง (Biggs & Tang, 2011)

ลองติดตามเส้นเชื่อมหนึ่งเส้นเป็นตัวอย่าง เช่น แนวคิดไตรสิกขา (ศีล–สมาธิ–ปัญญา) จากพุทธปรัชญาการศึกษาในบทที่ 3 เมื่อแปลงเป็นการปฏิบัติ จะปรากฏเป็นการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ซึ่งตรงกับมาตรฐานด้านคุณภาพผู้เรียนในบทที่ 10 และเมื่อสถานศึกษาดำเนินกิจกรรม ส่งเสริมคุณธรรมแล้วเก็บหลักฐาน ก็จะนำมาเขียนรายงานผลในมาตรฐานที่เกี่ยวข้องของ SAR ได้ทันที นี่คือรูปธรรมของการที่ ปรัชญาหนึ่งแนวคิดเดินทางผ่านทั้งรายวิชาจนกลายเป็นคุณภาพที่รายงานได้ ผู้เรียนสามารถใช้การสังเคราะห์เช่นนี้เขียน “ปรัชญาการสอนส่วนตน” (teaching philosophy) ที่เชื่อมโยงความเชื่อของตนกับแนวปฏิบัติด้านการประกันคุณภาพในอนาคต

7.5 การจัดทำและนำเสนอรายงานผลการประกันคุณภาพการศึกษา (SAR)

รายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา (Self-Assessment Report: SAR) คือ เอกสารที่สถานศึกษาจัดทำขึ้นเพื่อรายงานผลการประเมินตนเอง ตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาในแต่ละปีการศึกษา เสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัดและเปิดเผยต่อสาธารณชน และใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับการประเมิน คุณภาพภายนอก การจัดทำ SAR เป็นหน้าที่ตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561) ซึ่งกำหนดให้ สถานศึกษาจัดทำ

รายงานเป็นประจำทุกปี การจัดทำ SAR ที่ดีจึงเป็นผลรวมของทุกสิ่งที่เรียนมาในรายวิชานี้ และเป็นชิ้นงานหลักที่ผู้เรียนจะได้ฝึกในบทนี้

ตามแนวทางของสำนักทดสอบทางการศึกษา (2563) โครงสร้างของรายงานแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก ดังตารางที่ 7.5 ส่วนที่ 1 เป็นบทสรุปสำหรับ ผู้บริหารที่กระชับ ชัดเจน และมีที่มาของหลักฐาน ส่วนที่ 2 เป็นรายละเอียดผลการประเมินตนเอง ตั้งแต่ข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษา ผลการประเมิน รายมาตรฐาน ไปจนถึงภาคผนวกที่รวบรวมหลักฐาน

ส่วน/หัวข้อ	องค์ประกอบ	สาระที่ต้องนำเสนอ
ส่วนที่ 1 บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	สังเคราะห์ผลโดยสังเขป	ข้อมูลพื้นฐาน ระดับคุณภาพในภาพรวม จุดเด่น และแนวทางพัฒนา อย่างกระชับและมีหลักฐาน
ส่วนที่ 2 (2.1) ข้อมูลทั่วไป	บริบทของสถานศึกษา	ที่ตั้ง ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผลสัมฤทธิ์ และที่สำคัญคือ ปรัชญา วิสัยทัศน์ พันธกิจ เอกลักษณ์ อัตลักษณ์
ส่วนที่ 2 (2.2) ผลการประเมินตนเอง	ภาพรวม + รายมาตรฐาน (3 มาตรฐาน)	ระดับคุณภาพแต่ละมาตรฐาน หลักฐานสนับสนุน และแผน/แนวทางพัฒนาให้ดีขึ้น
ส่วนที่ 2 (2.3) ภาคผนวก	หลักฐานเชิงประจักษ์	เอกสาร ภาพ สถิติ และหลักฐานอ้างอิงที่สำคัญโดยสังเขป

จุดที่ควรสังเกตเป็นพิเศษคือ ในส่วนที่ 2.1 ข้อมูลทั่วไป สถานศึกษาต้องนำเสนอปรัชญา วิสัยทัศน์ เอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ ซึ่งเป็นการยืนยัน อีกครั้งถึงประเด็นในหัวข้อ 14.2 ว่าปรัชญาการศึกษาเป็นรากฐานของคุณภาพ เพราะผู้ประเมินจะใช้ปรัชญาและอัตลักษณ์ที่ประกาศไว้นี้เป็นกรอบ พิจารณาว่าผลการดำเนินงานในมาตรฐานต่าง ๆ สอดคล้องกับคุณค่าที่สถานศึกษายึดถือหรือไม่ การประเมินคุณภาพรายมาตรฐานใช้เกณฑ์ตัดสิน 5 ระดับ และตอบ 3 คำถามหลักในแต่ละมาตรฐาน ดังกล่องสรุปที่ 7.5

กล่องสรุปที่ 7.5 หัวใจการเขียนผลการประเมินรายมาตรฐานใน SAR

เกณฑ์ตัดสินคุณภาพ 5 ระดับ กำลังพัฒนา • ปานกลาง • ดี • ดีเลิศ • ยอดเยี่ยม

ตอบ 3 คำถามในแต่ละมาตรฐาน

1) มาตรฐานนี้อยู่ในระดับคุณภาพใด (ตัดสินแบบองค์รวมจากผลการดำเนินงานจริง)

2) มีหลักฐาน/กระบวนการใดสนับสนุนการตัดสินระดับคุณภาพนั้น

3) จะพัฒนาหรือรักษาคุณภาพให้ดีขึ้นกว่าเดิมได้อย่างไร

ในการเขียน สถานศึกษาสามารถนำเสนอได้หลายลักษณะตามความเหมาะสมของข้อมูล ทั้งการเขียนบรรยายเป็นความเรียง การใช้ตาราง และการใช้แผนภูมิ หรือกราฟ โดยเฉพาะข้อมูลผลสัมฤทธิ์ที่ควรนำเสนอย้อนหลัง 2–3 ปีเพื่อให้เห็นพัฒนาการ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563) ตัวอย่างเช่น รายงาน ระดับปฐมวัย มาตรฐานที่ 1 ด้านคุณภาพของเด็ก หากตัดสินระดับ “ยอดเยี่ยม” ก็ต้องบรรยายให้เห็นว่าสถานศึกษาจัดประสบการณ์ครอบคลุมพัฒนาการ ทั้ง 4 ด้าน มีการดูแลสุขภาพ โภชนาการ และกิจกรรมที่หลากหลาย พร้อมหลักฐานเชิงประจักษ์ จึงสมเหตุสมผลกับระดับที่ตัดสิน

ข้อควรระวังในการจัดทำ SAR มีหลายประการ ได้แก่ การเขียนเยิ่นเย้อโดยไม่มีหลักฐานสนับสนุน การคัดลอกรายงานปีก่อนโดยไม่สะท้อนสภาพจริง และการตัดสินระดับคุณภาพที่ไม่สอดคล้องกับผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจริง รายงานที่ดีต้องกระชับ ตรงประเด็น อิงหลักฐาน และสะท้อนสภาพจริง เพื่อให้เป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพ มิใช่เพียงเอกสารสำหรับการประเมิน

7.6 เทคนิคการนำเสนอโครงงาน/ผลงานและการเตรียมความพร้อมรับการประเมิน

การนำเสนอ (presentation) คือการสื่อสารผลงานหรือข้อมูลคุณภาพให้ผู้ฟังเข้าใจอย่างชัดเจนและเชื่อถือได้ภายในเวลาที่จำกัด การจัดทำรายงาน คุณภาพที่ดีจะไร้ความหมายหากไม่สามารถสื่อสารให้ผู้เกี่ยวข้องเข้าใจและนำไปใช้ได้ ทักษะการนำเสนอจึงเป็นสมรรถนะสำคัญของครูทั้งในการนำเสนอ ผลงานนักเรียน การรายงานผลการประกันคุณภาพต่อคณะกรรมการสถานศึกษา และการนำเสนอข้อมูลต่อทีมประเมินคุณภาพภายนอก

การนำเสนอที่มีประสิทธิภาพควรมีโครงสร้างชัดเจน ได้แก่ การเปิด (บอกวัตถุประสงค์และภาพรวม) เนื้อหา (นำเสนอผลตามประเด็นพร้อมหลักฐาน) และการสรุป (ย้ำสาระสำคัญและแนวทางพัฒนา) ควรใช้หลักการเล่าเรื่องด้วยข้อมูล (data storytelling) คือ เปลี่ยนตัวเลขให้เป็นเรื่องราว ที่มีความหมาย ใช้ตาราง แผนภูมิ และกราฟช่วยให้เห็นภาพ โดยเฉพาะการแสดงพัฒนาการย้อนหลัง 2–3 ปี และต้องบริหารเวลาให้เหมาะสม รวมถึงเตรียมตอบข้อซักถามอย่างหนักแน่นบนฐานหลักฐาน ดังสรุปแนวปฏิบัติในตารางที่ 7.6

ระยะ	สิ่งที่ควรทำ
ก่อนนำเสนอ	วิเคราะห์ผู้ฟังและวัตถุประสงค์ จัดลำดับเนื้อหา เตรียมสื่อ/แผนภูมิ ซักซ้อม และเตรียมหลักฐานสนับสนุนให้พร้อมเรียกใช้
ระหว่างนำเสนอ	เปิดด้วยภาพรวมที่ชัด นำเสนอด้วยข้อมูลและหลักฐาน ใช้ภาษากระชับ

ระยะ	สิ่งที่ควรทำ
	สบตาผู้ฟัง คุมเวลา และเชื่อมโยงผลกับปรัชญา/เป้าหมายของสถานศึกษา
หลังนำเสนอ	ตอบข้อซักถามอย่างสุภาพและตรงประเด็น รับข้อเสนอแนะเชิงพัฒนา และบันทึกประเด็นไปปรับปรุงงานต่อ
เตรียมรับประเมินภายนอก	จัดระบบร่องรอยหลักฐานเชิงประจักษ์ให้ค้นง่าย เตรียมข้อมูลให้ตรงกับ SAR เตรียมการตรวจเยี่ยมและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง

หลักการสำคัญที่กำกับทั้งการรายงานและการนำเสนอคือ การยึด “ร่องรอยหลักฐานเชิงประจักษ์” (empirical/evidence-based) กล่าวคือ ทุกข้อกล่าวอ้าง เรื่องคุณภาพต้องอ้างอิงข้อมูลและหลักฐานที่เกิดจากการปฏิบัติงานจริงและตรวจสอบได้ มิใช่ความรู้สึกหรือการคาดเดา การเตรียมความพร้อมที่ดี นอกจากช่วยให้การประเมินภายนอกราบรื่นแล้ว ยังช่วยให้สถานศึกษาสะท้อนสภาพจริงของตนเองได้อย่างตรงไปตรงมา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563) ตัวอย่างในชั้นเรียน เช่น เมื่อผู้เรียนนำเสนอโครงงานการประเมินตนเองฉบับย่อ ครูควรฝึกให้ผู้เรียนนำเสนอจุดเด่นพร้อม หลักฐาน และเสนอแผนพัฒนาในจุดที่ยังไม่ถึงเกณฑ์ มากกว่าการกล่าวอ้างลอย ๆ

ข้อควรระวังคือ การนำเสนอเกินจริงหรือเลือกนำเสนอเฉพาะด้านดีจะบั่นทอนความน่าเชื่อถือและขัดกับเจตนารมณ์ของการประกันคุณภาพ การนำเสนอที่ดี ควรมีท่าทีเชิงพัฒนา (developmental) ไม่ใช่เชิงป้องกันตัว (defensive) โดยมองข้อค้นพบทุกอย่าง รวมทั้งจุดที่ต้องปรับปรุง ว่าเป็นโอกาส ในการยกระดับคุณภาพต่อไป

7.7 การพัฒนาวิชาชีพครูอย่างต่อเนื่องสู่วัฒนธรรมคุณภาพ

วัฒนธรรมคุณภาพ (quality culture) หมายถึง ค่านิยมและพฤติกรรมร่วมของคนในองค์กรที่มุ่งพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นวิถีปฏิบัติ ตามปกติ มิใช่กิจกรรมที่ทำเฉพาะช่วงรับการประเมิน การประกันคุณภาพจะยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อพัฒนาจากระบบและเอกสารไปสู่วัฒนธรรมที่ฝังอยู่ในวิถีการ ทำงานของครูทุกคน และกุญแจสำคัญที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมเช่นนี้คือ การพัฒนาวิชาชีพครูอย่างต่อเนื่อง (continuing professional development)

เครื่องมือสำคัญของการพัฒนาวิชาชีพในปัจจุบันคือ ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (Professional Learning Community: PLC) ซึ่งหมายถึง กลุ่มบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปที่มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวิชาการ นวัตกรรม และเทคนิคการสอน ผ่านกระบวนการทำงานอย่าง มืออาชีพ จนเกิดเป็นวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนและความรับผิดชอบร่วมต่อผลการเรียนรู้ของผู้เรียน (ไพผกา ผิวดำ, 2564) แนวคิด PLC ได้รับการ วางรากฐานโดย DuFour และ Eaker

(1998) ที่เสนอว่าโรงเรียนควรเปลี่ยนจากการสอนแบบต่างคนต่างทำ ไปสู่การเรียนรู้ร่วมกันของครูที่ยึดผลการ เรียนรู้ของผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ในบริบทไทย วิจารณ์ พานิช (2555) ได้ขยายแนวคิดนี้สู่การสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21 อย่างกว้างขวาง

อีกฐานคิดหนึ่งที่เกื้อหนุนกันคือ การปฏิบัติสะท้อนคิด (reflective practice) ของ Schön (1983) ซึ่งเสนอว่าครูมืออาชีพไม่ใช่เพียง “ช่างเทคนิค” ที่ทำตามคำสั่งผู้อื่น แต่เป็น “นักปฏิบัติที่ไตร่ตรอง” ที่เรียนรู้จากการสะท้อนคิดทั้งในระหว่างปฏิบัติ (reflection-in-action) และหลังการปฏิบัติ (reflection-on-action) การสะท้อนคิดอย่างเป็นระบบทำให้ครูปรับปรุงการสอนของตนได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นหัวใจเดียวกับขั้น “ตรวจสอบ” และ “ปรับปรุง” ในวงจร PDCA องค์ประกอบของ PLC และการสะท้อนคิดสรุปไว้ในกล่องสรุปที่ 7.7

กล่องสรุปที่ 7.7 PLC และการปฏิบัติสะท้อนคิดในฐานะกลไกสร้างวัฒนธรรมคุณภาพ

องค์ประกอบของ PLC: วิสัยทัศน์ร่วม • การเรียนรู้และทำงานร่วมกัน • การยึดผลการเรียนรู้ของผู้เรียน • การมีกัลยาณมิตรในวิชาชีพและเสริมพลังบวกแก่กัน • การลงมือทำจนเป็นวัฒนธรรม

การสะท้อนคิด (Schön): reflection-in-action (ระหว่างทำ) และ reflection-on-action (หลังทำ)

เครื่องมือเชิงปฏิบัติ: การเปิดชั้นเรียน (open class) การศึกษาบทเรียนร่วมกัน (lesson study) และการเขียนบันทึกสะท้อนคิด (reflective journal)

สิ่งที่หลอมรวมทั้งหมดเข้าด้วยกันคือจิตวิญญาณความเป็นครู ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 258 จ ระบุให้การ ปฏิรูปการศึกษามุ่งพัฒนาผู้เรียนและสร้างครูที่มีจิตวิญญาณของความเป็นครู ครูที่มีจิตวิญญาณย่อมไม่มองการประกันคุณภาพเป็นภาระ แต่มองเป็น เครื่องมือพัฒนาผู้เรียนที่ตนรับผิดชอบ ตัวอย่างรูปธรรมคือ วง PLC ของกลุ่มสาระเดียวกันที่นัดพบเพื่อร่วมออกแบบบทเรียน สังเกตการสอนของกันและกัน และสะท้อนผลเพื่อปรับปรุง ซึ่งเมื่อทำอย่างสม่ำเสมอจะค่อย ๆ ก่อตัวเป็นวัฒนธรรมคุณภาพของโรงเรียน

ข้อควรระวังคือ PLC ต้องไม่กลายเป็นเพียงการประชุมเพื่อสั่งการจากผู้บริหาร หรือกิจกรรมที่ทำพอเป็นพิธีเพื่อให้มีหลักฐาน หากแต่ต้องเป็นพื้นที่ ปลอดภัยที่ครูแลกเปลี่ยนอย่างจริงใจโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เมื่อการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง การสะท้อนคิด และจิตวิญญาณความเป็นครู ทำงานประสานกัน ปรัชญาการศึกษาและการประกันคุณภาพก็จะบรรจบกันอย่างสมบูรณ์ในตัวครูแต่ละคน นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาที่ยั่งยืน อย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของรายวิชานี้

กิจกรรมการเรียนการสอนและใบงาน

บทที่ 7 เป็นบทรวบยอดที่เน้นการลงมือสังเคราะห์และนำเสนอ จึงจัดกิจกรรมแบบเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 (ก่อนเรียน) ทบทวนเชื่อมโยง

ผู้เรียนทบทวนผังมโนทัศน์ของบทที่ 1–13 เป็นรายบุคคล แล้วอภิปรายกลุ่มย่อยว่าแต่ละบทเชื่อมโยงกับ “คุณภาพการศึกษา” อย่างไร เพื่อเตรียมพื้นสู่การสังเคราะห์

ใบงานที่ 7.1 ผังสังเคราะห์บูรณาการทั้งรายวิชา (รายบุคคล/คู่)

ใบงานที่ 14.2 จัดทำและนำเสนอรายงานผลการประกันคุณภาพฉบับย่อ (กลุ่ม)

ให้แต่ละกลุ่มเลือกสถานศึกษากรณีศึกษา (หรือสมมุติ) แล้วร่างรายงานผลการประเมินตนเองฉบับย่อ (mini-SAR) 1 มาตรฐาน ประกอบด้วย ข้อมูลพื้นฐานที่สะท้อนปรัชญา/อัตลักษณ์ การตัดสินระดับคุณภาพพร้อมหลักฐาน และแผนพัฒนา จากนั้นนำเสนอกลุ่มละ 5–7 นาที พร้อมตอบข้อซักถาม ประเมินด้วยรูบริค 12.2 (สอดคล้อง CLO4 และ CLO5)

กิจกรรมที่ 2 (หลังเรียน) บันทึกสะท้อนคิด

ให้ผู้เรียนเขียนบันทึกสะท้อนคิดหัวข้อ “ปรัชญาการสอนของฉันกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษา” ความยาวประมาณ 1 หน้า เพื่อเชื่อมโยง ความเชื่อทางการศึกษาของตนกับแนวปฏิบัติด้านการประกันคุณภาพและการพัฒนาวิชาชีพ ประเมินด้วยแบบประเมิน 12.4 (มิติจิตพิสัย)

สรุปบทเรียน

บทที่ 14 เป็นบทสังเคราะห์ที่ร้อยเรียงสองศาสตร์ของรายวิชา คือ ปรัชญาการศึกษาและการประกันคุณภาพการศึกษา ให้เห็นว่าเป็นเนื้อเดียวกัน ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์ เอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ของสถานศึกษาทำหน้าที่ “นิยามคุณภาพ” ที่มุ่งหวัง ส่วนระบบการประกันคุณภาพภายในแบบวงจร PDCA เป็นกลไกที่แปลงคุณค่าเหล่านั้นให้กลายเป็นการปฏิบัติที่วัดได้ ตรวจสอบได้ และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยมีรากฐานทางคุณวิทยาเป็นตัวกำหนด เกณฑ์คุณภาพ (Harvey & Green, 1993; ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561)

ศาสตร์พระราชา “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข) ให้ฐานคิดของการพัฒนาคุณภาพที่อิงบริบท อิงหลักฐาน และมีภูมิคุ้มกัน จึงนำสู่ความยั่งยืน การจัดทำและนำเสนอรายงานผลการประเมินตนเอง (SAR) เป็นการสื่อสารคุณภาพต่อสาธารณะ บน

ฐานร่องรอยหลักฐานเชิงประจักษ์ และท้ายที่สุด การพัฒนาวิชาชีพครูอย่างต่อเนื่องผ่านชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) การปฏิบัติสะท้อนคิด และจิตวิญญาณความเป็นครู คือกลไกที่หล่อหลอมทุกอย่างให้กลายเป็นวัฒนธรรมคุณภาพ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของรายวิชา

แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียว (10 ข้อ ข้อละ 1 คะแนน)

1. ข้อใดกล่าวถูกต้องที่สุดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของปรัชญาการศึกษากับการประกันคุณภาพ

ก. ทั้งสองแยกขาดจากกัน

ข. ปรัชญานิยามคุณภาพ ส่วนการประกันคุณภาพทำให้คุณภาพเกิดจริงและตรวจสอบได้

ค. การประกันคุณภาพไม่ต้องอิงปรัชญา

ง. ปรัชญาใช้แทนระบบประกันคุณภาพได้

2. การตัดสินว่า “อะไรคือผู้เรียนที่มีคุณภาพ” เป็นคำถามของปรัชญาสาขาใดเป็นหลัก

ก. ญาณวิทยา ข. คุณวิทยา

ค. อภิปรัชญา ง. ตรรกศาสตร์

3. มุมมองคุณภาพแบบ “การเปลี่ยนแปลงยกระดับผู้เรียน” (transformation) สอดคล้องกับปรัชญาใดมากที่สุด

ก. สารัตถนิยม ข. นิรันตรนิยม

ค. พิพัฒนาการนิยม/มนุษยนิยม ง. สัจนิยม

4. ขั้นตอนใดของวงจร PDCA คือการนำผลการประเมินมาตัดสินใจพัฒนาหรือยกระดับคุณภาพ

ก. Plan ข. Do

ค. Check ง. Act

5. หลัก “การมีภูมิคุ้มกันที่ดี” ของเศรษฐกิจพอเพียงเชื่อมโยงกับการประกันคุณภาพในแง่ใด

ก. ความยั่งยืนและความคงทนของระบบคุณภาพ ข. การทำเอกสารให้มาก

ค. การแข่งขันกับโรงเรียนอื่น ง. การลดบทบาทของครู

6. ข้อมูลใดต้องปรากฏในส่วนข้อมูลทั่วไป (2.1) ของ SAR และสะท้อนปรัชญาของสถานศึกษาโดยตรง

ก. ราคาค่าอาหารกลางวัน ข. ปรัชญา วิสัยทัศน์ เอกลักษณ์ และอัตลักษณ์

ค. ยี่ห้อคอมพิวเตอร์ ง. ตารางเวรครู

7. การรายงานและนำเสนอผลการประกันคุณภาพควรยึดสิ่งใดเป็นหลัก

ก. ความรู้สึกของผู้บริหาร ข. ร่องรอยหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ตรวจสอบได้

ค. การคาดการณ์อนาคต ง. การเปรียบเทียบกับปีที่ดีที่สุด

8. ข้อใดเป็นหัวใจของชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC)

ก. การทำงานแยกกันของครูแต่ละคน

ข. วิสัยทัศน์ร่วมและความรับผิดชอบต่อผลการเรียนรู้ของผู้เรียนร่วมกัน

ค. การสั่งการจากผู้บริหาร

ง. การจัดอบรมปีละครั้ง

9. “reflection-on-action” ตามแนวคิดของ Schön หมายถึงข้อใด

ก. การไตร่ตรองหลังการปฏิบัติเพื่อปรับปรุงงาน

ข. การทำตามคู่มืออย่างเคร่งครัด

ค. การท่องจำเนื้อหา

ง. การประเมินโดยบุคคลภายนอกเท่านั้น

10. เป้าหมายสูงสุดของการบูรณาการปรัชญากับการประกันคุณภาพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครูคือข้อใด

ก. ผ่านการประเมินภายนอกครั้งเดียว

ข. มีเอกสารครบ

ค. เกิดวัฒนธรรมคุณภาพและการพัฒนาที่ต่อเนื่องและยั่งยืน

ง. ลดงานของผู้บริหาร

(เฉลยอยู่ท้ายบท)

แบบฝึกหัดท้ายบท/คำถามทบทวน

1. จงอธิบายพร้อมยกตัวอย่างว่า ปรัชญาการศึกษาของสถานศึกษาทำหน้าที่ “นิยามคุณภาพ” อย่างไร และปรากฏในรายงาน SAR ส่วนใด
2. จงเลือกมุมมองคุณภาพ 2 มุมมองตามกรอบของ Harvey และ Green (1993) แล้ววิเคราะห์ว่าสอดคล้องกับปรัชญาการศึกษากลุ่มใด พร้อมเหตุผล
3. จงอธิบายว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข) ช่วยให้ระบบประกันคุณภาพของสถานศึกษามีความยั่งยืนได้อย่างไร
4. จงสรุปโครงสร้างของรายงานผลการประเมินตนเอง (SAR) และอธิบาย 3 คำถามหลักที่ต้องตอบในการประเมินรายมาตรฐาน
5. จงเสนอแนวทางการนำเสนอผลการประกันคุณภาพให้น่าเชื่อถือ โดยอ้างถึงหลักร่องรอยหลักฐานเชิงประจักษ์

6. หากท่านเป็นครูใหม่ ท่านจะใช้ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) และการปฏิบัติสะท้อนคิดเพื่อพัฒนาคุณภาพการสอนของตนอย่างไร

เครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท

บทที่ 7 เป็นบทบูรณาการที่ครอบคลุมผลลัพธ์การเรียนรู้ทั้งห้าข้อ (CLO1–CLO5) และมิติจิตพิสัย จึงใช้เครื่องมือวัดหลากหลายให้สอดคล้องกับ ระดับพฤติกรรม ดังสรุปสัดส่วนการประเมินของบทในตารางที่ 7.6

12.1 องค์ประกอบการประเมินและแบบทดสอบ

องค์ประกอบการประเมินของบท	เครื่องมือ	CLO	สัดส่วน
แบบทดสอบหลังเรียน (10 ข้อ)	แบบทดสอบปรนัย (12.1)	CLO1, CLO2, CLO4	20%
ผังสังเคราะห์บูรณาการ (ใบงาน 14.1)	รูบริค 12.3	CLO1–CLO3, CLO5	30%
การนำเสนอรายงาน/โครงงาน (ใบงาน 14.2)	รูบริค 12.2	CLO4, CLO5	40%
บันทึกสะท้อนคิดและเจตคติ	แบบประเมิน 12.4 (จิตพิสัย)	จิตพิสัย	10%
รวม			100%

แบบทดสอบหลังเรียน 10 ข้อ ข้อละ 1 คะแนน (เต็ม 10) เกณฑ์ผ่านคือได้คะแนนตั้งแต่ 7 คะแนนขึ้นไป (ร้อยละ 70) ใช้วัดความเข้าใจเชิงมโนทัศน์ ตาม CLO1, CLO2 และ CLO4

12.2 รูบริคประเมินการนำเสนอโครงงาน/รายงานผลการประกันคุณภาพ (ใบงาน 7.2)

แบบแยกองค์ประกอบ 5 เกณฑ์ เกณฑ์ละ 3 ระดับ คะแนนเต็ม 15 เกณฑ์ผ่านคือ 11 คะแนนขึ้นไป (ประเมิน CLO4 และ CLO5)

เกณฑ์การประเมิน	ระดับ 3 (ดี)	ระดับ 2 (พอใช้)	ระดับ 1 (ควรปรับปรุง)
1) ความถูกต้อง/ครบถ้วนของโครงสร้างรายงาน	ครบทุกส่วนถูกต้อง	ครบแต่ขาดรายละเอียดบางส่วน	ไม่ครบ/สับสน
2) การใช้หลักฐานเชิงประจักษ์สนับสนุน	มีหลักฐานชัดเจนทุกประเด็น	มีหลักฐานบางประเด็น	แทบไม่มีหลักฐาน
3) การเชื่อมโยงปรัชญา/อัต	เชื่อมโยงชัดเจนสม	เชื่อมโยงได้บางส่วน	ไม่เชื่อมโยง

เกณฑ์การประเมิน	ระดับ 3 (ดี)	ระดับ 2 (พอใช้)	ระดับ 1 (ควรปรับปรุง)
ลักษณ์กับผลคุณภาพ	เหตุผล		
4) คุณภาพสื่อและการลำดับการนำเสนอ	สื่อชัดเจน ลำดับดี	พอใช้ มีสะดุดบ้าง	สับสน อ่านยาก
5) เทคนิคการนำเสนอและการตอบข้อซักถาม	มั่นใจ ตอบตรงประเด็น	ตอบได้บางส่วน	ตอบไม่ตรง/ไม่ได้

12.3 รูบริคประเมินชิ้นงานผังสังเคราะห์บูรณาการ (ใบงาน 7.1)

แบบแยกองค์ประกอบ 4 เกณฑ์ เกณฑ์ละ 3 ระดับ คะแนนเต็ม 12 เกณฑ์ผ่านคือ 8 คะแนนขึ้นไป (ประเมิน CLO1–CLO3 และ CLO5)

เกณฑ์การประเมิน	ระดับ 3 (ดี)	ระดับ 2 (พอใช้)	ระดับ 1 (ควรปรับปรุง)
1) ความครบถ้วนขององค์ความรู้ทั้งรายวิชา	ครอบคลุมบท 1–13	ครอบคลุมบางส่วน	ขาดหายมาก
2) ความถูกต้องของการเชื่อมโยงปรัชญา–คุณภาพ	เชื่อมโยงถูกต้องชัดเจน	เชื่อมโยงได้บางส่วน	เชื่อมโยงผิด/ไม่มี
3) การจัดระบบและความคิดสร้างสรรค์ของผัง	เป็นระบบ สร้างสรรค์	เป็นระบบพอใช้	สับสน ไม่เป็นระบบ
4) การประยุกต์สู่การปฏิบัติในวิชาชีพครู	ประยุกต์เป็นรูปธรรม	ประยุกต์กว้าง ๆ	ไม่ระบุการประยุกต์

12.4 แบบประเมินการสะท้อนคิดและเจตคติต่อการพัฒนาวิชาชีพ (จิตพิสัย)

ครูสังเกตและประเมินจากบันทึกสะท้อนคิดและการมีส่วนร่วม 5 พฤติกรรม ระดับ 3 = มาก 2 = ปานกลาง 1 = น้อย คะแนนเต็ม 15 เกณฑ์ผ่านคือ 11 คะแนนขึ้นไป

พฤติกรรมบ่งชี้ (จิตพิสัย)	3	2	1
1) เห็นคุณค่าของการบูรณาการปรัชญากับการประกันคุณภาพ			
2) มีเจตคติที่ดีต่อการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง			
3) สะท้อนคิดการเรียนรู้ของตนอย่างมีเหตุผลและตรงไปตรงมา			
4) มุ่งมั่นจะนำ PLC/การสะท้อนคิดไปใช้ในวิชาชีพ			

5) แสดงออกถึงจิตวิญญาณความเป็นครู			

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน 1) ข 2) ค 3) ข 4) ก 5) ข 6) ก 7) ข 8) ข 9) ข 10) ค

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน 1) ข 2) ข 3) ค 4) ง 5) ก 6) ข 7) ข 8) ข 9) ก 10) ค

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการ. (2561). กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561. ราชกิจจานุเบกษา, 135(11 ก), 3–5.

นพพร สุเส็น. (2562). การจัดการศึกษาบนพื้นฐานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาโรงเรียนศรีแสงธรรม. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 12(1), 228–240.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2561). ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไพผกา ผิวดำ. (2564). ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพสู่ความสำเร็จของสถานศึกษา. วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย, 3(1), 11–18.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560, 6 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา, 134(40 ก), 1–90.

วิจารณ์ พานิช. (2555). วิถีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21 (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ตถาตา พับลิเคชั่น.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563). แนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษาตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2561). มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561. กรุงเทพฯ.

สำนักทดสอบทางการศึกษา. (2563). คู่มือการจัดทำรายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

ภาษาอังกฤษ

Biggs, J., & Tang, C. (2011). Teaching for quality learning at university (4th ed.). Open University Press.

DuFour, R., & Eaker, R. (1998). Professional learning communities at work: Best practices for enhancing student achievement. National Educational Service.

Harvey, L., & Green, D. (1993). Defining quality. Assessment & Evaluation in Higher Education, 18(1), 9–34.

Mongsawad, P. (2010). The philosophy of the sufficiency economy: A contribution to the theory of development. Asia-Pacific Development Journal, 17(1), 123–143.

Schön, D. A. (1983). The reflective practitioner: How professionals think in action. Basic Books.

UNESCO. (2017). Education for sustainable development goals: Learning objectives. UNESCO.

บทที่ 8

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและแนวคิดทางการศึกษา

(Introduction to Philosophy and Educational Thought)

แผนการสอนประจำบท

รายการ	รายละเอียด
1. หัวข้อสาระการเรียนรู้	8.1 ความหมายของปรัชญา 8.2 บ่อเกิดและธรรมชาติของปรัชญา 8.3 ขอบข่ายและสาขาของปรัชญา 8.4 ความหมายและความสำคัญของปรัชญาการศึกษา 8.5 ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษา 8.6 ปรัชญาการศึกษาสากล 8.7 ปรัชญาการศึกษากับวิชาชีพครูและการประกันคุณภาพ
2. ความคิดรวบยอด	ปรัชญาคือการคิดอย่างมีเหตุผลเพื่อแสวงหาความจริง ความรู้ และคุณค่า เมื่อนำมากำหนดทิศทางการศึกษาจึงเกิด “ปรัชญาการศึกษา” ที่เป็นทั้งรากฐานและเข็มทิศของการจัดการเรียนรู้ การพัฒนาวิชาชีพครู และการประกันคุณภาพการศึกษา
3. จุดประสงค์การเรียนรู้	อธิบายความหมาย ความสำคัญ ขอบข่ายของปรัชญา ความสัมพันธ์ของปรัชญากับการศึกษา ภาพรวมปรัชญาการศึกษาสากล และบทบาทต่อวิชาชีพครูและการประกันคุณภาพได้ (สอดคล้องกับ CLO 1)
4. เนื้อหาวิชา	ความหมาย/บ่อเกิด/ขอบข่ายของปรัชญา · ความหมายและความสัมพันธ์ของปรัชญาการศึกษา · ปรัชญาการศึกษาสากล 5+1 กลุ่ม · ปรัชญากับวิชาชีพครูและการประกันคุณภาพ
5. กิจกรรมการเรียนการสอน	บรรยายเชิงโต้ตอบ · Think-Pair-Share · กรณีศึกษา “โรงเรียนชาวนา” · ใบงานที่ 7.1 จำแนกสาขา/สำนักปรัชญา · สะท้อนคิด “โรงเรียนในฝัน”
6. สื่อการเรียนการสอน	เอกสารประกอบการสอนบทที่ 8 · สไลด์ · วีดิทัศน์/สื่อออนไลน์ · ใบงานที่ 8.1 · Google Classroom
7. การวัดและประเมินผล	แบบทดสอบก่อน - หลังเรียน · ใบงานที่ 8.1 พร้อมรูบริค · การสังเกตการมีส่วนร่วม · แบบฝึกหัดท้ายบท

ความคิดรวบยอด (สาระสำคัญ)

ปรัชญา (Philosophy) เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการคิดอย่างมีเหตุผลและเป็นระบบ เพื่อแสวงหาคำตอบต่อคำถามพื้นฐานสามประการ คือ ความจริงคืออะไร (อภิปรัชญา) มนุษย์รู้ความจริงได้อย่างไร (ญาณวิทยา) และอะไรคือสิ่งดีงามที่พึงยึดถือ (คุณวิทยา) เมื่อนำหลักคิดทางปรัชญามาพิจารณาเรื่องการศึกษาว่ามนุษย์ควรได้รับการพัฒนาไปสู่เป้าหมายใดและด้วยวิธีใด ก็เกิดเป็น “ปรัชญาการศึกษา” ซึ่งทำหน้าที่เป็นทั้งรากฐานและ “เข็มทิศ” กำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหา วิธีการจัดการเรียนรู้ และเกณฑ์การประเมิน ปรัชญาการศึกษาสากลแต่ละกลุ่ม (ตั้งแต่กลุ่มอนุรักษ์นิยมที่เน้นเนื้อหาและเหตุผลไปจนถึงกลุ่มเสรีนิยมที่เน้นประสบการณ์และการแก้ปัญหา) ล้วนมีจุดเด่นและข้อจำกัดต่างกัน ครูจึงต้องเข้าใจและเลือกใช้อย่างเหมาะสมกับบริบท ฐานคิดทางปรัชญาที่ชัดเจนช่วยให้ครูออกแบบการเรียนรู้และการประกันคุณภาพการศึกษาให้สอดคล้องกัน (Constructive Alignment) และมุ่งสู่ผลลัพธ์การพัฒนาผู้เรียนอย่างแท้จริง

จุดประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

1) อธิบายความหมายของปรัชญาตามรากศัพท์ภาษากรีกและภาษาไทยได้ (CLO 1)
2) อธิบายบ่อเกิดและธรรมชาติของปรัชญาได้ (CLO 1)
3) จำแนกขอบข่ายและสาขาของปรัชญา (อภิปรัชญา ญาณวิทยา คุณวิทยา) และเชื่อมโยงสู่องค์ประกอบของการศึกษาได้ (CLO 1)
4) อธิบายความหมาย ความสำคัญ และความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษาได้ (CLO 1)
5) จำแนกจุดเน้นของปรัชญาการศึกษาสากล 5+1 กลุ่มในเบื้องต้นได้ (CLO 1; ปูพื้นสู่ CLO 2)
6) อธิบายบทบาทของปรัชญาการศึกษาต่อวิชาชีพครู จิตวิญญาณความเป็นครู และการประกันคุณภาพการศึกษาได้ (CLO 1)

คำสำคัญ

ปรัชญา (Philosophy) ปรัชญาการศึกษา (Philosophy of Education) อภิปรัชญา (Metaphysics) ญาณวิทยา (Epistemology) คุณวิทยา (Axiology) จริยศาสตร์ (Ethics) ·สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) สารัตถนิยม (Essentialism) นิรันตรนิยม (Perennialism) พิพัฒนาการนิยม (Progressivism) ปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) อัตถิภาวนิยม (Existentialism) ปรัชญาแบบผสมผสาน (Eclecticism) การศึกษาอิงผลลัพธ์ (Outcome-Based

Education) ความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง (Constructive Alignment) จิตวิญญาณความเป็นครู ศาสตร์พระราชา หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (12 ข้อ) ก่อนเริ่มเรียน เพื่อตรวจสอบความรู้เดิม

1. คำว่า “Philosophy” มีรากศัพท์มาจากภาษาใด

   ก. ละติน ข. กรีก ค. สันสกฤต ง. บาลี

2. “Philosophia” แปลตามรากศัพท์ว่าอย่างไร

   ก. ความรักในปรีชาญาณ ข. ความรู้สูงสุด

   ค. ความเชื่อศรัทธา ง. ความจริงแท้

3. ผู้บัญญัติศัพท์ “ปรัชญา” ในภาษาไทยคือผู้ใด

   ก. พระยาอนุมานราชธน ข. กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

   ค. สาโรช บัวศรี ง. ไพฑูรย์ สินลารัตน์

4. สาขาของปรัชญาที่ศึกษาว่า “ความจริงคืออะไร” คือข้อใด

   ก. ญาณวิทยา ข. จริยศาสตร์ ค. อภิปรัชญา ง. สุนทรียศาสตร์

5. ญาณวิทยา (Epistemology) ศึกษาเรื่องใดเป็นหลัก

   ก. ที่มาและธรรมชาติของความรู้ ข. เกณฑ์ความดี

   ค. ความงาม ง. ความมีอยู่ของสรรพสิ่ง

6. จริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์รวมอยู่ในสาขาใด

   ก. อภิปรัชญา ข. ญาณวิทยา ค. คุณวิทยา ง. ตรรกศาสตร์

7. ข้อใดอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษาได้ถูกต้อง

   ก. ปรัชญาคือการปฏิบัติ การศึกษาคือแนวคิด

   ข. ปรัชญาเป็นแนวคิด การศึกษาเป็นการนำไปปฏิบัติ

   ค. ทั้งสองไม่เกี่ยวข้องกัน

   ง. การศึกษาเกิดก่อนปรัชญาเสมอ

8. “ปรัชญาการศึกษา” หมายถึงข้อใด

   ก. การนำหลักคิดทางปรัชญามากำหนดทิศทางการจัดการศึกษา

   ข. วิชาประวัติการศึกษา

   ค. ระเบียบการวัดผล

   ง. กฎหมายการศึกษา

9. ประโยชน์สำคัญของปรัชญาการศึกษาต่อครูคือข้อใด

ก. ช่วยกำหนดจุดมุ่งหมายและแนวทางการจัดการเรียนรู้

ข. ช่วยลดภาระงานเอกสาร

ค. ช่วยเพิ่มเงินเดือน

ง. ช่วยจัดตารางสอน

10. นักปรัชญาผู้ได้ชื่อว่า “บิดาแห่งปรัชญาตะวันตก” คือผู้ใด

ก. เพลโต ข. อริสโตเติล ค. โสกราตีส ง. ทาเลส

11. ปรัชญาการศึกษากลุ่มใดเน้น “เนื้อหาสาระและการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม”

ก. พิพัฒนาการนิยม ข. สารัตถนิยม ค. อัตถิภาวนิยม ง. ปฏิรูปนิยม

12. ปรัชญาใดเชื่อว่า “การศึกษาคือชีวิต” และเน้นการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ

ก. พิพัฒนาการนิยม ข. นิรันตรนิยม ค. สารัตถนิยม ง. สุนทรียศาสตร์

(เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนอยู่ท้ายบท)

บทที่ 8
ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและแนวคิดทางการศึกษา

8.1 ความหมายของปรัชญา

การทำความเข้าใจ “ปรัชญาการศึกษา” จำเป็นต้องเริ่มจากการเข้าใจความหมายของ “ปรัชญา” เสียก่อน เพราะปรัชญาการศึกษาเป็นการนำหลักคิดทางปรัชญามาประยุกต์ใช้กับการศึกษา คำว่าปรัชญาในภาษาอังกฤษคือ Philosophy ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษากรีกว่า Philosophia ประกอบด้วยคำสองคำ คือ Philia (ฟีเลีย) แปลว่า “ความรัก” และ Sophia (โซเฟีย) แปลว่า “ปรีชาญาณ” หรือความปราดเปรื่อง เมื่อรวมกันจึงหมายถึง “ความรักในปรีชาญาณ” (love of wisdom) นักปราชญ์กรีกโบราณอย่างพีทาโกรัส (Pythagoras) ปฏิเสธที่จะเรียกตนเองว่าเป็นผู้รู้ แต่ขอเรียกตนว่าเป็นเพียง “ผู้รักในปัญญา” (philosopher) เพราะเห็นว่าปัญญาที่แท้จริงเป็นของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มนุษย์เป็นได้เพียงผู้ใฝ่หา ความหมายนี้จึงสะท้อนทั้งความถ่อมตนและความกระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้อย่างไม่สิ้นสุด (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

สำหรับภาษาไทย พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติคำว่า “ปรัชญา” ขึ้นใช้แทนคำว่า Philosophy โดยทรงใช้รากศัพท์ภาษาสันสกฤต คือ ปร แปลว่า สูงสุด หรือประเสริฐ และ ชญา แปลว่า รู้ เมื่อรวมกันเป็น “ปรัชญา” จึงหมายถึง “ความรอบรู้อันประเสริฐ” หรือ “ความรู้ชั้นสูงที่ผ่านการพิจารณาจนถ่องแท้” (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560) จะเห็นได้ว่าความหมายตามรากศัพท์ของไทยเน้น “ผลลัพธ์” คือความรู้อันประเสริฐ ขณะที่ความหมายของกรีกเน้น “กระบวนการ” คือความรักและการแสวงหาปัญญา ความต่างเล็กน้อยนี้ช่วยให้เข้าใจว่าปรัชญาเป็นทั้งกระบวนการคิดและองค์ความรู้ที่ได้จากการคิดนั้น

ในเชิงวิชาการ มีผู้ให้ความหมายของปรัชญาไว้หลากหลาย แต่อาจประมวลได้ว่า ปรัชญาคือการคิดอย่างมีเหตุผล เป็นระบบ และลึกซึ้งเกี่ยวกับชีวิต โลก และประสบการณ์ของมนุษย์ เพื่อแสวงหาความจริงและประมวลเป็นแนวคิดสำหรับใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561) นักปรัชญาแบ่งความหมายของปรัชญาออกเป็นสองระดับ คือ ความหมายอย่างกว้าง ซึ่งหมายถึงทัศนะหรือความเชื่อพื้นฐานต่อโลกและชีวิต (โลกทัศน์และชีวทัศน์) ที่ทุกคนมีได้ และความหมายอย่างแคบ ซึ่งหมายถึงศาสตร์เฉพาะที่ศึกษาปัญหาพื้นฐานอย่างเป็นระบบ เมื่อเรียนปรัชญามากขึ้นจะพบว่าคำถามสำคัญของปรัชญารวมศูนย์อยู่ที่สามเรื่องหลัก คือ ความจริงคืออะไร (อภิปรัชญา) มนุษย์รู้ความจริงได้อย่างไร (ญาณวิทยา) และอะไรคือสิ่งดีงามที่พึงยึดถือ (คุณวิทยา)

อนึ่ง ปรัชญาตะวันตกกับปรัชญาตะวันออกมีจุดเน้นต่างกัน ปรัชญาตะวันตกมักเน้นการวิเคราะห์ด้วยเหตุผลและการโต้แย้งเพื่อเข้าถึงความจริงเชิงทฤษฎี ส่วนปรัชญาตะวันออก เช่น พุทธปรัชญา เน้นการบูรณาการความรู้เข้ากับการดำเนินชีวิตเพื่อความหลุดพ้นและความสุขที่แท้จริง ทั้งสองแนวทางล้วนมีคุณค่าและนำมาเสริมการจัดการศึกษาได้ ในทางการศึกษา ปรัชญาเปรียบได้กับ “เข็มทิศ” (compass) ที่ช่วยกำหนดทิศทางและเป้าหมายของการจัดการเรียนรู้ ตัวอย่างเช่น เมื่อครูตั้งคำถามว่า “เหตุใดจึงต้องสอนเรื่องนี้” “ผู้เรียนที่พึงประสงค์ควรมีลักษณะอย่างไร” หรือ “ความรู้ที่แท้จริงวัดได้อย่างไร” คำถามเหล่านี้ล้วนเป็นการคิดเชิงปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังการออกแบบหลักสูตรและการประเมินผล หากครูขาดฐานคิดทางปรัชญา การจัดการศึกษาก็อาจกลายเป็นการทำตามกระแสโดยปราศจากเป้าหมายที่ชัดเจนและยั่งยืน

นิยามสรุป

ปรัชญา (Philosophy) = การคิดอย่างมีเหตุผลและเป็นระบบเพื่อแสวงหาความจริง ความรู้ และคุณค่า แล้วประมวลเป็นแนวคิดเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

รากศัพท์ กรีก Philia (รัก) + Sophia (ปรีชาญาณ) = ความรักในปรีชาญาณ · สันสกฤต ปฺร (ประเสริฐ) + ชฺญา (รู้) = ความรู้อันประเสริฐ

นอกจากความหมายตามรากศัพท์แล้ว นักการศึกษายังขยายความว่าปรัชญามีบทบาทต่อมนุษย์อย่างน้อยสามประการ ประการแรก เป็นโลกทัศน์และชีวทัศน์ (worldview) ที่ช่วยให้มองโลกและชีวิตอย่างมีระบบ ประการที่สอง เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการตัดสินใจเชิงคุณค่า และประการที่สาม เป็นเครื่องมือในการวิพากษ์และตรวจสอบความเชื่อของตนเองอย่างมีเหตุผล (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561) ในบริบทของวิชาชีพครู ความเข้าใจบทบาททั้งสามนี้มีความหมายมาก เพราะครูแต่ละคนล้วนมี “ปรัชญาส่วนตน” เกี่ยวกับการศึกษาอยู่แล้วไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ เช่น ความเชื่อว่าผู้เรียนเรียนรู้ได้ดีที่สุดด้วยวิธีใด หรือเป้าหมายแท้จริงของการสอนคืออะไร ปรัชญาส่วนตนเหล่านี้ส่งผลต่อการตัดสินใจในห้องเรียนทุกวัน ตั้งแต่การเลือกกิจกรรม การตั้งคำถาม ไปจนถึงการให้คะแนน การศึกษาปรัชญาอย่างเป็นระบบจึงช่วยให้ครู “รู้เท่าทัน” ปรัชญาส่วนตนของตนเอง สามารถปรับให้สอดคล้องกับเป้าหมายของหลักสูตรและความต้องการของผู้เรียน และอธิบายเหตุผลเบื้องหลังการสอนของตนได้อย่างมั่นใจ ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของครูมืออาชีพ

8.2 บ่อเกิดและธรรมชาติของปรัชญา

ปรัชญาของทุกชนชาติมีบ่อเกิดร่วมกันมาจาก “ความพิศวงและความอยากรู้” (wonder) ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติและชีวิต อริสโตเติล (Aristotle) เคยกล่าวว่ามนุษย์เริ่มปรัชญาเพราะความพิศวงในปรากฏการณ์รอบตัว ตั้งแต่เรื่องใกล้ตัวไปจนถึงการกำเนิดของจักรวาล ภวิศา พงษ์เล็ก (2560)

อธิบายว่าความคิดทางปรัชญาเกิดจากสองทิศทางหลัก ทิศทางแรกคือการมองจากชีวิตออกไปสู่ธรรมชาติ เป็นความสงสัยว่าชีวิตเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไปอย่างไร เหตุใดจึงต้องเกิด แก่ เจ็บ และตาย ทิศทางที่สองคือการมองจากธรรมชาติเข้ามาสู่ชีวิต เป็นความสงสัยว่าสรรพสิ่งและธรรมชาติเกิดขึ้นและเป็นไปอย่างไร มีสิ่งใดเป็นผู้กำหนด และมนุษย์เกี่ยวข้องกับธรรมชาติอย่างไร ความอยากรู้นี้ผลักดันให้มนุษย์แสวงหาคำตอบอย่างมีเหตุผลจนพัฒนาเป็นองค์ความรู้ทางปรัชญาที่เป็นระบบ

เมื่อพิจารณาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ จะเห็นว่าในยุคแรกมนุษย์อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติด้วยเทพปกรณัมและความเชื่อเหนือธรรมชาติ จนกระทั่งราว 600 ปีก่อนคริสต์ศักราช นักปรัชญากรีกอย่างทาเลส (Thales) ซึ่งได้รับยกย่องเป็น “บิดาแห่งปรัชญาตะวันตก” เริ่มเสนอว่าโลกมีกฎเกณฑ์ของตนเองที่อธิบายได้ด้วยเหตุผล มิใช่การดลบันดาลของเทพเจ้า การเปลี่ยนวิธีคิดจากการอ้างอำนาจเหนือธรรมชาติมาสู่การใช้เหตุผลนี้ ถือเป็นจุดกำเนิดของการคิดเชิงปรัชญาและวิทยาศาสตร์ (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560) บ่อเกิดของปรัชญาจึงสัมพันธ์กับธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ที่เป็นสัตว์ซึ่งใฝ่รู้และต้องการเข้าใจความหมายของการมีอยู่ของตน

ธรรมชาติหรือลักษณะเฉพาะของปรัชญาที่ทำให้แตกต่างจากศาสตร์อื่นมีหลายประการ ประการแรก ปรัชญาใช้เหตุผลและการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) เป็นเครื่องมือสำคัญ มิใช่การเชื่อตามอารมณ์หรือศรัทธาเพียงอย่างเดียว ประการที่สอง ปรัชญาตั้งคำถามต่อสิ่งที่พื้นฐานและกว้างขวางที่สุด เช่น ความจริง ความดี ความงาม และความหมายของชีวิต ประการที่สาม ปรัชญามุ่งหาคำตอบที่เป็นสากลและเป็นองค์รวม โดยเชื่อมโยงความรู้หลายด้านเข้าด้วยกันอย่างมีระบบ ประการที่สี่ ปรัชญาเป็นกระบวนการที่ไม่ยุติ คำตอบทางปรัชญามักนำไปสู่คำถามใหม่ ทำให้ปรัชญาเป็นพลวัตและพัฒนาต่อเนื่อง (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561) วิธีการสำคัญทางปรัชญา ได้แก่ การวิเคราะห์ (analysis) เพื่อแยกแยะมโนทัศน์ การสังเคราะห์ (synthesis) เพื่อเชื่อมโยงเป็นภาพรวม และวิภาษวิธี (dialectic) คือการถกเถียงด้วยเหตุผลเพื่อกลั่นกรองความจริง ดังที่โสกราตีสใช้การตั้งคำถามต่อเนื่องเพื่อนำผู้สนทนาไปสู่ความเข้าใจที่ลึกซึ้งขึ้น

ความเข้าใจในธรรมชาติของปรัชญามีประโยชน์โดยตรงต่อวิชาชีพครู เพราะการสอนที่ดีไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดเนื้อหา แต่คือการฝึกให้ผู้เรียนตั้งคำถาม คิดอย่างมีเหตุผล และเชื่อมโยงความรู้กับชีวิต ตัวอย่างเช่น ครูที่เข้าใจธรรมชาติของปรัชญาอาจเปิดบทเรียนด้วยคำถามชวนพิศวง เช่น “ถ้าไม่มีการวัดผล เราจะรู้ได้อย่างไรว่าการเรียนรู้เกิดขึ้น” แล้วให้ผู้เรียนถกเถียงด้วยเหตุผลก่อนสรุปร่วมกัน วิธีนี้สอดคล้องกับการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) และช่วยพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูงตามที่มาตรฐานวิชาชีพครูยุคใหม่ต้องการ

วิธีการแสวงหาความรู้ทางปรัชญาที่มีอิทธิพลต่อการศึกษามากที่สุดวิธีหนึ่งคือ วิธีการแบบโสกราตีส (Socratic method) หรือวิภาษวิธี ซึ่งใช้การตั้งคำถามอย่างต่อเนื่องเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนตรวจสอบความเชื่อของตนเอง ค้นพบข้อขัดแย้ง และพัฒนาความเข้าใจที่ลึกซึ้งขึ้นด้วยตนเอง แทนที่จะรับคำตอบสำเร็จรูปจากครู (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560) ตัวอย่างในห้องเรียนไทย เช่น เมื่อสอนเรื่องความซื่อสัตย์ ครูอาจไม่บอกนิยามทันที แต่ตั้งคำถามว่า “การไม่บอกความจริงเพื่อรักษาน้ำใจผู้อื่นถือเป็นการโกหกหรือไม่” แล้วให้ผู้เรียนถกเถียงด้วยเหตุผลจนได้ข้อสรุปร่วมกัน วิธีนี้ฝึกทั้งทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และการรับฟังความเห็นต่าง ซึ่งเป็นสมรรถนะสำคัญในศตวรรษที่ 21 จะเห็นได้ว่าธรรมชาติของปรัชญาที่เน้นการตั้งคำถามและการใช้เหตุผลนั้นสามารถแปลงเป็นเทคนิคการสอนที่เป็นรูปธรรมได้ ครูที่เข้าใจวิธีการทางปรัชญาจึงมีเครื่องมือในการออกแบบการเรียนรู้ที่พัฒนาความคิดของผู้เรียนได้อย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดเนื้อหาให้จดจำ

8.3 ขอบข่ายและสาขาของปรัชญา

ปรัชญามีขอบข่ายกว้างขวาง ครอบคลุมปัญหาพื้นฐานของมนุษย์หลายด้าน โดยทั่วไปนักปรัชญาแบ่งปรัชญาออกเป็นสองประเภทใหญ่ ประเภทแรกคือปรัชญาบริสุทธิ์ (pure philosophy) ซึ่งศึกษาปัญหาของปรัชญาโดยตรงและเป็นเรื่องของปรัชญาโดยเฉพาะ ประเภทที่สองคือปรัชญาประยุกต์ (applied philosophy) ซึ่งนำหลักปรัชญาบริสุทธิ์ไปผสานกับเนื้อหาของศาสตร์อื่น จนเกิดเป็นปรัชญาเฉพาะเรื่อง เช่น ปรัชญาการศึกษา ปรัชญาการเมือง ปรัชญาวิทยาศาสตร์ และปรัชญาศาสนา (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560) ปรัชญาการศึกษาที่เป็นแกนของรายวิชานี้จึงจัดอยู่ในกลุ่มปรัชญาประยุกต์ คำถามพื้นฐานของปรัชญาบริสุทธิ์สามารถจัดเป็นสาขาหลักได้สามสาขา พร้อมด้วยตรรกศาสตร์ในฐานะเครื่องมือ ดังนี้

1) อภิปรัชญา (Metaphysics) เป็นสาขาที่ว่าด้วยความจริงหรือความเป็นจริงสูงสุดของสรรพสิ่ง ตอบคำถามว่า “อะไรคือสิ่งที่มีอยู่จริง” มีสาขาย่อยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ภววิทยา (Ontology) ว่าด้วยธรรมชาติของความมีอยู่ และจักรวาลวิทยา (Cosmology) ว่าด้วยกำเนิดและระเบียบของจักรวาล คำตอบทางอภิปรัชญามีหลายแนว เช่น จิตนิยม (Idealism) ที่เชื่อว่าความจริงสูงสุดเป็นเรื่องของจิตหรืออุดมการณ์ และสสารนิยม (Materialism) ที่เชื่อว่าความจริงคือสสารและสิ่งที่สัมผัสได้ ความเชื่อทางอภิปรัชญาส่งผลต่อการกำหนด “สาระหรือเนื้อหา” ที่ควรบรรจุไว้ในหลักสูตร เช่น หลักสูตรที่เชื่อในความจริงสากลที่คงทนจะเน้นวิชาแกนและความรู้คลาสสิก (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561)

2) ญาณวิทยา (Epistemology) หรือทฤษฎีความรู้ ว่าด้วยที่มา แหล่งเกิด ธรรมชาติ ขอบเขต และความถูกต้องของความรู้ ตอบคำถามว่า “มนุษย์รู้ความจริงได้อย่างไร และจะรู้ได้

อย่างไรว่าสิ่งที่รู้นั้นเป็นความจริง” แนวคิดสำคัญในญาณวิทยา ได้แก่ เหตุผลนิยม (Rationalism) ที่เชื่อว่าความรู้ที่แท้จริงได้มาจากเหตุผล ประสบการณ์นิยม (Empiricism) ที่เชื่อว่าความรู้ได้มาจากประสบการณ์และการรับรู้ทางประสาทสัมผัส และแนวที่เชื่อในการหยั่งรู้ภายใน ความเชื่อทางญาณวิทยาส่งผลโดยตรงต่อการเลือก “วิธีสอน” และการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ เช่น ครูที่เชื่อในประสบการณ์นิยมจะเน้นการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติและการทดลอง มากกว่าการบรรยายให้จดจำ

3) คุณวิทยา (Axiology) ว่าด้วยคุณค่า ตอบคำถามว่า “อะไรคือสิ่งดีงามที่พึงยึดถือและพึงปฏิบัติ” แบ่งออกเป็นสองสาขาย่อย ได้แก่ จริยศาสตร์ (Ethics) ว่าด้วยความดี ความถูกต้อง และเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติ และสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ว่าด้วยความงามและการรับรู้คุณค่าทางศิลปะ นอกจากสามสาขานี้ ยังมีตรรกศาสตร์ (Logic) ซึ่งเป็นศาสตร์ว่าด้วยกฎเกณฑ์การให้เหตุผลที่ถูกต้อง ทั้งการให้เหตุผลแบบนิรนัย (deductive) และอุปนัย (inductive) ตรรกศาสตร์เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้การคิดเชิงปรัชญารัดกุมและเชื่อถือได้ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561) ความสัมพันธ์ของสาขาปรัชญากับการศึกษาและการประกันคุณภาพสรุปได้ดังตารางที่ 8.1

สาขาของปรัชญา	คำถามพื้นฐาน	อิทธิพลต่อการศึกษาและการประกันคุณภาพ
อภิปรัชญา (Metaphysics)	ความจริง/ความเป็นจริงคืออะไร	กำหนด “สาระ/เนื้อหา” ที่ควรบรรจุไว้ในหลักสูตร (Content Focus)
ญาณวิทยา (Epistemology)	มนุษย์รู้และได้ความรู้อย่างไร	กำหนด “วิธีสอน” และกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process)
คุณวิทยา (Axiology) จริยศาสตร์ + สุนทรียศาสตร์	อะไรดี - งาม และพึงยึดถืออย่างไร	กำหนดจุดมุ่งหมายด้านคุณธรรม - สุนทรียภาพ และเป็นรากของตัวบ่งชี้/การประเมินตามสภาพจริง

ตารางที่ 8.1 สาขาของปรัชญากับการเชื่อมโยงสู่การศึกษาและการประกันคุณภาพ

ข้อสังเกตเชิงลึก ในบรรดาสามสาขา คุณวิทยา (Axiology) นับเป็นรากฐานสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษาโดยตรง เพราะการประกันคุณภาพเริ่มต้นจากการตอบคำถามว่า “เราต้องการให้ผู้เรียนเป็นคนเช่นใด” และ “อะไรคือคุณค่าที่การศึกษาพึงสร้าง” เมื่อสังคมกำหนดคุณค่าที่พึงประสงค์ทางจริยศาสตร์ (เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ) และทางสุนทรียศาสตร์ (เช่น ความคิดสร้างสรรค์ในผลงาน) คุณค่าเหล่านั้นจึงถูกแปลงเป็นมาตรฐานและตัวบ่งชี้คุณภาพ และนำไปสู่การออกแบบเครื่องมือประเมินตามสภาพจริง (authentic assessment) ที่วัดคุณค่าดังกล่าว

อย่างแท้จริง (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561) ตัวอย่างเช่น หากโรงเรียนยึดคุณค่าเรื่องความเป็นพลเมืองที่ดี ตัวบ่งชี้คุณภาพและภาระงานประเมินก็ควรสะท้อนพฤติกรรมความเป็นพลเมือง ไม่ใช่วัดเพียงความรู้ในตำราเท่านั้น

เพื่อให้เห็นการเชื่อมโยงของทั้งสามสาขาอย่างเป็นรูปธรรม ขอยกตัวอย่างวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนไทย ในมิติของอภิปรัชญา ครูและผู้พัฒนาหลักสูตรต้องตัดสินใจว่า “ความจริง” ที่สำคัญและควรบรรจุไว้คืออะไร เช่น ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติ ระบอบประชาธิปไตย หรือปัญหาสังคมร่วมสมัย ในมิติของญาณวิทยา ครูต้องเลือกว่าผู้เรียนควร “รู้” สิ่งเหล่านั้นด้วยวิธีใด ระหว่างการท่องจำข้อเท็จจริงกับการสืบสอบจากหลักฐานและการอภิปราย และในมิติของคุณวิทยา ครูต้องกำหนดว่าเป้าหมายปลายทางคือการสร้าง “พลเมืองที่ดี” ที่มีคุณค่าเช่นใด เช่น ความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและการเคารพความแตกต่าง (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561) จะเห็นได้ว่าการตัดสินใจในสามมิตินี้เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบและส่งผลโดยตรงต่อรูปแบบการประเมิน หากเป้าหมายคือพลเมืองที่คิดวิเคราะห์ การวัดผลก็ต้องไม่จำกัดอยู่ที่ข้อสอบความจำ แต่ต้องรวมถึงการประเมินการอภิปราย โครงงาน และพฤติกรรมจริง ตัวอย่างนี้สะท้อนว่าปรัชญาเป็นรากฐานที่กำหนดทั้งเนื้อหา วิธีสอน และการประกันคุณภาพไปพร้อมกัน

8.4 ความหมายและความสำคัญของปรัชญาการศึกษา

เมื่อนำหลักคิดและวิธีคิดทางปรัชญามาใช้พิจารณาเรื่องการศึกษา ก็จะเกิดเป็น “ปรัชญาการศึกษา” (Philosophy of Education) ซึ่งหมายถึงการใช้ปรัชญาเป็นฐานในการกำหนดความมุ่งหมาย เนื้อหา และวิธีการของการศึกษาอย่างมีเหตุผลและเป็นระบบ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561) Noddings (2018) อธิบายว่าปรัชญาการศึกษาเป็นการศึกษาเชิงปรัชญาที่ว่าด้วยจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการ และความหมายของการศึกษา ครอบคลุมการตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ต่อแนวปฏิบัติทางการศึกษาที่มักถูกมองว่าเป็นเรื่องปกติ ส่วน Ornstein et al. (2017) ชี้ว่าปรัชญาการศึกษาเป็นรากฐานที่ช่วยให้ครูสร้างกรอบความคิด (framework) ของตนเองเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน และเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการประกอบวิชาชีพอย่างมีทิศทาง

ปรัชญาการศึกษาทำหน้าที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ ประการแรก กำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษาว่า ต้องการพัฒนาผู้เรียนไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในมิติใด ประการที่สอง เป็นเกณฑ์ในการเลือกและจัดลำดับเนื้อหาสาระของหลักสูตร ประการที่สาม กำหนดแนวทางการจัดการเรียนการสอนและบทบาทของครูและผู้เรียน ประการที่สี่ เป็นกรอบในการกำหนดวิธีวัดและประเมินผลให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย และประการที่ห้า เป็นเครื่องมือในการวิพากษ์และปรับปรุงการจัด

การศึกษาอย่างมีเหตุผล (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561) หน้าที่ทั้งห้านี้ครอบคลุมองค์ประกอบหลักของการจัดการศึกษาทั้งระบบ ตั้งแต่เป้าหมายไปจนถึงการประเมินผล

ความสำคัญของปรัชญาการศึกษาปรากฏชัดในสามด้าน ด้านแรกคือด้านหลักสูตรหรือเป้าหมาย ปรัชญาการศึกษาช่วยตอบว่าการศึกษามุ่งสร้างมนุษย์แบบใด ด้านที่สองคือด้านกระบวนการเรียนรู้หรือวิธีการ ตั้งแต่การถ่ายทอดเนื้อหาโดยครูเป็นศูนย์กลาง ไปจนถึงการให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเองผ่านการเรียนรู้เชิงรุก และด้านที่สามคือด้านการวัดและประเมินผลหรือคุณค่าซึ่งสะท้อนสมรรถนะที่เกิดขึ้นจริงในตัวผู้เรียน ทั้งสามด้านนี้ต้องสอดคล้องกันจึงจะเกิดคุณภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปรัชญาการศึกษามีความสำคัญต่อตัวครูในการสร้าง “ปรัชญาการสอนของตนเอง” (personal teaching philosophy) ที่ช่วยให้ครูตัดสินใจเชิงวิชาชีพได้อย่างมีเหตุผล เข้าใจที่มาและเป้าหมายของหลักสูตร และพัฒนาตนเองสู่การเป็นครูมืออาชีพ (Noddings, 2018)

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษาช่วยให้ครูตอบคำถามสำคัญห้าประการได้อย่างมีเหตุผล คือ การศึกษาคืออะไร (นิยาม) เหตุใดจึงต้องจัดการศึกษา (จุดมุ่งหมาย) ควรสอนเนื้อหาอะไร (หลักสูตร) ควรสอนด้วยวิธีใด (วิธีสอน) และครูกับผู้เรียนควรมีบทบาทอย่างไร (บทบาท) ตัวอย่างในบริบทไทย เช่น เมื่อครูตัดสินใจว่าจะจัดการเรียนรู้แบบโครงงานเพื่อพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา การตัดสินใจนั้นมีฐานคิดทางปรัชญาการศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยมรองรับอยู่เบื้องหลัง การที่ครูตระหนักในฐานคิดของตนเองจะช่วยให้การจัดการเรียนรู้มีความสอดคล้องและมีคุณภาพมากกว่าการทำตาม ๆ กัน

ความสำคัญของปรัชญาการศึกษายังปรากฏในระดับนโยบายและหลักสูตรของชาติ จุดมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลางและมาตรฐานการศึกษาของชาติล้วนมีฐานคิดทางปรัชญาการศึกษารองรับ เช่น การกำหนดให้ผู้เรียนเป็นคนดี เก่ง และมีความสุข สะท้อนการผสมผสานคุณค่าทั้งด้านความรู้ ทักษะ และคุณธรรม (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561) เมื่อปรัชญาการศึกษาในระดับชาติชัดเจน ครูในระดับห้องเรียนจึงสามารถแปลงเป้าหมายเหล่านั้นเป็นการจัดการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรมได้ อย่างไรก็ตาม ข้อควรระวังคือ ครูไม่ควรรับเป้าหมายเชิงปรัชญามาใช้อย่างผิวเผินหรือทำตามแบบฟอร์มโดยไม่เข้าใจที่มา เพราะจะทำให้การจัดการเรียนรู้ขาดความสอดคล้องภายใน เช่น ประกาศว่ามุ่งพัฒนาการคิดวิเคราะห์ แต่กลับสอนและวัดผลด้วยการท่องจำ การเข้าใจปรัชญาการศึกษาอย่างลึกซึ้งจึงช่วยให้ครูตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างสิ่งที่ประกาศ สิ่งที่สอน และสิ่งที่วัด อันเป็นหัวใจของคุณภาพการศึกษาที่แท้จริง

8.5 ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษา

ปรัชญากับการศึกษามีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นจนแทบแยกออกจากกันไม่ได้ ความสัมพันธ์พื้นฐานที่สุดอธิบายได้ว่า ปรัชญาเป็น “แนวคิด” หรือ “ทฤษฎี” ส่วนการศึกษาเป็น

“การนำแนวคิดนั้นไปปฏิบัติให้บังเกิดผลจริง” กล่าวคือ ปรัชญาทำหน้าที่กำหนดว่าอะไรคือสิ่งดีงามและมนุษย์ที่พึงประสงค์ควรเป็นเช่นใด ส่วนการศึกษาทำหน้าที่แปรเปลี่ยนแนวคิดนั้นให้กลายเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ที่จับต้องได้ (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560) หากเปรียบเทียบให้เห็นภาพ ปรัชญาเป็นเสมือนพิมพ์เขียวทางความคิด และการศึกษาเป็นการก่อสร้างตามพิมพ์เขียวนั้น

นักปรัชญาการศึกษาคนสำคัญอย่าง จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้เสนอความสัมพันธ์นี้ไว้อย่างลึกซึ้งในหนังสือ Democracy and Education (1916) ว่า ปรัชญาคือ “ทฤษฎีทั่วไปของการศึกษา” (the general theory of education) และการศึกษาคือ “ห้องปฏิบัติการ” ที่ทำให้แนวคิดทางปรัชญาปรากฏเป็นรูปธรรมและได้รับการทดสอบ (Dewey, 1916) ทัศนะของดิวอี้ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษาเป็นแบบสองทาง กล่าวคือ ในทางหนึ่ง ปรัชญากำหนดทิศทางและเป้าหมายให้แก่การศึกษา และในอีกทางหนึ่ง การปฏิบัติทางการศึกษาก็เป็นเวทีที่นำแนวคิดทางปรัชญามาตรวจสอบ ทบทวน และพัฒนาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์สองทางนี้ทำให้ปรัชญาการศึกษาไม่ใช่เรื่องนามธรรมที่ลอยห่างจากห้องเรียน แต่เป็นสิ่งที่มีชีวิตและพัฒนาไปพร้อมกับการปฏิบัติจริง

เมื่อพิจารณาในระดับองค์ประกอบ จะเห็นว่าแต่ละสาขาของปรัชญาส่งอิทธิพลโดยตรงต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ของการจัดการศึกษา (Ornstein et al., 2017) ดังแสดงในตารางที่ 7.2 อภิปรัชญาเป็นตัวกำหนดว่าควรสอนเนื้อหาความจริงใด ญาณวิทยาเป็นตัวกำหนดว่าผู้เรียนเรียนรู้อย่างไรและจึงควรสอนด้วยวิธีใด ส่วนคุณวิทยาเป็นตัวกำหนดว่าควรพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนเช่นใดและควรปลูกฝังคุณค่าใด

สาขาปรัชญา	คำถามทางการศึกษา	อิทธิพลต่อการจัดการเรียนรู้
อภิปรัชญา	ควรสอนเนื้อหาความจริงใด	การเลือกและจัดลำดับเนื้อหาสาระและหลักสูตร
ญาณวิทยา	ผู้เรียนเรียนรู้อย่างไร	การเลือกวิธีสอนและการจัดประสบการณ์การเรียนรู้
คุณวิทยา	ควรพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนเช่นใด	การกำหนดจุดมุ่งหมายและการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และสุนทรียภาพ

ตารางที่ 8.2 ความสัมพันธ์ของสาขาปรัชญากับองค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้

ตัวอย่างที่ช่วยให้เห็นความสัมพันธ์อย่างเป็นรูปธรรมในบริบทห้องเรียนไทย คือการเปรียบเทียบครูสองคนที่สอนวิชาเดียวกันแต่ยึดปรัชญาต่างกัน ครูคนแรกยึดปรัชญาแบบสารัตถนิยมจะเน้นการบรรยายเนื้อหาแก่นสาร ให้ผู้เรียนท่องจำหลักการ และวัดผลด้วยข้อสอบที่เน้นความรู้ความจำ ส่วนครูคนที่สองยึดปรัชญาแบบพิพัฒนาการนิยมจะเริ่มจากปัญหาหรือสถานการณ์จริง ให้

ผู้เรียนลงมือสืบค้นและแก้ปัญหาเป็นกลุ่ม แล้ววัดผลจากชิ้นงานและกระบวนการทำงาน จะเห็นว่าฐานคิดทางปรัชญาที่ต่างกันนำไปสู่หลักสูตร วิธีสอน และการวัดผลที่ต่างกันโดยสิ้นเชิง ดังนั้นการที่ครูเข้าใจความสัมพันธ์นี้จึงช่วยให้ออกแบบการจัดการเรียนรู้ได้อย่าง “สอดคล้อง” กันทั้งระบบ ตั้งแต่จุดมุ่งหมาย กิจกรรม ไปจนถึงการประเมิน ซึ่งเป็นหัวใจของการประกันคุณภาพการศึกษาที่จะกล่าวถึงต่อไป

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ช่วยตอกย้ำความสัมพันธ์สองทางคือการประเมินผล ครูที่ยึดปรัชญาอัตถิภาวนิยมซึ่งให้คุณค่ากับเสรีภาพและความเป็นตัวตนของผู้เรียน อาจเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกหัวข้อและรูปแบบชิ้นงานของตนเอง แล้วประเมินด้วยรูบริคที่เน้นการสะท้อนคิดและความคิดสร้างสรรค์ ขณะที่ครูที่ยึดสารัตถนิยมจะกำหนดมาตรฐานเดียวกันสำหรับทุกคนและวัดด้วยข้อสอบมาตรฐาน ทั้งสองแนวทางไม่มีถูกผิดตายตัว แต่ต้องสอดคล้องภายในระหว่างปรัชญา วิธีสอน และการวัด (Ornstein et al., 2017) จุดสำคัญคือ เมื่อจุดมุ่งหมาย กิจกรรม และการประเมินสอดคล้องกันตามหลักความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง คุณภาพการเรียนรู้ก็จะเกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ (Biggs & Tang, 2011) ในทางกลับกัน หากครูตั้งเป้าหมายแบบหนึ่งแต่สอนและวัดอีกแบบหนึ่ง ผู้เรียนจะสับสนและผลลัพธ์การเรียนรู้จะไม่บรรลุเป้าหมาย ความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษาจึงเป็นพื้นฐานที่ครูใช้ออกแบบและตรวจสอบคุณภาพการจัดการเรียนรู้ของตนเองได้ตลอดเวลา

8.6 ปรัชญาการศึกษาสากล ภาพรวม กลุ่ม 5+1

เมื่อนำปรัชญาบริสุทธิ์มาประยุกต์กับการศึกษา เกิดเป็นกลุ่มปรัชญาการศึกษาสากลที่สำคัญ 5 กลุ่ม ซึ่งนักวิชาการมักจัดออกเป็นสองขั้ว คือ กลุ่มอนุรักษ์นิยม (conservative) ที่เน้นเนื้อหาความรู้ และความจริงที่คงทน ได้แก่ สารัตถนิยมและนิรันตรนิยม กับกลุ่มเสรีนิยม (liberal) ที่เน้นผู้เรียน ประสบการณ์ และการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ พิพัฒนาการนิยม ปฏิรูปนิยม และอัตถิภาวนิยม (Ornstein et al., 2017) นอกจากนี้ ในบริบทไทยยังมีกลุ่มที่หกที่สำคัญคือ พุทธปรัชญาการศึกษา และมีแนวทางแบบผสมผสาน (Eclecticism) ที่เลือกจุดเด่นของแต่ละกลุ่มมาใช้ให้เหมาะกับบริบท หัวข้อนี้นำเสนอเพียงภาพรวมเพื่อให้เห็นความหลากหลายของแนวคิด ส่วนเนื้อหาเชิงลึกของแต่ละกลุ่มจะศึกษาในบทที่ 2 (ปรัชญาการศึกษาสากล) และบทที่ 3 (ปรัชญาการศึกษาไทยและพุทธปรัชญา)

สารัตถนิยม (Essentialism) เป็นปรัชญากลุ่มอนุรักษ์นิยมที่เชื่อว่ามีความรู้และทักษะ “แก่นสาร” ที่จำเป็นซึ่งทุกคนควรได้เรียนรู้เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม จุดมุ่งหมายของการศึกษาคือการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมและความรู้พื้นฐาน โดยเฉพาะทักษะการอ่าน เขียน และคำนวณ (3Rs) เนื้อหาเน้นวิชาแกน เช่น ภาษา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ครูมีบทบาทเป็น

ผู้เชี่ยวชาญที่ถ่ายทอดความรู้และเป็นแบบอย่าง เน้นวินัยและการฝึกฝน นักคิดสำคัญคือ วิลเลียม แบกลีย์ (William Bagley) ปรัชญานี้มีจุดเด่นที่ความเป็นระบบและมาตรฐานชัดเจน แต่มีข้อจำกัดที่อาจละเลยความแตกต่างและความสนใจของผู้เรียน

นิรันตรนิยม (Perennialism) เป็นปรัชญากลุ่มอนุรักษ์นิยมเช่นกัน แต่เน้นความจริงและคุณค่าที่เป็นสากลและคงทนถาวรไม่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา จุดมุ่งหมายของการศึกษาคือการพัฒนาเหตุผลและสติปัญญาของมนุษย์ผ่านการศึกษาผลงานคลาสสิกอันยิ่งใหญ่ (Great Books) เนื้อหาเน้นวิชาที่ฝึกการใช้เหตุผล ตรรกะ และคุณธรรม ครูเป็นผู้นำทางปัญญาที่กระตุ้นให้ผู้เรียนคิดและถกเถียงอย่างมีเหตุผล นักคิดสำคัญคือ โรเบิร์ต ฮัตชินส์ (Robert Hutchins) และมอร์ติเมอร์ แอดเลอร์ (Mortimer Adler) จุดเด่นคือการพัฒนาการคิดเชิงเหตุผลและคุณค่าที่ลึกซึ้ง แต่ข้อจำกัดคืออาจห่างไกลจากปัญหาและชีวิตจริงในปัจจุบัน

พิพัฒนาการนิยม (Progressivism) เป็นปรัชญากลุ่มเสรีนิยมที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เชื่อว่า “การศึกษาคือชีวิต” และความรู้เกิดจากประสบการณ์ จุดมุ่งหมายคือการพัฒนาผู้เรียนให้คิดเป็นแก้ปัญหาได้ และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง วิธีการสำคัญคือการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ (learning by doing) การแก้ปัญหา และการทำโครงงาน ครูมีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) มากกว่าผู้บอกความรู้ นักคิดสำคัญคือ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ปรัชญานี้มีจุดเด่นที่ส่งเสริมความกระตือรือร้นและทักษะการคิดขั้นสูง แต่อาจมีข้อจำกัดหากขาดโครงสร้างเนื้อหาที่ชัดเจน (Ornstein et al., 2017)

ปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) เป็นปรัชญากลุ่มเสรีนิยมที่ขยายแนวคิดพิพัฒนาการนิยมไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม เชื่อว่าการศึกษาควรเป็นเครื่องมือในการสร้างสังคมใหม่ที่ยุติธรรมและดีกว่าเดิม จุดมุ่งหมายคือการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและนักแก้ปัญหาสังคม เนื้อหาเน้นประเด็นปัญหาสังคมร่วมสมัย เช่น ความเหลื่อมล้ำและสิ่งแวดล้อม ครูเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและกระตุ้นจิตสำนึกทางสังคม นักคิดสำคัญคือ จอร์จ เคาน์ตส์ (George Counts) และ ธีโอดอร์ แบรมเมลด์ (Theodore Brameld) จุดเด่นคือการเชื่อมการศึกษากับการพัฒนาสังคม แต่ข้อจำกัดคืออาจมีความเห็นต่างเรื่องค่านิยมที่ “พึงประสงค์” ของสังคม

อัตถิภาวนิยม (Existentialism) เป็นปรัชญากลุ่มเสรีนิยมที่ให้ความสำคัญสูงสุดกับเสรีภาพ การเลือก และความเป็นตัวตนของบุคคล เชื่อว่าผู้เรียนแต่ละคนมีเอกลักษณ์และต้องรับผิดชอบต่อการเลือกของตน จุดมุ่งหมายคือการช่วยให้ผู้เรียนค้นพบตนเองและสร้างความหมายให้ชีวิต ครูเป็นผู้เอื้อให้ผู้เรียนได้ตั้งคำถามและเลือกอย่างอิสระ นักคิดที่เกี่ยวข้องคือ ซอเรน เคียร์เกอกอร์ (Søren Kierkegaard) และ ฌ็อง-ปอล ซาทร์ (Jean-Paul Sartre) จุดเด่นคือการเคารพความแตกต่างและ

ส่งเสริมความรับผิดชอบของบุคคล แต่ข้อจำกัดคืออาจจัดการเรียนการสอนเป็นระบบได้ยากในชั้นเรียนขนาดใหญ่ ส่วนกลุ่มที่หก คือ พุทธปรัชญาการศึกษา เน้นทางสายกลางและการพัฒนามนุษย์ผ่านไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ขณะที่แนวผสมผสาน (Eclecticism) เลือกจุดเด่นของหลายกลุ่มมาใช้ให้เหมาะกับผู้เรียนและสถานการณ์ ภาพรวมจุดเน้นของทั้ง 5+1 กลุ่มสรุปไว้ในตารางที่ 8.3

กลุ่มปรัชญาการศึกษา	**จุดเน้นสำคัญ**	**บทบาทครู - ผู้เรียน / แนวการจัดการเรียนรู้**
สารัตถนิยม (Essentialism) [อนุรักษ์นิยม]	เนื้อหาแก่นสาร ทักษะพื้นฐาน (3Rs) มรดกวัฒนธรรม	ครูเป็นผู้ถ่ายทอด เน้นวินัยและการฝึกฝน
นิรันตรนิยม (Perennialism) [อนุรักษ์นิยม]	เหตุผล สัจธรรมที่คงทนถาวร คุณธรรม	เรียนจากงานคลาสสิก ฝึกการใช้เหตุผลและการคิด
พิพัฒนาการนิยม (Progressivism) [เสรีนิยม]	ประสบการณ์ การเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ แก้ปัญหา	ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ครูเป็นผู้อำนวยความสะดวก
ปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) [เสรีนิยม]	การแก้ปัญหาสังคม สร้างสังคมใหม่ที่ดีกว่า	เรียนผ่านประเด็นสังคม ครูเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง
อัตถิภาวนิยม (Existentialism) [เสรีนิยม]	เสรีภาพ การเลือก และความเป็นตัวตนของบุคคล	ผู้เรียนเลือกและรับผิดชอบ ครูเป็นผู้เอื้อให้ค้นพบตนเอง
พุทธปรัชญา / ผสมผสาน (Eclecticism)	ทางสายกลาง ไตรสิกขา บูรณาการจุดเด่นตามบริบท	เลือกวิธีที่เหมาะกับผู้เรียนและสถานการณ์

ตารางที่ 8.3 ภาพรวมจุดเน้นของปรัชญาการศึกษาสากล 5+1 กลุ่ม

มนัสวี ศรีนนท์ (2559) สรุปไว้อย่างน่าสนใจว่า ทุกแนวคิดและทฤษฎีทางการศึกษาต่างมีจุดเด่นและข้อที่ควรพัฒนาแตกต่างกัน บางปรัชญาเด่นด้านเนื้อหาความรู้ แต่อาจไม่ทำให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองได้อย่างแท้จริงเพราะผู้เรียนมีความแตกต่างกัน ดังนั้นจุดมุ่งหมายการศึกษาไทยจึงควรมุ่งพัฒนาทั้งความรู้ ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี ตลอดจนทักษะชีวิตและอาชีพ เพื่อตอบโจทย์การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ข้อสรุปนี้สอดคล้องกับแนวโน้มร่วมสมัยที่การจัดการศึกษาเอนเข้าหาการเรียนรู้แบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญมากขึ้น (Ornstein et al., 2017) บทเรียนสำคัญสำหรับครูคือ ไม่ควรยึดติดปรัชญากลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอย่างสุดโต่ง แต่ควร

เข้าใจทุกกลุ่มและเลือกผสมผสานอย่างมีวิจารณญาณตามธรรมชาติของเนื้อหา ผู้เรียน และบริบทของสถานศึกษา

8.7 ปรัชญาการศึกษากับวิชาชีพครูและการประกันคุณภาพ

ปรัชญาการศึกษามิได้เป็นเพียงทฤษฎีในตำรา แต่เป็นรากฐานของการประกอบวิชาชีพครูและการประกันคุณภาพการศึกษาในทางปฏิบัติ ภายใต้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 - 2579 บทบาทของครูถูกคาดหวังให้เปลี่ยนจากผู้บรรยาย (lecturer) ที่ถ่ายทอดความรู้ทางเดียว ไปสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (facilitator) และครูนวัตกร (innovative teacher) ที่ออกแบบการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียนให้พร้อมต่อโลกที่เปลี่ยนแปลง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) การเปลี่ยนบทบาทดังกล่าวมีฐานคิดทางปรัชญาการศึกษากลุ่มเสรีนิยม โดยเฉพาะพิพัฒนาการนิยมและปฏิรูปนิยมรองรับอยู่ ครูที่เข้าใจฐานคิดนี้จึงสามารถอธิบายได้ว่าเหตุใดจึงต้องจัดการเรียนรู้เชิงรุกและพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง

ในด้านจิตวิญญาณความเป็นครู รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 258 จ (3) กำหนดให้มีกลไกและระบบการผลิต, คัดกรอง และพัฒนาผู้ประกอบวิชาชีพครูให้ได้ผู้มีจิตวิญญาณของความเป็นครูและมีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560) บทบัญญัตินี้เป็นที่มาของการทดสอบและประเมินสมรรถนะทางวิชาชีพครูตามผังการสร้างแบบทดสอบ (Test Blueprint) วิชาครูของคุรุสภา ซึ่งเน้นการประเมินเชิงสมรรถนะและผลลัพธ์ (Competency-Based and Outcome-Based Assessment) โดยประยุกต์แนวคิด Revised Bloom’s Taxonomy ร่วมกับ SOLO Taxonomy และครอบคลุมความรู้วิชาชีพครูห้าด้าน หนึ่งในนั้นคือการออกแบบและดำเนินการเกี่ยวกับงานประกันคุณภาพการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, 2566) ฐานคิดทางปรัชญาที่ชัดเจนช่วยให้ครูเข้าใจว่าเหตุใดการประเมินจึงต้องมุ่งวัดสมรรถนะขั้นสูง ไม่ใช่เพียงการจดจำเนื้อหา

ในด้านการประกันคุณภาพการศึกษา ปรัชญาการศึกษาทำหน้าที่เป็นจุดตั้งต้นที่กำหนด “เป้าหมายและคุณค่า” ของการจัดการศึกษา ซึ่งจะถูกแปลงเป็นมาตรฐานและตัวบ่งชี้คุณภาพในลำดับถัดไป จากนั้นจึงออกแบบการจัดการเรียนรู้และการวัดผลให้สอดคล้องกันตามหลัก “ความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง” (Constructive Alignment) ที่เชื่อมจุดมุ่งหมายการเรียนรู้, กิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ (Biggs & Tang, 2011) แนวคิดนี้สอดรับกับมาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 ที่กำหนดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของผู้เรียนให้เป็นคนไทยที่ “เป็นคนดี, เก่ง และมีความสุข” (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561) จะเห็นได้ว่าหากเป้าหมายเชิงปรัชญาไม่ชัดเจน มาตรฐานการประกันคุณภาพก็จะกลายเป็นเพียงกรอบที่ว่างเปล่า

ปรัชญาการศึกษาจึงเปรียบเป็น “หัวใจ” ที่ทำให้การประกันคุณภาพมีความหมายและมุ่งสู่คุณค่าของความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง

นอกจากนี้ ศาสตร์พระราชาและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข ได้แก่ ความพอประมาณ, ความมีเหตุผล, การมีภูมิคุ้มกันที่ดี บนเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม) ยังเป็นฐานคุณธรรมที่ช่วยให้ครูดำรงตนและพัฒนาผู้เรียนอย่างสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ, สังคม, สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เพื่อสร้างศิษย์ให้เป็น “คนดี, คนเก่ง และมีความสุข” (เนื้อหาเชิงลึกศึกษาในบทที่ 4 และบทที่ 5) ความสัมพันธ์เชิงระบบของแนวคิดทั้งหมดในบทนี้สามารถสังเคราะห์ได้ดังตารางที่ 8.4

องค์ประกอบ	บทบาทเชิงระบบ (Systemic Role)
ปรัชญา	รากแก้ว (The Root) ฐานคิดที่กำหนดความจริงและคุณค่า
ปรัชญาการศึกษา	เข็มทิศ (The Compass) เป้าหมายที่ชี้นำการจัดระบบการเรียนรู้
แนวคิดทางการศึกษา	พิมพ์เขียว (The Blueprint) รูปแบบและเทคนิคการจัดการเรียนรู้
คุณภาพการศึกษา	ผลผลิต (The Outcome) สมรรถนะผู้เรียนที่วัดได้ตามมาตรฐานวิชาชีพ

ตารางที่ 8.4 การสังเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงระบบของปรัชญาสู่คุณภาพการศึกษา

ตัวอย่างการประยุกต์ในชั้นเรียนไทย: ครูที่ตั้งเป้าหมายเชิงปรัชญาว่าต้องการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่คิดวิเคราะห์และรับผิดชอบต่อสังคม ย่อมออกแบบกิจกรรมแบบโครงงานที่ให้ผู้เรียนศึกษาปัญหาชุมชน และเลือกวิธีประเมินด้วยรูบริคที่วัดทั้งความรู้ ทักษะการทำงานร่วมกัน และจิตสำนึกสาธารณะ การออกแบบเช่นนี้คือความสอดคล้องเชิงโครงสร้างที่เริ่มจากปรัชญา ผ่านการจัดการเรียนรู้ ไปจนถึงการประกันคุณภาพ อันเป็นทักษะหลักที่ครูวิชาชีพพึงมี

เชื่อมโยงสู่ผลลัพธ์การเรียนรู้ (CLO 1) และบทต่อไป

บทนี้เป็นพื้นฐานของ CLO 1 (อธิบายความหมาย ความสำคัญ และแนวคิดของปรัชญาการศึกษา) และปูทางสู่บทถัดไป ปรัชญาการศึกษาสากล ปรัชญาการศึกษาไทยและพุทธปรัชญา ศาสตร์พระราชา หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (บทที่ 5)
ก่อนเชื่อมสู่ครึ่งหลังของรายวิชาว่าด้วยการประกันคุณภาพการศึกษา

ในบรรดาฐานคิดที่ครูไทยพึงน้อมนำ ศาสตร์พระราชานับเป็นแนวทางสำคัญ หลักการทรงงาน “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” สามารถประยุกต์สู่ห้องเรียนได้โดยตรง กล่าวคือ ครูเริ่มจากการ “เข้าใจ” ผู้เรียนและบริบทอย่างแท้จริง “เข้าถึง” ด้วยความสัมพันธ์และความไว้วางใจ แล้วจึง “พัฒนา” ด้วยวิธีที่เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน แนวทางนี้สอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญและการดูแลผู้เรียนเป็นรายบุคคล ส่วนการประกันคุณภาพระดับชั้นเรียน ครูสามารถ

ดำเนินการได้เองโดยกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ที่ชัดเจน เก็บหลักฐานการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างเป็นระบบ ใช้การประเมินเพื่อพัฒนา (formative assessment) และสะท้อนผลเพื่อปรับการสอน วงจรนี้คือการประกันคุณภาพที่เริ่มจากฐานคิดทางปรัชญา ผ่านการปฏิบัติจริง ไปสู่ผลลัพธ์ที่วัดได้ การที่ครูเชื่อมโยงปรัชญาการศึกษา จิตวิญญาณความเป็นครู และการประกันคุณภาพเข้าด้วยกันได้ จึงเป็นสมรรถนะหลักที่หลักสูตรวิชาชีพครูมุ่งพัฒนา และเป็นแก่นของรายวิชานี้

กิจกรรมการเรียนการสอนและใบงาน

บทนี้จัดการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learning) ตามแนวพิพัฒนาการนิยม โดยใช้ “พลังแห่งคำถาม” กระตุ้นการคิดขั้นสูง ผ่านขั้นตอนต่อไปนี้

1) ขั้นนำ ใช้คำถามกระตุ้น “ปรัชญาคืออะไร และเกี่ยวข้องกับการเป็นครูอย่างไร” แล้วทำแบบทดสอบก่อนเรียน
2) ขั้นสอน บรรยายเชิงโต้ตอบประกอบสื่อ สลับการอภิปรายกลุ่มย่อยในประเด็นความหมาย ขอบข่าย และกลุ่มปรัชญาการศึกษา
3) ขั้นปฏิบัติ ทำใบงานที่ 8.1 และกิจกรรมสะท้อนคิด
4) ขั้นสรุป นำเสนอผลงาน ผู้สอนให้ข้อมูลป้อนกลับ ร่วมสรุปบทเรียน และทำแบบทดสอบหลังเรียน

กิจกรรม Active Learning ที่แนะนำ

Think-Pair-Share (30 นาที) “หากต้องจัดการศึกษาในภาวะวิกฤต (เช่น โรคระบาด) ปรัชญาใดสำคัญที่สุดในการรักษาคุณภาพผู้เรียน” วิเคราะห์ด้วยหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข กรณีศึกษา “โรงเรียนชาวนา” วิเคราะห์ว่ากิจกรรมลงแขกดำนาสะท้อนฐานคิดปรัชญาใด (พิพัฒนาการนิยม/ปฏิรูปนิยม) และส่งผลต่อสมรรถนะการทำงานเป็นทีมอย่างไร สะท้อนคิด “โรงเรียนในฝัน” (1) วาดภาพโรงเรียนที่เน้นสมรรถนะศตวรรษที่ 21 (2) กำหนดปรัชญาประจำโรงเรียน (3) ออกแบบตัวบ่งชี้คุณภาพ 3 ข้อให้สอดคล้องกับปรัชญานั้น (4) ตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างเป้าหมายกับวิธีประเมิน

ใบงานที่ 8.1 จำแนกสาขาและกลุ่มปรัชญาการศึกษา

คำชี้แจง: ทำเป็นกลุ่ม 3 - 4 คน

1. จำแนกสาขาของปรัชญา 3 สาขา (อภิปรัชญา ญาณวิทยา คุณวิทยา)

พร้อมคำถามพื้นฐานของแต่ละสาขา

2. เลือกปรัชญาการศึกษาสากล 2 กลุ่มที่ต่างขั้วกัน ระบุจุดเน้นและบทบาทครู - ผู้เรียน

3. เขียนผังมโนทัศน์ (Concept Map) สรุปความสัมพันธ์ ปรัชญา ⟶ ปรัชญาการศึกษา ⟶ คุณภาพการศึกษา (1 หน้า)

เกณฑ์การประเมิน ใช้รูบริคในองค์ประกอบที่ 12 (คะแนนเต็ม 12 คะแนน)

สรุปบทเรียน

ปรัชญา (Philosophy = ความรักในปรีชาญาณ; ปรัชญา = ความรู้ประเสริฐ) คือการคิดอย่างมีเหตุผลเพื่อแสวงหาความจริง ความรู้ และคุณค่า มีบ่อเกิดจากความสงสัยของมนุษย์ ขอบข่ายแบ่งเป็นปรัชญาบริสุทธิ์และประยุกต์ โดยมีสาขาหลัก 3 สาขา ได้แก่ อภิปรัชญา (ความจริง) ญาณวิทยา (ความรู้) และคุณวิทยา (คุณค่า ด้านจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์) ซึ่งคุณวิทยาเป็นรากฐานสำคัญของการประกันคุณภาพ เมื่อนำปรัชญามาใช้กับการศึกษาเกิดเป็นปรัชญาการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหา และวิธีการ ปรัชญาเป็นแนวคิดและการศึกษาเป็นการนำไปปฏิบัติ (Dewey, 1916) ปรัชญาการศึกษาสากลมี 5+1 กลุ่ม แบ่งเป็นกลุ่มอนุรักษ์นิยม (สารัตถนิยม นิรันตรนิยม) และกลุ่มเสรีนิยม (พิพัฒนาการนิยม ปฏิรูปนิยม อัตถิภาวนิยม) รวมถึงพุทธปรัชญาและแนวผสมผสาน แต่ละกลุ่มมีจุดเด่นและข้อจำกัดต่างกัน ครูจึงควรเลือกใช้อย่างมีวิจารณญาณ ปรัชญาการศึกษายังเป็นรากฐานของบทบาทครูยุคใหม่ จิตวิญญาณความเป็นครู และการประกันคุณภาพที่ยึดผลลัพธ์ผู้เรียนตามหลักความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (12 ข้อ) เพื่อตรวจสอบความรู้หลังเรียนเทียบกับก่อนเรียน

1. “Philosophia” ในภาษากรีกหมายถึงข้อใด

   ก. ความรักในปรีชาญาณ ข. ความรู้สูงสุด ค. ความเชื่อ ง. ความจริงแท้

2. คำว่า “ปรัชญา” ในภาษาไทยมาจากภาษาใด

   ก. กรีก ข. ละติน ค. สันสกฤต ง. อังกฤษ

3. คำถาม “ความจริงคืออะไร” เป็นขอบเขตของสาขาใด

   ก. ญาณวิทยา ข. อภิปรัชญา ค. จริยศาสตร์ ง. ตรรกศาสตร์

4. “ทฤษฎีความรู้” ตรงกับสาขาใด

ก. อภิปรัชญา ข. สุนทรียศาสตร์ ค. ญาณวิทยา ง. จริยศาสตร์

5. สุนทรียศาสตร์ศึกษาเรื่องใดเป็นหลัก

ก. ความดี ข. ความงาม ค. ความจริง ง. ความรู้

6. ข้อใดเป็นปรัชญาประยุกต์

ก. อภิปรัชญา ข. ญาณวิทยา ค. ปรัชญาการศึกษา ง. จริยศาสตร์

7. ผู้กล่าวว่า “ปรัชญาคือทฤษฎีทั่วไปของการศึกษา” คือผู้ใด

ก. Dewey ข. Plato ค. Socrates ง. Aristotle

8. ข้อใดอธิบายความสัมพันธ์ปรัชญากับการศึกษาได้ถูกต้อง

ก. ปรัชญาเป็นแนวคิด การศึกษาเป็นการนำไปปฏิบัติ ข. ปรัชญาเป็นการปฏิบัติ

ค. ไม่เกี่ยวข้องกัน ง. การศึกษาเกิดก่อนปรัชญา

9. ข้อใดไม่ใช่หน้าที่ของปรัชญาการศึกษา

ก. กำหนดจุดมุ่งหมาย ข. เลือกและจัดเนื้อหา

ค. กำหนดวิธีสอน ง. กำหนดอัตราเงินเดือนครู

10. ประโยชน์ของปรัชญาการศึกษาต่อครูคือข้อใด

ก. มีปรัชญาการสอนของตนเองและตัดสินใจอย่างมีเหตุผล

ข. ลดงานเอกสาร

ค. เพิ่มชั่วโมงสอน

ง. จัดห้องเรียน

11. ปรัชญากลุ่มเสรีนิยมที่เน้น “การแก้ปัญหาสังคมและสร้างสังคมใหม่” คือข้อใด

ก. สารัตถนิยม ข. ปฏิรูปนิยม ค. นิรันตรนิยม ง. อัตถิภาวนิยม

12. การเลือกจุดเด่นของหลายปรัชญามาผสมผสานตามบริบทเรียกว่าอะไร

ก. สารัตถนิยม ข. อัตถิภาวนิยม

ค. ปรัชญาแบบผสมผสาน (Eclecticism) ง. นิรันตรนิยม

แบบฝึกหัดท้ายบท/คำถามทบทวน

1. จงอธิบายความหมายของปรัชญาตามรากศัพท์ภาษากรีกและภาษาไทย
   พร้อมเปรียบเทียบความแตกต่าง
2. จงจำแนกสาขาของปรัชญา 3 สาขา
   พร้อมระบุคำถามพื้นฐานและยกตัวอย่างผลต่อการจัดการศึกษาของแต่ละสาขา

3. จงเลือกปรัชญาการศึกษาสากล 2 กลุ่มที่ต่างขั้วกัน วิเคราะห์จุดเด่น - ข้อจำกัด และบริบทที่เหมาะจะนำไปใช้
4. จงอธิบายว่าคุณวิทยา (Axiology) เป็นรากฐานของการประกันคุณภาพการศึกษาอย่างไร
5. หากท่านเป็นครู
   ปรัชญาการศึกษาจะช่วยท่านออกแบบการจัดการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับการประกันคุณภาพอย่างไร จงยกตัวอย่าง
6. จิตวิญญาณความเป็นครูตามรัฐธรรมนูญ 2560 และการน้อมนำศาสตร์พระราชา/เศรษฐกิจพอเพียง สัมพันธ์กับการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนอย่างไร

เครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท

บทที่ 7 สอดคล้องกับ CLO 1 ซึ่งอยู่ในระดับพฤติกรรม “จำ - เข้าใจ” จึงใช้แบบทดสอบเป็นเครื่องมือหลัก ร่วมกับการประเมินใบงานด้วยรูบริค ดังนี้

1. แบบทดสอบและเกณฑ์การให้คะแนน

รายการประเมิน	เครื่องมือ	เกณฑ์ผ่าน
ความรู้ความเข้าใจ (CLO 1)	แบบทดสอบหลังเรียน 12 ข้อ (ข้อละ 1 คะแนน)	ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 60 ขึ้นไป (8/12)
ความก้าวหน้าการเรียนรู้	เปรียบเทียบคะแนนก่อนเรียน - หลังเรียน	คะแนนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน

2. รูบริคประเมินใบงานที่ 8.1 (แบบแยกองค์ประกอบ)

เกณฑ์การประเมิน	ดี (3)	พอใช้ (2)	ปรับปรุง (1)
ความถูกต้องของเนื้อหา	ถูกต้องครบถ้วนทุกประเด็น	ถูกต้องเป็นส่วนใหญ่	ถูกต้องบางส่วน/คลาดเคลื่อน
การจำแนกสาขาและกลุ่มปรัชญา	จำแนกได้ถูกต้องครบถ้วน	จำแนกได้บางส่วน	จำแนกคลาดเคลื่อน
การเชื่อมโยงสู่การศึกษา/คุณภาพ	เชื่อมโยงชัดเจนมีเหตุผล	เชื่อมโยงได้บางส่วน	เชื่อมโยงไม่ชัดเจน
ความเป็นระบบและการนำเสนอ	ผังมโนทัศน์เป็นระบบ เข้าใจง่าย	เป็นระบบพอใช้	ขาดความเป็นระบบ

เกณฑ์การแปลผล (เต็ม 12 คะแนน): 10 - 12 = ดี, 7 - 9 = พอใช้, ต่ำกว่า 7 = ควรปรับปรุง; ผ่านเกณฑ์ที่ 7 คะแนนขึ้นไป

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ภาษาไทย

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2561). ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 12). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภวิศา พงษ์เล็ก. (2560). เอกสารประกอบการสอนรายวิชาหลักการและปรัชญาการศึกษา. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.

มนัสวี ศรีนนท์. (2559). ปรัชญาและแนวคิดทางการศึกษากับพัฒนาการการศึกษาไทย. วารสารศึกษาศาสตร์ มมร, 4(1), 84 - 93.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560, 6 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา, 134(40 ก), 1 - 90.

สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. (2566). ผังการสร้างแบบทดสอบ (Test Blueprint) วิชาครู. สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 - 2579. พริกหวานกราฟฟิค.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2561). มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 ในรูปแบบของผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของการศึกษา. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

ภาษาอังกฤษ

Biggs, J., & Tang, C. (2011). Teaching for quality learning at university (4th ed.). Open University Press.

Dewey, J. (1916). Democracy and education: An introduction to the philosophy of education. Macmillan.

Noddings, N. (2018). Philosophy of education (4th ed.). Routledge.

Ornstein, A. C., Levine, D. U., Gutek, G. L., & Vocke, D. E. (2017). Foundations of education (13th ed.). Cengage Learning.

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน: 1) ข 2) ก 3) ข 4) ค 5) ก 6) ค 7) ข 8) ก 9) ก 10) ง 11) ข 12) ก

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน: 1) ก 2) ค 3) ข 4) ค 5) ข 6) ค 7) ก 8) ก 9) ง 10) ก 11) ข 12) ค

บทที่ 9
ปรัชญาการศึกษาสากล

(International Educational Philosophies)

แผนการสอนประจำบท

รายการ	รายละเอียด
1. หัวข้อสาระการเรียนรู้	9.1 ความหมายและการจำแนกปรัชญาการศึกษาสากล 9.2 สารัตถนิยม (Essentialism) 9.3 นิรันตรนิยม (Perennialism) 9.4 พิพัฒนาการนิยม (Progressivism) 9.5 ปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) 9.6 อัตถิภาวนิยม (Existentialism) 9.7 การเปรียบเทียบปรัชญาทั้งห้าและอิทธิพลต่อการศึกษาไทย
2. ความคิดรวบยอด	ปรัชญาการศึกษาสากลคือการนำปรัชญาแม่บทมากำหนดทิศทางการจัดการศึกษา จำแนกได้เป็นกลุ่มอนุรักษนิยม (สารัตถนิยม นิรันตรนิยม) ที่ยึดครูและเนื้อหาเป็นศูนย์กลาง และกลุ่มเสรีนิยม (พิพัฒนาการนิยม ปฏิรูปนิยม อัตถิภาวนิยม) ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ครูที่เข้าใจปรัชญาเหล่านี้ย่อมเลือกใช้ได้เหมาะกับบริบท
3. จุดประสงค์การเรียนรู้	อธิบายความหมาย แนวคิด รากปรัชญา นักคิด จุดมุ่งหมาย บทบาทครู–ผู้เรียน วิธีสอน และเปรียบเทียบจุดเด่น–ข้อจำกัดของปรัชญาการศึกษาสากลทั้ง 5 สำนัก พร้อมยกตัวอย่างการประยุกต์ในสถานศึกษาไทยได้ (สอดคล้องกับ CLO 1)
4. เนื้อหาวิชา	ความหมาย/การจำแนกปรัชญาการศึกษาสากล · สารัตถนิยม · นิรันตรนิยม · พิพัฒนาการนิยม · ปฏิรูปนิยม · อัตถิภาวนิยม · การเปรียบเทียบและอิทธิพลต่อการศึกษาไทย
5. กิจกรรมการเรียนการสอน	บรรยายเชิงโต้ตอบ, Think–Pair–Share, กรณีศึกษา “โรงเรียนในฝัน” · ใบงานที่ 9.1 ตารางเปรียบเทียบ 5 สำนัก · อภิปรายกลุ่มย่อยและสะท้อนคิด
6. สื่อการเรียนการสอน	เอกสารประกอบการสอนบทที่ 9 สไลด์, วีดิทัศน์/สื่อออนไลน์, ใบงานที่ 9.1, Google Classroom

7. การวัดและประเมินผล	แบบทดสอบก่อน–หลังเรียน, ใบงานที่ 9.1 พร้อมรูบริค, การสังเกตการมีส่วนร่วม, แบบฝึกหัดท้ายบท

ความคิดรวบยอด (สาระสำคัญ)

ปรัชญาการศึกษาสากล (International / Western educational philosophies) เกิดจากการนำหลักคิดของปรัชญาแม่บท ทั้งด้านอภิปรัชญา ญาณวิทยา และคุณวิทยา มากำหนดทิศทาง จุดมุ่งหมาย และวิธีการจัดการศึกษา โดยทั่วไปจำแนก ออกเป็น 5 สำนักหลัก ได้แก่ สารัตถนิยม นิรันตรนิยม พิพัฒนาการนิยม ปฏิรูปนิยม และอัตถิภาวนิยม ซึ่งเรียงตัวอยู่บน เส้นต่อเนื่องจากกลุ่ม “อนุรักษนิยม” ที่ยึดครูและเนื้อหาเป็นศูนย์กลาง ไปสู่กลุ่ม “เสรีนิยม” ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง แต่ละสำนักมีความเชื่อเรื่องความจริง ความรู้ และคุณค่าที่ต่างกัน จึงนำไปสู่การกำหนดหลักสูตร บทบาทครู–ผู้เรียน วิธีสอน และการวัดผลที่แตกต่างกัน การเข้าใจปรัชญาทั้งห้าจึงเป็นเข็มทิศให้ครูเลือกและผสมผสานแนวทางได้อย่างมี เหตุผลและเหมาะสมกับผู้เรียนและบริบทของสังคมไทย

จุดประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

1) อธิบายความหมายของปรัชญาการศึกษาสากล และจำแนกออกเป็นกลุ่มอนุรักษนิยม–เสรีนิยมได้ (CLO 1)

2) อธิบายแนวคิด รากปรัชญา และนักคิดสำคัญของปรัชญาการศึกษาสากลทั้ง 5 สำนักได้ (CLO 1)

3) ระบุจุดมุ่งหมาย หลักสูตร บทบาทครู–ผู้เรียน และวิธีสอนตามแต่ละสำนักได้ (CLO 1)

4) เปรียบเทียบจุดเน้น จุดเด่น และข้อจำกัดของปรัชญาทั้ง 5 สำนักได้ (CLO 1; ปูพื้นสู่ CLO 2)

5) ยกตัวอย่างการประยุกต์ปรัชญาการศึกษาสากลในบริบทสถานศึกษาไทยได้ (CLO 1)

คำสำคัญ (Keywords)

ปรัชญาการศึกษาสากล (International Educational Philosophies) สารัตถนิยม (Essentialism) นิรันตรนิยม (Perennialism) พิพัฒนาการนิยม (Progressivism) ปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) อัตถิภาวนิยม (Existentialism) กลุ่มอนุรักษนิยม (Conservative) กลุ่มเสรีนิยม (Liberal) การเรียนรู้โดยการลงมือทำ (Learning by Doing) ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Student-centered)

แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (12 ข้อ) ก่อนเริ่มเรียน เพื่อตรวจสอบความรู้เดิม

1. ปรัชญาการศึกษาสากลกลุ่มใดจัดอยู่ในกลุ่ม “อนุรักษนิยม”

ก. พิพัฒนาการนิยมและปฏิรูปนิยม ข. สารัตถนิยมและนิรันตรนิยม

ค. อัตถิภาวนิยมและปฏิรูปนิยม ง. พิพัฒนาการนิยมและอัตถิภาวนิยม

2. คำว่า Essentialism มีรากศัพท์จากภาษาละติน “Essentia” แปลว่าอะไร

ก. เสรีภาพ ข. สาระ/แก่นสาร ค. การเปลี่ยนแปลง ง. เหตุผล

3. นักคิดคนสำคัญของปรัชญาสารัตถนิยมคือผู้ใด

ก. จอห์น ดิวอี้ ข. ธีโอดอร์ บราเมลด์ ค. วิลเลียม แบกลีย์ ง. ฌอง ปอล ซาทร์

4. ปรัชญานิรันตรนิยมเชื่อว่าความจริงและคุณค่ามีลักษณะอย่างไร

ก. คงที่ เป็นอมตะ ไม่เปลี่ยนแปลง ข. เปลี่ยนแปลงตามประสบการณ์

ค. ขึ้นกับการเลือกของแต่ละคน ง. ขึ้นกับสภาพสังคม

5. “Great Books” และวิชาศิลปศาสตร์ (Liberal Arts) เป็นแกนหลักสูตรของปรัชญาใด

ก. พิพัฒนาการนิยม ข. ปฏิรูปนิยม ค. นิรันตรนิยม ง. อัตถิภาวนิยม

6. ปรัชญาใดมีรากฐานจากปฏิบัตินิยม (Pragmatism) และเชื่อว่า “การศึกษาคือชีวิต”

ก. สารัตถนิยม ข. นิรันตรนิยม ค. พิพัฒนาการนิยม ง. อัตถิภาวนิยม

7. แนวคิด “การเรียนรู้โดยการลงมือทำ” (Learning by Doing) เป็นของนักคิดผู้ใด

ก. จอห์น ดิวอี้ ข. อริสโตเติล ค. โทมัส อไควนัส ง. รุสโซ

8. ปรัชญาใดถือว่าการศึกษาเป็นเครื่องมือ “สร้างระเบียบสังคมใหม่”
ที่เป็นธรรมและเป็นประชาธิปไตย

ก. สารัตถนิยม ข. ปฏิรูปนิยม ค. นิรันตรนิยม ง. อัตถิภาวนิยม

9. “บิดาของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม” ที่ทำให้ปรัชญานี้แพร่หลายคือผู้ใด

ก. ฟรานซิส ปาร์คเกอร์ ข. ธีโอดอร์ บราเมลด์ ค. มอร์ติเมอร์ แอดเลอร์ ง. เพลโต

10. คำกล่าว “Existence precedes Essence (ตัวตนมาก่อนแก่นแท้)” เป็นหลักของปรัชญาใด

ก. อัตถิภาวนิยม ข. สารัตถนิยม ค. นิรันตรนิยม ง. พิพัฒนาการนิยม

11. ปรัชญาใดให้ครูทำหน้าที่เป็น “ผู้อำนวยความสะดวก” (Facilitator)
และยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมากที่สุด

ก. สารัตถนิยม ข. นิรันตรนิยม ค. พิพัฒนาการนิยม ง. เทวนิยม

12. ข้อใดกล่าวถูกต้องเกี่ยวกับการนำปรัชญาการศึกษาสากลมาใช้ในประเทศไทย

ก. ใช้สารัตถนิยมเพียงสำนักเดียวทั้งระบบ ข. มักผสมผสานหลายสำนักตามบริบท

ค. ใช้เฉพาะอัตถิภาวนิยม ง. ไม่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรไทย

บทที่ 9
ปรัชญาการศึกษาสากล

(International Educational Philosophies)

9.1 ความหมายและการจำแนกปรัชญาการศึกษาสากล

ปรัชญาการศึกษา (philosophy of education) คือการนำแนวคิดจากปรัชญาแม่บทมาใช้เป็นแนวทางกำหนดทิศทางและจัดการศึกษาโดยบุคคลและสถานศึกษาที่เกี่ยวข้อง เพื่อพัฒนาผู้เรียนตามความเชื่อพื้นฐานเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ (เสฐียร ทั่งทองมะดัน และสานิตย์ สีนาค, 2565) เมื่อปรัชญาแม่บทตอบคำถามสามด้าน คือ อภิปรัชญา (ความจริงคืออะไร) ญาณวิทยา (รู้ได้อย่างไร) และคุณวิทยา (อะไรคือสิ่งที่มีคุณค่า) คำตอบเหล่านี้ก็ถูกแปลงเป็นจุดมุ่งหมายของการศึกษา การเลือกเนื้อหา วิธีสอน และการวัดผลที่แตกต่างกัน (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560; Ornstein et al., 2017)

นักการศึกษานิยมจำแนกปรัชญาการศึกษาสากลออกเป็น 5 สำนักหลัก ได้แก่ สารัตถนิยม (Essentialism) นิรันตรนิยม (Perennialism) พิพัฒนาการนิยม (Progressivism) ปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) และอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ทั้งห้าสำนักสามารถวางเรียงบนเส้นต่อเนื่อง (continuum) จากปลายด้านหนึ่งที่ยึดครูและเนื้อหาเป็นศูนย์กลาง ไปสู่ปลายอีกด้านหนึ่งที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Zirhlioğlu & Yayla, 2016) โดยทั่วไปจึงจัด สารัตถนิยมและนิรันตรนิยมไว้ในกลุ่ม “อนุรักษนิยม” (conservative) ซึ่งมุ่งสงวนรักษาและถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม ส่วนพิพัฒนาการนิยม ปฏิรูปนิยม และอัตถิภาวนิยม จัดอยู่ในกลุ่ม “เสรีนิยม” (liberal) ซึ่งเน้นประสบการณ์ การเปลี่ยนแปลง และเสรีภาพของผู้เรียน (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561)

เมื่อพิจารณารากปรัชญา จะเห็นว่าสารัตถนิยมและนิรันตรนิยมมีฐานจากจิตนิยม (Idealism) และสัจนิยม (Realism) พิพัฒนาการนิยมและปฏิรูปนิยมมีฐานจากปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ส่วนอัตถิภาวนิยมมีฐานจากภววาทหรือปรัชญาว่าด้วยความมีอยู่ของมนุษย์ ภาพรวมจุดเน้นของทั้งห้าสำนักสรุปได้ดังตารางที่ 9.1 ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเห็นเค้าโครงก่อนศึกษารายละเอียดของแต่ละสำนักในหัวข้อถัดไป

สำนักปรัชญา	รากปรัชญา	กลุ่ม	จุดเน้น/คำขวัญ
สารัตถนิยม	จิตนิยม + สัจนิยม	อนุรักษนิยม	เนื้อหาแก่นสาร/มรดกวัฒนธรรม (“รู้สาระ”)
นิรันตรนิยม	จิตนิยม/สัจนิยมคลาสสิก + เทวนิยม	อนุรักษนิยม	เหตุผลและความจริงอมตะ (“รู้ดีรู้ชั่ว”)

พิพัฒนาการนิยม	ปฏิบัตินิยม/ประสบการณ์นิยม	เสรีนิยม	ประสบการณ์/ลงมือทำ (“รู้จักทำ”)
ปฏิรูปนิยม	ปฏิบัตินิยม + พิพัฒนาการนิยม	เสรีนิยม	ปฏิรูปสังคมใหม่ (“รู้จักสังคม”)
อัตถิภาวนิยม	ภววาท/ความมีอยู่ของมนุษย์	เสรีนิยม	เสรีภาพและการเลือกของตน (“รู้จักตน”)

ตารางที่ 9.1 ภาพรวมจุดเน้นของปรัชญาการศึกษาสากลทั้ง 5 สำนัก

ที่มา: ปรับจาก ภวิศา พงษ์เล็ก (2560) และ Ornstein et al. (2017)

9.2 สารัตถนิยม (Essentialism)

คำว่า Essentialism มาจากภาษาละติน “Essentia” หมายถึง สาระ แก่นสาร หรือเนื้อหาที่เป็นหลักสำคัญ (essence) สารัตถนิยมในทางการศึกษาจึงเป็นปรัชญาที่ยึดเนื้อหาวิชา (subject matter) เป็นหลัก โดยเชื่อว่าการศึกษาคือการอนุรักษ์และถ่ายทอดความรู้และวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง (เสฐียร ทั่งทองมะดัน และสานิตย์ สีนาค, 2565) ปรัชญานี้หล่อหลอมความคิดของลัทธิจิตนิยม (Idealism) ซึ่งถือว่าความจริงสูงสุดอยู่ที่จิตและปัญญา กับลัทธิสัจนิยม (Realism) ซึ่งถือว่าความจริงอยู่ที่โลกแห่งวัตถุที่สังเกตได้ จึงได้ชื่อว่าเป็น “หนทางแห่งการอนุรักษ์วัฒนธรรมของสังคม” (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

ในเชิงประวัติ ปรัชญาสารัตถนิยมก่อตัวอย่างเป็นทางการเมื่อกลุ่มปัญญาชนในสหรัฐอเมริการวมตัวกันในปี ค.ศ. 1930 ภายใต้ชื่อ “คณะกรรมการสารัตถนิยมเพื่อความก้าวหน้าของการศึกษาอเมริกัน” โดยมีวิลเลียม ซี. แบกลีย์ (William C. Bagley) เป็นผู้นำคนสำคัญ กลุ่มนี้คัดค้านการศึกษาที่ปล่อยให้เด็กเรียนตามใจชอบ และเรียกร้องให้โรงเรียนเน้นความรู้พื้นฐานที่จำเป็นและวินัยที่เคร่งครัด เพื่อผลิตพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม ปรัชญานี้ได้รับความนิยมมากขึ้นอีกภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560; Ornstein et al., 2017)

ด้านการจัดการศึกษา สารัตถนิยมมีจุดมุ่งหมายเพื่อถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมและค่านิยมที่ผ่านการกลั่นกรองมาแล้ว พัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย ขยัน อดทน และมีความรู้พื้นฐานที่มั่นคง หลักสูตรจึงเน้นเนื้อหา (subject-matter oriented) โดยให้ความสำคัญกับทักษะพื้นฐาน 3Rs คือ การอ่าน (reading) การเขียน (writing) และการคิดคำนวณ (arithmetic) ตลอดจนวิชาแกน เช่น ภาษา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ที่จัดเรียงอย่างเป็นระบบตามลำดับความยากง่าย ครูเป็นบุคคลสำคัญและเป็นศูนย์กลางของห้องเรียน ทำหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญเนื้อหาที่คัดเลือกและตัดสินว่าสิ่งใดสำคัญ ส่วนผู้เรียนเป็นผู้รับ ผู้ฟัง และฝึกฝนตนเองให้เข้าใจเนื้อหาที่ครูกำหนด วิธีสอนหลักคือ

การบรรยายและการฝึกฝนซ้ำ และวัดผลด้วยแบบทดสอบความรู้ในเนื้อหาเป็นสำคัญ (เสฐียร ทั่งทอง มะดัน และสานิตย์ สีนาค, 2565; ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

ตัวอย่างในบริบทสถานศึกษาไทยพบได้ทั่วไป เช่น การให้นักเรียนท่องสูตรคูณและตารางธาตุให้แม่นยำ การฝึกอ่านสะกดคำและเขียนตามหลักภาษาไทย การท่องอาขยานและบทสวด ตลอดจนการสอบวัดความรู้ปลายภาคที่เน้นเนื้อหาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในกลุ่มสาระวิชาพื้นฐาน สิ่งเหล่านี้สะท้อนความเชื่อของสารัตถนิยมที่ว่าความรู้พื้นฐานที่แม่นยำเป็นรากฐานจำเป็นก่อนการเรียนรู้ขั้นสูง

จุดเด่นของสารัตถนิยมคือช่วยวางรากฐานความรู้และทักษะพื้นฐานให้เข้มแข็งเป็นระบบและปลูกฝังความมีระเบียบวินัย อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดสำคัญคืออาจเน้นการท่องจำและการรับความรู้ฝ่ายเดียวมากเกินไป จนละเลยความคิดสร้างสรรค์และความแตกต่างระหว่างบุคคล (มนัสวี ศรีนนท์, 2559) ที่น่าสนใจคือ งานวิจัยกับนักศึกษาครูพบว่ากลุ่มตัวอย่างปฏิเสธ “การยึดวินัยที่เข้มงวดในกระบวนการเรียนรู้” อันเป็นหลักของสารัตถนิยมมากที่สุด (Zirhlioğlu & Yayla, 2016) ครูจึงควรนำจุดแข็งด้านความเป็นระบบของสารัตถนิยมมาใช้อย่างพอเหมาะ ควบคู่กับการเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนได้คิดและมีส่วนร่วม มิใช่ยึดวินัยและการท่องจำจนกลายเป็นการกดทับผู้เรียน

กล่องที่ 9.1 สรุปหลักสารัตถนิยม

ความเชื่อ การศึกษาคือการอนุรักษ์/ถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรมและความรู้แก่นสาร

หลักสูตร เน้นเนื้อหาวิชาแกนและทักษะพื้นฐาน 3Rs จัดอย่างเป็นระบบ

ครู ผู้เชี่ยวชาญเนื้อหา เป็นศูนย์กลาง/ผู้เรียน ผู้รับ มีวินัย ฝึกฝน

วิธีสอนและวัดผล บรรยาย ฝึกซ้ำ และทดสอบความรู้ในเนื้อหา

9.3 นิรันตรนิยม (Perennialism)

นิรันตรนิยม (Perennialism) หรือบางตำราเรียกว่า สัจวิทยานิยม มาจากคำว่า perennial ที่หมายถึงภาวะคงอยู่ชั่วนิรันดร ไม่เปลี่ยนแปลง ปรัชญานี้เชื่อว่าในโลกนี้มีบางสิ่งที่มีคุณค่าถาวรคงที่ซึ่งเราควรอนุรักษ์และถ่ายทอดให้คนรุ่นหลัง และเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีธรรมชาติร่วมกันคือเป็น “ผู้ใช้เหตุผล” การศึกษาจึงควรเน้นพัฒนาความมีเหตุผลและสติปัญญาให้มนุษย์เข้าถึงความจริงที่เป็นสัจธรรม (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560) เนื่องจากเชื่อว่าความรู้ที่แท้จริงไม่เปลี่ยนตามกาลเวลาและสังคม นิรันตรนิยมจึงถือเป็นปรัชญาการศึกษากลุ่มอนุรักษนิยมที่มีลักษณะคลาสสิกที่สุด (Zirhlioğlu & Yayla, 2016)

รากปรัชญาของนิรันตรนิยมย้อนไปถึงคำสอนของนักปรัชญากรีกโบราณ ได้แก่ โสกราตีส เพลโต และอริสโตเติล ต่อมานักบุญโทมัส อไควนัส (St. Thomas Aquinas) ได้ผนวกความเชื่อทางคริสต์ศาสนาเข้ากับแนวคิดของอริสโตเติล ทำให้ปรัชญานี้มีทั้งสายที่ยึดเหตุผลและสายเทวนิยม ในยุคใหม่ โรเบิร์ต เอ็ม. ฮัตชินส์ (Robert M. Hutchins) และมอร์ติเมอร์ แอดเลอร์ (Mortimer Adler) เป็นผู้เผยแพร่แนวคิดนี้ผ่านการศึกษาแบบ “Great Books” และหลักสูตร Paideia โดยแอดเลอร์เสนอว่า “การจัดการศึกษาที่ดีที่สุด คือ การจัดการศึกษาที่ดีที่สุดให้เหมือนกันแก่ทุกคน” (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560; Kneller, 1964)

จุดมุ่งหมายของนิรันตรนิยมคือพัฒนาคนให้สมบูรณ์ด้วยการฝึกฝนสติปัญญา เหตุผล และคุณธรรมให้มั่นคง หลักสูตรจึงเน้นวิชาศิลปศาสตร์ (Liberal Arts) ทั้งกลุ่มภาษา (ไวยากรณ์ วาทศิลป์ ตรรกศาสตร์) และกลุ่มคำนวณ (เลขคณิต เรขาคณิต ดาราศาสตร์ ดนตรี) ร่วมกับการอ่านวรรณกรรมและตำราชิ้นเอกของมนุษยชาติ (Great Books) ครูมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำทางสติปัญญาและแบบอย่างทางคุณธรรม แต่มิใช่ผู้บอกความรู้โดยตรง หากเป็นผู้ตั้งคำถามและนำการสนทนาแบบโสกราตีส (Socratic dialogue) เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้เหตุผล ส่วนผู้เรียนต้องฝึกวินัยทางปัญญา อ่าน วิเคราะห์ และอภิปรายอย่างต่อเนื่อง (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

ตัวอย่างในบริบทไทย เช่น การจัดให้นักเรียนอ่านและอภิปรายวรรณคดีไทยและวรรณกรรมคลาสสิก การเรียนหลักตรรกะและการให้เหตุผลในวิชาคณิตศาสตร์และปรัชญา การจัดกิจกรรมสนทนาเชิงเหตุผลเพื่อขัดเกลาความคิด ตลอดจนการปลูกฝังคุณธรรมและจรรยามารยาทที่ถือเป็นค่านิยมสากล ปรัชญานี้สะท้อนในสถานศึกษาที่ให้น้ำหนักกับการบ่มเพาะปัญญาและจริยธรรมระยะยาวมากกว่าการตอบสนองกระแสระยะสั้น

จุดเด่นของนิรันตรนิยมคือสร้างพลเมืองที่มีรากฐานทางเหตุผลและจริยธรรมที่มั่นคง ฝึกการคิดอย่างลึกซึ้ง แต่ข้อจำกัดคืออาจไม่เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและสังคมสมัยใหม่ และการยืนยันว่าผู้เรียนทุกคนควรเรียนเนื้อหาเดียวกันอาจขัดกับหลักความแตกต่างระหว่างบุคคล จนถูกวิจารณ์ว่าเป็นแนวทางแบบ “หัวกะทิ” (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560; มนัสวี ศรีนนท์, 2559) ครูไทยจึงควรนำจุดแข็งด้านการฝึกเหตุผลและการบ่มเพาะคุณธรรมของนิรันตรนิยมมาใช้ พร้อมปรับเนื้อหาและตัวอย่างให้เชื่อมโยงกับชีวิตและบริบทร่วมสมัยของผู้เรียน

กล่องที่ 9.2 สรุปหลักนิรันตรนิยม

ความเชื่อคือ ความจริง/คุณค่าเป็นอมตะ มนุษย์คือผู้ใช้เหตุผล

หลักสูตรคือ ศิลปศาสตร์ (Liberal Arts) + Great Books

ครูคือ ผู้นำทางปัญญา/แบบอย่าง ใช้การสนทนาแบบโสกราตีส/ผู้เรียนคือ ฝึกวินัยทางปัญญา
นักคิดสำคัญได้แก่ อริสโตเติล, อไควนัส, ฮัตชินส์, แอดเลอร์ (Paideia)

9.4 พิพัฒนาการนิยม (Progressivism)

พิพัฒนาการนิยม (Progressivism) หรือพิพัฒนนิยม มาจากคำว่า progressive ที่หมายถึงความก้าวหน้าและการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง ปรัชญานี้มีรากฐานจากปฏิบัตินิยม (Pragmatism) และประสบการณ์นิยม (Experimentalism) ซึ่งเชื่อว่าความจริงและความรู้ไม่ได้คงที่ แต่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและสิ่งแวดล้อม มนุษย์แสวงหาความรู้ได้จากประสบการณ์และความรู้เป็นกระบวนการต่อเนื่อง แนวคิดหลักที่เป็นหัวใจของปรัชญานี้คือ “การศึกษาคือชีวิต มิใช่การเตรียมตัวเพื่อชีวิต” (education is life, not a preparation for life) (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560; Dewey, 1916)

ในเชิงประวัติ ฟรานซิส ดับเบิลยู. ปาร์คเกอร์ (Francis W. Parker) เสนอให้ปฏิรูปการศึกษาตั้งแต่ราว ค.ศ. 1870 ต่อมาจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้พัฒนาแนวคิดนี้ให้เป็นระบบและเป็นที่รู้จักกว้างขวาง ผ่านงานเขียนและแนวคิด “การเรียนรู้โดยการลงมือทำ” (Learning by Doing) จนเกิดการก่อตั้งสมาคมการศึกษาแบบพิพัฒนาการ (Progressive Education Association) แม้ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ปรัชญานี้จะถูกฝ่ายสารัตถนิยมโจมตีจนสมาคมต้องยุบเลิก แต่แนวคิดของพิพัฒนาการนิยมยังคงมีอิทธิพลต่อการศึกษาทั่วโลกรวมถึงประเทศไทย (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560; Kneller, 1964)

พิพัฒนาการนิยมไม่มีจุดมุ่งหมายที่ตายตัว เพราะถือว่าชีวิตและสังคมเปลี่ยนแปลงเสมอ การศึกษาจึงมุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกด้าน ทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาควบคู่กัน ให้ผู้เรียนแก้ปัญหาเป็นและปรับตัวเข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข หลักสูตรจึงยึดประสบการณ์และกิจกรรมในชีวิตจริงเป็นหลัก ครูเปลี่ยนบทบาทจากผู้ออกคำสั่งมาเป็น “ผู้อำนวยความสะดวก” (facilitator) ที่จัดประสบการณ์และสภาพแวดล้อมให้เหมาะกับความถนัดและความสนใจของผู้เรียน ส่วนผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (child-centered) ที่ลงมือปฏิบัติและสร้างความรู้ด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการแก้ปัญหาแบบวิทยาศาสตร์ (problem solving) เป็นแกนของการเรียนการสอน (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

ตัวอย่างในบริบทไทยปรากฏชัดในการจัดการเรียนรู้แบบโครงงาน (project-based learning) การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) และการให้ผู้เรียนลงมือทดลองและปฏิบัติจริง ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่ยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนสำคัญที่สุด ที่น่าสนใจคือ งานวิจัยซึ่งวิเคราะห์

วิทยานิพนธ์การพัฒนาหลักสูตรในประเทศไทยจำนวน 240 เรื่อง พบว่าปรัชญาพิพัฒนาการนิยมเป็นปรัชญาที่ถูกนำมาใช้ออกแบบหลักสูตรมากที่สุดถึงร้อยละ 77.92 (มนันยา สายชู, ผัสสพรรณ ถนอมพงษ์ชาติ, และจุไรรัตน์ สุดรุ่ง, 2565) สะท้อนอิทธิพลอย่างสูงของปรัชญานี้ต่อการศึกษาไทย

จุดเด่นของพิพัฒนาการนิยมคือผู้เรียนมีทักษะการแก้ปัญหา เรียนรู้อย่างมีความสุข และพร้อมปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง สอดคล้องกับงานวิจัยที่พบว่านักศึกษาครูยอมรับหลักการ “ให้ผู้เรียนลงมือเรียนรู้ผ่านประสบการณ์เป็นศูนย์กลาง” มากที่สุด (Zirhlioğlu & Yayla, 2016) อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดที่พึงระวังคือ หากเน้นกิจกรรมและความสนใจของผู้เรียนจนเกินไป อาจละเลยเนื้อหาวิชาการพื้นฐานที่จำเป็นบางส่วน (มนัสวี ศรีนนท์, 2559) ครูจึงควรออกแบบกิจกรรมที่ผู้เรียนได้ลงมือทำ โดยยังคงรับประกันว่าผู้เรียนได้มาตรฐานความรู้และทักษะที่หลักสูตรกำหนด

กล่องที่ 9.3 สรุปหลักพิพัฒนาการนิยม

ความเชื่อหมายถึง การศึกษาคือชีวิต ความรู้เกิดจากประสบการณ์และเปลี่ยนแปลงได้

หลักสูตรหมายถึง ยึดประสบการณ์/กิจกรรม/ปัญหาในชีวิตจริง

ครูหมายถึง ผู้อำนวยความสะดวก/ผู้เรียนหมายถึง ศูนย์กลาง ลงมือทำ (Learning by Doing)

นักคิดสำคัญได้แก่ จอห์น ดิวอี้, ฟรานซิส ปาร์คเกอร์

9.5 ปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)

ปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) มาจากคำว่า reconstruct ที่แปลว่าบูรณะหรือสร้างขึ้นใหม่ ปรัชญานี้เชื่อว่าการศึกษาต้องเป็นเครื่องมือในการสร้างระเบียบสังคมขึ้นใหม่ให้มีความเสมอภาค เป็นธรรม และเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง โดยพัฒนามาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) และผนวกความคิดของพิพัฒนาการนิยมเข้าไว้ด้วยกัน แต่ก้าวไปไกลกว่าด้วยการมุ่งเป้าที่การเปลี่ยนแปลง “สังคม” มากกว่าการพัฒนา “ปัจเจกบุคคล” เพียงอย่างเดียว (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

ปฏิรูปนิยมก่อตัวขึ้นในสหรัฐอเมริกาช่วงปี ค.ศ. 1930 ขณะที่ประเทศประสบภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและความเหลื่อมล้ำทางสังคม จึงเกิดกลุ่ม “นักคิดแนวหน้า” นำโดยจอร์จ เอส. เคานต์ส (George S. Counts) และฮาโรลด์ รักก์ (Harold Rugg) ที่เสนอให้ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือปฏิรูปสังคม ต่อมาในราว ค.ศ. 1950 ธีโอดอร์ บราเมลด์ (Theodore Brameld) ได้ทำให้ปรัชญานี้เป็นที่รู้จักกว้างขวางจนได้รับการยกย่องเป็น “บิดาของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม” กลุ่มนี้ยังเน้นเรื่อง “แรงงาน” ว่าเป็นหัวใจของสังคม และเชื่อว่ามนุษย์ต้องร่วมกันสร้างระบบสังคมใหม่ (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

จุดมุ่งหมายของปฏิรูปนิยมคือสร้างผู้เรียนให้เป็นนวัตกรและผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change agent) ที่มุ่งพัฒนาสังคมและชุมชน หลักสูตรจึงยึดแบบแกน (Core Curriculum) โดยนำปัญหาสังคมที่ผู้เรียนประสบจริงมาเป็นเนื้อหา เช่น สิ่งแวดล้อม สาธารณสุข การสื่อสาร และความเป็นธรรมทางสังคม ครูทำหน้าที่กระตุ้นและร่วมวางแผนกับผู้เรียน พร้อมเป็นผู้นำที่เสียสละเพื่อส่วนรวม ส่วนผู้เรียนทำงานกลุ่มเพื่อวิเคราะห์และเสนอแนวทางแก้ปัญหาสังคมตามกระบวนการประชาธิปไตย วิธีสอนเน้นการอภิปราย การทำโครงการ และการแก้ปัญหา โดยจัดตารางเรียนแบบยืดหยุ่น (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

ตัวอย่างในบริบทไทย เช่น กิจกรรมจิตอาสาและการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Learning) โครงงานแก้ปัญหาขยะหรือสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น และการพัฒนานวัตกรรมที่ตอบโจทย์ชุมชน ซึ่งสอดรับกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและการน้อมนำหลักการพัฒนาตามแนวพระราชดำริมาแก้ปัญหาในพื้นที่จริง ปรัชญานี้จึงเชื่อมโยงการเรียนรู้ในห้องเรียนเข้ากับการพัฒนาสังคมโดยตรง

จุดเด่นของปฏิรูปนิยมคือปลูกฝังความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและสำนึกพลเมืองอย่างเข้มแข็ง แต่ข้อจำกัดที่พึงระวังคืออาจมีการนำมิติทางการเมืองเข้ามาปะปนในการจัดการศึกษา (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560) สอดคล้องกับงานวิจัยที่พบว่านักศึกษาครูแสดงความลังเลต่อบทบาท “การเป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงและการปฏิรูปสังคม” มากเป็นพิเศษ (Zirhlioğlu & Yayla, 2016) ครูจึงควรใช้ปฏิรูปนิยมเพื่อปลูกจิตสำนึกสาธารณะและทักษะการวิเคราะห์ปัญหาสังคม บนฐานข้อมูลและเหตุผล โดยรักษาความเป็นกลางทางวิชาการและเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนคิดอย่างอิสระ

กล่องที่ 9.4 สรุปหลักปฏิรูปนิยม

ความเชื่อคือ การศึกษาคือเครื่องมือสร้างสังคมใหม่ที่เป็นธรรม/ประชาธิปไตย

หลักสูตรคือ แบบแกน ยึดปัญหาสังคมเป็นเนื้อหา

ครูคือ ผู้กระตุ้น/นักเปลี่ยนแปลง/ผู้เรียนคือ ทำงานกลุ่มแก้ปัญหาสังคม

นักคิดสำคัญได้แก่ เคานต์ส, รักก์, บราเมลด์ (บิดาปฏิรูปนิยม)

9.6 อัตถิภาวนิยม (Existentialism)

อัตถิภาวนิยม (Existentialism) มาจากคำว่า อัต (ความเป็นอยู่) รวมกับ ภาวะ (สภาพความมีอยู่) นักปรัชญาไทยแปลว่าภววาทหรืออัตตนิยม หมายถึงความมีอยู่ของตัวตนมนุษย์ ปรัชญานี้ให้ความสำคัญสูงสุดกับเสรีภาพ ความรับผิดชอบ และการเลือกตัดสินใจของมนุษย์ โดยมีหลักการสำคัญ

ว่า “ตัวตนมาก่อนแก่นแท้” (Existence precedes Essence) กล่าวคือ มนุษย์มิได้ถูกกำหนดความหมายไว้ล่วงหน้า แต่เป็นผู้กำหนดความหมายและคุณค่าของชีวิตตนเองผ่านการเลือก และเมื่อเลือกแล้วก็ต้องรับผิดชอบต่อผลของการเลือกนั้น (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

นักปรัชญาคนสำคัญของสำนักนี้ ได้แก่ เซอเรน เคียร์เคอกอร์ (Søren Kierkegaard) ชาวเดนมาร์ก ซึ่งถือกันว่าเป็นนักอัตถิภาวนิยมคนแรกในสายเทวนิยม และฌอง ปอล ซาทร์ (Jean-Paul Sartre) ชาวฝรั่งเศส ผู้ประกาศเสรีภาพของมนุษย์ในแง่ปัจเจกบุคคลในสายอเทวนิยม นอกจากนี้ในวงการศึกษายังมี เอ. เอส. นีล (A. S. Neill) ผู้ก่อตั้งโรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ (Summerhill) ที่ให้เด็กมีอิสระในการเลือกเรียนตามความสนใจ ปรัชญานี้เกิดขึ้นส่วนหนึ่งเพื่อตอบโต้ความรู้สึกที่มนุษย์สูญเสียตัวตนไปกับกรอบของสังคมที่จำกัดเสรีภาพ (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560; Ornstein et al., 2017)

จุดมุ่งหมายของอัตถิภาวนิยมคือช่วยให้ผู้เรียนค้นพบความหมายของชีวิตตนเองและมีเสรีภาพในการแสดงออก หลักสูตรจึงยืดหยุ่นตามความสนใจและความถนัดของแต่ละคน โดยให้น้ำหนักกับวิชามนุษยศาสตร์ ศิลปะ และวรรณกรรมที่เปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนสำรวจตัวตนและคุณค่า ครูมีบทบาทเป็นผู้กระตุ้นให้ผู้เรียนค้นหาความจริงด้วยตนเองและยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล มิใช่ผู้ตัดสินคุณค่าแทนผู้เรียน ส่วนผู้เรียนเป็นเจ้าของชีวิตและเป็นผู้เลือกเส้นทางการเรียนรู้ของตน วิธีจัดการเรียนรู้จึงเน้นการพัฒนารายบุคคล การสนทนา และการเปิดทางเลือกที่หลากหลาย (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

ตัวอย่างในบริบทไทย เช่น การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกหัวข้อโครงงานหรือเส้นทางอาชีพตามความถนัดและความสนใจเฉพาะตัว การจัดแผนการเรียนที่หลากหลาย การใช้วินัยเชิงบวก (positive discipline) แทนการลงโทษและการตัดสินคุณค่า ตลอดจนการยอมรับความแตกต่างรายบุคคลในชั้นเรียน แนวทางเหล่านี้ช่วยให้ผู้เรียนรู้จักตนเองและเติบโตอย่างมีความหมาย

จุดเด่นของอัตถิภาวนิยมคือส่งเสริมความเป็นเอกัตบุคคลและความคิดสร้างสรรค์อย่างสูง เคารพศักดิ์ศรีและทางเลือกของผู้เรียน แต่ข้อจำกัดที่พึงระวังคือ หากเน้นเสรีภาพส่วนบุคคลมากเกินไปอาจขาดความเป็นเอกภาพและความรับผิดชอบร่วมในสังคม (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560) ครูจึงควรสร้างสมดุลระหว่างการให้เสรีภาพในการเลือกกับการปลูกฝังความรับผิดชอบต่อผลของการเลือก เพื่อให้ผู้เรียนเป็นทั้งตัวของตัวเองและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

กล่องที่ 9.5 สรุปหลักอัตถิภาวนิยม

ความเชื่อคือ ตัวตนมาก่อนแก่นแท้ มนุษย์คือเสรีภาพและความรับผิดชอบ

หลักสูตรคือ ยืดหยุ่นตามความสนใจ เน้นมนุษยศาสตร์/ศิลปะ

ครูเป็นผู้กระตุ้นให้ค้นหาตนเอง/ผู้เรียนเป็นเจ้าของชีวิต ผู้เลือก

นักคิดสำคัญได้แก่ เคียร์เคอกอร์, ซาทร์, เอ. เอส. นีล (Summerhill)

9.7 การเปรียบเทียบปรัชญาทั้งห้าและอิทธิพลต่อการศึกษาไทย

เมื่อนำปรัชญาการศึกษาสากลทั้งห้าสำนักมาเปรียบเทียบในประเด็นสำคัญ จะเห็นพัฒนาการของแนวคิดจากกลุ่มอนุรักษนิยมที่ยึดครูและเนื้อหาเป็นศูนย์กลาง ไปสู่กลุ่มเสรีนิยมที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางอย่างชัดเจน ดังตารางที่ 9.2

ประเด็น	สารัตถนิยม	นิรันตรนิยม	พิพัฒนาการนิยม	ปฏิรูปนิยม	อัตถิภาวนิยม
คำขวัญ	รู้สาระ	รู้ดีรู้ชั่ว	รู้จักทำ	รู้จักสังคม	รู้จักตน
กลุ่ม	อนุรักษ์ (เนื้อหา)	อนุรักษ์ (เหตุผล)	เสรี (ประสบการณ์)	เสรี (สังคม)	เสรี (เสรีภาพ)
จุดมุ่งหมาย	ถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรม	พัฒนาเหตุผล/คุณธรรมอมตะ	พัฒนาทักษะชีวิต/แก้ปัญหา	สร้างสังคมใหม่ที่เป็นธรรม	ค้นพบความหมาย/เสรีภาพของตน
บทบาทครู	ผู้เชี่ยวชาญ/บรรยาย	ผู้นำทางปัญญา/แบบอย่าง	ผู้อำนวยความสะดวก	ผู้กระตุ้น/นักเปลี่ยนแปลง	ผู้กระตุ้นการค้นหา
บทบาทผู้เรียน	ผู้รับ/มีวินัย	ผู้ฝึกเหตุผล	ศูนย์กลาง/ลงมือทำ	นวัตกรทางสังคม	เจ้าของชีวิต/ผู้เลือก
วิธีสอน/วัด	บรรยาย/ทดสอบความจำ	อ่าน–อภิปราย Great Books	แก้ปัญหา/โครงงาน	โครงการ/แก้ปัญหาสังคม	พัฒนารายบุคคล/สนทนา

ตารางที่ 9.2 การเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาสากลทั้ง 5 สำนัก

ที่มา: ปรับจาก ภวิศา พงษ์เล็ก (2560), ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2561) และ Zirhlioğlu & Yayla (2016)

งานวิจัยที่ศึกษาความเชื่อทางการศึกษาของนักศึกษาครูพบว่า ทั้งห้าสำนักวางตัวอยู่บนเส้นต่อเนื่องจากครูเป็นศูนย์กลางไปสู่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และกลุ่มตัวอย่างมีแนวโน้มยอมรับพิพัฒนาการนิยมมากที่สุด ขณะที่ปฏิเสธหลักวินัยเข้มงวดของสารัตถนิยม (Zirhlioğlu & Yayla, 2016) สอดคล้องกับสภาพการศึกษาไทยที่หลักสูตรส่วนใหญ่ยึดแนวพิพัฒนาการนิยมเป็นหลัก

สำหรับอิทธิพลต่อการศึกษาไทย ปรากฏว่าไม่มีปรัชญาสำนักใดสำนักหนึ่งครอบงำทั้งระบบ หากแต่เป็นการผสมผสานหลายสำนักตามบริบท (eclecticism) ดังที่การศึกษาไทยหลอมรวมแนวคิดสากลเข้ากับฐานคิด “บ้าน–วัด–โรงเรียน” และภูมิปัญญาท้องถิ่น (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561; มนัสวี ศรีนนท์, 2559) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเชิงปริมาณจากงานวิเคราะห์วิทยานิพนธ์การพัฒนาหลักสูตร พบว่าปรัชญาพิพัฒนาการนิยมถูกนำมาใช้มากที่สุด (ร้อยละ 77.92) รองลงมาเป็นการผสมผสานพิพัฒนาการนิยมกับอัตถิภาวนิยม และสารัตถนิยมกับปฏิรูปนิยมตามลำดับ (มนันยา สายชู

และคณะ, 2565) สะท้อนว่าการศึกษาไทยร่วมสมัยโน้มเอียงไปทางกลุ่มเสรีนิยมที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

ในเชิงประยุกต์ ครูไม่จำเป็นต้องเลือกปรัชญาเพียงสำนักเดียว แต่ควรเข้าใจจุดเด่นและข้อจำกัดของแต่ละสำนัก แล้วเลือกผสมผสานให้เหมาะกับวัยของผู้เรียน ธรรมชาติของเนื้อหา และเป้าหมายของบทเรียน เช่น ใช้สารัตถนิยมและนิรันตรนิยมเพื่อวางรากฐานความรู้และคุณธรรม ใช้พิพัฒนาการนิยมและปฏิรูปนิยมเพื่อพัฒนาทักษะการคิดและการแก้ปัญหา และใช้อัตถิภาวนิยมเพื่อเคารพความแตกต่างและเสรีภาพของผู้เรียน ข้อพึงระวังคือไม่มีปรัชญาใดสมบูรณ์ในตัวเอง การยึดสำนักใดสุดโต่งย่อมก่อผลเสีย ครูจึงต้องใช้วิจารณญาณเลือกใช้อย่างสมดุลและมีเหตุผล

กล่องที่ 9.6 ข้อสังเคราะห์สำหรับครู

อนุรักษนิยม (สารัตถ-/นิรันตร-) ให้ “ราก” ความรู้พื้นฐานและคุณธรรม

เสรีนิยม (พิพัฒนาการ-/ปฏิรูป-/อัตถิภาว-) ให้ “ปีก” ทักษะคิด แก้ปัญหา และเสรีภาพ

การศึกษาไทยเน้นพิพัฒนาการนิยม (ร้อยละ 77.92) แต่ผสมผสานหลายสำนักตามบริบท

ครูที่ดีเลือกและผสมผสานปรัชญาอย่างมีเหตุผล ไม่ยึดสำนักใดสุดโต่ง

กิจกรรมการเรียนการสอนและใบงาน

บทนี้จัดการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learning) ตามแนวพิพัฒนาการนิยม โดยผสมผสานการบรรยายเชิงโต้ตอบกับการทำงานกลุ่ม เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจและเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาสากลทั้ง 5 สำนักได้ด้วยตนเอง ดำเนินการ 4 ขั้น ดังนี้

1) ขั้นนำ ทำแบบทดสอบก่อนเรียน แล้วใช้คำถามกระตุ้น “ถ้าท่านเป็นครู ท่านเชื่อว่าการศึกษาที่ดีควรเป็นอย่างไร” เพื่อเชื่อมเข้าสู่ความเชื่อเชิงปรัชญา

2) ขั้นสอน บรรยายเชิงโต้ตอบประกอบสื่อเรื่องปรัชญาทั้ง 5 สำนัก สลับกิจกรรม Think–Pair–Share ให้ผู้เรียนจับคู่เปรียบเทียบความเหมือน–ต่างของกลุ่มอนุรักษนิยมและกลุ่มเสรีนิยม

3) ขั้นปฏิบัติ แบ่งกลุ่มทำใบงานที่ 2.1 (ตารางเปรียบเทียบ 5 สำนัก) และกิจกรรม “โรงเรียนในฝัน” โดยเลือกปรัชญาหลักประจำโรงเรียนพร้อมให้เหตุผล

4) ขั้นสรุป นำเสนอผลงานกลุ่ม ผู้สอนให้ข้อมูลป้อนกลับ ร่วมสรุปบทเรียน และทำแบบทดสอบหลังเรียน

ใบงานที่ 9.1 ตารางเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาสากล 5 สำนัก

คำชี้แจง: ให้นักศึกษา (กลุ่มละ 4–5 คน) เติมตารางเปรียบเทียบปรัชญาทั้ง 5 สำนัก ในประเด็นต่อไปนี้ (1) คำขวัญ/แนวคิดหลัก (2) จุดมุ่งหมายการศึกษา (3) บทบาทครู (4) บทบาทผู้เรียน (5) ตัวอย่างการประยุกต์ในโรงเรียนไทย

จากนั้นตอบคำถามสะท้อนคิด “ถ้าต้องออกแบบห้องเรียนของท่าน ท่านจะเลือกผสมผสานปรัชญาใดบ้าง เพราะเหตุใด”

เกณฑ์การประเมิน โดยใช้รูบริคในหัวข้อเครื่องมือวัดและประเมินผล (เต็ม 12 คะแนน ผ่านเกณฑ์ 8 คะแนน)

สรุปบทเรียน

ปรัชญาการศึกษาสากลคือการนำปรัชญาแม่บทมากำหนดทิศทางการจัดการศึกษา จำแนกได้ 5 สำนักที่เรียงบนเส้นต่อเนื่องจากครูเป็นศูนย์กลางไปสู่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ได้แก่ (1) สารัตถนิยม เน้นเนื้อหาแก่นสารและการถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรม (2) นิรันตรนิยม เน้นเหตุผลและความจริงอมตะผ่านศิลปศาสตร์และ Great Books (3) พิพัฒนาการนิยม เน้นประสบการณ์และการลงมือทำ ถือว่า “การศึกษาคือชีวิต” (4) ปฏิรูปนิยม ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสร้างสังคมใหม่ที่เป็นธรรม และ (5) อัตถิภาวนิยม เน้นเสรีภาพและการค้นพบความหมายของตน

สองสำนักแรกจัดอยู่ในกลุ่มอนุรักษนิยมที่ให้ “ราก” คือความรู้พื้นฐานและคุณธรรม ส่วนสามสำนักหลังอยู่ในกลุ่มเสรีนิยมที่ให้ “ปีก” คือทักษะการคิด การแก้ปัญหา และเสรีภาพ สำหรับการศึกษาไทย ไม่มีปรัชญาใดครอบงำทั้งระบบ หากเป็นการผสมผสานหลายสำนักตามบริบท โดยมีพิพัฒนาการนิยมเป็นแนวที่ใช้มากที่สุด สอดคล้องกับทิศทางของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) ครูที่เข้าใจปรัชญาเหล่านี้จึงสามารถเลือกและผสมผสานแนวทางได้อย่างมีเหตุผล เพราะปรัชญาการศึกษาเป็นรากฐานที่ช่วยให้ครูตัดสินใจเชิงคุณค่าในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม (Noddings, 2018)แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (12 ข้อ)

เพื่อตรวจสอบความรู้หลังเรียนเทียบกับก่อนเรียน

1. สารัตถนิยมและนิรันตรนิยมจัดอยู่ในกลุ่มปรัชญาใด

ก. เสรีนิยม ข. อนุรักษนิยม ค. ปฏิบัตินิยม ง. ภววาท

2. ปรัชญาใดยึดเนื้อหาวิชา (subject matter) และทักษะพื้นฐาน 3Rs เป็นหลัก

ก. พิพัฒนาการนิยม ข. สารัตถนิยม ค. นิรันตรนิยม ง. อัตถิภาวนิยม

3. ผู้นำคนสำคัญของปรัชญาสารัตถนิยมคือผู้ใด

ก. จอห์น ดิวอี้ ข. วิลเลียม แบกลีย์ ค. ฌอง ปอล ซาทร์ ง. ธีโอดอร์ บราเมลด์

4. “Great Books” และวิชาศิลปศาสตร์เป็นหลักสูตรหลักของปรัชญาใด

ก. สารัตถนิยม ข. นิรันตรนิยม ค. พิพัฒนาการนิยม ง. ปฏิรูปนิยม

5. ปรัชญาใดเชื่อว่าความจริงและคุณค่าเป็นอมตะ ไม่เปลี่ยนแปลง

ก. พิพัฒนาการนิยม ข. ปฏิรูปนิยม ค. นิรันตรนิยม ง. อัตถิภาวนิยม

6. แนวคิด “การศึกษาคือชีวิต” และ “Learning by Doing” เป็นของปรัชญาใด

ก. พิพัฒนาการนิยม ข. นิรันตรนิยม ค. สารัตถนิยม ง. ปฏิรูปนิยม

7. ปรัชญาใดให้ครูทำหน้าที่เป็น “ผู้อำนวยความสะดวก” (Facilitator)

ก. สารัตถนิยม ข. พิพัฒนาการนิยม ค. นิรันตรนิยม ง. อัตถิภาวนิยม

8. ผู้ที่ได้รับยกย่องเป็น “บิดาของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม” คือผู้ใด

ก. ฟรานซิส ปาร์คเกอร์ ข. จอร์จ เคานต์ส

ค. ธีโอดอร์ บราเมลด์ ง. มอร์ติเมอร์ แอดเลอร์

9. ปรัชญาใดมุ่งใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสร้างระเบียบสังคมใหม่ที่เป็นธรรม

ก. สารัตถนิยม ข. ปฏิรูปนิยม ค. นิรันตรนิยม ง. อัตถิภาวนิยม

10. หลักการ “ตัวตนมาก่อนแก่นแท้ (Existence precedes Essence)” เป็นของปรัชญาใด

ก. อัตถิภาวนิยม ข. สารัตถนิยม ค. พิพัฒนาการนิยม ง. ปฏิรูปนิยม

11. จากงานวิจัย ปรัชญาใดถูกนำมาใช้ออกแบบหลักสูตรในประเทศไทยมากที่สุด

ก. สารัตถนิยม ข. พิพัฒนาการนิยม ค. นิรันตรนิยม ง. อัตถิภาวนิยม

12. การที่ครูเลือกจุดเด่นของหลายปรัชญามาผสมผสานตามบริบทเรียกว่าอะไร

ก. สารัตถนิยม ข. ปรัชญาแบบผสมผสาน (Eclecticism)

ค. นิรันตรนิยม ง. อัตถิภาวนิยม

แบบฝึกหัดท้ายบท / คำถามทบทวน

1. จงอธิบายเกณฑ์ที่ใช้จำแนกปรัชญาการศึกษาสากลออกเป็นกลุ่ม “อนุรักษนิยม” และ “เสรีนิยม” พร้อมระบุว่าแต่ละสำนักอยู่กลุ่มใด

2. จงเปรียบเทียบสารัตถนิยมกับนิรันตรนิยม ว่ามีความเหมือนและต่างกันอย่างไรในด้านจุดมุ่งหมายและหลักสูตร

3. จงอธิบายแนวคิด “การศึกษาคือชีวิต” ของพิพัฒนาการนิยม พร้อมยกตัวอย่างการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนไทย

4. ปฏิรูปนิยมและอัตถิภาวนิยมต่างก็เป็นกลุ่มเสรีนิยม แต่มีเป้าหมายต่างกันอย่างไร จงอธิบาย

5. หากท่านเป็นครู ท่านจะเลือกผสมผสานปรัชญาการศึกษาสากลสำนักใดบ้างในการออกแบบการเรียนรู้ เพราะเหตุใด

6. เพราะเหตุใดจึงกล่าวว่า “ไม่มีปรัชญาการศึกษาสำนักใดสมบูรณ์ในตัวเอง” จงอธิบาย พร้อมยกตัวอย่างข้อจำกัดของแต่ละสำนัก

เครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท

บทที่ 9 สอดคล้องกับ CLO 1 ซึ่งอยู่ในระดับพฤติกรรม “จำ–เข้าใจ” จึงใช้แบบทดสอบเป็นเครื่องมือหลักในการวัดความรู้ความเข้าใจปรัชญาทั้ง 5 สำนัก ร่วมกับใบงานที่ 9.1 (ตารางเปรียบเทียบ) ซึ่งประเมินด้วยรูบริคเพื่อวัดการจำแนกและเปรียบเทียบจุดเน้นของแต่ละสำนัก (ปูพื้นสู่ CLO 2) และใช้แบบสังเกตการมีส่วนร่วมเป็นข้อมูลประกอบ 9.8

แบบทดสอบและเกณฑ์การให้คะแนน

รายการประเมิน	เครื่องมือ	เกณฑ์ผ่าน
ความรู้ความเข้าใจปรัชญา 5 สำนัก	แบบทดสอบหลังเรียน 12 ข้อ	≥ 7 จาก 12 (ร้อยละ 60)
การจำแนก/เปรียบเทียบสำนักปรัชญา	ใบงานที่ 2.1 + รูบริค	≥ 8 จาก 12 คะแนน
การมีส่วนร่วมในกิจกรรม	แบบสังเกตการอภิปราย	ระดับพอใช้ขึ้นไป

2.9 รูบริคประเมินใบงานที่ 9.1 (แบบแยกองค์ประกอบ)

เกณฑ์การประเมิน	ดี (3)	พอใช้ (2)	ปรับปรุง (1)
ความถูกต้องของเนื้อหา 5 สำนัก	ถูกต้องครบทั้ง 5 สำนัก	ถูกต้อง 3–4 สำนัก	ถูกต้อง ≤ 2 สำนัก
การเปรียบเทียบจุดเน้น/จุดเด่น–ข้อจำกัด	เปรียบเทียบชัดเจน มีเหตุผล	เปรียบเทียบได้บางส่วน	เปรียบเทียบไม่ชัดเจน
การยกตัวอย่างในบริบทไทย	ยกตัวอย่างเหมาะสมทุกสำนัก	ยกตัวอย่างได้บางสำนัก	ยกตัวอย่างไม่เหมาะสม

ความเป็นระเบียบและการใช้ภาษา	เป็นระเบียบ ภาษาถูกต้อง	เป็นระเบียบพอใช้	ไม่เป็นระเบียบ

เกณฑ์การแปลผลใบงานที่ 2.1 (เต็ม 12 คะแนน): 10–12 = ดี, 8–9 = พอใช้, ต่ำกว่า 8 = ควรปรับปรุง; ผ่านเกณฑ์ที่ 8 คะแนนขึ้นไป

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ภาษาไทย

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2561). ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 12). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภวิศา พงษ์เล็ก. (2560). เอกสารประกอบการสอนรายวิชาหลักการและปรัชญาการศึกษา. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.

มนันยา สายชู, ผัสสพรรณ ถนอมพงษ์ชาติ, และจุไรรัตน์ สุดรุ่ง. (2565). การวิเคราะห์การออกแบบหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจากวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรในประเทศไทย. ศึกษาศาสตร์สาร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 6(1), 87–100.

มนัสวี ศรีนนท์. (2559). ปรัชญาและแนวคิดทางการศึกษากับพัฒนาการการศึกษาไทย. วารสารศึกษาศาสตร์ มมร, 4(1), 84–93.

เสฐียร ทั่งทองมะดัน, และสานิตย์ สีนาค. (2565). ครูกับปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม. วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 14(1), 73–85.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579. พริกหวานกราฟฟิค.

ภาษาอังกฤษ

Dewey, J. (1916). Democracy and education: An introduction to the philosophy of education. Macmillan.

Kneller, G. F. (1964). Introduction to the philosophy of education. John Wiley & Sons.

Noddings, N. (2018). Philosophy of education (4th ed.). Routledge.

Ornstein, A. C., Levine, D. U., Gutek, G. L., & Vocke, D. E. (2017). Foundations of education (13th ed.). Cengage Learning.

Zirhlioğlu, G., & Yayla, A. (2016). The investigation of the education philosophy of the education faculty students of Yuzuncu Yil University with the Q method. Universal Journal of Educational Research, 4(9), 2110–2118.

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน 1) ข 2) ข 3) ค 4) ก 5) ค 6) ค 7) ก 8) ข 9) ข 10) ก 11) ค 12) ข

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน 1) ข 2) ข 3) ข 4) ข 5) ค 6) ก 7) ข 8) ค 9) ข 10) ก 11) ข 12) ข

บทที่ 10

ปรัชญาการศึกษาไทยและพุทธปรัชญาการศึกษา

(Thai Educational Philosophy and Buddhist Philosophy of Education)

แผนการสอนประจำบท

รายการ	รายละเอียด
1. หัวข้อสาระการเรียนรู้	10.1 ความหมายและพัฒนาการของปรัชญาการศึกษาไทย 10.2 รากฐานทางประวัติศาสตร์: สถาบัน “บวร” และวิวัฒนาการการศึกษาไทย 10.3 ฐานคิดทางกฎหมายและนโยบายของการศึกษาไทย 10.4 พุทธปรัชญาการศึกษา ความหมาย เป้าหมาย และธรรมชาติของมนุษย์ 10.5 ไตรสิกขากับการพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม 10.6 อริยสัจ 4 และโยนิโสมนสิการ กระบวนการคิดแก้ปัญหาเชิงพุทธ 10.7 กัลยาณมิตรธรรม 7 และภาวนา 4 คุณลักษณะครูและการพัฒนาที่สมดุล
2. ความคิดรวบยอด	ปรัชญาการศึกษาไทยเป็นการผสมผสาน (Eclecticism) ระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมบนฐานพุทธธรรม กับวิทยาการสากล โดยมีพุทธปรัชญาการศึกษาเป็นแกนคุณค่า มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็น “มนุษย์ที่สมบูรณ์” ทั้งกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม
3. จุดประสงค์การเรียนรู้	อธิบายความหมาย พัฒนาการ ฐานคิด และหลักสำคัญของปรัชญาการศึกษาไทยและพุทธปรัชญาการศึกษา ระบุคุณลักษณะครูตามแนวพุทธ และเขียนผังมโนทัศน์สรุปความเชื่อมโยงได้ (สอดคล้อง CLO1)
4. เนื้อหาวิชา	ตามหัวข้อสาระการเรียนรู้ 10.1–10.7
5. กิจกรรมการเรียนการสอน	ขั้นนำ: ทำแบบทดสอบก่อนเรียน + คำถามกระตุ้น

	“การศึกษาไทยมีรากมาจากที่ใด” ขั้นสอน: บรรยายเชิงโต้ตอบประกอบสื่อ สลับอภิปรายกลุ่มย่อย ขั้นปฏิบัติ: ทำใบงานที่ 10.1 เขียนผังมโนทัศน์ และวิเคราะห์กรณีตัวอย่าง ขั้นสรุป: นำเสนอ ผู้สอนให้ข้อมูลป้อนกลับ ร่วมสรุป และทำแบบทดสอบหลังเรียน
6. สื่อการเรียนการสอน	เอกสารประกอบการสอนบทที่ 10 · สไลด์นำเสนอ · ใบงานผังมโนทัศน์ · คลิป/กรณีศึกษาห้องเรียนไทย · พระไตรปิฎก/พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับออนไลน์ · Google Classroom
7. การวัดและประเมินผล	แบบทดสอบก่อน–หลังเรียน (ความรู้–ความเข้าใจ) · ผังมโนทัศน์ + รูบริค · แบบสังเกตการอภิปราย — ทุกเครื่องมือวัดผลลัพธ์ระดับ “เข้าใจ/อธิบาย” (CLO1)

ความคิดรวบยอด (สาระสำคัญ)

ปรัชญาการศึกษา (Philosophy of Education) ทำหน้าที่เป็น “เข็มทิศ” ที่กำหนดทั้งจุดหมายและวิธีการ ในการพัฒนามนุษย์ ปรัชญาการศึกษาไทยมีพัฒนาการมายาวนานบนรากฐานของสถาบัน “บวร” คือ บ้าน วัด และโรงเรียน (เดิมคือวัง/สำนัก) โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางของระบบคุณค่า เมื่อสังคมเปลี่ยนผ่านสู่ยุคปฏิรูปและยุคปัจจุบัน การศึกษาไทยได้ผสมผสานวิทยาการสากลเข้ากับฐานคุณธรรมเดิม จึงมีลักษณะเป็น “ปรัชญาแบบผสมผสาน” (Eclecticism)

พุทธปรัชญาการศึกษา (Buddhist Philosophy of Education) ถือว่าการศึกษาคือ “สิกขา” หรือกระบวนการฝึกฝนพัฒนาชีวิตให้พ้นจาก “อวิชชา” (ความไม่รู้) ไปสู่ “ปัญญา” ผ่านหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ที่พัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวมทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ใช้อริยสัจ 4 และโยนิโสมนสิการเป็นกระบวนการคิดแก้ปัญหา และวางบทบาทครูในฐานะ “กัลยาณมิตร” ผู้ชี้ทางแห่งปัญญา หลักการเหล่านี้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มุ่งสร้าง “มนุษย์ที่สมบูรณ์”

จุดประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อศึกษาบทที่ 3 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1) อธิบายความหมายและพัฒนาการของปรัชญาการศึกษาไทยได้ (CLO1)
2) อธิบายอิทธิพลของสถาบัน “บวร” (บ้าน–วัด–โรงเรียน) และวิวัฒนาการการศึกษาไทยที่มีต่อแนวคิดการศึกษาปัจจุบันได้ (CLO1)
3) อธิบายฐานคิดทางกฎหมายและนโยบายที่กำหนดทิศทางการพัฒนาคนไทย (พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ 2542 และรัฐธรรมนูญ 2560) ได้ (CLO1)
4) อธิบายความหมาย เป้าหมาย และธรรมชาติของมนุษย์ตามพุทธปรัชญาการศึกษาได้ (CLO1)
5) อธิบายและยกตัวอย่างการประยุกต์หลักไตรสิกขา อริยสัจ 4 และโยนิโสมนสิการ สู่การจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนได้ (CLO1)
6) ระบุคุณลักษณะของครูตามหลักกัลยาณมิตรธรรม 7 และภาวนา 4 และเชื่อมโยงสู่จิตวิญญาณความเป็นครูได้ (CLO1)
7) เขียนผังมโนทัศน์ (concept map) สรุปความเชื่อมโยงระหว่างปรัชญาการศึกษาไทยกับพุทธปรัชญาการศึกษาได้ (CLO1)

คำสำคัญ (Keywords)

ปรัชญาการศึกษาไทย (Thai Educational Philosophy) · พุทธปรัชญาการศึกษา (Buddhist Philosophy of Education) บวร: บ้าน–วัด–โรงเรียน (Home–Temple–School) ไตรสิกขา: ศีล สมาธิ ปัญญา (Threefold Training) · อริยสัจ 4 (Four Noble Truths) โยนิโสมนสิการ (Yonisomanasikāra) · กัลยาณมิตร (Kalyāṇamitra) · ภาวนา 4 (Fourfold Development) · อวิชชา (Avijjā) ปัญญา (Paññā) · การพัฒนาแบบองค์รวม (Holistic Development) · จิตวิญญาณความเป็นครู (Teacher Spirituality)

แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (10 ข้อ) ก่อนเริ่มเรียน
เพื่อตรวจสอบความรู้พื้นฐาน

1. ปรัชญาการศึกษาไทยในปัจจุบันมีลักษณะตรงกับข้อใดมากที่สุด

ก. ยึดปรัชญาตะวันตกล้วน ข. ยึดพุทธปรัชญาล้วน

ค. ผสมผสานพุทธธรรมกับวิทยาการสากล (Eclecticism) ง. ปฏิเสธวิทยาการสากล

2. สถาบันใดเป็นศูนย์กลางการศึกษาไทยสมัยโบราณตามแนวคิด “บวร”

ก. บ้าน วัด โรงเรียน ข. รัฐ ตลาด โรงงาน

ค. โรงเรียน มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัย ง. วัง วัด ตลาด

3. “จินดามณี” มีความสำคัญต่อการศึกษาไทยอย่างไร

ก. เป็นกฎหมายปกครอง ข. เป็นแบบเรียนภาษาไทยเล่มแรก

ค. เป็นตำราแพทย์ ง. เป็นพงศาวดาร

4. เป้าหมายสูงสุดของการศึกษาตามพุทธปรัชญาคือข้อใด

ก. ความมั่งคั่งทางวัตถุ ข. การพ้นจากอวิชชาเข้าถึงปัญญา

ค. การได้ตำแหน่งสูง ง. การแข่งขันชนะผู้อื่น

5. ไตรสิกขาประกอบด้วยองค์ประกอบใด

ก. ทุกข์ สมุทัย นิโรธ ข. ศีล สมาธิ ปัญญา

ค. กาย วาจา ใจ ง. ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ

6. หลักธรรมใดถูกประยุกต์เป็น “กระบวนการคิดแก้ปัญหา” ทางการศึกษาโดยศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี

ก. ภาวนา 4 ข. กัลยาณมิตรธรรม 7 ค. อริยสัจ 4 ง. พรหมวิหาร 4

7. “โยนิโสมนสิการ” หมายถึงข้อใด

ก. การท่องจำ ข. การคิดอย่างแยบคายถูกวิธี ค. การเชื่อตามครู ง. การนั่งสมาธิเท่านั้น

8. คุณลักษณะครูที่ดีตามหลัก “กัลยาณมิตรธรรม 7” เน้นเรื่องใด

ก. ความเข้มงวดในการลงโทษ ข. การเป็นมิตรผู้น่ารัก น่าเคารพ และชี้แนะทางปัญญา

ค. การให้คะแนนสูง ง. การสอนแบบบรรยายอย่างเดียว

9. มาตรา 6 แห่ง พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นเช่นใด

ก. แรงงานราคาถูก ข. มนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม ค. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางเท่านั้น ง. ข้าราชการ

10. “ภาวนา 4” มุ่งพัฒนามนุษย์ในด้านใดบ้าง

ก. กาย ศีล จิต ปัญญา ข. อ่าน เขียน คิด เลข

ค. ฟัง พูด อ่าน เขียน ง. รู้ จำ เข้าใจ นำไปใช้

(เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนอยู่ท้ายบท)

บทที่ 10

ปรัชญาการศึกษาไทยและพุทธปรัชญาการศึกษา

(Thai Educational Philosophy and Buddhist Philosophy of Education)

10.1 ความหมายและพัฒนาการของปรัชญาการศึกษาไทย

การนำหลักคิดและวิธีคิดทางปรัชญามากำหนดทิศทางการจัดการศึกษาของชาติ ก็เกิดเป็น “ปรัชญาการศึกษา” และเมื่อพิจารณาบนฐานบริบทสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และศาสนาของไทย ก็เรียกว่า “ปรัชญาการศึกษาไทย” ปรัชญาการศึกษาไทยจึงมิใช่ลัทธิปรัชญาบริสุทธิ์เพียงสำนักเดียว แต่มีลักษณะเป็น “ปรัชญาประยุกต์” (Applied Philosophy) ที่ผสมผสานแนวคิดหลายกระแสเข้าด้วยกันอย่างมีเอกภาพ ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2561) ชี้ว่าการจัดการศึกษาที่ดีต้องเลือกใช้ปรัชญาให้เหมาะกับเป้าหมายและบริบท มากกว่าจะยึดติดสำนักใดสำนักหนึ่งอย่างตายตัว ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า “แนวคิดแบบผสมผสาน” (Eclecticism)

ในเชิงพัฒนาการ ปรัชญาการศึกษาไทยได้เปลี่ยนจุดเน้นมาตามยุคสมัย จากเดิมที่เน้น “สารัตถะ” คือเนื้อหาสาระและการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา มาสู่การเน้น “ฐานสมรรถนะ” (Competency-based) ที่มุ่งให้ผู้เรียนนำความรู้ไปใช้ได้จริงในชีวิตและการงาน การปรับเปลี่ยนนี้สอดรับกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและแผนการศึกษาแห่งชาติที่เน้นการสร้างนวัตกรรมและภูมิคุ้มกันทางสังคม (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) อย่างไรก็ตาม แม้จุดเน้นจะเปลี่ยนไป แต่แกนคุณค่าที่ยังคงอยู่คือการมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นทั้ง “คนเก่ง” และ “คนดี” บนฐานคุณธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในบริบทไทยคือ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กำหนดทั้งสมรรถนะสำคัญและทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ควบคู่กับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เช่น มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ และมีจิตสาธารณะ หรือการจัดการศึกษาแบบ “โรงเรียนวิถีพุทธ” ที่นำหลักไตรสิกขามาบูรณาการกับการเรียนการสอนปกติ สะท้อนการผสมผสานวิทยาการสากลกับรากฐานพุทธธรรมอย่างเป็นรูปธรรม สำหรับครู ความเข้าใจเรื่องนี้มีประโยชน์โดยตรงในการเลือกเป้าหมายและวิธีจัดการเรียนรู้ ข้อพึงระวังคือ การลอกเลียนรูปแบบการศึกษาตะวันตกมาใช้โดยไม่ปรับให้เข้ากับบริบทไทย อาจทำให้ผู้เรียน “ตามทันโลก แต่ไม่เข้าใจราก” ของตนเอง

นิยามศัพท์สำคัญ

ปรัชญา (Philosophy): ความรักในปรีชาญาณ การคิดอย่างมีเหตุผลและเป็นระบบเพื่อแสวงหาความจริงสูงสุด

ปรัชญาการศึกษาไทย (Thai Educational Philosophy): การนำหลักคิดทางปรัชญามากำหนดทิศทางการจัด

การศึกษาของไทย บนฐานสังคม วัฒนธรรม และพุทธธรรม มีลักษณะผสมผสาน (Eclecticism)

Eclecticism: การเลือกผสานจุดแข็งของหลายแนวคิดให้เหมาะกับเป้าหมายและบริบท

10.2 รากฐานทางประวัติศาสตร์ สถาบัน “บวร” และวิวัฒนาการการศึกษาไทย

รากฐานสำคัญของการศึกษาไทยมาจากสถาบันที่เรียกย่อว่า “บวร” อันได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน (ในอดีตหมายรวมถึงวังและสำนักราชบัณฑิตด้วย) ภวิศา พงษ์เล็ก (2560) อธิบายว่า การศึกษาไทยสมัยโบราณ (ราว พ.ศ. 1781–2411) เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีโดยมีบ้านและวัดเป็นศูนย์กลาง บ้านเป็นสถานที่อบรมกล่อมเกลาจิตใจและถ่ายทอดอาชีพจากพ่อแม่สู่ลูก ส่วนวัดเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจและให้การศึกษาทั้งด้านธรรมะและศิลปวิทยาการ ผู้ชายไทยนิยมบวชเรียนก่อนแต่งงานเพื่อขัดเกลาคุณธรรม จึงกล่าวได้ว่า “วัด” เป็นทั้งโรงเรียน หอสมุด และศูนย์รวมจิตใจของชุมชนในคราวเดียวกัน

เมื่อพิจารณาการจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัยอย่างละเอียด จะพบว่ามีการแบ่งเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายอาณาจักรที่จัดการศึกษาด้านการปกครอง การทหาร และวิชาชีพสำหรับฆราวาส กับฝ่ายศาสนจักรที่จัดการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาและศีลธรรม โดยมีสถานศึกษาหลากหลายรูปแบบ ทั้งบ้าน สำนักสงฆ์ สำนักราชบัณฑิต และพระราชสำนัก ภวิศา พงษ์เล็ก (2560) ระบุว่าวิชาที่สอนแบ่งเป็นวิชาความรู้สามัญ (อ่าน–เขียน) วิชาชีพที่สืบทอดตามตระกูล และที่สำคัญคือ “วิชาจริยศึกษา” ที่มุ่งปลูกฝังความกตัญญู การรักษาขนบธรรมเนียม และการทำบุญถือศีล จุดเด่นนี้สะท้อนว่าการศึกษาไทยให้น้ำหนักแก่การพัฒนา “คนดี” ควบคู่กับ “คนเก่ง” มาตั้งแต่อดีต และการที่วัดทำหน้าที่เป็นทั้งโรงเรียนและศูนย์กลางคุณธรรม ทำให้คุณค่าทางพุทธศาสนาแทรกซึมอยู่ในรากฐานของระบบการศึกษาไทยอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นมรดกที่ส่งต่อมาถึงแนวคิดการพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมในปัจจุบัน

หลักฐานที่สะท้อนบทบาทของวัดและสถาบันพระมหากษัตริย์ต่อการศึกษา ได้แก่ ศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่บันทึกด้วยอักษรไทยซึ่งพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1826 และหนังสือ “ไตรภูมิพระร่วง” พระราชนิพนธ์ในพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาลิไท) ซึ่งมุ่งสอนศีลธรรมเรื่องบุญบาปและนรกสวรรค์ ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระโหราธิบดีได้แต่งแบบเรียนภาษาไทยชื่อ

“จินดามณี” ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นับเป็นแบบเรียนภาษาไทยเล่มแรกที่ใช้สืบต่อมายาวนาน และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการจารึกวิชาความรู้ไว้ตามระเบียงวัดพระเชตุพนฯ จนได้รับการยกย่องว่าเป็น “มหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย” (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

เมื่อเข้าสู่สมัยปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. 2412) การศึกษาไทยได้ปรับเข้าสู่ระบบโรงเรียนแบบตะวันตกเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการและพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมนานาอารยประเทศ และพัฒนาต่อเนื่องมาเป็นระบบการศึกษาในปัจจุบันที่อยู่ภายใต้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ดังสรุปพัฒนาการในตารางที่ 10.1 จะเห็นว่าตลอดทุกยุค แม้รูปแบบและสถานศึกษาจะเปลี่ยนไป แต่ “วัด” และพระพุทธศาสนายังคงเป็นฐานคุณธรรมที่หล่อหลอมการศึกษาไทยมาโดยตลอด

ตารางที่ 10.1 พัฒนาการการจัดการศึกษาไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ยุค/สมัย	ศูนย์กลาง/สถานศึกษา	จุดเน้นและแบบเรียนสำคัญ
สุโขทัย (พ.ศ. 1781–1921)	บ้าน วัด สำนักราชบัณฑิต พระราชสำนัก	พุทธศาสนาและศิลปศาสตร์ อักษรไทย ศิลาจารึกหลักที่ 1 ไตรภูมิพระร่วง
อยุธยา– รัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 1893–2411)	บ้านและวัด เพิ่มโรงเรียนมิชชันนารี	อ่าน–เขียน–เลข จริยศึกษา จินดามณี ประถม ก กา การบวชเรียน
ปฏิรูปการศึกษา (พ.ศ. 2412–2474)	โรงเรียนแบบตะวันตก	ผลิตคนเข้ารับราชการ จัดระบบโรงเรียน/หลักสูตรแบบสากล
ปัจจุบัน (พ.ศ. 2535–ปัจจุบัน)	สถานศึกษาในระบบ/นอกระบบ/ตามอัธยาศัย	ฐานสมรรถนะ ทักษะศตวรรษที่ 21 บนฐานคุณธรรม ตาม พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ 2542

ร่องรอยของ “บวร” ยังปรากฏในสถานศึกษาไทยปัจจุบัน เช่น กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การนิมนต์พระมาสอนธรรมศึกษา และเครือข่ายความร่วมมือ “บ้าน–วัด–โรงเรียน” ในการดูแลผู้เรียน ครูจึงสามารถใช้ทุนทางสังคมนี้สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนได้จริง ข้อพึงระวังคือการมองว่า “บวร” เป็นเพียงเรื่องของอดีต ทั้งที่แท้จริงแล้วเป็นต้นแบบของแนวคิด “การศึกษาที่ทุกภาคส่วนร่วมรับผิดชอบ” ซึ่งทันสมัยเสมอ

10.3 ฐานคิดทางกฎหมายและนโยบายของการศึกษาไทย

ปรัชญาและอุดมการณ์การศึกษาไทยถูกแปลงเป็นเจตจำนงของรัฐผ่านกฎหมายและนโยบายหลายฉบับ ฉบับที่เป็นหัวใจคือ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 6 ซึ่งบัญญัติว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็น “มนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542, 2542) ถ้อยคำ “มนุษย์ที่สมบูรณ์” นี้สะท้อนเป้าหมายแบบองค์รวมที่สอดคล้องอย่างยิ่งกับพุทธปรัชญาการศึกษา ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

เจตนารมณ์ของกฎหมายแม่บทยังถูกแปลงต่อเป็นกรอบมาตรฐานที่เป็นรูปธรรม กล่าวคือ มาตรฐานการศึกษาของชาติได้กำหนด “ผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของการศึกษา” (Desired Outcomes of Education) ไว้สามด้าน ได้แก่ การเป็นผู้เรียนรู้ การเป็นผู้ร่วมสร้างสรรค์นวัตกรรม และการเป็นพลเมืองที่เข้มแข็ง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) กรอบนี้ส่งผลโดยตรงต่อหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งกำหนดทั้งสมรรถนะสำคัญและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ในทางปฏิบัติ ครูจึงควรเห็นความเชื่อมโยงเป็นลำดับชั้นว่า รัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติเป็น “ฐานเจตนารมณ์” มาตรฐานการศึกษาของชาติเป็น “เป้าหมายระดับชาติ” หลักสูตรเป็น “แผนที่” และแผนการจัดการเรียนรู้ของครูเป็น “การลงมือปฏิบัติจริง” เมื่อเข้าใจการเชื่อมโยงนี้ ครูจะสามารถออกแบบการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของชาติได้อย่างมีความหมาย ไม่ใช่เพียงทำตามคำสั่งโดยปราศจากความเข้าใจในเป้าหมายเชิงปรัชญาที่อยู่เบื้องหลัง

นอกจากมาตรา 6 แล้ว มาตรา 7 ยังกำหนดให้กระบวนการเรียนรู้มุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความภูมิใจในความเป็นไทย ส่วนมาตรา 8 วางหลักการจัดการศึกษาไว้ 3 ประการ คือ (1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และ (3) พัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง หลักการทั้งสามนี้สอดคล้องกับแนวคิดพุทธปรัชญาที่มองการศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตอย่างไม่สิ้นสุด

ในระดับรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 54 กำหนดให้รัฐต้องดำเนินการให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาอย่างมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย และมาตรา 258 จ ด้านการศึกษา กำหนดให้มีการปฏิรูปการศึกษา โดยให้เด็กเล็กได้รับการพัฒนาปลูกฝังวินัย คุณธรรม และจิตสาธารณะ ตลอดจนการพัฒนาครูให้มีจิตวิญญาณความเป็นครู (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, 2560) ฐานคิดเหล่านี้ถูกแปลงต่อเป็นทิศทาง

ปฏิบัติในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 ที่มุ่งให้คนไทยทุกช่วงวัยมีคุณภาพและเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) ดังสาระสำคัญในกรอบหมายเหตุด้านล่าง

สาระสำคัญของฐานกฎหมาย–นโยบายการศึกษาไทย

พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ 2542 ม.6 มุ่งสร้าง “มนุษย์ที่สมบูรณ์” กาย–จิตใจ–สติปัญญา–ความรู้–คุณธรรม

พ.ร.บ.ฯ ม.8 การศึกษาตลอดชีวิต · สังคมมีส่วนร่วม · พัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ต่อเนื่อง

รัฐธรรมนูญ 2560 ม.54 รัฐต้องจัดการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง

รัฐธรรมนูญ 2560 ม.258 จ ปฏิรูปการศึกษา ปลูกฝังวินัย–คุณธรรม–จิตสาธารณะ และจิตวิญญาณความเป็นครู

สำหรับครู ความเข้าใจฐานกฎหมาย–นโยบายช่วยให้สามารถ “แปล” เจตนารมณ์ของชาติลงสู่เป้าหมายชั้นเรียนได้ เช่น ออกแบบจุดประสงค์การเรียนรู้ให้ครอบคลุมทั้งความรู้ ทักษะ และคุณธรรม (K-P-A) ตามเป้าหมาย “มนุษย์ที่สมบูรณ์” ข้อพึงระวังคือ การมองกฎหมายเป็นเพียงพิธีการเชิงเอกสาร โดยไม่นำเจตนารมณ์มาขับเคลื่อนการสอนจริง ซึ่งจะทำให้การประกันคุณภาพการศึกษากลายเป็นภาระงานที่ขาดความหมาย

10.4 พุทธปรัชญาการศึกษา: ความหมาย เป้าหมาย และธรรมชาติของมนุษย์

พุทธปรัชญาการศึกษา (Buddhist Philosophy of Education) คือการนำหลักพุทธธรรมมาเป็นฐานกำหนดความหมาย เป้าหมาย และวิธีการของการศึกษา จุดเริ่มต้นสำคัญอยู่ที่คำว่า “สิกขา” ซึ่งแปลว่า การศึกษา การฝึกหัด หรือการพัฒนา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2552) อธิบายว่า การศึกษาตามแนวพุทธคือกระบวนการฝึกหัดพัฒนาชีวิตของมนุษย์ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นจนสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องดีงาม การศึกษาในความหมายนี้จึงไม่ใช่เพียงการสะสมข้อมูลความรู้ แต่เป็นการ “พัฒนาคน” ทั้งคนอย่างเป็นองค์รวม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2552) อธิบายเพิ่มเติมว่า การพัฒนาคนตามแนวพุทธแบ่งเป็นสามแดนที่สัมพันธ์กัน คือ ด้านพฤติกรรม (ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและสังคม) ด้านจิตใจ (คุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต) และด้านปัญญา (ความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง) ทั้งสามแดนนี้เป็นที่มาของไตรสิกขาที่จะกล่าวถึงต่อไป จุดเน้นสำคัญคือ พุทธปรัชญาถือว่า “ปัญญา” เป็นยอดของการพัฒนา เพราะปัญญาทำให้มนุษย์เป็นอิสระจากความทุกข์และดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง การมองเช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาที่เน้นการเติบโตจากภายใน (inner growth) มากกว่าการสะสมความรู้ภายนอกเพียงอย่างเดียว นักการศึกษาตะวันตกอย่าง Dewey (1916) ก็เห็นพ้องว่า การศึกษาคือกระบวนการเติบโตอย่างต่อเนื่องของชีวิต (education as growth) มิใช่การ

เตรียมตัวเพื่ออนาคตที่ห่างไกลเท่านั้น ความสอดคล้องระหว่างพุทธปรัชญากับแนวคิดสากลนี้ ยืนยันว่าเป้าหมายการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวมเป็นคุณค่าที่ข้ามพ้นพรมแดนของวัฒนธรรมและกาลเวลา

เป้าหมายสูงสุดของการศึกษาตามพุทธปรัชญา คือการนำพาชีวิตให้พ้นจาก “อวิชชา” (ความไม่รู้ตามความเป็นจริง) ไปสู่ “ปัญญา” อันเป็นความรู้ที่ทำให้เกิดความเป็นอิสระและความสุขที่แท้จริง ภวิศา พงษ์เล็ก (2560) ชี้ว่าในทัศนะพุทธปรัชญา มนุษย์เป็นสัตว์ที่ “ฝึกได้” และเมื่อฝึกดีแล้วย่อมประเสริฐสุด ความเชื่อพื้นฐานนี้ต่างจากปรัชญาบางสำนักที่มองว่าธรรมชาติมนุษย์ถูกกำหนดตายตัว พุทธปรัชญากลับมองว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพในการ “ตื่นรู้” และพัฒนาตนได้ด้วยความเพียร ครูจึงมีหน้าที่จัดสภาพแวดล้อมให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนและค้นพบปัญญาด้วยตนเอง ตามแนวคิด “ระเบิดจากข้างใน” มากกว่าการยัดเยียดความรู้จากภายนอก

ปิยะนุช ศรีสรานุกรม (2560) วิเคราะห์ว่า การจัดการเรียนการสอนตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของพระพุทธเจ้านั้นมีลักษณะเป็นระบบ คือทรงกำหนดจุดมุ่งหมายของการสอนแต่ละครั้งอย่างชัดเจน เตรียมเนื้อหาตามลำดับความยากง่าย และคำนึงถึงพื้นฐานของผู้เรียนเป็นรายบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับหลักการออกแบบการเรียนรู้สมัยใหม่ ในแง่นี้ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้บุกเบิกการนำพุทธธรรมมาใช้ในการศึกษาไทย ได้เน้นว่าการศึกษาทางโลก (เพื่อการประกอบอาชีพ) และทางธรรม (เพื่อการดำเนินชีวิต) ไม่ควรแยกออกจากกัน แต่ควรบูรณาการให้ “การทำงานคือการปฏิบัติธรรม”

ตัวอย่างรูปธรรมในบริบทไทยคือ “โรงเรียนวิถีพุทธ” และกระบวนการ “จิตศึกษา” ที่จัดให้ผู้เรียนได้ฝึกความสงบภายในก่อนเริ่มเรียน เพื่อเตรียมความพร้อมของจิตใจให้รับความรู้ได้ดีขึ้น แนวทางเช่นนี้สอดคล้องกับงานวิชาการระดับสากลที่ศึกษาบทบาทของสติ (mindfulness) ในการศึกษา ซึ่ง Ergas (2017) เสนอว่า การนำสติมาวางไว้ที่ศูนย์กลางของหลักสูตรและการสอนช่วยพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้และการกำกับตนเองของผู้เรียน ข้อพึงระวังสำคัญคือ การนำพุทธปรัชญามาใช้ในสถานศึกษามิใช่การยัดเยียดความเชื่อทางศาสนา แต่เป็นการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมที่เป็นสากล จึงต้องจัดให้เหมาะสมและเคารพความหลากหลายของผู้เรียน

10.5 ไตรสิกขากับการพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม

หลักธรรมที่เป็นแกนกลางของพุทธปรัชญาการศึกษาคือ “ไตรสิกขา” หรือ สิกขา 3 อันเป็นข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาฝึกฝน 3 ด้าน ให้สอดคล้องกับองค์ประกอบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ได้แก่ (1) อธิสีลสิกขา คือการฝึกศีล ควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจาให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เบียดเบียน

(2) อธิจิตตสิกขา คือการฝึกจิต หรือสมาธิ ให้จิตใจตั้งมั่น เข้มแข็ง และเป็นกุศล และ (3) อธิปัญญาสิกขา คือการฝึกปัญญาให้รู้คิดอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552) กล่าวโดยย่อคือการพัฒนา ศีล สมาธิ และปัญญา ไปพร้อมกัน

ความสัมพันธ์ของไตรสิกขาทั้งสามมีลักษณะเป็นลำดับและส่งเสริมกัน กล่าวคือ ศีลเป็นฐานที่ทำให้เกิดความเป็นระเบียบของพฤติกรรม เมื่อพฤติกรรมสงบเรียบร้อยก็เอื้อให้จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ และเมื่อจิตเป็นสมาธิก็เป็นฐานให้ปัญญาเกิดขึ้นได้อย่างแจ่มชัด ปิยะนุช ศรีสรานุกรม (2560) ชี้ว่ากระบวนการเรียนการสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างของการพัฒนาที่คำนึงถึงลำดับความพร้อมของผู้เรียนเป็นรายบุคคล ในบริบทห้องเรียนไทย ครูสามารถนำหลักนี้มาออกแบบกิจวัตรประจำวันได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น โรงเรียนวิถีพุทธหลายแห่งจัดให้มีการสวดมนต์ไหว้พระและทำสมาธิสั้น ๆ ตอนเช้า (พัฒนาสมาธิ) มีข้อตกลงเรื่องความรับผิดชอบและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (พัฒนาศีล) และจัดการเรียนรู้แบบสืบเสาะที่ให้ผู้เรียนตั้งคำถามและสรุปความรู้ด้วยตนเอง (พัฒนาปัญญา) การจัดสภาพแวดล้อมเช่นนี้ช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนครบทั้งสามด้านอย่างเป็นธรรมชาติ ข้อพึงระวังคือ ครูควรเข้าใจว่าไตรสิกขาไม่ใช่กิจกรรมทางศาสนาที่แยกต่างหากจากการเรียน แต่เป็นหลักการพัฒนาที่บูรณาการเข้าไปในทุกคาบเรียนและทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ได้

จุดเด่นของไตรสิกขาคือการพัฒนามนุษย์อย่าง “เป็นองค์รวม” (Holistic Development) ซึ่งสอดรับกับการพัฒนาผู้เรียนครบทั้งสามด้านตามที่หลักสูตรปัจจุบันเรียกว่า K-P-A กล่าวคือ ศีลสัมพันธ์กับการพัฒนาด้านทักษะและพฤติกรรม (Psychomotor) และเจตคติด้านวินัย สมาธิสัมพันธ์กับการพัฒนาด้านจิตใจและคุณลักษณะ (Affective) และปัญญาสัมพันธ์กับการพัฒนาด้านพุทธิปัญญา (Cognitive) ปิยะนุช ศรีสรานุกรม (2560) เห็นว่าไตรสิกขาเป็นกรอบที่ช่วยส่งเสริมการศึกษาให้สมบูรณ์ เพราะครอบคลุมทั้งความประพฤติ จิตใจ และความรู้ แนวคิดนี้สอดคล้องกับมุมมองของ Noddings (2018) ที่เน้นว่าการศึกษาที่ดีต้องดูแลผู้เรียนทั้งด้านสติปัญญาและด้านความเป็นมนุษย์ (caring) ควบคู่กัน ดังการเทียบเคียงในตารางที่ 10.2

ตารางที่ 10.2 ไตรสิกขากับการพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม (K-P-A)

ไตรสิกขา	ด้านของชีวิตที่พัฒนา	สอดคล้อง K-P-A	การประยุกต์ในชั้นเรียน
ศีล (อธิสีลสิกขา)	พฤติกรรมทางกาย–วาจา ความมีวินัย	ทักษะพิสัย/เจตคติ (P/A)	ข้อตกลงชั้นเรียน มารยาทการทำงานกลุ่มอย่างเคารพกัน
สมาธิ (อธิจิตตสิกขา)	จิตใจ ความตั้งมั่น สติ	จิตพิสัย (A)	กิจกรรมสงบจิต 1–2 นาทีก่อนเรียน ฝึกจดจ่อกับงาน
ปัญญา	ความรู้ ความคิด	พุทธิพิสัย (K)	ตั้งคำถาม คิดวิเคราะห์ สืบค้น

(อธิปัญญาสิกขา)	การเข้าใจตามจริง		และสรุปองค์ความรู้ด้วยตนเอง

ตัวอย่างการนำไปใช้ ครูสามารถออกแบบคาบเรียนหนึ่งให้มีครบทั้งสามมิติ เช่น เริ่มด้วยกิจกรรมสงบนิ่งสั้น ๆ เพื่อรวบรวมสมาธิ (สมาธิ) กำหนดข้อตกลงการทำงานกลุ่มที่เคารพซึ่งกันและกัน (ศีล) แล้วจึงให้ผู้เรียนตั้งคำถามและสืบค้นคำตอบด้วยตนเอง (ปัญญา) ข้อพึงระวังคือ การจัดการเรียนรู้ที่เน้นเพียงด้านปัญญาหรือเนื้อหาวิชาอย่างเดียว โดยละเลยการพัฒนาวินัยและจิตใจ จะทำให้ผู้เรียน “เก่งแต่ขาดสมดุล” ไม่บรรลุเป้าหมาย “มนุษย์ที่สมบูรณ์” ตามเจตนารมณ์ของกฎหมายการศึกษา

10.6 อริยสัจ 4 และโยนิโสมนสิการ กระบวนการคิดแก้ปัญหาเชิงพุทธ

นอกจากไตรสิกขาแล้ว พุทธปรัชญายังมีหลัก “อริยสัจ 4” คือความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ได้แก่ ทุกข์ (สภาพปัญหา) สมุทัย (เหตุของปัญหา) นิโรธ (ภาวะที่ปัญหาดับไป) และมรรค (หนทางหรือวิธีดับปัญหา) (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560) ความโดดเด่นของอริยสัจ 4 คือเป็นวิธีคิดที่เน้น “เหตุและผล” อย่างเป็นระบบ จึงสามารถนำมาประยุกต์เป็นกระบวนการแก้ปัญหาและการเรียนรู้ได้

เพื่อให้เห็นภาพชัดเจน ขอยกตัวอย่างการนำอริยสัจ 4 มาใช้ทำวิจัยในชั้นเรียน สมมุติว่าครูพบว่านักเรียนชั้นประถมศึกษาจำนวนหนึ่งอ่านสะกดคำไม่คล่อง (ขั้นทุกข์ การกำหนดรู้ปัญหา) ครูจึงเก็บข้อมูลและวิเคราะห์พบว่าสาเหตุมาจากการขาดการฝึกแจกลูกสะกดคำอย่างเป็นระบบและขาดสื่อที่น่าสนใจ (ขั้นสมุทัย การสืบหาสาเหตุ) ครูตั้งเป้าหมายว่าภายในหนึ่งภาคเรียนนักเรียนกลุ่มนี้จะอ่านคำพื้นฐานได้ถูกต้องไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 (ขั้นนิโรธ การกำหนดผลที่ต้องการ) แล้วออกแบบนวัตกรรมบัตรคำและเกมการอ่าน พร้อมทดลองใช้และประเมินผลเป็นระยะ (ขั้นมรรค การลงมือปฏิบัติและประเมิน) จะเห็นว่ากระบวนการนี้เทียบเคียงได้กับวงจรการแก้ปัญหาเชิงวิทยาศาสตร์และการวิจัยปฏิบัติการอย่างลงตัว สอดคล้องกับแนวคิดการคิดสะท้อนเพื่อแก้ปัญหาของ Dewey (1916) ที่เสนอขั้นตอนการคิดตั้งแต่การเผชิญปัญหา การตั้งสมมุติฐาน ไปจนถึงการทดสอบและสรุปผล การฝึกให้นักศึกษาครูคุ้นเคยกับการใช้อริยสัจ 4 เป็นกรอบคิด จึงเป็นการเตรียมความพร้อมสู่การเป็นครูนักวิจัยที่แก้ปัญหาในชั้นเรียนได้อย่างเป็นระบบ

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้ริเริ่มนำหลักอริยสัจ 4 มาประยุกต์เป็นกระบวนการเรียนการสอนและการแก้ปัญหาที่เทียบเคียงได้กับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) โดยให้ผู้เรียนเป็นผู้แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ครูทำหน้าที่เพียงชี้แนะ (ปิยะนุช ศรีสรานุกรม, 2560) กระบวนการนี้สอดคล้องกับแนวคิดการคิดสะท้อนเพื่อแก้ปัญหา (reflective thinking) ของ Dewey (1916) ที่เห็นว่าการเรียนรู้ที่แท้จริงเกิดจากการเผชิญปัญหาแล้วคิดหาทางออกอย่างมีระบบ การ

เทียบเคียงอริยสัจ 4 กับขั้นตอนการแก้ปัญหาและการทำวิจัยในชั้นเรียน (Classroom Action Research) แสดงไว้ในตารางที่ 10.3

ตารางที่ 10.3 การประยุกต์อริยสัจ 4 เป็นกระบวนการแก้ปัญหาและวิจัยในชั้นเรียน

ขั้นอริยสัจ 4	ความหมาย	การประยุกต์เป็นขั้นแก้ปัญหา/วิจัยในชั้นเรียน
ทุกข์	กำหนดรู้สภาพปัญหา	ระบุปัญหาการเรียนรู้ที่พบ เช่น ผู้เรียนอ่านไม่คล่อง
สมุทัย	สืบหาสาเหตุของปัญหา	วิเคราะห์สาเหตุ/ตั้งสมมุติฐานว่าเหตุใดจึงเกิดปัญหา
นิโรธ	ตั้งเป้าภาวะที่ปัญหาหมดไป	กำหนดเป้าหมาย/ผลลัพธ์ที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียน
มรรค	ลงมือปฏิบัติตามหนทางที่ถูกต้อง	ออกแบบและดำเนินกิจกรรม/นวัตกรรม แล้วประเมินผล–สะท้อนคิด

เครื่องมือทางความคิดที่ทำให้กระบวนการอริยสัจ 4 ดำเนินไปได้คือ “โยนิโสมนสิการ” ซึ่งหมายถึงการคิดอย่างแยบคายถูกวิธี การรู้จักสืบสาวหาเหตุปัจจัยและพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2552) จัดให้โยนิโสมนสิการเป็นหัวใจของการพัฒนาปัญญา เพราะเป็นวิธีคิดที่ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ในบริบทการศึกษาปัจจุบัน โยนิโสมนสิการเทียบได้กับทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking) ตัวอย่างเช่น เมื่อผู้เรียนพบข้อมูลในสื่อสังคมออนไลน์ ครูฝึกให้ตั้งคำถามสืบหาที่มาและเหตุผลก่อนเชื่อหรือแบ่งปัน ซึ่งเป็นการสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” ทางปัญญาในยุคดิจิทัล ข้อพึงระวังคือ การสอนหลักธรรมเหล่านี้ต้องเน้นให้ผู้เรียน “ฝึกกระบวนการคิด” มิใช่เพียงท่องจำชื่อหมวดธรรมโดยไม่เข้าใจวิธีนำไปใช้

10.7 กัลยาณมิตรธรรม 7 และภาวนา 4 คุณลักษณะครูและการพัฒนาที่สมดุล

พุทธปรัชญาให้ความสำคัญกับบทบาทของครูในฐานะ “กัลยาณมิตร” คือมิตรแท้ผู้ชี้นำทางที่ดีงามและทางแห่งปัญญาแก่ผู้เรียน คุณสมบัติของกัลยาณมิตรประมวลไว้เป็น “กัลยาณมิตรธรรม 7” ได้แก่ ปิโย (น่ารัก น่าเข้าหา) ครุ (น่าเคารพ) ภาวนีโย (น่ายกย่อง ทรงความรู้จริง) วตฺตา (รู้จักพูด ชี้แจง) วจนกฺขโม (อดทนต่อถ้อยคำ พร้อมรับฟัง) คมฺภีรญฺจ กถำ กตฺตา (อธิบายเรื่องลึกซึ้งให้เข้าใจง่ายได้) และ โน จฏฺฐาเน นิโยชเย (ไม่ชักนำไปในทางเสื่อม) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552) คุณลักษณะเหล่านี้สอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพและจรรยาบรรณของครู ดังตารางที่ 10.4

คุณลักษณะกัลยาณมิตรเหล่านี้มิใช่เพียงอุดมคติ แต่สามารถสังเกตและฝึกฝนได้ในการปฏิบัติงานจริง เช่น ครูที่เป็น “ปิโย” จะสร้างความสัมพันธ์ที่อบอุ่นจนผู้เรียนกล้าซักถาม ครูที่เป็น “วตฺตา” และ “คมฺภีรญฺจ กถำ กตฺตา” จะอธิบายเนื้อหายากให้เข้าใจง่ายด้วยตัวอย่างและสื่อที่เหมาะสม และครูที่มี “วจนกฺขโม” จะอดทนรับฟังคำถามที่หลากหลายโดยไม่แสดงความรำคาญ ปิยะ

นุช ศรีสรานุกรม (2560) ย้ำว่าคุณสมบัติเช่นนี้เป็นหัวใจที่ทำให้การถ่ายทอดความรู้สัมฤทธิ์ผล เพราะผู้เรียนจะเปิดใจรับการเรียนรู้จากครูที่ตนเคารพและไว้วางใจ เมื่อพิจารณาควบคู่กับหลักภาวนา 4 จะเห็นว่าพุทธปรัชญามองการพัฒนาครูและผู้เรียนเป็นกระบวนการเดียวกัน คือการพัฒนาให้สมบูรณ์ทั้งกาย ศีล จิต และปัญญา นี่คือเหตุผลที่รัฐธรรมนูญและองค์กรวิชาชีพครูเน้นย้ำเรื่อง “จิตวิญญาณความเป็นครู” เพราะครูที่แท้จริงมิได้เป็นเพียงผู้ถ่ายทอดเนื้อหา แต่เป็นกัลยาณมิตรผู้ร่วมเดินทางพัฒนาชีวิตของผู้เรียนไปสู่ปัญญาและความดีงาม

ตารางที่ 10.4 กัลยาณมิตรธรรม 7 กับบทบาทและพฤติกรรมของครู

กัลยาณมิตรธรรม	ความหมาย	บทบาท/พฤติกรรมของครู
ปิโย	น่ารัก น่าเข้าหา	สร้างบรรยากาศอบอุ่น เป็นมิตร ปลอดภัยทางจิตใจ
ครุ	น่าเคารพ	วางตนน่าเชื่อถือ เป็นแบบอย่างด้านความประพฤติ
ภาวนีโย	น่ายกย่อง ทรงคุณค่า	พัฒนาตนเสมอ มีความรู้จริง สมแก่การเอาอย่าง
วตฺตา	รู้จักพูดชี้แจง	อธิบาย แนะนำ และให้ข้อมูลป้อนกลับอย่างชัดเจน
วจนกฺขโม	อดทนต่อถ้อยคำ	เปิดใจรับฟังคำถาม–ข้อโต้แย้งของผู้เรียนด้วยขันติ
คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา	อธิบายเรื่องลึกให้เข้าใจง่าย	ย่อยเนื้อหายากด้วยตัวอย่าง/สื่อที่เหมาะกับผู้เรียน
โน จฏฺฐาเน นิโยชเย	ไม่ชักนำไปในทางเสื่อม	ชี้นำผู้เรียนไปในทางสร้างสรรค์และถูกต้อง

ควบคู่กับบทบาทกัลยาณมิตร พุทธปรัชญายังเสนอหลัก “ภาวนา 4” เป็นกรอบการพัฒนามนุษย์อย่างสมดุลครบทุกด้าน ได้แก่ กายภาวนา (พัฒนากายและความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม) ศีลภาวนา (พัฒนาความประพฤติและการอยู่ร่วมกับผู้อื่น) จิตตภาวนา (พัฒนาจิตใจ คุณธรรม สมาธิ) และปัญญาภาวนา (พัฒนาปัญญา ความรู้คิด) ดังรายละเอียดในกรอบหมายเหตุ การพัฒนาที่สมดุลทั้งสี่ด้านนี้คือเป้าหมายเดียวกับ “มนุษย์ที่สมบูรณ์” ในมาตรา 6 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่ได้กล่าวไปแล้ว

ภาวนา 4 กรอบการพัฒนามนุษย์อย่างสมดุล

1) กายภาวนา — พัฒนากาย สุขภาพ และความสัมพันธ์ที่ดีกับสภาพแวดล้อม/เทคโนโลยี

2) ศีลภาวนา — พัฒนาความประพฤติ ระเบียบวินัย และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น

3) จิตตภาวนา — พัฒนาจิตใจ คุณธรรม สมาธิ และความเข้มแข็งทางอารมณ์

4) ปัญญาภาวนา — พัฒนาปัญญา ความรู้คิด และการเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามจริง

คุณลักษณะครูตามแนวพุทธนี้เชื่อมโยงโดยตรงกับ “จิตวิญญาณความเป็นครู” ที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 258 จ มุ่งให้เกิดขึ้นในกระบวนการผลิตและพัฒนา

ครู (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, 2560) ในบริบทร่วมสมัย ครูยังต้องเป็นแบบอย่างของการใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติ (digital mindfulness) ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ Ergas (2017) เรื่องการวางสติเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ทั้งนี้ การน้อมนำพุทธปรัชญาสู่การออกแบบการเรียนรู้แบบ OBE และการบูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ความพอประมาณ–มีเหตุผล–มีภูมิคุ้มกัน บนเงื่อนไขความรู้คู่คุณธรรม) ความสัมพันธ์ของสองฐานคิดสรุปไว้ในกรอบสังเคราะห์ท้ายหัวข้อ

กรอบสังเคราะห์ ปรัชญาการศึกษาไทย (เชิงนโยบาย/สากล) กับพุทธปรัชญาการศึกษา

เป้าหมาย สมรรถนะตามมาตรฐานสากลและยุทธศาสตร์ชาติ ⟵สมดุลกับ⟶ มนุษย์ที่ตื่นรู้ พ้นอวิชชา เข้าถึงปัญญา

บทบาทครู ผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ⟵เสริมด้วย⟶ กัลยาณมิตรผู้ชี้ทางปัญญา (Mentor)

จุดเน้น ประสิทธิภาพ ผลผลิต การแข่งขัน ⟵ถ่วงดุลด้วย⟶ ปัญญา คุณธรรม และความสงบภายใน

บทสรุป ปรัชญาการศึกษาไทยที่สมบูรณ์คือการผสาน “ความเก่งระดับสากล” กับ “ความดีงามบนฐานพุทธธรรม”

กิจกรรมการเรียนการสอนและใบงาน

บทนี้จัดการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learning) ที่เน้นกระบวนการคิดเชิงพุทธ (โยนิโสมนสิการ) และการสรุปความเข้าใจด้วย “ผังมโนทัศน์” (Concept Map) ซึ่งเป็นเครื่องมือหลักของบทนี้ในการประเมินผลลัพธ์ระดับ “เข้าใจ/อธิบาย” (CLO1) โดยมีลำดับกิจกรรม 4 ขั้น ดังนี้

1) ขั้นนำ ทำแบบทดสอบก่อนเรียน แล้วใช้คำถามกระตุ้น
“รากฐานการศึกษาไทยมาจากที่ใด และพุทธปรัชญาเกี่ยวข้องกับการเป็นครูอย่างไร”
2) ขั้นสอน บรรยายเชิงโต้ตอบประกอบสื่อ สลับการอภิปรายกลุ่มย่อยในประเด็นบวร ไตรสิกขา อริยสัจ 4 และกัลยาณมิตรธรรม
3) ขั้นปฏิบัติ ทำใบงานที่ 10.1 (เขียนผังมโนทัศน์) และวิเคราะห์กรณีตัวอย่างห้องเรียนตามหลักพุทธธรรม
4) ขั้นสรุป นำเสนอผลงาน ผู้สอนให้ข้อมูลป้อนกลับ ร่วมสรุปบทเรียน และทำแบบทดสอบหลังเรียน

ใบงานที่ 10.1 ผังมโนทัศน์ “ปรัชญาการศึกษาไทยและพุทธปรัชญาการศึกษา”

คำชี้แจง: ให้นักศึกษาเขียนผังมโนทัศน์ (Concept Map)
แสดงความเชื่อมโยงของแนวคิดต่อไปนี้ลงในกระดาษ A3
องค์ประกอบที่ต้องมี (1) ปรัชญาการศึกษาไทย–บวร–กฎหมายการศึกษา (2) พุทธปรัชญา:
อวิชชา⟶ปัญญา
(3) ไตรสิกขา (ศีล–สมาธิ–ปัญญา) (4) อริยสัจ 4 + โยนิโสมนสิการ (5) กัลยาณมิตรธรรม 7 + ภาวนา 4
เงื่อนไข ระบุหัวข้อหลัก–หัวข้อย่อย ลากเส้นเชื่อมพร้อมคำเชื่อม และเขียนตัวอย่างการประยุกต์ในชั้นเรียน
ส่งงาน รายบุคคล ประเมินด้วยรูบริคผังมโนทัศน์ (ดูหัวข้อเครื่องมือวัดและประเมินผล)

กิจกรรมกลุ่ม จับคู่หลักธรรมกับสถานการณ์ชั้นเรียน

แบ่งกลุ่ม 4–5 คน รับบัตรสถานการณ์ห้องเรียน (เช่น ผู้เรียนทะเลาะกัน ผู้เรียนไม่มีสมาธิ ข้อมูลเท็จในสื่อ)
ภารกิจ เลือกหลักธรรม (ไตรสิกขา/อริยสัจ 4/โยนิโสมนสิการ/กัลยาณมิตรธรรม) ที่เหมาะสม
แล้วอธิบายวิธีใช้
นำเสนอ 3–5 นาที/กลุ่ม และร่วมสะท้อนคิดถึงบทบาทครูในฐานะกัลยาณมิตร

สรุปบทเรียน

- ปรัชญาการศึกษาไทยมีลักษณะผสมผสาน (Eclecticism)
  ระหว่างวิทยาการสากลกับรากฐานพุทธธรรม
- รากฐานการศึกษาไทยมาจากสถาบัน “บวร” (บ้าน–วัด–โรงเรียน)
  โดยมีวัดและพระพุทธศาสนาเป็นแกนคุณค่า
- วิวัฒนาการการศึกษาไทยพัฒนาจากการเรียนที่วัด/บ้าน (จินดามณี ไตรภูมิพระร่วง)
  สู่ระบบโรงเรียนสมัยปฏิรูปและปัจจุบัน
- พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ 2542 ม.6 และรัฐธรรมนูญ 2560 กำหนดเป้าหมาย
  “มนุษย์ที่สมบูรณ์” และจิตวิญญาณความเป็นครู
- พุทธปรัชญาการศึกษามองการศึกษาเป็น “สิกขา” มุ่งพาผู้เรียนพ้นอวิชชาเข้าถึงปัญญา
  บนความเชื่อว่ามนุษย์ฝึกได้
- ไตรสิกขา (ศีล–สมาธิ–ปัญญา) คือกรอบพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม
  สอดคล้องกับการพัฒนา K-P-A

- อริยสัจ 4 ถูกประยุกต์ (โดยสาโรช บัวศรี) เป็นกระบวนการแก้ปัญหา/วิจัยในชั้นเรียน โดยมีโยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิด
- กัลยาณมิตรธรรม 7 และภาวนา 4 เป็นกรอบคุณลักษณะครูและการพัฒนาที่สมดุล เชื่อมสู่จิตวิญญาณความเป็นครู

แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (10 ข้อ) เพื่อตรวจสอบความรู้หลังเรียน (ข้อสอบคู่ขนานกับก่อนเรียน)

1. ข้อใดอธิบาย “ลักษณะผสมผสาน (Eclecticism)” ของปรัชญาการศึกษาไทยได้ถูกต้อง
   ก. ยึดลัทธิเดียวอย่างเคร่งครัด ข. นำจุดแข็งของวิทยาการสากลมาผสานกับฐานพุทธธรรม
   ค. ปฏิเสธวัฒนธรรมไทย ง. ใช้เฉพาะแบบเรียนโบราณ
2. บทบาทของ “วัด” ต่อการศึกษาไทยสมัยโบราณตรงกับข้อใด
   ก. เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และขัดเกลาจิตใจของชุมชน ข. เป็นตลาดการค้า
   ค. เป็นศาลยุติธรรม ง. เป็นค่ายทหาร
3. วรรณคดีใดสมัยสุโขทัยที่มุ่งสอนศีลธรรมเรื่องบุญบาป นรก–สวรรค์
   ก. รามเกียรติ์ ข. ไตรภูมิพระร่วง ค. ขุนช้างขุนแผน ง. สมุทรโฆษคำฉันท์
4. พุทธปรัชญามองธรรมชาติของมนุษย์อย่างไร
   ก. ถูกกำหนดตายตัว เปลี่ยนไม่ได้ ข. เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และพัฒนาสู่ความประเสริฐได้
   ค. ดีโดยกำเนิดจึงไม่ต้องฝึก ง. เลวโดยกำเนิด
5. องค์ประกอบใดของไตรสิกขาสัมพันธ์กับการพัฒนาด้านพุทธิปัญญา (Cognitive)
   ก. ศีล ข. สมาธิ ค. ปัญญา ง. ขันติ
6. ในการประยุกต์อริยสัจ 4 เป็นขั้นแก้ปัญหา ขั้น “สมุทัย” ตรงกับกิจกรรมใด
   ก. ระบุปัญหา ข. วิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา
   ค. ตั้งเป้าหมาย ง. ลงมือแก้และประเมิน
7. ทักษะการคิดสมัยใหม่ใดเทียบเคียงได้กับ “โยนิโสมนสิการ”
   ก. การท่องจำ ข. การคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking)
   ค. การลอกเลียน ง. การคาดเดา
8. กัลยาณมิตรธรรมข้อ “คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา” หมายถึงครูเช่นใด
   ก. ครูที่ลงโทษรุนแรง ข. ครูที่อธิบายเรื่องลึกซึ้งให้เข้าใจง่าย
   ค. ครูที่พูดน้อย ง. ครูที่ให้คะแนนสูง

9. เป้าหมาย “มนุษย์ที่สมบูรณ์” ถูกบัญญัติไว้ในกฎหมายใด

ก. พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ 2542 มาตรา 6 ข. ประมวลกฎหมายอาญา

ค. พ.ร.บ.ลิขสิทธิ์ ง. พ.ร.บ.จราจร

10. “จิตตภาวนา” ใน ภาวนา 4 มุ่งพัฒนาด้านใด

ก. ร่างกาย ข. จิตใจ คุณธรรม และสมาธิ ค. การเงิน ง. การกีฬา

แบบฝึกหัดท้ายบท/คำถามทบทวน

1) อธิบายความหมายของ “ปรัชญาการศึกษาไทย” และยกเหตุผลว่าเหตุใดจึงมีลักษณะแบบผสมผสาน (Eclecticism)

2) สถาบัน “บวร” (บ้าน–วัด–โรงเรียน) มีบทบาทต่อการศึกษาไทยอย่างไร และยังปรากฏร่องรอยในปัจจุบันอย่างไร

3) อธิบายเป้าหมายของการศึกษาตามพุทธปรัชญา และความหมายของ “อวิชชา” กับ “ปัญญา”

4) ไตรสิกขา (ศีล–สมาธิ–ปัญญา) สัมพันธ์กับการพัฒนาผู้เรียนแบบ K-P-A อย่างไร จงยกตัวอย่างกิจกรรมในชั้นเรียน

5) อธิบายการประยุกต์อริยสัจ 4 เป็นขั้นตอนการแก้ปัญหา/วิจัยในชั้นเรียน พร้อมยกตัวอย่างหนึ่งสถานการณ์

6) ระบุคุณลักษณะของครูตามหลักกัลยาณมิตรธรรม 7 มาอย่างน้อย 4 ข้อ และอธิบายว่าสะท้อนจิตวิญญาณความเป็นครูอย่างไร

เครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท

การวัดและประเมินผลของบทนี้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ทุกข้อซึ่งอยู่ในระดับ “เข้าใจ/อธิบาย” (CLO1) จึงใช้เครื่องมือประเภทแบบทดสอบความรู้–ความเข้าใจ ผังมโนทัศน์พร้อมรูบริค และแบบสังเกตการอภิปราย ดังตาราง

รายการประเมิน	เครื่องมือ	เกณฑ์ผ่าน
ความรู้–ความเข้าใจ (CLO1)	แบบทดสอบก่อน–หลังเรียน 10 ข้อ	ตอบถูก ≥ ร้อยละ 60 และคะแนนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน
การจัดระบบความเข้าใจ (CLO1)	ใบงานผังมโนทัศน์ + รูบริค	ได้ระดับ “พอใช้” ขึ้นไป (≥ 8 จาก 12 คะแนน)

การมีส่วนร่วมอภิปราย (CLO1)	แบบสังเกตการอภิปราย	เข้าร่วมและให้เหตุผลเชื่อมโยงหลักธรรมได้

รูบริคประเมินผังมโนทัศน์ (Concept Map Rubric) — เต็ม 12 คะแนน

เกณฑ์การประเมิน	ดี (3)	พอใช้ (2)	ปรับปรุง (1)
1. ความครบถ้วนของมโนทัศน์	ครบทั้ง 5 องค์ประกอบหลัก	มี 3–4 องค์ประกอบ	มี ≤ 2 องค์ประกอบ
2. ความถูกต้องของการเชื่อมโยง	เชื่อมโยงถูกต้อง มีคำเชื่อมชัดเจน	เชื่อมโยงถูกเป็นส่วนใหญ่	เชื่อมโยงผิด/ไม่มีคำเชื่อม
3. การจัดโครงสร้าง/ลำดับชั้น	จัดลำดับหลัก–ย่อยเป็นระบบ	จัดลำดับได้บางส่วน	ไม่มีโครงสร้างชัดเจน
4. ตัวอย่างการประยุกต์ในชั้นเรียน	มีตัวอย่างเหมาะสม ชัดเจน	มีตัวอย่างแต่ยังไม่ชัด	ไม่มีตัวอย่าง

เกณฑ์การแปลผล: 11–12 คะแนน = ดีมาก, 8–10 = ดี/พอใช้ (ผ่าน), ต่ำกว่า 8 = ควรปรับปรุงและส่งใหม่ ทั้งนี้ครูควรให้ข้อมูลป้อนกลับเชิงพัฒนาเป็นรายบุคคลทุกชิ้นงาน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน 1) ค 2) ก 3) ข 4) ข 5) ข 6) ค 7) ข 8) ข 9) ข 10) ก

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน 1) ข 2) ก 3) ข 4) ข 5) ค 6) ข 7) ข 8) ข 9) ก 10) ข

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ภาษาไทย

ปิยะนุช ศรีสรานุกรม. (2560). ไตรสิกขากับการส่งเสริมการศึกษา. วารสารปรัชญาปริทรรศน์, 22(1), 81–95.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2552). พุทธวิธีในการสอน (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม.

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. (2542, 19 สิงหาคม). ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 116 ตอนที่ 74 ก, หน้า 1–23.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2561). ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภวิศา พงษ์เล็ก. (2560). ปรัชญาการศึกษา. อุดรธานี: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560, 6 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก, หน้า 1–90.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

ภาษาอังกฤษ

Dewey, J. (1916). Democracy and education: An introduction to the philosophy of education. New York: Macmillan.

Ergas, O. (2017). Reconstructing ‘education’ through mindful attention: Positioning the mind at the center of curriculum and pedagogy. London: Palgrave Macmillan.

Noddings, N. (2018). Philosophy of education (4th ed.). New York: Routledge.

Ornstein, A. C., Levine, D. U., Gutek, G. L., & Vocke, D. E. (2017). Foundations of education (13th ed.). Boston: Cengage Learning.

บทที่ 11

ศาสตร์พระราชากับการศึกษา

King's Philosophy and Education

แผนการสอนประจำบท

รายการ	รายละเอียด
1. หัวข้อสาระการเรียนรู้	11.1 ความหมาย ความเป็นมา และฐานคิดของศาสตร์พระราชา 11.2 ศาสตร์พระราชาในฐานะปรัชญาการศึกษาไทย 11.3 หลักการทรงงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา 11.4 ยุทธศาสตร์ "เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา" กับการจัดการเรียนรู้ 11.5 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการศึกษา 11.6 การบูรณาการศาสตร์พระราชากับปรัชญาการศึกษาสากล 11.7 การประยุกต์ศาสตร์พระราชาในสถานศึกษาไทย 11.8 ศาสตร์พระราชา การพัฒนาที่ยั่งยืน และคุณลักษณะครู
2. ความคิดรวบยอด	ศาสตร์พระราชาเป็นองค์ความรู้และหลักการพัฒนาที่ยึด "เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา" และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข) เป็นทั้งฐานปรัชญาการศึกษาไทย และแนวปฏิบัติเพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวมและยั่งยืน
3. จุดประสงค์การเรียนรู้	อธิบายความหมาย ความเป็นมา องค์ประกอบของหลักการทรงงานและหลักพอเพียง ยกตัวอย่างการประยุกต์ในสถานศึกษา และเห็นคุณค่าของการน้อมนำสู่วิชาชีพครู (CLO1 + จิตพิสัย)
4. เนื้อหาวิชา	ความหมาย/ฐานคิดศาสตร์พระราชา, หลักการทรงงาน (ระเบิดจากข้างใน/ภูมิสังคม), เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา, เศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข, การบูรณาการปรัชญาสากล, การประยุกต์ในสถานศึกษา, ศาสตร์พระราชากับ SDGs และคุณลักษณะครู
5. กิจกรรมการเรียนการสอน	บรรยายเชิงโต้ตอบ · Think-Pair-Share · กรณีศึกษา "โรงเรียนในบริบทจำกัดทรัพยากร", ใบงานที่ 11.1 จำแนกหลักการทรงงาน, กิจกรรมสะท้อนคิด/เจตคติ
6. สื่อการเรียนการสอน	เอกสารประกอบการสอนบทที่ 11, สไลด์,

	วีดิทัศน์/สื่อออนไลน์โครงการพระราชดำริ, ใบงานที่ 11.1, Google Classroom
7. การวัดและประเมินผล	แบบทดสอบก่อน–หลังเรียน, ใบงานที่ 11.1 และกรณีศึกษาพร้อมรูบริค, แบบสังเกตเจตคติการน้อมนำศาสตร์พระราชา, แบบฝึกหัดท้ายบท (ผูกกับ CLO1 + จิตพิสัย)

ความคิดรวบยอด (สาระสำคัญ)

ศาสตร์พระราชา (King's Philosophy) คือองค์ความรู้และหลักการพัฒนาที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงกลั่นกรองจากการทรงงานและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริกว่าสี่พันโครงการ มีแก่นสำคัญคือวิธีการแห่งศาสตร์พระราชา "เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา" และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบด้วย 3 ห่วง (ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน) และ 2 เงื่อนไข (ความรู้และคุณธรรม) สำหรับการศึกษา ศาสตร์พระราชาเป็นทั้งฐานคิดเชิงปรัชญาการศึกษาไทย ที่มุ่ง "สร้างคนดีก่อนคนเก่ง" และเป็นแนวปฏิบัติให้ครูพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพอย่างเป็นองค์รวม สอดคล้องกับบริบทภูมิสังคมและนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน

จุดประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

1) อธิบายความหมาย ความเป็นมา และความสำคัญของศาสตร์พระราชาในฐานะแนวคิดและปรัชญาการศึกษาไทยได้ (CLO1)
2) อธิบายองค์ประกอบของหลักการทรงงาน โดยเฉพาะ "เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา" "ระเบิดจากข้างใน" และ "ภูมิสังคม" ได้ (CLO1)
3) อธิบายหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข) และความเชื่อมโยงกับการจัดการศึกษาได้ (CLO1)
4) ยกตัวอย่างการประยุกต์ศาสตร์พระราชาในบริบทสถานศึกษาและห้องเรียนไทยได้ (CLO1)
5) เห็นคุณค่าและแสดงเจตคติที่ดีต่อการน้อมนำศาสตร์พระราชาไปใช้ในวิชาชีพครู (จิตพิสัย)

คำสำคัญ (Keywords)

- ศาสตร์พระราชา (King's Philosophy)

- หลักการทรงงาน (Royal Working Principles)
- เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา (Understand–Reach–Develop)
- ระเบิดจากข้างใน (Inside-out Blasting)
- ภูมิสังคม (Geo-social Context)
- หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy)
- 3 ห่วง 2 เงื่อนไข (Three Pillars and Two Conditions)
- การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)
- สถานศึกษาพอเพียง (Sufficiency School)
- จิตวิญญาณความเป็นครู (Teacher Spirit)

แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (ข้อละ 1 คะแนน รวม 10 คะแนน) เฉลยอยู่ท้ายบท

1. “ศาสตร์พระราชา” หมายถึงข้อใด

    ก. วิชาการปกครองในตำราโบราณ

    ข. องค์ความรู้และหลักการพัฒนาที่กลั่นจากพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ 9

    ค. กฎหมายเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์

    ง. ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ตะวันตกที่นำเข้ามาปรับใช้

2. วิธีการที่เป็นหัวใจของการทรงงานตามศาสตร์พระราชาคือข้อใด

    ก. คิด–ทำ–ขาย

    ข. วางแผน–ปฏิบัติ–ตรวจสอบ

    ค. เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา

    ง. สำรวจ–ทดลอง–สรุป

3. “ระเบิดจากข้างใน” มีความหมายตรงกับข้อใดมากที่สุด

    ก. ใช้เทคโนโลยีทันสมัยเข้าไปเปลี่ยนชุมชนทันที

    ข. สร้างความพร้อมและความต้องการพัฒนาจากภายในคนหรือชุมชนก่อน

    ค. บังคับให้ประชาชนทำตามนโยบายรัฐ

    ง. เริ่มพัฒนาจากเมืองใหญ่ก่อนแล้วจึงขยายสู่ชนบท

4. “ภูมิสังคม” ในหลักการทรงงานหมายถึงข้อใด

ก. แผนที่ภูมิประเทศของประเทศไทย

ข. การคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศควบคู่กับสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของพื้นที่

ค. ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์

ง. การแบ่งเขตการปกครองตามภูมิภาค

5. หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วยกี่ห่วงและกี่เงื่อนไข

ก. 2 ห่วง 3 เงื่อนไข

ข. 3 ห่วง 2 เงื่อนไข

ค. 4 ห่วง 2 เงื่อนไข

ง. 3 ห่วง 3 เงื่อนไข

6. ข้อใดคือ “3 ห่วง” ของหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ก. พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน

ข. ความรู้ คุณธรรม ความเพียร

ค. ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์

ง. เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา

7. “2 เงื่อนไข” ของหลักเศรษฐกิจพอเพียงคือข้อใด

ก. เงินทุนและเทคโนโลยี

ข. ความรู้และคุณธรรม

ค. เวลาและโอกาส

ง. กฎหมายและระเบียบ

8. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560
มาตราใดเน้นการผลิตและพัฒนาครูให้มีจิตวิญญาณความเป็นครู

ก. มาตรา 50

ข. มาตรา 54

ค. มาตรา 258 จ (3)

ง. มาตรา 290

9. การประยุกต์หลัก “เข้าใจ” ของครูในชั้นเรียนตรงกับข้อใด

ก. ตัดเกรดผู้เรียนตามคะแนนสอบอย่างเดียว

ข. ศึกษาภูมิหลังและวิเคราะห์ผู้เรียนรายบุคคลก่อนวางแผนช่วยเหลือ

ค. ใช้แผนการสอนเดียวกับทุกห้องโดยไม่ปรับ

ง. มอบหมายงานให้มากเข้าไว้

10. ข้อใดสะท้อนเป้าหมายสูงสุดของศาสตร์พระราชาในมิติการศึกษา

ก. ผลิตผู้เรียนให้สอบแข่งขันได้คะแนนสูงสุด

ข. สร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ พึ่งพาตนเองได้ และพัฒนาอย่างยั่งยืน

ค. เพิ่มจำนวนผู้เรียนต่อห้องให้มากที่สุด

ง. ลดงบประมาณด้านการศึกษาให้ต่ำที่สุด

บทที่ 11

ศาสตร์พระราชากับการศึกษา

King's Philosophy and Education

11.1 ความหมาย ความเป็นมา และฐานคิดของศาสตร์พระราชา

"ศาสตร์พระราชา" (King's Philosophy) หมายถึง องค์ความรู้และหลักการพัฒนาที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงคิดค้นทดลอง และทรงใช้ในการแก้ปัญหาความเป็นอยู่ของราษฎรตลอดรัชสมัย จนตกผลึกเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ หรือสำนักงาน กปร. ได้ประมวลแนวพระราชดำริและวิธีทรงงานเหล่านี้ไว้อย่างเป็นระบบในชื่อ "หลักการทรงงาน" (กปร., 2548) ศาสตร์พระราชาจึงมิใช่ทฤษฎีที่หยุดนิ่ง แต่เป็นองค์ความรู้เชิงประจักษ์ (empirical knowledge) ที่กลั่นจากการปฏิบัติจริงในพื้นที่ และมีลักษณะเป็น "ตำราแห่งชีวิต" ที่นำไปปรับใช้ได้ในหลายบริบท ตั้งแต่การพัฒนาชนบทจนถึงการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน

ความเป็นมาของศาสตร์พระราชาเริ่มจากการที่พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ปัญหาของประชาชนก่อนลงมือพัฒนา ดังพระราชปรารภที่ว่า "ฉันครองราชย์สองปีแรก ฉันไม่มีผลงาน เพราะฉันยังไม่รู้ว่าราษฎรต้องการอะไร" (อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์, 2560) สะท้อนว่าทรงมองการพัฒนาเป็นเรื่องของการทำความเข้าใจความต้องการที่แท้จริง พระตำหนักจิตรลดารโหฐานจึงถูกใช้เป็นห้องทดลองขนาดใหญ่ ทั้งการเลี้ยงโคนม การทำนา การปลูกป่า โรงสีข้าว และพลังงานทดแทน โดยทรงทดลองซ้ำจนมั่นพระทัยว่าได้ผลจริงก่อนเผยแพร่สู่ประชาชน บางโครงการใช้เวลาทดลองยาวนานถึงสิบสามถึงสิบสี่ปี เช่น โครงการฝนหลวง (อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์, 2560) วิธีคิดเช่นนี้แสดงถึงการสร้างองค์ความรู้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ผ่านการสังเกต ทดลอง และพิสูจน์ผล

ฐานคิดสำคัญของศาสตร์พระราชาวางอยู่บนหลัก "การพึ่งพาตนเอง" (self-reliance) "การเดินทางสายกลาง" และการ "สร้างคนดีก่อนคนเก่ง" โดยทรงเน้นการพัฒนาที่เริ่มจากการสร้างคน ดังพระราชดำรัสว่า "...ควรจะปลูกต้นไม้ในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง..." (อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์, 2560) นอกจากนี้ยังทรงเน้นการพัฒนาอย่างเป็นลำดับขั้น ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า การพัฒนาประเทศต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่ก่อน แล้วจึงค่อยเสริมความเจริญในระดับที่สูงขึ้นตามลำดับ

แนวคิดนี้ปรากฏเป็นรูปธรรมใน “เกษตรทฤษฎีใหม่” ที่จัดสรรพื้นที่เพื่อให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองด้านอาหารและน้ำได้ก่อนขยายสู่การรวมกลุ่มและการค้าขาย

เครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่ศาสตร์พระราชาคือ “ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” ที่ทรงจัดตั้งขึ้น 6 แห่งทั่วทุกภูมิภาค เช่น ห้วยทราย เขาหินซ้อน ภูพาน ห้วยฮ่องไคร้ อ่าวคุ้งกระเบน และพิกุลทอง โดยทรงเลือกพื้นที่ที่มีปัญหารุนแรงที่สุดเพื่อพัฒนาให้เป็นต้นแบบ หากพื้นที่ที่ยากที่สุดยังพัฒนาได้ ประชาชนย่อมทำตามได้ (อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์, 2560) แนวคิด “ต้นแบบการเรียนรู้” นี้มีความหมายโดยตรงต่อการศึกษา เพราะสะท้อนหลักการเรียนรู้จากตัวแบบ (role model) และการสร้างแหล่งเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถลงมือปฏิบัติและเห็นผลจริง จนเกิดเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริกว่าสี่พันโครงการทั่วประเทศ (สศช., 2554)

ในระดับนโยบาย ศาสตร์พระราชาและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการน้อมนำมาเป็นแกนกลางของการพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จนถึงฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) ที่มุ่งพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัยให้สมบูรณ์ (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560; สศช., 2560) และในภาคการศึกษา แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 ได้กำหนดให้น้อมนำศาสตร์พระราชามาขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม (สกศ., 2560) ดังนั้นการศึกษาศาสตร์พระราชาจึงเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับนักศึกษาครูในการเชื่อมโยงปรัชญาการพัฒนาของชาติสู่การจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน และเป็นรากฐานของการประกันคุณภาพการศึกษาที่มุ่งผลลัพธ์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

นิยามเชิงปฏิบัติ ศาสตร์พระราชา

องค์ความรู้และหลักการพัฒนาที่กลั่นจากการทรงงานจริงของในหลวงรัชกาลที่ 9 มีแก่นคือ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งสร้างคนให้พึ่งตนเองได้ มีคุณธรรมนำความรู้ และพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนตามบริบทภูมิสังคม

11.2 ศาสตร์พระราชาในฐานะปรัชญาการศึกษาไทย

ศาสตร์พระราชาจัดเป็น “ปรัชญาการศึกษาไทย” (Thai educational philosophy) ได้ เพราะให้คำตอบต่อคำถามพื้นฐานทางปรัชญาทั้งสามสาขาที่นักศึกษาได้เรียนในบทที่ 8 ได้แก่ อภิปรัชญา (metaphysics) ญาณวิทยา (epistemology) และคุณวิทยา (axiology) ในเชิงอภิปรัชญา ศาสตร์พระราชามองว่าเป้าหมายของการพัฒนาคือ “มนุษย์ที่สมบูรณ์” ที่พึ่งพาตนเองได้และอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล ในเชิงญาณวิทยา ถือว่าความรู้ที่แท้เกิดจากการลงมือปฏิบัติ

ทดลอง และพิสูจน์จนเห็นผลจริง และในเชิงคุณวิทยา ยึดหลัก “ความรู้คู่คุณธรรม” โดยให้คุณธรรมเป็นเงื่อนไขกำกับการใช้ความรู้ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561; ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

มุมมองทางญาณวิทยาของศาสตร์พระราชาสอดคล้องอย่างยิ่งกับแนวคิด “การเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ” (learning by doing) ของจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) นักปรัชญาการศึกษากลุ่มพิพัฒนาการนิยม ที่เสนอว่าความรู้เกิดจากประสบการณ์และการแก้ปัญหาในสถานการณ์จริง (Dewey, 1916) การที่พระองค์ทรงทดลองในสวนจิตรลดาและศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ จนได้ผลก่อนเผยแพร่ จึงเป็นแบบอย่างของการสร้างความรู้แบบประจักษ์นิยมที่เน้นการทดลองและการวิจัย น่าสนใจว่าอานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์ (2560) ได้เทียบเคียงวิธีการทรงงานกับกระบวนการคิดเชิงออกแบบ (design thinking) ห้าขั้น คือ เข้าใจปัญหาและผู้คน (empathize) ระบุความต้องการ (define) หาแนวทาง (ideate) พัฒนาต้นแบบ (prototype) และทดสอบ (test) ซึ่งทำให้ศาสตร์พระราชาเป็นปรัชญาการศึกษาที่ “ปฏิบัติได้จริง” มิใช่เพียงแนวคิดเชิงนามธรรม

ในเชิงคุณวิทยา ศาสตร์พระราชาให้ความสำคัญกับการสร้าง “คนดี” เป็นเป้าหมายแรกของการศึกษา ซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับ “จิตวิญญาณความเป็นครู” ที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 258 จ (3) กำหนดให้มีการปฏิรูประบบการผลิตและพัฒนาครูให้มีจิตวิญญาณของความเป็นครู มีความรู้ความสามารถ และมีคุณธรรม (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2560) บทบาทของพระองค์ในฐานะ “ครูแห่งแผ่นดิน” ที่ทรงสอนราษฎรด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายและสร้างแรงบันดาลใจ เช่น การทรงแนะนำการเลี้ยงสุกรด้วยถ้อยคำสามัญว่า “จะเลี้ยงหมูให้มันอ้วน โตเร็ว ๆ ต้องให้มันกินให้อิ่ม” หรือการทรงพระดำเนินหลายกิโลเมตรเพื่อทอดพระเนตรต้นกาแฟที่เหลือรอดเพียงต้นเดียว เพื่อให้กำลังใจและสอนต่อยอดแก่ชาวเขา (อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์, 2560) จึงเป็นต้นแบบของครูผู้เข้าใจผู้เรียนและสอนเพื่อการเปลี่ยนแปลงชีวิต

ที่สำคัญ พระองค์ทรงเน้นความถ่อมตนในการเรียนรู้ ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า “...เราเป็นนักเรียน เราไม่ใช่เป็นผู้เชี่ยวชาญ...เวลาไปปฏิบัติให้ถือว่าเราเป็นนักเรียน ชาวบ้านเป็นครู หรือ ‘ธรรมชาติเป็นครู’...” (อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์, 2560) แนวคิดนี้ตรงกับหลักการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการเคารพภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่ครูยุคใหม่พึงมี ดังนั้น เมื่อพิจารณาตามองค์ประกอบของปรัชญาการศึกษา ศาสตร์พระราชาจึงทำหน้าที่เป็น “เข็มทิศ” ที่กำหนดทั้งจุดมุ่งหมายของการศึกษา (สร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ พึ่งตนเองได้) เนื้อหาและวิธีการ (เรียนรู้จากการปฏิบัติและบริบทจริง) ตลอดจนบทบาทของครูและผู้เรียน ดังสรุปความสัมพันธ์ในตารางที่ 11.1

ตารางที่ 11.1 ศาสตร์พระราชากับการตอบคำถามพื้นฐานของปรัชญาการศึกษา

สาขาปรัชญา	คำถามหลัก	คำตอบตามศาสตร์พระราชา	นัยต่อการจัดการศึกษา
อภิปรัชญา	เป้าหมายของการพัฒนาคืออะไร	มนุษย์ที่สมบูรณ์ พึ่งตนเองได้ อยู่กับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล	ตั้งเป้าผู้เรียนให้มีทักษะชีวิตและพึ่งตนเอง
ญาณวิทยา	ความรู้ที่แท้เกิดอย่างไร	เกิดจากการลงมือทำ ทดลอง และพิสูจน์จนได้ผลจริง	จัดการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติและแก้ปัญหาจริง
คุณวิทยา	อะไรคือสิ่งที่มีคุณค่า	ความรู้คู่คุณธรรม สร้างคนดีก่อนคนเก่ง	บ่มเพาะคุณธรรมและจิตสำนึกควบคู่ความรู้

ที่มา: สังเคราะห์จาก ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2561); อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์ (2560); Dewey (1916).

11.3 หลักการทรงงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

“หลักการทรงงาน” (royal working principles) คือชุดของแนวพระราชดำริและวิธีคิดวิธีปฏิบัติงานที่สำนักงาน กปร. ได้ประมวลและเผยแพร่ไว้ประมาณ 23 ประการ (กปร., 2548) แม้เดิมจะเป็นหลักการพัฒนาเชิงพื้นที่ แต่หลายประการสามารถนำมาประยุกต์เป็น “หลักการจัดการเรียนรู้” และ “จรรยาวิชาชีพครู” ได้โดยตรง ในที่นี้จะอธิบายหลักที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเป็นพิเศษ ได้แก่ ระเบิดจากข้างใน ภูมิสังคม การมองแบบองค์รวม การทำตามลำดับขั้น ขาดทุนคือกำไร และการพึ่งตนเอง โดยจะเชื่อมโยงแต่ละหลักสู่บทบาทของครูในชั้นเรียน

“ระเบิดจากข้างใน” (inside-out blasting) เป็นหลักที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งและความพร้อมจากภายในตัวคนหรือชุมชนก่อน แล้วจึงพัฒนาออกสู่ภายนอก งานวิจัยเชิงวิเคราะห์ของ ชิสา กันยาวิริยะ (2565) พบว่า การระเบิดจากข้างในที่เกิดจากความตระหนักรู้ในตนจะนำไปสู่ “หลัก 3 กล้า” คือ กล้าเผชิญปัญหา กล้าประเมินวิธีปฏิบัติ และกล้าลงมือทำด้วยความรับผิดชอบ โดยมีลำดับขั้นคือ ใช้แรงบันดาลใจเป็นตัวนำ ใช้การศึกษาอย่างเป็นระบบเป็นตัวตาม และมีคุณภาพชีวิตเป็นเป้าหมาย หลักนี้สอดคล้องกับแนวคิดสรรคนิยม (constructivism) ที่ให้ผู้เรียนสร้างความรู้จากแรงจูงใจภายในของตนเอง และยังสอดคล้องกับหลักการบริหารการเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่ที่เน้นการสร้างความตระหนักถึงความจำเป็นก่อนการเปลี่ยนแปลง (อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์, 2560) ครูจึงควร

กระตุ้นให้ผู้เรียน “อยากเรียนรู้” ก่อนที่จะป้อนเนื้อหา เช่น การใช้คำถามกระตุ้นความสงสัยหรือเชื่อมโยงบทเรียนกับชีวิตจริงของผู้เรียน

“ภูมิสังคม” (geo-social context) คือการคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศควบคู่กับลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของแต่ละพื้นที่ ในทางการศึกษาหมายถึงการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทของผู้เรียนและชุมชน เช่น การนำทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นสื่อและแหล่งเรียนรู้ ส่วน “การมองแบบองค์รวม” (holistic view) เน้นการพัฒนาผู้เรียนครบทุกด้านทั้งความรู้ ทักษะ และเจตคติ ไม่แยกส่วนการสอนเพื่อการสอบเพียงอย่างเดียว ขณะที่ “การทำตามลำดับขั้น” สอนให้ครูออกแบบการเรียนรู้จากง่ายไปยากและจากพื้นฐานที่มั่นคง สอดคล้องกับการจัดลำดับความรู้ในศาสตร์การสอน (อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์, 2560)

หลัก “ขาดทุนคือกำไร” และ “การพึ่งตนเอง” มีมิติของจิตวิญญาณวิชาชีพ กล่าวคือ ครูที่ยอมเสียสละเวลาและความสะดวกส่วนตนเพื่อความงอกงามของศิษย์ ย่อมได้ “กำไร” คือการพัฒนาผู้เรียนให้เติบโต ส่วนการพึ่งตนเองสอนให้ครูฝึกผู้เรียนให้กำกับการเรียนรู้และแก้ปัญหาด้วยตนเอง มิใช่รอรับคำตอบสำเร็จรูป งานวิเคราะห์หลักการทรงงานตามแนวปรัชญาหลังนวยุคสายกลางของเมธา หริมเทพาธิป (2559) ชี้ว่าหลักการทรงงานเป็นกระบวนทัศน์ที่บูรณาการคุณธรรมเข้ากับการปฏิบัติงานอย่างมีเหตุผลและมุ่งคุณภาพชีวิตที่ดีร่วมกัน หลักการเหล่านี้จึงเป็นทั้งวิธีสอนและแบบอย่างทางจริยธรรมไปพร้อมกัน ดังสรุปการประยุกต์ในตารางที่ 11.2

ตารางที่ 11.2 หลักการทรงงานสำคัญกับการประยุกต์ใช้ในสถานศึกษา

หลักการทรงงาน	สาระสำคัญ	การประยุกต์ใช้ของครู (Teacher in Action)
ระเบิดจากข้างใน	สร้างความพร้อม/แรงจูงใจจากภายในก่อน	กระตุ้นความอยากรู้และความตระหนักก่อนสอนเนื้อหา
ภูมิสังคม	คำนึงบริบทพื้นที่ สังคม วัฒนธรรม	ใช้ทรัพยากร/ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสื่อและแหล่งเรียนรู้
องค์รวม	พัฒนาครบทุกด้าน ไม่แยกส่วน	ออกแบบการเรียนรู้ที่บูรณาการความรู้-ทักษะ-เจตคติ
ทำตามลำดับขั้น	เริ่มจากพื้นฐานที่มั่นคงไปสู่ระดับสูง	วางลำดับเนื้อหาและกิจกรรมจากง่ายไปยาก
ขาดทุนคือ	เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม	อุทิศตนดูแลผู้เรียน

กำไร		เห็นความสำเร็จของศิษย์เป็นกำไร
พึ่งตนเอง	พัฒนาให้พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน	ฝึกให้ผู้เรียนกำกับการเรียนรู้และแก้ปัญหาด้วยตนเอง

ที่มา: ประยุกต์จาก กปร. (2548); ชิสา กันยาวิริยะ (2565); เมธา หริมเทพาธิป (2559); อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์ (2560).

11.4 ยุทธศาสตร์ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” กับการจัดการเรียนรู้และระบบดูแลช่วยเหลือผู้เรียน

“เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” (Understand–Reach–Develop) คือวิธีการแห่งศาสตร์พระราชาที่เป็นหัวใจของการทรงงานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (สศช., 2554; อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์, 2560) คำว่า “เข้าใจ” หมายถึงการทำความเข้าใจปัญหา ผู้คน และบริบทอย่างถ่องแท้ก่อนลงมือ “เข้าถึง” หมายถึงการสร้างความร่วมมือและความไว้วางใจจนผู้คนพร้อมจะพัฒนา และ “พัฒนา” หมายถึงการดำเนินการพัฒนาที่ยั่งยืนบนความเข้าใจและความร่วมมือนั้น โดยทั้งสามขั้นเป็นการสื่อสารสองทางระหว่างผู้ให้และผู้รับ ดังที่ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล อดีตเลขาธิการ กปร. อธิบายว่า ต้องทำให้ผู้ที่เราไปทำงานด้วย “เข้าใจ” เราด้วย มิใช่เราเข้าใจเขาเพียงฝ่ายเดียว (สศช., 2554)

อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์ (2560) ได้ถอดรหัสวิธีการนี้เป็นองค์ประกอบย่อยที่ชัดเจน กล่าวคือ “เข้าใจ” ประกอบด้วย การใช้ข้อมูลที่มีอยู่ การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ การวิเคราะห์และวิจัย และการทดลองจนได้ผลจริง; “เข้าถึง” ประกอบด้วย การระเบิดจากข้างใน การเข้าใจกลุ่มเป้าหมาย และการสร้างปัญญา (educate); ส่วน “พัฒนา” ประกอบด้วย การเริ่มต้นด้วยตนเอง การพึ่งพาตนเองได้ และการสร้างต้นแบบเพื่อเผยแพร่ความรู้ องค์ประกอบเหล่านี้ให้กรอบที่ครูสามารถนำมาออกแบบกระบวนการดูแลและพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเป็นระบบ ทั้งยังเน้นว่าข้อมูลที่ใช้ต้องถูกต้องสะอาด เพราะหากใช้ข้อมูลที่ผิดพลาด ผลการพัฒนาก็จะผิดพลาดตามไปด้วย

เมื่อนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ ขั้น “เข้าใจ” คือการที่ครูศึกษาภูมิหลังและวิเคราะห์ผู้เรียนรายบุคคลทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา โดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ เช่น การเยี่ยมบ้าน การสังเกตพฤติกรรม และการคัดกรอง ขั้น “เข้าถึง” คือการสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกและความไว้วางใจ ใช้การฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening) เพื่อให้ผู้เรียนเปิดใจและเกิดแรงบันดาลใจที่จะพัฒนาตนเอง (ระเบิดจากข้างใน) และขั้น “พัฒนา” คือการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนกำกับการเรียนรู้และพึ่งพาตนเองได้ โดยครูทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitator)

ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม เช่น ครูประจำชั้นที่พบว่านักเรียนคนหนึ่งมีผลการเรียนตกต่ำ แทนที่จะตัดสินทันที ครูเริ่มจากการ “เข้าใจ” ด้วยการเยี่ยมบ้านและพูดคุยจนทราบว่าผู้เรียนมีภาระดูแล

ครอบครัว จากนั้น “เข้าถึง” ด้วยการสร้างความไว้วางใจและช่วยให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของการเรียนต่อเป้าหมายชีวิตของตน แล้วจึง “พัฒนา” ด้วยการปรับวิธีเรียนและมอบหมายงานที่ยืดหยุ่น กรอบ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” จึงสอดรับกับ “ระบบดูแลช่วยเหลือผู้เรียน” (student support system) ของสถานศึกษาไทย ซึ่งประกอบด้วยการรู้จักผู้เรียนเป็นรายบุคคล การคัดกรอง การส่งเสริมและพัฒนา การป้องกันและแก้ไข และการส่งต่อ การน้อมนำวิธีการแห่งศาสตร์พระราชามาใช้จึงช่วยให้ระบบนี้มีหัวใจที่เป็นมนุษย์ ดังแสดงความเชื่อมโยงในตารางที่ 11.3

ตารางที่ 11.3 “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” กับบทบาทครูและระบบดูแลช่วยเหลือผู้เรียน

ขั้น	องค์ประกอบย่อย (อานนท์, 2560)	บทบาทของครูในชั้นเรียน	เชื่อมระบบดูแลช่วยเหลือผู้เรียน
เข้าใจ	ข้อมูลที่มีอยู่ · เชิงประจักษ์ · วิเคราะห์/วิจัย · ทดลอง	ศึกษาภูมิหลัง วิเคราะห์ผู้เรียนรายบุคคล	รู้จักผู้เรียน + คัดกรอง
เข้าถึง	ระเบิดจากข้างใน · เข้าใจกลุ่มเป้าหมาย · สร้างปัญญา	สร้างความไว้วางใจ ฟังอย่างลึกซึ้ง จุดแรงบันดาลใจ	ส่งเสริม + ป้องกัน/แก้ไข
พัฒนา	เริ่มด้วยตนเอง · พึ่งตนเอง · ต้นแบบเผยแพร่	ส่งเสริมการเรียนรู้กำกับตนเอง เป็นผู้อำนวยความสะดวก	พัฒนา + ส่งต่อ

ที่มา: สังเคราะห์จาก สศช. (2554); อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์ (2560).

11.5 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการศึกษา

“หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” (Sufficiency Economy Philosophy: SEP) เป็นแก่นหนึ่งของศาสตร์พระราชา ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและการพัฒนาแก่ปวงชนชาวไทย Mongsawad (2010) อธิบายว่า SEP เป็นปรัชญาที่ตั้งอยู่บนฐานวัฒนธรรมไทย มุ่งเน้นการพัฒนาแบบ “ทางสายกลาง” (middle path) ด้วยความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกัน โดยใช้ความรู้และคุณธรรมเป็นแนวกำกับการตัดสินใจ และสามารถประยุกต์ได้ทุกระดับตั้งแต่ปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศ

องค์ประกอบของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ สศช. ได้สรุปและเผยแพร่ประกอบด้วย “3 ห่วง 2 เงื่อนไข” ห่วงที่หนึ่งคือ ความพอประมาณ (moderation) หมายถึงความพอดีที่ไม่มากและไม่น้อยเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ห่วงที่สองคือ ความมีเหตุผล (reasonableness) คือการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาเหตุปัจจัยและผลที่คาดว่าจะเกิด และ

ห่วงที่สามคือ การมีภูมิคุ้มกันที่ดี (self-immunity) คือการเตรียมพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลง ส่วนสองเงื่อนไขที่เป็นพื้นฐานกำกับทั้งสามห่วง คือ เงื่อนไขความรู้ (รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) และเงื่อนไขคุณธรรม (ซื่อสัตย์ ขยัน อดทน แบ่งปัน) ซึ่งต้องมาควบคู่กันเสมอ (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข

3 ห่วง ได้แก่ (1) ความพอประมาณ (2) ความมีเหตุผล (3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดี

2 เงื่อนไข ได้แก่ (1) เงื่อนไขความรู้ (รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) (2) เงื่อนไขคุณธรรม (ซื่อสัตย์ ขยัน อดทน แบ่งปัน)

เป้าหมาย สมดุลและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงใน 4 มิติ — เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

หลักพอเพียงมุ่งสร้างความสมดุลและความพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงใน 4 มิติอย่างเป็นองค์รวม ได้แก่ มิติเศรษฐกิจ (การใช้ทรัพยากรอย่างพอประมาณและคุ้มค่า) มิติสังคม (การอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลและเป็นพลเมืองที่เข้มแข็ง) มิติสิ่งแวดล้อม (การรักษาสมดุลของธรรมชาติและมีภูมิคุ้มกันต่อภัยพิบัติ) และมิติวัฒนธรรม (การภาคภูมิใจและสืบสานรากเหง้าของตน) แนวคิดสมดุลเช่นนี้ทำให้การพัฒนาไม่ละเลยมิติใดมิติหนึ่ง และเป็นกรอบที่ครูสามารถใช้ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการหลายศาสตร์เข้าด้วยกัน

การน้อมนำหลักพอเพียงสู่การจัดการศึกษาปรากฏชัดในแนวคิด “สถานศึกษาพอเพียง” (sufficiency school) ที่มุ่งให้สถานศึกษานำหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ไปใช้ทั้งในการบริหารจัดการ การจัดการเรียนการสอน และการพัฒนาผู้เรียน ให้มีคุณลักษณะ “อยู่อย่างพอเพียง” ตัวอย่างที่พบในโรงเรียนไทย เช่น การจัดทำ “ฐานการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” การฝึกทำบัญชีรายรับรายจ่ายของนักเรียน การปลูกผักสวนครัวและสหกรณ์โรงเรียน ตลอดจนการบูรณาการหลักพอเพียงลงในหน่วยการเรียนรู้ของกลุ่มสาระต่าง ๆ งานศึกษาระดับนานาชาติของ Avery และ Bergsteiner (2016) ที่รวบรวมกรณีการนำแนวคิดพอเพียงไปใช้ในภาคส่วนต่าง ๆ รวมถึงโรงเรียน ยืนยันว่าแนวคิดนี้ช่วยปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ขององค์กรให้มุ่งความยั่งยืน ขณะที่รายงานการพัฒนาคนของไทยโดย UNDP (2024) ชี้ว่า SEP เป็นพลังในการเสริมสร้างศักยภาพของคนและชุมชนเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

สำหรับนักศึกษาครู การประยุกต์หลักพอเพียงในชั้นเรียนเริ่มได้จากสิ่งใกล้ตัว เช่น การวางแผนการสอนอย่างพอประมาณกับเวลาและศักยภาพผู้เรียน (พอประมาณ) การออกแบบกิจกรรมที่มีเหตุผลและเชื่อมโยงเป้าหมายการเรียนรู้ (มีเหตุผล) การเตรียมแผนสำรองและสื่อหลากหลายเพื่อ

รับมือสถานการณ์ไม่คาดคิด (ภูมิคุ้มกัน) บนพื้นฐานความรู้ในศาสตร์การสอนและคุณธรรมความรับผิดชอบต่อผู้เรียน ดังตัวอย่างการประยุกต์ในตารางที่ 11.4

ตารางที่ 11.4 การประยุกต์ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข สู่การปฏิบัติของครูและสถานศึกษา

องค์ประกอบ	ความหมายโดยย่อ	ตัวอย่างการปฏิบัติในสถานศึกษา
พอประมาณ	พอดีกับศักยภาพและทรัพยากร	ออกแบบภาระงาน/สื่อให้เหมาะกับเวลาและผู้เรียน
มีเหตุผล	ตัดสินใจบนเหตุและผล	เลือกวิธีสอน/ประเมินที่สอดคล้องจุดประสงค์
มีภูมิคุ้มกัน	เตรียมพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง	เตรียมแผนสำรอง สื่อหลากหลาย และทักษะชีวิต
เงื่อนไขความรู้	รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง	ใช้ศาสตร์การสอนและข้อมูลผู้เรียนประกอบการตัดสินใจ
เงื่อนไขคุณธรรม	ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ แบ่งปัน	เป็นแบบอย่างด้านคุณธรรมและความเป็นธรรมต่อผู้เรียน

ที่มา: ประยุกต์จาก ภวิศา พงษ์เล็ก (2560); Mongsawad (2010); UNDP (2024).

11.6 การบูรณาการศาสตร์พระราชากับปรัชญาการศึกษาสากล

จุดเด่นประการหนึ่งของศาสตร์พระราชาคือการเป็น “ปรัชญาบูรณาการ” (integrated/mixed philosophy) ที่เลือกใช้จุดแข็งของปรัชญาการศึกษาสากลหลายสำนักอย่างมีสัดส่วนและเหมาะกับบริบท มิได้ยึดสำนักใดสำนักหนึ่งอย่างตายตัว การทำความเข้าใจการบูรณาการนี้ช่วยให้นักศึกษาครูเชื่อมโยงเนื้อหาบทที่ 2 (ปรัชญาการศึกษาสากล) กับศาสตร์พระราชาได้อย่างเป็นระบบ และเห็นว่าปรัชญาแต่ละสำนักมิได้แยกขาดจากกัน แต่สามารถเสริมกันได้เมื่อมีเป้าหมายร่วมคือการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์

ในส่วนของ “เงื่อนไขความรู้” ศาสตร์พระราชาให้คุณค่ากับความรู้พื้นฐานที่ถูกต้องแม่นยำ ซึ่งสอดคล้องกับสารัตถนิยม (Essentialism) ที่เน้นเนื้อหาแก่นสารและทักษะพื้นฐานที่จำเป็น เช่น การอ่าน การเขียน การคิดคำนวณ ตัวอย่างเช่น การที่พระองค์ทรงตรวจสอบความถูกต้องของแผนที่และข้อมูลก่อนตัดสินใจ สะท้อนการให้ความสำคัญกับความแม่นยำของความรู้พื้นฐาน (อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์, 2560) ขณะที่ขั้น “พัฒนา” ซึ่งเน้นการลงมือทำและแก้ปัญหาในบริบทจริงนั้น สะท้อนแนวคิดพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) ตามแนวของ Dewey (1916) ที่ถือว่าการเรียนรู้คือ

ประสบการณ์ และปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) ที่ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม เช่น การพัฒนาชุมชนให้พึ่งตนเองได้ผ่านศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ

ส่วนหลัก “ระเบิดจากข้างใน” ที่ให้ความสำคัญกับการปลุกแรงบันดาลใจและการค้นพบศักยภาพเฉพาะตนของผู้เรียน มีนัยใกล้เคียงกับอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ที่เน้นเสรีภาพและการเลือกกำหนดความหมายชีวิตด้วยตนเอง การจัดการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนตั้งเป้าหมายและเลือกวิธีเรียนของตน จึงเป็นการประยุกต์หลักนี้เข้ากับห้องเรียน

อย่างไรก็ตาม พึงระวังว่าการจับคู่ข้างต้นเป็นการ “เทียบเคียงเพื่อความเข้าใจ” มิใช่การกำหนดสูตรตายตัว เพราะหัวใจของศาสตร์พระราชาอยู่ที่การเลือกใช้อย่างยืดหยุ่นตามภูมิสังคมและปัญหาที่เผชิญจริง (เมธา หริมเทพาธิป, 2559) ครูจึงไม่ควรยึดติดว่ากิจกรรมหนึ่ง ๆ ต้องเป็นของปรัชญาสำนักใดสำนักหนึ่งเท่านั้น แต่ควรพิจารณาว่าแนวทางใดเหมาะกับผู้เรียนและสถานการณ์มากที่สุด ดังเปรียบเทียบภาพรวมในตารางที่ 11.5

ตารางที่ 11.5 การเทียบเคียงศาสตร์พระราชากับปรัชญาการศึกษาสากล

ปรัชญาสากล	จุดเน้น	บทบาทในศาสตร์พระราชา
สารัตถนิยม	ความรู้และทักษะพื้นฐานที่จำเป็น	เงื่อนไข “ความรู้” รากฐานที่ถูกต้องแม่นยำ
พิพัฒนาการนิยม	เรียนรู้จากการลงมือทำและประสบการณ์	ขั้น “พัฒนา” ลงมือปฏิบัติจริงจนเกิดผล
ปฏิรูปนิยม	ใช้การศึกษาแก้ปัญหาสังคม	พัฒนาชุมชน/ท้องถิ่นให้พึ่งตนเองอย่างยั่งยืน
อัตถิภาวนิยม	เสรีภาพและการค้นพบตนเอง	“ระเบิดจากข้างใน” ปลุกศักยภาพเฉพาะตน

ที่มา: สังเคราะห์จาก Dewey (1916); เมธา หริมเทพาธิป (2559); ภวิศา พงษ์เล็ก (2560).

11.7 การประยุกต์ศาสตร์พระราชาในสถานศึกษาไทย

การน้อมนำศาสตร์พระราชาสู่สถานศึกษาไทยปรากฏในหลายรูปแบบ เช่น โครงการ “สถานศึกษาพอเพียง” และ “โรงเรียนคุณธรรม” ที่บูรณาการหลักพอเพียงและคุณธรรมเข้ากับการบริหารและการเรียนการสอน ตลอดจนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการที่ใช้บริบทภูมิสังคมของชุมชนเป็นฐาน หลักสำคัญคือการเปลี่ยนบทบาทของครูจาก “ผู้บอกความรู้” มาเป็น “ผู้ออกแบบประสบการณ์” ที่ช่วยให้ผู้เรียนสร้างความรู้และทักษะชีวิตจากสิ่งรอบตัว (สกศ., 2560)

ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมคือการใช้หลัก “ภูมิสังคม” ออกแบบการเรียนรู้จากทรัพยากรท้องถิ่น เช่น โรงเรียนในชนบทที่นำแปลงเกษตร ดิน น้ำ และภูมิปัญญาชาวบ้านมาเป็นห้องเรียนธรรมชาติ บูรณาการวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และการงานอาชีพเข้าด้วยกัน หรือการนำวัสดุเหลือใช้ในชุมชนมาผลิตสื่อการสอนที่ประหยัดแต่มีประสิทธิภาพ ซึ่งสะท้อนแนวคิด “เรียนรู้จากการลงมือทำ” (learning by doing) อย่างชัดเจน (Dewey, 1916) การออกแบบเช่นนี้ทำให้ผู้เรียนเห็นความเชื่อมโยงระหว่างความรู้ในตำรากับชีวิตจริง และเกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง

นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เช่น โครงงานฐานสมรรถนะ กิจกรรมจิตอาสา สหกรณ์โรงเรียน และการทำบัญชีครัวเรือน ล้วนเป็นช่องทางบ่มเพาะคุณลักษณะ “อยู่อย่างพอเพียง” มีวินัย ซื่อสัตย์ และรับผิดชอบ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของโรงเรียนคุณธรรมและสถานศึกษาพอเพียง การประเมินผู้เรียนในกิจกรรมเหล่านี้จึงควรเน้นทั้งชิ้นงาน กระบวนการทำงาน และการเปลี่ยนแปลงด้านเจตคติ มิใช่เพียงคะแนนสอบ

ตัวอย่างแนวการจัดการเรียนรู้บูรณาการศาสตร์พระราชา (ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น)

ประเด็น คือการจัดการขยะพลาสติกในชุมชน (ใช้หลักภูมิสังคม + 4 มิติความยั่งยืน)

เข้าใจ คือผู้เรียนสำรวจ-วิเคราะห์ปริมาณและประเภทขยะในชุมชนด้วยข้อมูลจริง

เข้าถึง คืออภิปรายผลกระทบ จุดประกายความตระหนัก (ระเบิดจากข้างใน)

พัฒนา คือออกแบบนวัตกรรมแปรรูป/ลดขยะ และนำเสนอสู่ชุมชน (พึ่งตนเอง/ต้นแบบ)

วัดผล โดยชิ้นงาน/โครงงานพร้อมรูบริค + การสะท้อนคิดด้านเจตคติ

อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ศาสตร์พระราชาพึงหลีกเลี่ยงการนำไปใช้เชิงพิธีกรรมหรือการลอกเลียนรูปแบบโดยไม่เข้าใจแก่น ครูควรปรับให้สอดคล้องกับภูมิสังคมของผู้เรียนแต่ละกลุ่ม และคำนึงว่าการ “ระเบิดจากข้างใน” ต้องเกิดจากความสมัครใจและแรงบันดาลใจของผู้เรียน มิใช่การบังคับ การนำหลักพอเพียงไปใช้อย่างเข้าใจจึงต้องเชื่อมโยงสู่วิจารณญาณและการตัดสินใจของผู้เรียนเอง ตารางที่ 11.6 สรุปแนวการประยุกต์หลักศาสตร์พระราชาสู่กิจกรรมการเรียนรู้

ตารางที่ 11.6 แนวการประยุกต์ศาสตร์พระราชาสู่กิจกรรมการเรียนรู้

หลักศาสตร์พระราชา	แนวกิจกรรมการเรียนรู้	ผลที่คาดหวังต่อผู้เรียน
เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา	เรียนรู้จากปัญหาจริงในชุมชน (PBL)	วิเคราะห์ปัญหาและออกแบบทางแก้ได้
ภูมิสังคม	ใช้ทรัพยากร/ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสื่อ	เชื่อมความรู้กับวิถีชีวิตและรากเหง้า
พอเพียง 3 ห่วง 2	โครงงานวางแผนทรัพยากรอย่างพอ	มีทักษะวางแผนและความรับผิดชอบ

หลักศาสตร์พระราชา	แนวกิจกรรมการเรียนรู้	ผลที่คาดหวังต่อผู้เรียน
เงื่อนไข	ประมาณ	
ระเบิดจากข้างใน	กิจกรรมสะท้อนคิดและตั้งเป้าหมายตนเอง	เกิดแรงจูงใจและกำกับการเรียนรู้ตนเอง

ที่มา: ผู้เรียบเรียงสังเคราะห์จาก สกศ. (2560); Dewey (1916); Avery & Bergsteiner (2016).

11.8 ศาสตร์พระราชา การพัฒนาที่ยั่งยืน และคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21

ศาสตร์พระราชาและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการยอมรับในระดับสากลว่าเป็นแนวทางสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน องค์การสหประชาชาติและ UNDP (2024) ระบุว่า SEP มีค่านิยมร่วมกับแนวคิดการพัฒนาคนของ UNDP คือการพัฒนาที่ยึดคนเป็นศูนย์กลาง การเสริมพลัง และความยั่งยืน จึงเป็นกลไกหนึ่งที่ช่วยให้ประเทศบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) สอดคล้องกับข้อเสนอเชิงทฤษฎีของ Mongsawad (2010) ที่ว่า SEP เป็นส่วนเติมเต็มทฤษฎีการพัฒนากระแสหลักที่มักเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ด้วยการเพิ่มมิติคุณธรรมและความสมดุลเข้าไป

ในบริบทการศึกษาไทย แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 ได้กำหนดให้น้อมนำ “ศาสตร์พระราชา” มาเป็นฐานในการพัฒนาผู้เรียน โดยเชิญชวนให้ขับเคลื่อนคุณค่าสำคัญ เช่น ความพอเพียง ความซื่อสัตย์สุจริต ความรับผิดชอบ ความกตัญญู และคุณธรรมจริยธรรม ควบคู่กับการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะและทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 หรือที่มักเรียกกันว่า 3R8C (สกศ., 2560) ซึ่ง 3R คือทักษะพื้นฐานด้านการอ่าน (Reading) การเขียน (Writing) และการคิดคำนวณ (Arithmetic) ส่วน 8C ครอบคลุมทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ความคิดสร้างสรรค์ การสื่อสาร การร่วมมือ การเข้าใจความต่างวัฒนธรรม การใช้คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยี ทักษะอาชีพและการเรียนรู้ และการมีคุณธรรม โดยหลักพอเพียงและศาสตร์พระราชาทำหน้าที่เป็นฐานคุณธรรมที่กำกับการใช้ทักษะเหล่านี้

คุณลักษณะของครูตามศาสตร์พระราชาที่สำคัญคือการเป็น “แบบอย่างที่มีชีวิต” (modeling) ที่ครองตน ครองคน และครองงานด้วยหลักความรู้คู่คุณธรรม ครูเช่นนี้คือครูที่มีจิตวิญญาณความเป็นครู (teacher spirit) ตามที่รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 และมาตรฐานวิชาชีพมุ่งหวัง และเป็น “ครูนวัตกร” ที่สามารถออกแบบการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ตามบริบทภูมิสังคม ครูนวัตกรในความหมายนี้มิได้หมายถึงการใช้เทคโนโลยีราคาแพงเสมอไป แต่หมายถึงการคิด

หาทางแก้ปัญหาของผู้เรียนได้จริงด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ การบ่มเพาะคุณลักษณะเหล่านี้จึงเป็นเป้าหมายที่นักศึกษาครูพึงพัฒนาตั้งแต่ระหว่างการศึกษา

กล่าวโดยสรุป ศาสตร์พระราชาเชื่อมโยงระดับฐานคิดเชิงปรัชญาเข้ากับการปฏิบัติในชั้นเรียนและเป้าหมายการพัฒนาระดับชาติและระดับโลกได้อย่างเป็นระบบ ดังแสดงในตารางที่ 11.7 ซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการศึกษาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเชิงลึกในบทที่ 5 และการประยุกต์ปรัชญาเพื่อออกแบบการเรียนรู้และบูรณาการคุณธรรมจริยธรรมครูในบทต่อ ๆ ไป

ตารางที่ 11.7 ความเชื่อมโยงศาสตร์พระราชา–การพัฒนาที่ยั่งยืน–คุณลักษณะครูและผู้เรียน

มิติ	สาระสำคัญ	ตัวอย่างผลลัพธ์ที่มุ่งหวัง
ฐานปรัชญา	เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา + ความรู้คู่คุณธรรม	ครูและผู้เรียนมีกระบวนทัศน์การพัฒนาที่ยั่งยืน
การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)	SEP เสริมพลังคนและชุมชน (UNDP, 2024)	ผู้เรียนมีจิตสำนึกพอเพียงและรับผิดชอบต่อโลก
คุณลักษณะผู้เรียน	ทักษะศตวรรษที่ 21 (3R8C) + อยู่อย่างพอเพียง	เก่ง ดี มีทักษะชีวิต และพึ่งตนเองได้
คุณลักษณะครู	ครูแบบอย่าง มีจิตวิญญาณเป็นครูนวัตกร	ออกแบบการเรียนรู้ตามภูมิสังคมอย่างสร้างสรรค์

ที่มา: สังเคราะห์จาก สกศ. (2560); UNDP (2024); Mongsawad (2010).

กิจกรรมการเรียนการสอนและใบงาน

ขั้นนำเข้าสู่บทเรียน

- ทบทวนความรู้เดิมเรื่องปรัชญาการศึกษาไทยและพุทธปรัชญา เชื่อมโยงสู่ศาสตร์พระราชา
- ชมวีดิทัศน์สั้นเกี่ยวกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ แล้วตั้งคำถามกระตุ้นความสนใจ
- ครูแจ้งจุดประสงค์การเรียนรู้และเชื่อมโยงกับ CLO1 และมิติจิตพิสัย

ขั้นจัดกิจกรรมการเรียนรู้

- บรรยายเชิงโต้ตอบ (interactive lecture) เรื่องความหมาย หลักการทรงงาน และ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา”

- กิจกรรม Think–Pair–Share อภิปรายหลักการทรงงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา
- ทำใบงานที่ 11.1 จำแนกและอธิบายหลักการทรงงานจากกรณีตัวอย่าง
- วิเคราะห์กรณีศึกษา “โรงเรียนในบริบทจำกัดทรัพยากร” โดยใช้หลักภูมิสังคมและ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข

ขั้นสรุปและสะท้อนคิด

- ผู้เรียนสรุปสาระสำคัญด้วยผังมโนทัศน์ (concept map)
- กิจกรรมสะท้อนคิด:

  เขียนสะท้อนการน้อมนำศาสตร์พระราชาไปใช้พัฒนาตนเองสู่วิชาชีพครู (เชื่อมจิตพิสัย)

ใบงานที่ 11.1 จำแนกและอธิบายหลักการทรงงานสู่การสอน

คำชี้แจง: ให้นักศึกษาเลือกหลักการทรงงาน 3 ข้อ (เช่น ระเบิดจากข้างใน ภูมิสังคม องค์รวม) แล้ว (1) อธิบายความหมายของแต่ละหลักโดยย่อ (2) ยกตัวอย่างการประยุกต์ใช้ในชั้นเรียนหรือสถานศึกษา 1 ตัวอย่างต่อหลัก และ (3) ระบุว่าหลักนั้นช่วยพัฒนาผู้เรียนด้านใด (ความรู้ ทักษะ หรือเจตคติ) ความยาวประมาณ 1 หน้ากระดาษ ประเมินด้วยรูบริคในหัวข้อ 11.2

สรุปบทเรียน

ศาสตร์พระราชาเป็นองค์ความรู้และหลักการพัฒนาที่กลั่นจากการทรงงานจริงของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีแก่นคือวิธีการ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข) ในเชิงปรัชญาการศึกษา ศาสตร์พระราชาตอบคำถามทั้งด้านอภิปรัชญา (มุ่งสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์และพึ่งตนเอง) ญาณวิทยา (เรียนรู้จากการลงมือทำ) และคุณวิทยา (ความรู้คู่คุณธรรม สร้างคนดีก่อนคนเก่ง)

หลักการทรงงานหลายประการ เช่น ระเบิดจากข้างใน ภูมิสังคม และการมองแบบองค์รวม สามารถประยุกต์เป็นหลักการจัดการเรียนรู้และจรรยาวิชาชีพครูได้โดยตรง ขณะที่ยุทธศาสตร์ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” สอดรับกับระบบดูแลช่วยเหลือผู้เรียน และหลักพอเพียงช่วยให้ครูวางแผนการสอนอย่างพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน ทั้งนี้ศาสตร์พระราชายังเป็นปรัชญาบูรณาการที่เลือกใช้จุดแข็งของปรัชญาสากลตามบริบท และเชื่อมโยงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และคุณลักษณะครูและผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของการศึกษาหลักเศรษฐกิจพอเพียงเชิงลึกในบทที่ 5 ต่อไป

แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (ข้อละ 1 คะแนน รวม 10 คะแนน) เฉลยอยู่ท้ายบท

1. ฐานคิดของศาสตร์พระราชาเน้นการสร้างคนลักษณะใดก่อน
    ก. คนเก่งก่อนคนดี
    ข. คนดีก่อนคนเก่ง
    ค. คนรวยก่อนคนจน
    ง. คนเมืองก่อนคนชนบท
2. ลำดับของวิธีการแห่งศาสตร์พระราชาคือข้อใด
    ก. พัฒนา–เข้าถึง–เข้าใจ
    ข. เข้าถึง–เข้าใจ–พัฒนา
    ค. เข้าใจ–เข้าถึง–พัฒนา
    ง. เข้าใจ–พัฒนา–เข้าถึง
3. ครูที่ใช้หลัก “ระเบิดจากข้างใน” ควรทำสิ่งใดเป็นสำคัญ
    ก. สั่งให้ผู้เรียนท่องจำเนื้อหา
    ข. กระตุ้นแรงบันดาลใจให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้ด้วยตนเอง
    ค. ลงโทษเมื่อผู้เรียนทำผิด
    ง. มอบหมายงานจำนวนมาก
4. การจัดการเรียนรู้ตามหลัก “ภูมิสังคม” คือข้อใด
    ก. ใช้สื่อสำเร็จรูปจากต่างประเทศ
    ข. ใช้บริบท ทรัพยากร และวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นฐาน
    ค. สอนตามตำราอย่างเคร่งครัด
    ง. เน้นการสอบแข่งขันเป็นหลัก
5. ข้อใด “ไม่ใช่” องค์ประกอบใน 3 ห่วงของหลักพอเพียง
    ก. ความพอประมาณ
    ข. ความมีเหตุผล
    ค. การมีภูมิคุ้มกัน
    ง. ความซื่อสัตย์

6. “การมีภูมิคุ้มกันที่ดี” หมายถึงข้อใด

ก. การมีเงินออมจำนวนมาก

ข. การเตรียมพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลง

ค. การมีสุขภาพแข็งแรง

ง. การมีเทคโนโลยีทันสมัย

7. เงื่อนไข “คุณธรรม” ของหลักพอเพียงแสดงออกในชั้นเรียนอย่างไร

ก. การแข่งขันให้ได้ที่หนึ่ง

ข. ความซื่อสัตย์ มีวินัย และความรับผิดชอบ

ค. การสะสมคะแนนให้มากที่สุด

ง. การทำงานโดยลำพัง

8. หน่วยงานใดเป็นผู้ประมวลและจัดพิมพ์ “หลักการทรงงาน”

ก. สำนักงาน กปร.

ข. กระทรวงการคลัง

ค. สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

ง. กรมแผนที่ทหาร

9. “สถานศึกษาพอเพียง” หมายถึงข้อใด

ก. สถานศึกษาที่มีงบประมาณน้อย

ข. สถานศึกษาที่น้อมนำหลักพอเพียงสู่การบริหารและการเรียนการสอน

ค. สถานศึกษาในชนบท

ง. สถานศึกษาที่ไม่ใช้เทคโนโลยี

10. ศาสตร์พระราชาเชื่อมโยงกับเป้าหมายระดับสากลใด

ก. เป้าหมายการค้าเสรี

ข. เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

ค. เป้าหมายการเพิ่มประชากร

ง. เป้าหมายการแข่งขันทางทหาร

แบบฝึกหัดท้ายบท/คำถามทบทวน

1) จงอธิบายความหมาย ความเป็นมา และความสำคัญของศาสตร์พระราชาพอสังเขป (CLO1)

2) จงอธิบายความหมายของ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา”
พร้อมยกตัวอย่างการนำไปใช้ในการดูแลช่วยเหลือผู้เรียน (CLO1)

3) หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วย 3 ห่วง 2 เงื่อนไข อย่างไร
จงอธิบายแต่ละองค์ประกอบ (CLO1)

4) จงยกตัวอย่างการประยุกต์หลัก “ภูมิสังคม” ในการจัดการเรียนรู้มา 1 ตัวอย่าง
พร้อมให้เหตุผล (CLO1)

5) นักศึกษาจะน้อมนำศาสตร์พระราชาไปพัฒนาตนเองสู่การเป็นครูที่มีจิตวิญญาณความเป็นครูได้อย่างไร จงสะท้อนความคิดเห็นของตนเอง (จิตพิสัย)

เครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท

บทที่ 11 สอดคล้องกับ CLO1 ซึ่งอยู่ในระดับพฤติกรรม “เข้าใจ/อธิบาย” และเสริมด้วยมิติจิตพิสัย (การน้อมนำศาสตร์พระราชา) จึงใช้เครื่องมือวัดที่สอดคล้องกับระดับพฤติกรรม ได้แก่ แบบทดสอบก่อน–หลังเรียนสำหรับวัดความเข้าใจ ใบงาน/กรณีศึกษาพร้อมรูบริคสำหรับวัดการอธิบายและการยกตัวอย่าง และแบบสังเกตเจตคติสำหรับวัดมิติจิตพิสัย

แบบทดสอบและสัดส่วนคะแนนประจำบท

แบบทดสอบก่อน–หลังเรียนใช้เพื่อวินิจฉัยและตรวจสอบพัฒนาการ (ไม่นำคะแนนก่อนเรียนมาตัดสิน) ส่วนคะแนนเก็บประจำบทจำแนกตามตารางที่ 11.8 โดยให้น้ำหนักการอธิบาย/ยกตัวอย่างและมิติจิตพิสัยเป็นสำคัญ ซึ่งสอดรับกับ CLO 1

ตารางที่ 11.8 สัดส่วนคะแนนเก็บประจำบทที่ 11

รายการประเมิน	เครื่องมือ	CLO/มิติ	สัดส่วน (%)
แบบทดสอบหลังเรียน	แบบทดสอบปรนัย 10 ข้อ	CLO 1	30
ใบงานที่ 11.1	รูบริคแยกองค์ประกอบ	CLO 1	30
กรณีศึกษา	รูบริคแยกองค์ประกอบ	CLO 1	20
เจตคติ/การมีส่วนร่วม	แบบสังเกตเจตคติ	จิตพิสัย	20
รวม			100

หมายเหตุ: สัดส่วนนี้เป็นคะแนนภายในบท ก่อนถ่วงน้ำหนักตามสัดส่วนรวมของรายวิชาใน มคอ.3 (CLO 1 = ร้อยละ 10).

รูบริคประเมินใบงานที่ 11.1 และกรณีศึกษา (แบบแยกองค์ประกอบ)

เกณฑ์การประเมิน	ดี (3)	พอใช้ (2)	ปรับปรุง (1)
1. ความถูกต้องในการระบุ/จำแนกหลักการทรงงาน	ระบุได้ถูกต้องครบถ้วน	ระบุถูกต้องเป็นส่วนใหญ่	ระบุผิดพลาดหลายจุด
2. ความเข้าใจในการอธิบายความหมาย	อธิบายชัดเจน ถูกต้องตรงประเด็น	อธิบายได้แต่ยังไม่ครบถ้วน	อธิบายสับสน/ไม่ตรงประเด็น
3. การยกตัวอย่างการประยุกต์ในสถานศึกษา	ยกตัวอย่างเหมาะสมและสมเหตุผล	ยกตัวอย่างได้แต่ยังไม่ชัด	ไม่มีตัวอย่างหรือไม่สอดคล้อง
4. การสื่อสารและการให้เหตุผล	เรียบเรียงเป็นระบบใช้เหตุผลดี	เรียบเรียงพอเข้าใจ	เรียบเรียงไม่เป็นระบบ

เกณฑ์ผ่าน: ได้คะแนนรวมตั้งแต่ 8 จาก 12 คะแนนขึ้นไป (ร้อยละ 67) ถือว่าผ่านเกณฑ์ความเข้าใจระดับ CLO 1

แบบสังเกตเจตคติการน้อมนำศาสตร์พระราชา (มิติจิตพิสัย)

ใช้มาตรประมาณค่า 5 ระดับ (5 = มากที่สุด ถึง 1 = น้อยที่สุด)
สังเกตระหว่างกิจกรรมและจากชิ้นงานสะท้อนคิด

รายการพฤติกรรมบ่งชี้	5	4	3	2	1
1. เห็นคุณค่าและความสำคัญของศาสตร์พระราชา					
2. แสดงความตั้งใจน้อมนำหลักพอเพียงไปใช้					
3. มีส่วนร่วมในกิจกรรมด้วยความรับผิดชอบ					
4. สะท้อนคิดเชื่อมโยงสู่บทบาทวิชาชีพครู					

เกณฑ์: คะแนนเฉลี่ย 3.50–5.00 = เจตคติเชิงบวกระดับดี, 2.50–3.49 = ปานกลาง, ต่ำกว่า 2.50 = ควรส่งเสริมเพิ่มเติม

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน 1) ข 2) ค 3) ข 4) ข 5) ข 6) ก 7) ข 8) ค 9) ข 10) ข

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน 1) ข 2) ค 3) ข 4) ข 5) ง 6) ข 7) ข 8) ก 9) ข 10) ข

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ภาษาไทย

ชิสา กันยาวิริยะ. (2565). ระเบิดจากข้างใน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจักษ์ และวิธาน. วารสารวิจัยธรรมศึกษา, 5(2), 250–256.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2561). ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 12). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภวิศา พงษ์เล็ก. (2560). เอกสารประกอบการสอนรายวิชาหลักการและปรัชญาการศึกษา. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.

เมธา หริมเทพาธิป. (2559). การศึกษาตามหลักปรัชญาหลังนวยุคนิยมสายกลาง: วิเคราะห์จากหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. วารสารศึกษาศาสตร์ มมร, 4(1), 1–12.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560, 6 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). การทรงงานพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564). สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2548). หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. 21 เซ็นจูรี.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579. พริกหวานกราฟฟิค.

อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์. (2560, 9 ตุลาคม). เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา: วิธีการแห่งศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. ผู้จัดการออนไลน์. https://mgronline.com/daily/detail/9600000103010

ภาษาอังกฤษ

Avery, G. C., & Bergsteiner, H. (Eds.). (2016). Sufficiency thinking: Thailand’s gift to an unsustainable world. Allen & Unwin.

Dewey, J. (1916). Democracy and education: An introduction to the philosophy of education. Macmillan.

Mongsawad, P. (2010). The philosophy of the sufficiency economy: A contribution to the theory of development. Asia-Pacific Development Journal, 17(1), 123–143.

United Nations Development Programme. (2024). The 6th Thailand human development report — Sufficiency economy philosophy: Empowerment of people and communities to achieve the SDGs and human development. UNDP.

บทที่ 12

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการศึกษา

Sufficiency Economy Philosophy and Educational Management

แผนการสอนประจำบท

รายการ	รายละเอียด
1. หัวข้อสาระการเรียนรู้	12.1 ความหมาย ที่มา และพัฒนาการของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 12..2 องค์ประกอบของหลักปรัชญาฯ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข 12.3 ฐานคิดทางพุทธปรัชญาและความเชื่อมโยงกับศาสตร์พระราชา 12.4 หลักปรัชญาฯ กับนโยบายและหลักสูตรการศึกษาไทย 12.5 สถานศึกษาพอเพียงและศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาฯ 12.6 การประยุกต์สู่การจัดการเรียนรู้และบทบาท “ครูพอเพียง” 12.7 เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน และการประกันคุณภาพการศึกษา
2. ความคิดรวบยอด	หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำทางที่ตั้งอยู่บนทางสายกลาง ผ่านหลัก 3 ห่วง (พอประมาณ–มีเหตุผล–มีภูมิคุ้มกัน) บน 2 เงื่อนไข (ความรู้–คุณธรรม) เมื่อน้อมนำสู่การจัดการศึกษาจึงเป็นฐานของ “สถานศึกษาพอเพียง” และบทบาท “ครูพอเพียง” ที่มุ่งคุณภาพผู้เรียนอย่างสมดุลและยั่งยืน
3. จุดประสงค์การเรียนรู้	อธิบายความหมาย ที่มา องค์ประกอบ และความเชื่อมโยงของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับพุทธปรัชญา ศาสตร์พระราชา นโยบาย/หลักสูตร และการจัดการเรียนรู้ พร้อมแสดงเจตคติที่ดีต่อการน้อมนำสู่วิชาชีพครู (CLO 1 และมิติจิตพิสัย)
4. เนื้อหาวิชา	ความหมาย/ที่มา, 3 ห่วง 2 เงื่อนไข, ฐานพุทธปรัชญาและศาสตร์พระราชา, นโยบายและหลักสูตร, สถานศึกษาพอเพียง/ศรร., การประยุกต์สู่ชั้นเรียนและครูพอเพียง, พอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

5. กิจกรรมการเรียนการสอน	บรรยายเชิงโต้ตอบ, กรณีศึกษา “โรงเรียนศรีแสงธรรม”, ใบงานที่ 12.1 ถอดบทเรียน 3 ห่วง 2 เงื่อนไขสู่ชั้นเรียน, อภิปรายกลุ่ม, สะท้อนคิด (Reflection), แบบวัดเจตคติพอเพียง
6. สื่อการเรียนการสอน	เอกสารประกอบการสอนบทที่ 12, สไลด์, แผนภาพ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข, วีดิทัศน์/สื่อออนไลน์, ใบงานที่ 12.1, เว็บไซต์มูลนิธิชัยพัฒนา/สศช., Google Classroom
7. การวัดและประเมินผล	แบบทดสอบก่อน–หลังเรียน (CLO1), ใบงานที่ 12.1 พร้อมรูบริค, แบบวัดเจตคติการน้อมนำหลักพอเพียง (จิตพิสัย), การสังเกตการมีส่วนร่วม, แบบฝึกหัดท้ายบท

ความคิดรวบยอด (สาระสำคัญ)

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy: SEP) เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและการพัฒนาที่ตั้งอยู่บน “ทางสายกลาง” สาระสำคัญสรุปเป็น 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว บนเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม ปรัชญานี้มิได้จำกัดอยู่เพียงเรื่องเกษตรกรรมหรือความประหยัด แต่เป็นกรอบการตัดสินใจที่ใช้ได้ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ชุมชน จนถึงระดับชาติ (Mongsawad, 2010; มูลนิธิชัยพัฒนา, ม.ป.ป.) เมื่อน้อมนำสู่การจัดการศึกษา หลักปรัชญาฯ จึงเป็นรากฐานของ “สถานศึกษาพอเพียง” การออกแบบการเรียนรู้ที่สมดุล และบทบาทของครูในฐานะแบบอย่างของการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง อันเชื่อมโยงสู่การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนและการพัฒนาที่ยั่งยืน

จุดประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

1) อธิบายความหมาย ที่มา และพัฒนาการของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ (CLO1)
2) ระบุและอธิบายองค์ประกอบ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ของหลักปรัชญาฯ ได้ (CLO1)
3) อธิบายความเชื่อมโยงระหว่างหลักปรัชญาฯ กับพุทธปรัชญา (ทางสายกลาง ไตรสิกขา อริยสัจ 4) และศาสตร์พระราชาได้ (CLO1)
4) อธิบายการบรรจุหลักปรัชญาฯ ในนโยบายและหลักสูตรการศึกษาไทย และยกตัวอย่างสถานศึกษาพอเพียงได้ (CLO1)

5) ยกตัวอย่างแนวทางการประยุกต์หลักปรัชญาฯ สู่การจัดการเรียนรู้และบทบาทครูพอเพียง ได้ (CLO1; ปูพื้นสู่ CLO3)

6) เห็นคุณค่าและแสดงเจตคติที่ดีต่อการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่วิชาชีพครู (มิติจิตพิสัย)

คำสำคัญ (Keywords)

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy: SEP) · 3 ห่วง 2 เงื่อนไข (Three Principles and Two Conditions) · ความพอประมาณ (Moderation) · ความมีเหตุผล (Reasonableness) · การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว (Self-immunity) · เงื่อนไขความรู้ (Knowledge condition) · เงื่อนไขคุณธรรม (Morality condition) · ทางสายกลาง (Middle Path) · ไตรสิกขา (Threefold Training) · สถานศึกษาพอเพียง (Sufficiency School) · ศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ศรร.) · ครูพอเพียง · การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (ข้อละ 1 คะแนน รวม 12 คะแนน)

1. พระราชดำรัสที่เป็นรากฐานของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงพระราชทานในช่วงใด
   ก. พ.ศ. 2520 ข. พ.ศ. 2540 ค. พ.ศ. 2550 ง. พ.ศ. 2560
2. “3 ห่วง” ในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วยข้อใด
   ก. พอประมาณ–มีเหตุผล–มีภูมิคุ้มกัน ข. ความรู้–คุณธรรม–ความเพียร ค. ศีล–สมาธิ–ปัญญา ง. เข้าใจ–เข้าถึง–พัฒนา
3. “2 เงื่อนไข” ของหลักปรัชญาฯ คือข้อใด
   ก. เวลาและทุน ข. ความรู้และคุณธรรม ค. เหตุผลและความพอดี ง. ความเพียรและความอดทน
4. “ความพอประมาณ” หมายถึงข้อใด
   ก. การประหยัดให้มากที่สุด ข. ความพอดีไม่มากไม่น้อยเกินไปตามศักยภาพ ค. การไม่ใช้เทคโนโลยี ง. การพึ่งตนเองทุกด้าน
5. “การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว” หมายถึงข้อใด

ก. การมีเงินออมมาก ข. การเตรียมพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลง ค. การหลีกเลี่ยงความเสี่ยงทุกชนิด ง. การมีสุขภาพแข็งแรง

6. หน่วยงานใดมีบทบาทกลั่นกรองและสรุปนิยามทางการของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ก. สศช. ข. สพฐ. ค. คุรุสภา ง. สมศ.

7. หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประยุกต์ใช้ได้ในระดับใด

ก. ระดับบุคคลเท่านั้น ข. ระดับชุมชนเท่านั้น ค. ระดับชาติเท่านั้น ง. ทุกระดับตั้งแต่บุคคลถึงชาติ

8. “อยู่อย่างพอเพียง”

ปรากฏเป็นองค์ประกอบใดในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551

ก. สมรรถนะสำคัญ ข. คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ค. สาระการเรียนรู้ ง. มาตรฐานการเรียนรู้

9. หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับ “ความพอประมาณ” มากที่สุดคือข้อใด

ก. อิทธิบาท 4 ข. ทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ค. พรหมวิหาร 4 ง. สังคหวัตถุ 4

10. “สถานศึกษาพอเพียง” หมายถึงข้อใด

ก. โรงเรียนที่มีงบประมาณน้อย ข. โรงเรียนที่ทำเกษตรเท่านั้น ค. สถานศึกษาที่น้อมนำหลักปรัชญาฯ สู่การบริหารและการเรียนการสอน ง. โรงเรียนในชนบท

11. ข้อใดเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

ก. เป็นปรัชญานำทางทุกระดับ ข. เป็นเรื่องของการทำเกษตรและห้ามใช้เทคโนโลยี ค. ตั้งอยู่บนทางสายกลาง ง. เน้นความสมดุลและยั่งยืน

12. หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเชื่อมโยงกับเป้าหมายสากลใด

ก. การค้าเสรี ข. การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ค. การแข่งขันทางเศรษฐกิจ ง. การลดภาษี

บทที่ 12

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการศึกษา

Sufficiency Economy Philosophy and Educational Management

12.1 ความหมาย ที่มา และพัฒนาการของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy: SEP) เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาอย่างต่อเนื่องยาวนานกว่าสามทศวรรษ และทรงเน้นย้ำเป็นพิเศษภายหลังวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 (วิกฤตต้มยำกุ้ง) เพื่อเป็นแนวทางให้ประชาชนและประเทศสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็ว คำว่า “พอเพียง” (sufficiency) สื่อถึงความพอดี พอเหมาะ และความสมดุล มิใช่ความขัดสน ความตระหนี่ หรือการปิดกั้นตนเองจากความเจริญ หากแต่เป็นปรัชญาที่ว่าด้วยการตัดสินใจและการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของ “ทางสายกลาง” (middle path) ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ได้ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร ไปจนถึงระดับประเทศ (Mongsawad, 2010; มูลนิธิชัยพัฒนา, ม.ป.ป.)

ในเชิงพัฒนาการ แนวพระราชดำริเรื่องความพอเพียงมีรากฐานมาจากแนวคิด “การพึ่งตนเอง” ของเกษตรกรและชุมชน ก่อนจะขยายความหมายสู่กรอบคิดการพัฒนาที่สมดุลในทุกมิติ ภายหลังวิกฤต พ.ศ. 2540 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากหลากหลายสาขามาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัส แล้วสรุปเป็น “นิยามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เผยแพร่อย่างเป็นทางการ ต่อมาปรัชญานี้ได้รับการบรรจุเป็นปรัชญานำของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545) เป็นต้นมา และกลายเป็นฐานคิดสำคัญของยุทธศาสตร์ชาติและแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 ที่มุ่งสร้างคนไทยให้มีคุณลักษณะพอเพียงควบคู่กับความสามารถในการแข่งขัน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) ในระดับสากล องค์การสหประชาชาติได้ยกย่องว่าแนวคิดนี้วางมนุษย์เป็นศูนย์กลาง เน้นความอยู่ดีมีสุขมากกว่าความมั่งคั่ง และถือความยั่งยืนเป็นแก่นของการพัฒนา (United Nations Development Programme, 2007)

นิยามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (สรุปสาระจากนิยามฉบับ สศช.)

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับ

ครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง บนหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว โดยอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง (เงื่อนไขความรู้) ควบคู่กับความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร และการใช้สติปัญญา (เงื่อนไขคุณธรรม) เพื่อให้สมดุลและพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

ที่มา: ปรับสรุปจาก มูลนิธิชัยพัฒนา (ม.ป.ป.) และ Mongsawad (2010)

ตัวอย่างในบริบทการศึกษาไทย กระทรวงศึกษาธิการได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่ระบบการศึกษาอย่างเป็นระบบตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 โดยส่งเสริมให้สถานศึกษาบูรณาการหลักคิดนี้เข้ากับการบริหาร หลักสูตร และการจัดการเรียนการสอน จนเกิดเป็นเครือข่าย “สถานศึกษาพอเพียง” และ “ศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา” กระจายอยู่ทั่วประเทศ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2565) การน้อมนำดังกล่าวมิได้หมายถึงการให้นักเรียนปลูกผักหรือทำบัญชีรายรับรายจ่ายเท่านั้น แต่หมายถึงการฝึกให้ผู้เรียนคิดและตัดสินใจอย่าง “พอประมาณ–มีเหตุผล–มีภูมิคุ้มกัน” ในชีวิตประจำวันและการเรียนรู้

การประยุกต์ใช้ในวิชาชีพครูจึงเริ่มต้นจากการเข้าใจความหมายที่ถูกต้องเสียก่อน ครูพึงระวังความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนสามประการที่พบบ่อย ได้แก่ (1) การเข้าใจว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของภาคเกษตรกรรมเท่านั้น (2) การเข้าใจว่าหมายถึงการประหยัดอดออมหรือความยากจน และ (3) การเข้าใจว่าเป็นการต่อต้านเทคโนโลยีและการพัฒนา ความจริงแล้วหลักปรัชญาฯ เป็นกรอบการตัดสินใจที่เปิดรับความก้าวหน้าและเทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณ ครูที่เข้าใจสาระนี้อย่างถูกต้องย่อมสามารถถ่ายทอดและเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้เรียนได้อย่างมีพลัง อันเป็นการวางรากฐานคุณลักษณะ “อยู่อย่างพอเพียง” ที่หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดไว้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

ในเชิงวิชาการ การยอมรับหลักปรัชญานี้มิได้จำกัดอยู่ในประเทศไทยเท่านั้น ในปี พ.ศ. 2549 โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์ (Human Development Lifetime Achievement Award) เป็นพระองค์แรกของโลก แด่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เพื่อเชิดชูแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะแนวทางการพัฒนาทางเลือกที่ให้ความสำคัญกับคนเป็นศูนย์กลาง (United Nations Development Programme, 2007) สำหรับครู ข้อเท็จจริงนี้

สะท้อนว่าหลักคิดที่นักศึกษากำลังศึกษาอยู่เป็นองค์ความรู้ที่มีฐานทางวิชาการรองรับและได้รับการยอมรับในระดับสากล จึงควรถ่ายทอดด้วยความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง มิใช่เพียงท่องจำเป็นถ้อยคำ

12.2 องค์ประกอบของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข

สาระสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงถูกสรุปให้จดจำง่ายเป็น “3 ห่วง 2 เงื่อนไข” (Three Principles and Two Conditions) โดย 3 ห่วง คือคุณลักษณะของการตัดสินใจประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ส่วน 2 เงื่อนไข คือ พื้นฐานที่รองรับการตัดสินใจให้ถูกต้องและยั่งยืน ได้แก่ เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม ทั้งสามห่วงและสองเงื่อนไขนี้ต้องทำงานประสานกัน มิใช่แยกส่วน เพราะการตัดสินใจที่ “พอประมาณ” จะถูกต้องได้ก็ต่อเมื่อตั้งอยู่บน “เหตุผล” และมี “ภูมิคุ้มกัน” รองรับ โดยอาศัยทั้งความรอบรู้และคุณธรรมกำกับ (มูลนิธิชัยพัฒนา, ม.ป.ป.; Mongsawad, 2010) ดังรายละเอียดในตารางที่ 12.1

ตารางที่ 12.1 องค์ประกอบ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข และการประยุกต์ในบริบทการศึกษา

องค์ประกอบ	ความหมายโดยสังเขป	ตัวอย่างการประยุกต์ในชั้นเรียน/สถานศึกษา
ความพอประมาณ (Moderation)	ความพอดี เหมาะสมกับศักยภาพและทรัพยากร ไม่มากเกินไปจนเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น	ออกแบบภาระงานและเนื้อหาให้เหมาะกับวัยและพื้นฐานผู้เรียน ไม่มอบหมายงานเกินกำลัง
ความมีเหตุผล (Reasonableness)	การตัดสินใจโดยพิจารณาเหตุ ปัจจัย และผลที่คาดว่าจะตามมาอย่างรอบคอบ	เลือกสื่อ/วิธีสอนโดยมีหลักฐานและเหตุผลรองรับ ฝึกผู้เรียนให้คิดก่อนเชื่อหรือแชร์ข้อมูล
การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว (Self-immunity)	การเตรียมพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต	วางแผนการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น มีแผนสำรอง ฝึกทักษะชีวิตและการรู้เท่าทันสื่อให้ผู้เรียน
เงื่อนไขความรู้ (Knowledge)	ความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวังในการนำความรู้มาใช้	ครูพัฒนาความรู้ในเนื้อหาและศาสตร์การสอนอย่างต่อเนื่อง ตัดสินใจบนฐานข้อมูลที่ถูกต้อง
เงื่อนไขคุณธรรม (Morality)	ความซื่อสัตย์สุจริต อดทน เพียร และใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต	ครูเป็นแบบอย่างด้านจรรยาบรรณ ปลูกฝังความรับผิดชอบและความซื่อสัตย์แก่ผู้เรียน

ที่มา: ปรับจาก มูลนิธิชัยพัฒนา (ม.ป.ป.) และ Mongsawad (2010)

เมื่อพิจารณาแต่ละห่วงอย่างลึกซึ้ง “ความพอประมาณ” มิได้หมายถึงการใช้ทรัพยากรน้อยที่สุด แต่หมายถึงความพอดีที่สอดคล้องกับศักยภาพ บริบท และความจำเป็นที่แท้จริง ในทางการศึกษาจึงเทียบได้กับการจัดการเรียนรู้ตามระดับพัฒนาการและการเสริมต่อการเรียนรู้ในเขตพัฒนาการที่ใกล้เคียง (Zone of Proximal Development) ของผู้เรียน ส่วน “ความมีเหตุผล” เน้นการคิดอย่างเป็นระบบ คำนึงถึงเหตุและผลที่จะตามมา ซึ่งเป็นหัวใจของการคิดเชิงวิพากษ์และการตัดสินใจเชิงวิชาชีพของครู และ “การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว” คือการเตรียมพร้อมรับความผันผวน องค์การสหประชาชาติอธิบายว่าในระดับชุมชน ภูมิคุ้มกันหมายถึงความสามารถในการฟื้นตัวและตั้งรับแรงกระแทกจากภายนอกและภายในได้ (United Nations Development Programme, 2007)

สำหรับ 2 เงื่อนไขนั้นทำหน้าที่เป็น “ฐานราก” ของทั้งสามห่วง เงื่อนไขความรู้เรียกร้องให้ผู้ปฏิบัติมีความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวังในการนำความรู้ไปใช้ ขณะที่เงื่อนไขคุณธรรมกำกับให้การกระทำตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร และการใช้สติปัญญา การขาดเงื่อนไขใดเงื่อนไขหนึ่งย่อมทำให้การตัดสินใจเสียสมดุล เช่น มีความรู้แต่ขาดคุณธรรมอาจนำความรู้ไปใช้เพื่อเอาเปรียบผู้อื่น หรือมีคุณธรรมแต่ขาดความรู้อาจตัดสินใจผิดพลาดด้วยความหวังดี ปรัชญานี้จึงเรียกร้องความสมดุลใน 4 มิติไปพร้อมกัน ดังในกล่อง

ความสมดุลและยั่งยืนใน 4 มิติของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

- มิติเศรษฐกิจ ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า รู้รายรับรายจ่าย ไม่ก่อหนี้เกินตัว
- มิติสังคม เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน ทำงานร่วมกัน เคารพกฎกติกาของส่วนรวม
- มิติสิ่งแวดล้อม ใช้และดูแลทรัพยากรธรรมชาติอย่างรับผิดชอบ (เช่น โรงเรียนสิ่งแวดล้อม)
- มิติวัฒนธรรม รักษาอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

ที่มา: ปรับจาก สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2560) และ United Nations Development Programme (2007)

ตัวอย่างรูปธรรมในชั้นเรียน เมื่อครูออกแบบกิจกรรมหนึ่ง ครูสามารถตรวจสอบความพอเพียงได้ด้วยคำถามสามข้อ คือ งานนี้ “พอประมาณ” กับเวลาและศักยภาพผู้เรียนหรือไม่ มี “เหตุผล” และเป้าหมายการเรียนรู้รองรับชัดเจนเพียงใด และได้สร้าง “ภูมิคุ้มกัน” คือทักษะหรือคุณลักษณะที่ติดตัวผู้เรียนระยะยาวหรือไม่ ข้อควรระวังที่สำคัญคือ ครูไม่ควรนำ 3 ห่วง 2 เงื่อนไขไปใช้เป็นเพียงคำขวัญหรือป้ายประดับห้องเรียน แต่ควรแปลงเป็นเกณฑ์การตัดสินใจและพฤติกรรมที่สังเกตได้จริง มิฉะนั้นหลักปรัชญาฯ จะกลายเป็นรูปแบบที่ปราศจากเนื้อหา (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561)

Mongsawad (2010) ได้วิเคราะห์ว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเสนอทฤษฎีการพัฒนาที่ตอบโจทย์ความท้าทายร่วมสมัยใน 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ การพัฒนาสถาบัน การพัฒนาทุนมนุษย์ ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม และบทบาทของภาครัฐ มุมมองนี้ช่วยให้ครูเห็นว่าองค์ประกอบ 3 ห่วง 2 เงื่อนไขมิใช่หลักศีลธรรมส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่เป็นกรอบเชิงระบบที่อธิบายการพัฒนาในระดับมหภาคได้ด้วย ดังนั้นเมื่อครูฝึกให้ผู้เรียนคิดอย่างพอประมาณและมีเหตุผล จึงเท่ากับกำลังบ่มเพาะทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพให้แก่สังคมในระยะยาว ซึ่งเป็นการลงทุนที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของการพัฒนาประเทศ

12.3 ฐานคิดทางพุทธปรัชญาและความเชื่อมโยงกับศาสตร์พระราชา

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีฐานคิดที่สอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับพุทธปรัชญา โดยเฉพาะหลัก “ทางสายกลาง” หรือมัชฌิมาปฏิปทา (Middle Path) ซึ่งสอนให้ดำเนินชีวิตอย่างไม่ตึงและไม่หย่อนจนเกินไป หลีกเลี่ยงความสุดโต่งทั้งด้านการบริโภคนิยมและการเคร่งครัดบีบคั้นตนเอง แนวคิด “ความพอประมาณ” ในหลักปรัชญาฯ จึงเป็นการแปลทางสายกลางสู่การปฏิบัติในชีวิตจริง นักเศรษฐศาสตร์ตะวันตกอย่าง Schumacher (1973) ได้เสนอแนวคิด “เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ” (Buddhist Economics) ที่ให้คุณค่าแก่ความพอดี การบริโภคอย่างมีสติ และขนาดที่เหมาะสม (appropriate scale) ซึ่งสะท้อนหลักการเดียวกันกับความพอเพียง แสดงให้เห็นว่าแก่นของปรัชญานี้มิได้จำกัดเฉพาะวัฒนธรรมไทย หากแต่เป็นหลักการที่มีความเป็นสากล

ความเชื่อมโยงที่สำคัญอีกประการคือหลัก “ไตรสิกขา” อันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งสามารถเทียบเคียงกับองค์ประกอบของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ ศีลเทียบได้กับเงื่อนไขคุณธรรม ปัญญาเทียบได้กับเงื่อนไขความรู้และความมีเหตุผล ส่วนสมาธิซึ่งเป็นความตั้งมั่นและความหนักแน่นของจิตเทียบได้กับการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว การเทียบเคียงนี้เป็นการสังเคราะห์เชิงการศึกษาเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจ มิใช่การตีความทางศาสนาที่ตายตัว แต่ช่วยให้เห็นว่าหลักปรัชญาฯ มีรากฐานทางจริยธรรมและปัญญารองรับ ดังแสดงในตารางที่ 12.2

ตารางที่ 12.2 การเทียบเคียงหลักไตรสิกขากับองค์ประกอบของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

หลักไตรสิกขา	สาระสำคัญ	องค์ประกอบที่เทียบเคียงได้
ศีล	ความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม ไม่เบียดเบียน	เงื่อนไขคุณธรรม
สมาธิ	ความตั้งมั่น หนักแน่น ไม่หวั่นไหวง่าย	การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว
ปัญญา	ความรอบรู้ เข้าใจเหตุผลตามความเป็นจริง	เงื่อนไขความรู้และความมีเหตุผล

ที่มา: สังเคราะห์จาก ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2561)

นอกจากนี้ หลัก “อริยสัจ 4” (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ยังถูกนำมาประยุกต์เป็นกระบวนการแก้ปัญหาและวิธีสอนที่ทรงคุณค่า นักการศึกษาไทยคนสำคัญ คือ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้เสนอ “วิธีสอนแบบอริยสัจสี่” ที่ให้ผู้เรียนเริ่มจากการกำหนดปัญหา (ทุกข์) วิเคราะห์สาเหตุ (สมุทัย) ตั้งเป้าหมายการแก้ไข (นิโรธ) และลงมือปฏิบัติตามแนวทาง (มรรค) ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้แบบสืบเสาะและการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561) ครูสามารถบูรณาการกระบวนการนี้เข้ากับหลักความมีเหตุผลของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อฝึกให้ผู้เรียนคิดอย่างมีขั้นตอนและรับผิดชอบต่อการตัดสินใจของตน

ในมิติของศาสตร์พระราชา หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงถือเป็นหัวใจหนึ่งของหลักการทรงงาน “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ที่เน้นการศึกษาบริบทและความจริงของพื้นที่ก่อนลงมือพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนและยั่งยืน (มูลนิธิชัยพัฒนา, ม.ป.ป.) ดังที่ได้ศึกษาในบทที่ 4 เมื่อครูนำหลักการนี้มาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน ย่อมเริ่มจากการ “เข้าใจ” ธรรมชาติและพื้นฐานของผู้เรียนแต่ละคน “เข้าถึง” ด้วยความเมตตาและการสื่อสารที่จริงใจ แล้วจึง “พัฒนา” อย่างพอเหมาะกับศักยภาพ ข้อควรระวัง คือ ครูพึงนำเสนอหลักคิดเหล่านี้ในฐานะหลักจริยธรรมและปัญญาที่เป็นสากล เคารพความหลากหลายทางความเชื่อของผู้เรียน และหลีกเลี่ยงการตีความที่ผูกขาดเฉพาะศาสนาใดศาสนาหนึ่ง เพื่อให้คุณค่าของความพอเพียงเข้าถึงผู้เรียนทุกคนได้อย่างเท่าเทียม

Schumacher (1973) ในงาน Small Is Beautiful เสนอว่าระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาควรอยู่ในขนาดที่เหมาะสมและให้คุณค่าแก่การทำงานในฐานะการพัฒนาตน ซึ่งสอดรับกับการจัดการเรียนรู้ที่เน้นความพอเหมาะและการลงมือปฏิบัติ เมื่อเชื่อมแนวคิดนี้กับวิธีสอนแบบอริยสัจสี่ของสาโรช บัวศรี ครูสามารถออกแบบบทเรียนที่ให้ผู้เรียนเริ่มจากปัญหาจริงในชีวิต (ทุกข์) วิเคราะห์สาเหตุอย่างมีเหตุผล (สมุทัย) กำหนดเป้าหมายที่พอประมาณ (นิโรธ) และลงมือแก้ไขอย่างเป็นขั้นตอน (มรรค) (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561) กระบวนการเช่นนี้ทำให้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกลายเป็นวิธีคิดที่ผู้เรียนใช้ได้จริง มิใช่เพียงความรู้ที่ท่องจำเพื่อสอบ

12.4 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับนโยบายและหลักสูตรการศึกษาไทย

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการบรรจุไว้ในนโยบายและกรอบหลักสูตรการศึกษาไทยอย่างเป็นระบบ มิใช่เป็นเพียงแนวคิดลอย ๆ แต่มีสถานะเป็นเป้าหมายและคุณลักษณะที่สถานศึกษาต้องพัฒนาให้เกิดในตัวผู้เรียน ในระดับนโยบายชาติ ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำในการพัฒนาประเทศ ขณะที่แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 กำหนดให้การจัดการศึกษาน้อมนำหลักปรัชญานี้มาเป็นฐานในการสร้างคนไทยให้มีคุณลักษณะพอเพียง มีวินัย และมี

ความรับผิดชอบควบคู่กับสมรรถนะการแข่งขัน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) ครูจึงต้องเข้าใจว่าการสอนเรื่องความพอเพียงเป็นส่วนหนึ่งของพันธกิจที่กำหนดไว้ในระดับชาติ

ในระดับหลักสูตร หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนด “คุณลักษณะอันพึงประสงค์” ไว้ 8 ประการเพื่อให้สถานศึกษาปลูกฝังแก่ผู้เรียนทุกคน ได้แก่ รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ อยู่อย่างพอเพียง มุ่งมั่นในการทำงาน รักความเป็นไทย และมีจิตสาธารณะ จะเห็นได้ว่า “อยู่อย่างพอเพียง” เป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ประการที่ 5 ที่ผู้เรียนต้องได้รับการประเมินอย่างเป็นทางการ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) คุณลักษณะนี้มีพฤติกรรมบ่งชี้ เช่น การใช้ทรัพย์สินและเวลาอย่างคุ้มค่า การวางแผนการใช้จ่าย และการดำรงชีวิตอย่างพอประมาณบนพื้นฐานของเหตุผลครูทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้จึงมีหน้าที่ร่วมกันบูรณาการและประเมินคุณลักษณะนี้ ดังสรุปในตารางที่ 12.3

ตารางที่ 12.3 ตำแหน่งของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในนโยบายและหลักสูตรการศึกษาไทย

เอกสาร/นโยบาย	สาระที่เกี่ยวข้องกับความพอเพียง
ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (2561–2580)	ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำการพัฒนาที่มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน
แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579	น้อมนำหลักพอเพียงเป็นฐานสร้างคนไทยให้มีวินัย รับผิดชอบ และพอเพียง
หลักสูตรแกนกลางฯ พ.ศ. 2551	กำหนด “อยู่อย่างพอเพียง” เป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ประการที่ 5 (จาก 8 ประการ)
นโยบายขับเคลื่อน สศจ./ศธ. (ตั้งแต่ 2550)	ส่งเสริม “สถานศึกษาพอเพียง” และศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาฯ ด้านการศึกษา

ที่มา: ปรับจาก กระทรวงศึกษาธิการ (2551, 2565) และสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2560)

ตัวอย่างการนำสู่การปฏิบัติ เมื่อครูออกแบบหน่วยการเรียนรู้ ครูสามารถระบุคุณลักษณะ “อยู่อย่างพอเพียง” เป็นจุดประสงค์ด้านคุณลักษณะของหน่วย พร้อมกำหนดพฤติกรรมบ่งชี้และวิธีประเมินที่ชัดเจน เช่น ในวิชาการงานอาชีพ ผู้เรียนวางแผนใช้วัสดุอย่างคุ้มค่าและประเมินผลการใช้ทรัพยากร หรือในวิชาสังคมศึกษา ผู้เรียนจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายของตนเองและสะท้อนการตัดสินใจตามหลักความพอประมาณและมีเหตุผล

ข้อควรระวังในระดับนโยบายและหลักสูตรคือ การบูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต้องเป็นการปฏิบัติที่เกิดขึ้นจริงในกระบวนการเรียนรู้และวิถีของสถานศึกษา มิใช่การจัดทำเอกสารหรือกิจกรรมเพียงเพื่อรับการประเมิน หากครูและสถานศึกษาเน้นรูปแบบมากกว่าสาระ

ผู้เรียนจะจดจำความพอเพียงเป็นเพียงถ้อยคำ โดยไม่เกิดเป็นคุณลักษณะที่ฝังแน่นในพฤติกรรม การประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์จึงควรอาศัยหลักฐานเชิงประจักษ์จากพฤติกรรมที่ผู้เรียนแสดงออกอย่างต่อเนื่อง มากกว่าการตอบแบบทดสอบเพียงอย่างเดียว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

แนวปฏิบัติสำคัญของสถานศึกษาคือการบูรณาการหลักปรัชญาฯ ข้ามกลุ่มสาระการเรียนรู้ มิใช่จัดเป็นวิชาเอกเทศ ครูแต่ละกลุ่มสาระสามารถสอดแทรกพฤติกรรมบ่งชี้ของความพอเพียง เช่น การวางแผนใช้ทรัพยากร การรู้จักประมาณตน และการมีเหตุผลในการตัดสินใจ ไว้ในหน่วยการเรียนรู้ของตน แล้วประเมินด้วยการสังเกตพฤติกรรมและชิ้นงานตามสภาพจริง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) การบูรณาการเช่นนี้ช่วยให้คุณลักษณะพอเพียงพัฒนาอย่างต่อเนื่องตลอดปีการศึกษา และเกิดเป็นนิสัยที่ฝังแน่นมากกว่าการสอนเป็นครั้งคราวหรือการจัดกิจกรรมเฉพาะกิจเพื่อรับการประเมิน

12.5 สถานศึกษาพอเพียงและศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“สถานศึกษาพอเพียง” (Sufficiency School) หมายถึง สถานศึกษาที่น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาบูรณาการในการบริหารจัดการ การพัฒนาหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน จนเกิดเป็นวิถีและวัฒนธรรมของสถานศึกษา กระทรวงศึกษาธิการได้ขับเคลื่อนนโยบายนี้อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 และพัฒนาเกณฑ์การประเมินที่ชัดเจน สถานศึกษาที่ผ่านการประเมินขั้นต้นจะได้รับการรับรองเป็น “สถานศึกษาพอเพียง” และเมื่อพัฒนาจนเป็นแบบอย่างที่สามารถขยายผลแก่ผู้อื่นได้ ก็จะได้รับการประเมินเป็น “ศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา (ศรร.)” ซึ่งเป็นระดับที่สูงขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2565)

ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับสถานศึกษาพอเพียงและ ศรร.

- กระทรวงศึกษาธิการขับเคลื่อนการน้อมนำหลักปรัชญาฯ สู่สถานศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550
- ปัจจุบันมีสถานศึกษาพอเพียงราว 27,509 แห่ง และศูนย์การเรียนรู้ฯ (ศรร.) ราว 590 ศูนย์ทั่วประเทศ
- เกณฑ์การประเมิน ศรร. ประกอบด้วย 3 ด้าน 8 องค์ประกอบ ระดับคุณภาพ 1–5
  โดยทุกด้านและทุกองค์ประกอบต้องได้คะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ 4.00 ขึ้นไปจึงจะผ่านเกณฑ์

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (2565)

ตัวอย่างรูปธรรมที่ชัดเจนคือ โรงเรียนศรีแสงธรรม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นกรณีศึกษาการจัดการศึกษาบนฐานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จากเดิมที่เป็นโรงเรียนขนาดเล็กขาดแคลนทรัพยากร โรงเรียนได้นำหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันมาใช้จนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน เช่น การผลิตกระแสไฟฟ้าจากเซลล์แสงอาทิตย์จน

ได้รับการยกย่องเป็นโรงเรียนต้นแบบด้านพลังงานทดแทน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างอาคารเรียนโดยไม่พึ่งงบประมาณรัฐ และการบูรณาการหลักปรัชญาฯ เข้าไปในคำอธิบายรายวิชาทุกวิชา (นพพร สุเส็น, 2562) ดังสรุปแนวการน้อมนำสู่ 4 ด้านการบริหาร

ตารางที่ 12.4 การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การบริหารโรงเรียน: กรณีโรงเรียนศรีแสงธรรม

ด้านการบริหาร	ตัวอย่างการน้อมนำหลักพอเพียงสู่การปฏิบัติ
การบริหารทั่วไป	ประหยัดด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศและพลังงานทดแทน ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างอาคารโดยไม่ใช้งบรัฐ
การพัฒนาหลักสูตร	ใช้หลักพอประมาณ–มีเหตุผล–ภูมิคุ้มกัน บูรณาการหลักปรัชญาฯ เข้าในทุกคำอธิบายรายวิชา
การจัดการเรียนการสอน	เน้นนำความรู้สู่การปฏิบัติจริง สร้างนวัตกรรมและสิ่งประดิษฐ์ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน
กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน	ปลูกฝังคุณธรรม จิตสำนึกต่อสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม ผ่านกิจกรรมจิตอาสา

ที่มา: สรุปจาก นพพร สุเส็น (2562)

กรณีนี้แสดงให้เห็นว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถพลิกข้อจำกัดด้านทรัพยากรให้กลายเป็นจุดแข็ง และสร้างผู้เรียนที่มีทักษะชีวิตสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นได้จริง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเดียวกันยังชี้ให้เห็นอุปสรรคในระยะแรก เช่น การขาดแคลนครูและผู้เชี่ยวชาญให้คำปรึกษา ตลอดจนความไม่เข้าใจของผู้ปกครองและชุมชนที่คิดว่าหลักปรัชญาฯ ไม่เหมาะกับการจัดการศึกษา (นพพร สุเส็น, 2562) ข้อควรระวังสำคัญสำหรับครูและผู้บริหารคือ การพัฒนาสถานศึกษาพอเพียงต้องมุ่งที่ “คุณภาพที่เกิดกับผู้เรียนอย่างยั่งยืน” มิใช่การจัดทำเอกสารหรือกิจกรรมเพียงเพื่อให้ผ่านการประเมินและได้รับป้ายรับรอง

ในภาพรวมระดับชาติ การพัฒนาสถานศึกษาพอเพียงเป็นกระบวนการที่มีลำดับขั้น จากสถานศึกษาที่น้อมนำหลักปรัชญาฯ สู่การได้รับรองเป็น “สถานศึกษาพอเพียง” และพัฒนาต่อจนเป็น “ศูนย์การเรียนรู้ฯ (ศรร.)” ที่ทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้และขยายผลแก่สถานศึกษาอื่น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2565) กลไกนี้ทำให้เกิดเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั่วประเทศ อย่างไรก็ตาม ครูและผู้บริหารพึงตระหนักว่าเป้าหมายที่แท้จริงคือคุณภาพและความยั่งยืนที่เกิดกับผู้เรียน การได้รับป้ายรับรองเป็นเพียงผลพลอยได้ มิใช่เป้าหมายปลายทาง การรักษาคุณภาพให้ต่อเนื่องหลังได้รับการรับรองจึงสำคัญยิ่งกว่าการได้มาซึ่งการรับรองในครั้งแรก

12.6 การประยุกต์สู่การจัดการเรียนรู้และบทบาท “ครูพอเพียง”

การประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การจัดการเรียนรู้สามารถทำได้สองระดับที่เกื้อหนุนกัน ระดับแรกคือการใช้หลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไขเป็น “กรอบการออกแบบ” กิจกรรมการเรียนรู้ และระดับที่สองคือการใช้เป็น “เนื้อหา” ที่ผู้เรียนได้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติโดยตรง ในระดับการออกแบบ ครูสามารถตรวจสอบความพอเพียงของแผนการจัดการเรียนรู้ด้วยชุดคำถามที่สอดคล้องกับแต่ละองค์ประกอบ ก่อนจัดกิจกรรมจริง ดังแสดงในตาราง การออกแบบเช่นนี้ช่วยให้กิจกรรมมีความเหมาะสมกับผู้เรียน มีเหตุผลรองรับ และสร้างทักษะที่ติดตัวผู้เรียนในระยะยาว สอดคล้องกับแนวการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ที่เน้นการลงมือปฏิบัติและการสะท้อนคิด

ตารางที่ 12.5 การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ตามหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข

องค์ประกอบ	คำถามนำสำหรับครูผู้ออกแบบ	ตัวอย่างแนวทางการออกแบบ
ความพอประมาณ	งานและเนื้อหาพอดีกับเวลาและศักยภาพผู้เรียนหรือไม่	แบ่งภาระงานเป็นขั้นตอนเหมาะกับวัยและพื้นฐาน
ความมีเหตุผล	กิจกรรมมีเป้าหมายและหลักฐานรองรับชัดเจนเพียงใด	ให้ผู้เรียนอธิบายเหตุผลของการตัดสินใจในชิ้นงาน
การมีภูมิคุ้มกัน	ผู้เรียนได้ทักษะหรือคุณลักษณะที่ติดตัวระยะยาวหรือไม่	ฝึกทักษะแก้ปัญหาและการรู้เท่าทันสื่อ
เงื่อนไขความรู้	ครูและผู้เรียนมีข้อมูลที่ถูกต้องเพียงพอหรือไม่	ให้สืบค้นและตรวจสอบความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล
เงื่อนไขคุณธรรม	กิจกรรมส่งเสริมความซื่อสัตย์และความรับผิดชอบหรือไม่	ตั้งข้อตกลงร่วมกันและให้ประเมินตนเองอย่างซื่อตรง

ที่มา: พัฒนาจากหลักการในนิยามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (มูลนิธิชัยพัฒนา, ม.ป.ป.)

ในระดับการเป็นเนื้อหาและแบบอย่าง บทบาทของ “ครูพอเพียง” มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะคุณลักษณะพอเพียงเป็นเรื่องของเจตคติและพฤติกรรมที่ถ่ายทอดผ่านการเป็นแบบอย่าง (role model) มากกว่าการบอกเล่า ครูที่ดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณ ตัดสินใจอย่างมีเหตุผล วางแผนการสอนอย่างรอบคอบ และยึดมั่นในจรรยาบรรณวิชาชีพ ย่อมเป็นต้นแบบที่ทรงพลังต่อผู้เรียน คุณลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับ “จิตวิญญาณความเป็นครู” ที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 258 จ (3) กำหนดให้การปฏิรูปการศึกษาต้องมุ่งพัฒนาให้เกิดขึ้นในตัวครู (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, 2560)

ตัวอย่างการประยุกต์ในชั้นเรียน ครูวิชาวิทยาศาสตร์ที่พบว่าผู้เรียนใช้เวลากับเกมออนไลน์มากเกินไป อาจออกแบบกิจกรรมให้ผู้เรียนร่วมกันศึกษาผลกระทบของการเล่นเกมต่อสุขภาพและ

การเรียน แล้วออกแบบตารางเวลาที่เหมาะสมด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” ผ่านกระบวนการคิดและความร่วมมือ ดีกว่าการออกกฎห้ามและลงโทษเพียงอย่างเดียว ข้อควรระวังที่สำคัญคือ ครูไม่ควรสอนความพอเพียงด้วยคำพูดในขณะที่ตนเองไม่ได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่าง เพราะความไม่สอดคล้องระหว่างคำสอนกับการกระทำจะลดทอนความน่าเชื่อถือ และทำให้ผู้เรียนมองว่าความพอเพียงเป็นเพียงถ้อยคำในตำรา การเป็นครูพอเพียงจึงต้องเริ่มจากการปฏิบัติจริงในชีวิตของครูเองก่อนเป็นลำดับแรก

งานวิจัยกรณีโรงเรียนศรีแสงธรรมยังชี้ว่า ความสำเร็จของการน้อมนำหลักปรัชญาฯ ขึ้นอยู่กับการสร้างความเข้าใจร่วมกันของครู ผู้บริหาร ผู้ปกครอง และชุมชน เพราะในระยะแรกผู้ปกครองบางส่วนยังเข้าใจผิดว่าหลักพอเพียงไม่เหมาะกับการจัดการศึกษา (นพพร สุเส็น, 2562) บทเรียนนี้สะท้อนว่าครูพอเพียงควรทำงานในลักษณะชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (Professional Learning Community: PLC) คือร่วมกันถอดบทเรียน แลกเปลี่ยนแนวปฏิบัติ และสื่อสารกับผู้ปกครองอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนเจตคติของผู้เกี่ยวข้องจึงเป็นภารกิจที่ครูต้องอาศัยทั้งความรู้ ความอดทน และคุณธรรมตามเงื่อนไขของหลักปรัชญาฯ ควบคู่กันไป

12.7 เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน และการประกันคุณภาพการศึกษา

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับแนวคิด “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) ที่เป็นวาระร่วมของประชาคมโลก องค์การสหประชาชาติเคยชี้ว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงวางมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ให้ความสำคัญกับความอยู่ดีมีสุขมากกว่าความมั่งคั่งทางวัตถุ และถือความยั่งยืนเป็นแก่นของการพัฒนา ซึ่งเป็นหลักการเดียวกับแนวคิดการพัฒนามนุษย์ (United Nations Development Programme, 2007) ในด้านการศึกษา องค์การยูเนสโกได้เสนอกรอบ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” (Education for Sustainable Development: ESD) ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะ ค่านิยม และเจตคติที่จะเป็นพลเมืองผู้สร้างการเปลี่ยนแปลงสู่ความยั่งยืน (UNESCO, 2017) จะเห็นได้ว่าเป้าหมายของ ESD กับคุณลักษณะที่หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งสร้างนั้นไปในทิศทางเดียวกัน

ตารางที่ 12.6 ความเชื่อมโยงระหว่างหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน และคุณภาพการศึกษา

หลักพอเพียง	การพัฒนาที่ยั่งยืน/ESD	การเชื่อมสู่คุณภาพการศึกษา
ความพอประมาณ	การผลิตและบริโภคอย่างรับผิดชอบ	ใช้ทรัพยากรการเรียนรู้อย่างคุ้มค่าและเหมาะสม
ความมีเหตุผล	การคิดเชิงระบบและการตัดสินใจบนข้อมูล	การจัดการเรียนรู้และการประเมินบนหลักฐา

		น
การมีภูมิคุ้มกัน	ความสามารถในการฟื้นตัวและตั้งรับการเปลี่ยนแปลง	ผู้เรียนมีทักษะชีวิตและการเรียนรู้ตลอดชีวิต
เงื่อนไขคุณธรรม	พลเมืองโลกที่มีความรับผิดชอบ	ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นคนดีของสังคม

ที่มา: สังเคราะห์จาก UNESCO (2017) และ United Nations Development Programme (2007)

ความเชื่อมโยงนี้นำไปสู่ประเด็นสำคัญของรายวิชา กล่าวคือ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นสะพานที่เชื่อม“ปรัชญาการศึกษา” กับ “การประกันคุณภาพการศึกษา” เข้าด้วยกัน เพราะแก่นของการประกันคุณภาพคือการมุ่งผลสัมฤทธิ์ที่ตัวผู้เรียนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งตรงกับเจตนารมณ์ของความพอเพียงที่เน้นความสมดุลและความยั่งยืน สถานศึกษาที่น้อมนำหลักปรัชญาฯ อย่างแท้จริงย่อมมีระบบบริหารจัดการที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นคุณลักษณะเดียวกับระบบการประกันคุณภาพภายในที่ดี (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560)

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ โรงเรียนที่ดำเนินกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม (Eco-school) หรือโครงการลดการใช้พลังงานอย่างเป็นระบบ มักพบว่ากิจกรรมเหล่านี้ส่งผลให้คุณภาพผู้เรียนด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์และทักษะชีวิตสูงขึ้นไปพร้อมกัน อันเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ในรายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา ข้อควรระวังคือ ครูและสถานศึกษาไม่ควรอ้างอิงเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างผิวเผินเพียงเพื่อให้ดูทันสมัย แต่ควรเชื่อมโยงหลักความพอเพียงสู่การปฏิบัติและผลลัพธ์ที่เกิดกับผู้เรียนอย่างเป็นรูปธรรม การเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างความพอเพียง ความยั่งยืน และคุณภาพการศึกษาในบทนี้ จึงเป็นรากฐานสำคัญที่ผู้เรียนจะนำไปต่อยอดในเนื้อหาส่วนการประกันคุณภาพการศึกษาในบทต่อ ๆ ไป

เมื่อพิจารณาให้เฉพาะเจาะจง หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเชื่อมโยงโดยตรงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนหลายข้อ โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 4 การศึกษาที่มีคุณภาพ และเป้าหมายที่ 12 การผลิตและบริโภคที่รับผิดชอบ กรอบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของยูเนสโกระบุว่าผู้เรียนพึงพัฒนาสมรรถนะสำคัญ เช่น การคิดเชิงระบบ การคาดการณ์อนาคต และการตัดสินใจอย่างมีความรับผิดชอบ (UNESCO, 2017) ซึ่งล้วนสอดคล้องกับเงื่อนไขความรู้และความมีเหตุผลในหลักพอเพียง การที่ครูเข้าใจความเชื่อมโยงนี้อย่างชัดเจนจะช่วยให้ออกแบบการเรียนรู้ที่ตอบทั้งคุณภาพผู้เรียนภายในประเทศและมาตรฐานสากลไปพร้อมกัน อันเป็นรากฐานของระบบประกันคุณภาพการศึกษาที่จะศึกษาต่อไป

กิจกรรมการเรียนการสอนและใบงาน

บทนี้จัดการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learning) ตามลำดับขั้นดังนี้

1) ขั้นนำ ทำแบบทดสอบก่อนเรียน และใช้คำถามกระตุ้น
"หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเกี่ยวข้องกับการเป็นครูอย่างไร"
เพื่อเชื่อมประสบการณ์เดิม

2) ขั้นสอน บรรยายเชิงโต้ตอบประกอบแผนภาพ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข
สลับการอภิปรายกลุ่มย่อยจากกรณีศึกษา "โรงเรียนศรีแสงธรรม"

3) ขั้นปฏิบัติ ทำใบงานที่ 12.1 และกิจกรรมสะท้อนคิด (Reflection)
เกี่ยวกับการน้อมนำหลักพอเพียงสู่ชั้นเรียน

4) ขั้นสรุป นำเสนอผลงาน ผู้สอนให้ข้อมูลป้อนกลับ ร่วมสรุปบทเรียน
ทำแบบทดสอบหลังเรียน และตอบแบบวัดเจตคติ

ใบงานที่ 12.1 ถอดบทเรียนหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข สู่การจัดการเรียนรู้

คำชี้แจง: ให้นักศึกษาเลือกสถานการณ์การจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน 1 สถานการณ์ (เช่น การมอบหมายงาน การใช้สื่อเทคโนโลยี หรือการแก้ปัญหาพฤติกรรมผู้เรียน) แล้วอธิบายว่าจะนำองค์ประกอบทั้ง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข มาใช้อย่างไร พร้อมยกตัวอย่างพฤติกรรมที่สังเกตได้ บันทึกลงในตารางต่อไปนี้

องค์ประกอบ	แนวทางการนำไปใช้ในสถานการณ์ที่เลือก (ผู้เรียนเขียน)
ความพอประมาณ	
ความมีเหตุผล	
การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว	
เงื่อนไขความรู้	
เงื่อนไขคุณธรรม	

สรุปบทเรียน

- หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำทางที่ตั้งอยู่บนทางสายกลาง ใช้ได้ทุกระดับตั้งแต่บุคคลถึงชาติ

- สาระสำคัญสรุปเป็น 3 ห่วง (พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน) บน 2 เงื่อนไข (ความรู้และคุณธรรม)
- ปรัชญานี้มิใช่เรื่องเกษตรกรรมหรือความประหยัดเท่านั้น แต่เป็นกรอบการตัดสินใจที่เปิดรับความก้าวหน้าอย่างมีสติ
- มีฐานคิดสอดคล้องกับพุทธปรัชญา ทั้งทางสายกลาง ไตรสิกขา และอริยสัจ 4 และเชื่อมโยงกับศาสตร์พระราชา
- ถูกบรรจุในนโยบายและหลักสูตรไทย โดย “อยู่อย่างพอเพียง” เป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ประการที่ 5
- เป็นฐานของ “สถานศึกษาพอเพียง” และศูนย์การเรียนรู้ฯ (ศรร.) ดังกรณีตัวอย่างโรงเรียนศรีแสงธรรม
- ครูพอเพียงต้องเป็นแบบอย่าง บูรณาการหลักพอเพียงทั้งในการออกแบบกิจกรรมและการดำเนินชีวิต
- หลักพอเพียงสอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs/ESD) และเป็นสะพานสู่การประกันคุณภาพการศึกษา

แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (ข้อละ 1 คะแนน รวม 12 คะแนน)

1. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทรงเน้นย้ำเป็นพิเศษภายหลังเหตุการณ์ใด
   ก. สงครามโลกครั้งที่ 2 ข. วิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ค. การระบาดของโควิด-19 ง. วิกฤตน้ำมันโลก
2. ข้อใดไม่ใช่ “ห่วง” ในหลัก 3 ห่วง
   ก. ความพอประมาณ ข. ความมีเหตุผล ค. การมีภูมิคุ้มกัน ง. ความซื่อสัตย์
3. “เงื่อนไขความรู้” เน้นเรื่องใดเป็นสำคัญ
   ก. ความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง ข. ความซื่อสัตย์สุจริต ค. ความอดทนและความเพียร ง. ความพอดี
4. การออกแบบภาระงานให้เหมาะกับศักยภาพผู้เรียนสะท้อนหลักใดมากที่สุด
   ก. ความพอประมาณ ข. การมีภูมิคุ้มกัน ค. เงื่อนไขคุณธรรม ง. ความมีเหตุผล
5. การวางแผนการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นและการฝึกรู้เท่าทันสื่อสะท้อนหลักใด

ก. ความพอประมาณ ข. การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ค. เงื่อนไขความรู้ ง. เงื่อนไขคุณธรรม

6. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงถูกบรรจุเป็นปรัชญานำของแผนพัฒนาฯ ฉบับใดเป็นต้นมา
   ก. ฉบับที่ 5 ข. ฉบับที่ 7 ค. ฉบับที่ 9 ง. ฉบับที่ 12
7. “อยู่อย่างพอเพียง” เป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ประการที่เท่าใด
   ก. ประการที่ 1 ข. ประการที่ 3 ค. ประการที่ 5 ง. ประการที่ 8
8. หลักไตรสิกขาข้อใดเทียบเคียงได้กับ “เงื่อนไขคุณธรรม”
   ก. ศีล ข. สมาธิ ค. ปัญญา ง. วิริยะ
9. “วิธีสอนแบบอริยสัจสี่” เป็นแนวคิดของนักการศึกษาไทยท่านใด
   ก. สาโรช บัวศรี ข. ไพฑูรย์ สินลารัตน์ ค. ภวิศา พงษ์เล็ก ง. สุเมธ ตันติเวชกุล
10. ระดับการรับรองที่สูงกว่า “สถานศึกษาพอเพียง” คือข้อใด
    ก. โรงเรียนมาตรฐานสากล ข. ศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาฯ (ศรร.) ค. โรงเรียนต้นแบบ ง. โรงเรียนดีประจำตำบล
11. กรณีศึกษาโรงเรียนศรีแสงธรรมโดดเด่นด้านใดเป็นพิเศษ
    ก. กีฬา ข. พลังงานทดแทนและการพึ่งตนเอง ค. ดนตรี ง. ภาษาต่างประเทศ
12. กรอบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ESD) ของยูเนสโกมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้ใด
    ก. ผู้เชี่ยวชาญเทคโนโลยี ข. พลเมืองผู้สร้างการเปลี่ยนแปลงสู่ความยั่งยืน ค. นักธุรกิจ ง. นักวิทยาศาสตร์

แบบฝึกหัดท้ายบท/คำถามทบทวน

1. จงอธิบายความหมายและที่มาของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมระบุเหตุผลที่ทรงเน้นย้ำภายหลังวิกฤต พ.ศ. 2540
2. จงอธิบายองค์ประกอบ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข พร้อมยกตัวอย่างการประยุกต์แต่ละองค์ประกอบในชั้นเรียน
3. จงอธิบายความเชื่อมโยงระหว่างหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักไตรสิกขาและอริยสัจ 4
4. “อยู่อย่างพอเพียง” อยู่ในส่วนใดของหลักสูตรแกนกลางฯ พ.ศ. 2551 และครูจะประเมินคุณลักษณะนี้ได้อย่างไร

5. จากกรณีโรงเรียนศรีแสงธรรม

จงยกตัวอย่างการน้อมนำหลักพอเพียงสู่การบริหารและการเรียนการสอน

6. หากท่านเป็นครู ท่านจะเป็น “ครูพอเพียง”

และเชื่อมโยงหลักพอเพียงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและการประกันคุณภาพได้อย่างไร

เครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท

บทที่ 12 ผูกกับ CLO1 (ระดับ “เข้าใจ”) เป็นหลัก จึงใช้แบบทดสอบและใบงานเป็นเครื่องมือวัดด้านความรู้ ควบคู่กับแบบวัดเจตคติเพื่อประเมินมิติจิตพิสัยตามจุดประสงค์ข้อที่ 6 เครื่องมือทั้งหมดสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้และกิจกรรมในบท ดังนี้

1. แบบทดสอบและเกณฑ์การให้คะแนน

แบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนเป็นปรนัย 4 ตัวเลือก จำนวน 12 ข้อ ข้อละ 1 คะแนน (รวม 12 คะแนน) วัดจุดประสงค์ข้อ 1–5 (CLO1) เกณฑ์ผ่านคือได้คะแนนหลังเรียนตั้งแต่ร้อยละ 60 (8 คะแนน) ขึ้นไป และมีพัฒนาการสูงกว่าก่อนเรียน

2. รูบริคประเมินใบงานที่ 12.1 (แบบแยกองค์ประกอบ)

เกณฑ์การประเมิน	ดีมาก (4)	ดี (3)	พอใช้ (2)	ปรับปรุง (1)
1. ความเข้าใจหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข	ถูกต้องครบทุกองค์ประกอบ	ถูกต้องเป็นส่วนใหญ่	ถูกต้องบางส่วน	คลาดเคลื่อนมาก
2. การเชื่อมโยงสู่สถานการณ์เรียนรู้	เชื่อมโยงชัดเจนสมเหตุผล	เชื่อมโยงได้ดี	เชื่อมโยงไม่ชัด	เชื่อมโยงไม่ได้
3. ความเป็นไปได้ของแนวทาง	ปฏิบัติได้จริงทุกข้อ	ปฏิบัติได้เป็นส่วนใหญ่	ปฏิบัติได้บางส่วน	ปฏิบัติได้ยาก
4. การนำเสนอและการใช้ภาษา	ชัดเจน เป็นระบบ	ค่อนข้างชัดเจน	พอเข้าใจ	สับสน

เกณฑ์ผ่าน: ได้คะแนนรวมตั้งแต่ 12 คะแนนจาก 16 คะแนน (ร้อยละ 75) ขึ้นไป และไม่มีเกณฑ์ใดอยู่ในระดับปรับปรุง (1)

3. แบบวัดเจตคติต่อการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (จิตพิสัย)

ประเมินจุดประสงค์ข้อ 6 เป็นมาตรประมาณค่า 5 ระดับ (5 = เห็นด้วยอย่างยิ่ง ถึง 1 = ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง) ให้นักศึกษาประเมินตนเองตามความรู้สึกที่แท้จริง

ข้อความ	5	4	3	2	1
1. ฉันเห็นว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีคุณค่าต่อวิชาชีพครู					

2. ฉันตั้งใจดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณและมีเหตุผล					
3. ฉันเชื่อว่าครูควรเป็นแบบอย่างของการอยู่อย่างพอเพียง					
4. ฉันพร้อมบูรณาการหลักพอเพียงในการออกแบบการเรียนรู้					
5. ฉันเห็นความสำคัญของคุณธรรมควบคู่กับความรู้ในการตัดสินใจ					
6. ฉันภูมิใจที่จะน้อมนำหลักพอเพียงสู่การเป็นครูที่ดี					

การแปลผล: คะแนนเฉลี่ย 4.21–5.00 = เจตคติเชิงบวกระดับมากที่สุด, 3.41–4.20 = มาก, 2.61–3.40 = ปานกลาง, 1.81–2.60 = น้อย, 1.00–1.80 = น้อยที่สุด

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน: 1) ข 2) ก 3) ข 4) ข 5) ข 6) ก 7) ง 8) ข 9) ข 10) ค 11) ข 12) ข

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน: 1) ข 2) ง 3) ก 4) ก 5) ข 6) ค 7) ค 8) ก 9) ก 10) ข 11) ข 12) ข

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2565). คู่มือการประเมินศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2565). กระทรวงศึกษาธิการ.

นพพร สุเส็น. (2562). การจัดการศึกษาบนพื้นฐานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาโรงเรียนศรีแสงธรรม. วารสารศึกษาศาสตร์ มสธ, 12(1), 228–240.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2561). ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 12). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มูลนิธิชัยพัฒนา. (ม.ป.ป.). ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. สืบค้นจากเว็บไซต์มูลนิธิชัยพัฒนา.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560, 6 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

ภาษาอังกฤษ

Mongsawad, P. (2010). The philosophy of the sufficiency economy: A contribution to the theory of development. Asia-Pacific Development Journal, 17(1), 123–143.

Schumacher, E. F. (1973). Small is beautiful: A study of economics as if people mattered. Blond & Briggs.

UNESCO. (2017). Education for sustainable development goals: Learning objectives. UNESCO.

United Nations Development Programme. (2007). Thailand human development report 2007: Sufficiency economy and human development. UNDP.

บทที่ 13

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวคิดทางการศึกษา

Analysis and Comparison of Educational Concepts

แผนการสอนประจำบท

รายการ	รายละเอียด
1. หัวข้อสาระการเรียนรู้	13.1 กรอบและเกณฑ์การวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษา 13.2 วิเคราะห์เปรียบเทียบกลุ่มอนุรักษ์: สารัตถนิยม–นิรันตรนิยม 13.3 วิเคราะห์เปรียบเทียบกลุ่มเสรีนิยม: พิพัฒนาการนิยม–ปฏิรูปนิยม–อัตถิภาวนิยม 13.4 วิเคราะห์พุทธปรัชญาการศึกษา (ไตรสิกขา) 13.5 วิเคราะห์ศาสตร์พระราชาและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 13.6 การเปรียบเทียบเชิงบูรณาการกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษา 13.7 การเลือกสรรและผสมผสานแนวคิด (Eclecticism)
2. ความคิดรวบยอด	การวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวคิด/ปรัชญาการศึกษาตามกรอบมิติเดียวกัน เพื่อจำแนกจุดเด่นและข้อจำกัด แล้วเลือกหรือผสมผสานแนวทางที่สอดคล้องกับบริบท เป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาคุณภาพและการประกันคุณภาพการศึกษา
3. จุดประสงค์การเรียนรู้	วิเคราะห์องค์ประกอบของแนวคิดทางการศึกษาตามกรอบ 6 มิติ เปรียบเทียบจุดเด่น–ข้อจำกัดของปรัชญาแต่ละกลุ่ม วิเคราะห์ความสอดคล้องกับการพัฒนาคุณภาพ และเสนอแนวทางผสมผสานที่เหมาะกับบริบท (สอดคล้อง CLO2)
4. เนื้อหาวิชา	ตามหัวข้อสาระ 12.1–12.7 (ดูรายการข้อ 1)
5. กิจกรรมการเรียนการสอน	ขั้นนำ ทบทวนความรู้ปรัชญาเดิม + ทำแบบทดสอบก่อนเรียน ขั้นสอน บรรยายเชิงโต้ตอบ + วิเคราะห์เปรียบเทียบกลุ่มย่อย (ใบงานที่ 12.1) ขั้นปฏิบัติ โต้วาที/กรณีศึกษา + เขียนปรัชญาการศึกษาส่วนบุคคล ขั้นสรุป นำเสนอ–สะท้อนคิด + ทำแบบทดสอบหลังเรียน
6. สื่อการเรียนการสอน	เอกสารประกอบการสอนบทที่ 13· สไลด์สรุปเปรียบเทียบ · ตารางวิเคราะห์/

	ใบงาน · กรณีศึกษาสถานศึกษาไทย · ระบบ Google Classroom
7. การวัดและประเมินผล	แบบทดสอบก่อน–หลังเรียน (ความเข้าใจ) · ใบงานวิเคราะห์เปรียบเทียบ ประเมินด้วยรูบริคการวิเคราะห์ · การอภิปราย/นำเสนอ (สอดคล้อง CLO 2)

ความคิดรวบยอด (สาระสำคัญ)

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวคิดทางการศึกษา (comparative analysis of educational ideas) คือการพิจารณา แนวคิดหรือปรัชญาการศึกษาแต่ละกลุ่มอย่างเป็นระบบตามกรอบมิติเดียวกัน เพื่อจำแนก “จุดเด่น” (strengths) และ “ข้อจำกัด” (limitations) ของแต่ละแนวคิด แล้วใช้ผลการวิเคราะห์นั้นตัดสินใจเลือกหรือผสมผสานแนวทางที่เหมาะสม กับบริบทของสถานศึกษา ปรัชญาการศึกษาทำหน้าที่เป็นเข็มทิศที่กำหนดจุดมุ่งหมาย หลักสูตร บทบาทของครูและผู้เรียน วิธีสอน และการวัดประเมินผล การที่องค์ประกอบเหล่านี้ “สอดคล้องกัน” (constructive alignment) ทั้งระบบจึงเป็น เงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและการประกันคุณภาพ ครูในศตวรรษที่ 21 จึงควรเป็นทั้ง “นักวิเคราะห์” และ “นักเลือกสรร” ที่เข้าใจจุดเด่น–ข้อจำกัดของแต่ละแนวคิด และเลือกใช้อย่างมีเหตุผลตามภูมิสังคมของผู้เรียน (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561; พระวิทยา ญาณเวที, 2563)

จุดประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อศึกษาบทที่ 13 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1) วิเคราะห์องค์ประกอบของแนวคิดทางการศึกษาตามกรอบ 6 มิติ (จุดมุ่งหมาย หลักสูตร บทบาทครู บทบาทผู้เรียน วิธีสอน และการวัดประเมินผล) ได้ (CLO2)
2) เปรียบเทียบจุดเด่นและข้อจำกัดของปรัชญาการศึกษาสากล 5 กลุ่ม (สารัตถนิยม นิรันตรนิยม พิพัฒนาการนิยม ปฏิรูปนิยม และอัตถิภาวนิยม) ได้ (CLO2)
3) วิเคราะห์จุดเด่นและข้อจำกัดของพุทธปรัชญาการศึกษา ศาสตร์พระราชา และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้ (CLO2)
4) วิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างแนวคิดทางการศึกษากับการพัฒนาคุณภาพและการประกันคุณภาพการศึกษาได้ (CLO2)
5) เสนอและให้เหตุผลแนวทางการเลือกสรร/ผสมผสานแนวคิด (Eclecticism) ที่เหมาะกับบริบทสถานศึกษาไทยได้ (CLO2 ปูพื้นสู่ CLO3)

คำสำคัญ (Keywords)

การวิเคราะห์เปรียบเทียบ (Comparative Analysis) · จุดเด่นและข้อจำกัด (Strengths and Limitations) · กรอบการวิเคราะห์ (Analytical Framework) · ปรัชญาการศึกษาสากล (Western Educational Philosophy) · พุทธปรัชญาการศึกษา (Buddhist Philosophy of Education) · ไตรสิกขา (Threefold Training) · ศาสตร์พระราชา (The King's Philosophy) · หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy) · ความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง (Constructive Alignment) · การประกันคุณภาพการศึกษา (Quality Assurance) · การเลือกสรรผสมผสาน (Eclecticism)

แบบทดสอบก่อนเรียน (Pre-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (12 ข้อ) ก่อนเริ่มเรียน
เพื่อตรวจสอบความรู้พื้นฐานของผู้เรียน

1. การวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาตาม "กรอบ 6 มิติ" ไม่รวมข้อใด

ก. จุดมุ่งหมายของการศึกษา ข. บทบาทของครูและผู้เรียน

ค. ค่าเล่าเรียนของสถานศึกษา ง. การวัดและประเมินผล

2. ปรัชญาการศึกษากลุ่มใดมี "จุดเด่น" ด้านความเข้มแข็งทางวิชาการและการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมมากที่สุด

ก. พิพัฒนาการนิยม ข. สารัตถนิยม ค. อัตถิภาวนิยม ง. ปฏิรูปนิยม

3. "ข้อจำกัด" ที่นักวิจารณ์ชี้บ่อยที่สุดต่อกลุ่มสารัตถนิยม–นิรันตรนิยมคือข้อใด

ก. ขาดมาตรฐานวิชาการ

ข. เน้นผู้เรียนมากเกินไป

ค. อาจปิดกั้นความคิดสร้างสรรค์และไม่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

ง. ไม่มีครูเป็นผู้นำ

4. คำกล่าว "การศึกษาคือชีวิต" และเน้นการเรียนรู้จากการลงมือทำ เป็นจุดเน้นของกลุ่มใด

ก. พิพัฒนาการนิยม ข. นิรันตรนิยม ค. สารัตถนิยม ง. พุทธปรัชญา

5. ข้อใดเป็น "จุดเด่น" ของพิพัฒนาการนิยมที่สอดคล้องกับทักษะแห่งศตวรรษที่ 21

ก. การท่องจำเนื้อหา ข. ทักษะการคิดและการแก้ปัญหา

ค. การเชื่อฟังครูอย่างเคร่งครัด ง. การรักษาประเพณีดั้งเดิม

6. ปรัชญาใดมุ่งใช้การศึกษาเป็น “เครื่องมือปฏิรูปสังคม” ให้เกิดความเสมอภาคและเป็นธรรม

ก. สารัตถนิยม ข. นิรันตรนิยม ค. ปฏิรูปนิยม ง. อัตถิภาวนิยม

7. “ข้อจำกัด” ที่มักถูกตั้งข้อสังเกตต่ออัตถิภาวนิยมในระบบประกันคุณภาพคือข้อใด

ก. เน้นมาตรฐานกลางมากเกินไป

ข. วัด/ประเมินตามเกณฑ์กลางได้ยากเพราะเน้นเสรีภาพเฉพาะบุคคล

ค. ครูเป็นศูนย์กลางเกินไป

ง. เน้นเนื้อหาวิชาการมากเกินไป

8. พุทธปรัชญาการศึกษาใช้กระบวนการใดเป็นหลักในการพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม

ก. ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ข. Great Books

ค. หลักสูตรแกน (Core Curriculum) ง. การสอนแบบบรรยาย

9. ยุทธศาสตร์ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” เป็นหลักการของแนวคิดใด

ก. ปฏิรูปนิยมตะวันตก ข. ศาสตร์พระราชา ค. สารัตถนิยม ง. อัตถิภาวนิยม

10. การที่ “จุดมุ่งหมาย–วิธีสอน–การวัดผล” สอดคล้องกันทั้งระบบ เรียกว่าอะไรและสำคัญต่อสิ่งใด

ก. ความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง (Constructive Alignment) ต่อคุณภาพการศึกษา

ข. การท่องจำ ค. การรวมศูนย์อำนาจ ง. การลดต้นทุน

11. การเลือกจุดเด่นของหลายปรัชญามาผสมผสานให้เหมาะกับบริบท เรียกว่าอะไร

ก. Dogmatism ข. Eclecticism ค. Essentialism ง. Perennialism

12. หากสถานศึกษากำหนดวิสัยทัศน์เน้น “นวัตกรรม” แต่ยังวัดผลด้วยข้อสอบความจำเป็นหลัก สะท้อนปัญหาใด

ก. มีความสอดคล้องดีอยู่แล้ว ข. ความลักลั่น/ไม่สอดคล้องเชิงปรัชญากับการวัดผล

ค. มาตรฐานสูงเกินไป ง. ครูน้อยเกินไป

(เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนอยู่ท้ายบท)

บทที่ 13

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวคิดทางการศึกษา

Analysis and Comparison of Educational Concepts

13.1 กรอบและเกณฑ์การวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษา

การวิเคราะห์ (analysis) หมายถึง การแยกแยะสิ่งหนึ่งออกเป็นองค์ประกอบย่อยเพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างและความสัมพันธ์ ภายใน ส่วนการเปรียบเทียบ (comparison) คือการนำสิ่งตั้งแต่สองสิ่งขึ้นไปมาพิจารณาความเหมือนและความต่างภายใต้ “เกณฑ์” หรือ “มิติ” เดียวกัน เมื่อนำสองกระบวนการนี้มาใช้กับแนวคิดทางการศึกษา จึงได้ “การวิเคราะห์เปรียบเทียบ” ที่ช่วยให้ครูมองเห็นว่าปรัชญาหรือแนวคิดแต่ละกลุ่มวางจุดมุ่งหมาย ออกแบบหลักสูตร และจัดการเรียนการสอนแตกต่างกัน อย่างไร เหตุที่ต้องอาศัย “กรอบการวิเคราะห์” (analytical framework) ก็เพราะแนวคิดทางการศึกษามีจำนวนมากและมัก ใช้ศัพท์ต่างกัน หากไม่มีกรอบร่วม การเปรียบเทียบจะเลื่อนลอยและลำเอียง การกำหนดมิติที่ชัดเจนไว้ล่วงหน้าจึงทำให้ การวิเคราะห์เป็นระบบ ตรวจสอบได้ และนำไปสู่การตัดสินใจเชิงวิชาชีพได้จริง (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561)

จากการประมวลองค์ประกอบที่นักการศึกษาใช้จำแนกปรัชญาการศึกษา สามารถสรุปเป็น “กรอบ 6 มิติ” สำหรับวิเคราะห์ แนวคิดทางการศึกษาได้ดังนี้ มิติที่หนึ่ง จุดมุ่งหมายของการศึกษา (aims) ตอบว่า “จัดการศึกษาไปเพื่ออะไร” เช่น เพื่อ สืบทอดมรดกวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาเหตุผล เพื่อปรับตัวในสังคม หรือเพื่อปฏิรูปสังคม มิติที่สอง หลักสูตรและเนื้อหา (curriculum) พิจารณาว่ายึด “เนื้อหาวิชา” เป็นหลัก หรือยึด “ประสบการณ์และปัญหาชีวิต” เป็นหลัก มิติที่สาม บทบาท ของครู (teacher’s role) พิจารณาว่าครูเป็น “ศูนย์กลางผู้ถ่ายทอด” หรือเป็น “ผู้อำนวยความสะดวก” (facilitator)

มิติที่สี่ บทบาทของผู้เรียน (learner’s role) พิจารณาว่าผู้เรียนเป็น “ผู้รับ” ความรู้ (passive) หรือเป็น “ผู้สร้าง” ความรู้ด้วยตนเอง (active) มิติที่ห้า วิธีและกระบวนการเรียนการสอน (method) เช่น การบรรยายและท่องจำ การฝึกเหตุผล หรือการเรียนรู้ด้วยการแก้ปัญหา และมิติที่หก การวัดและประเมินผล (assessment) พิจารณาว่าเน้นการสอบมาตรฐานเชิง วิชาการ หรือเน้นการประเมินพัฒนาการตามสภาพจริง ทั้งหกมิตินี้สัมพันธ์กันเป็นระบบ การเปลี่ยนความเชื่อในมิติหนึ่งย่อมส่งผลต่อมิติอื่นเสมอ (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

ที่สำคัญ แต่ละมิติมีรากมาจากสาขาของปรัชญาที่ได้ศึกษาในบทก่อนหน้า กล่าวคือ ความเชื่อเรื่อง “ความจริง” (อภิปรัชญา) กำหนดจุดมุ่งหมายและเนื้อหา ความเชื่อเรื่อง “ความรู้และการรู้”

(ญาณวิทยา) กำหนดวิธีสอนและบทบาท ผู้เรียน ส่วนความเชื่อเรื่อง “คุณค่า” (คุณวิทยา) กำหนดสิ่งที่สถานศึกษาเลือกประเมินและให้รางวัล ด้วยเหตุนี้การ วิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาจึงไม่ใช่การจำชื่อสำนัก แต่เป็นการสาวกลับไปหาฐานคิดที่อยู่เบื้องหลังการปฏิบัติของครู (Ornstein, Levine, Gutek, & Vocke, 2017)

ตัวอย่างในบริบทไทย ครูสองคนสอนวิชาสังคมศึกษาเรื่องเดียวกัน แต่มีฐานปรัชญาต่างกัน ครูคนแรกซึ่งโน้มเอียงไปทาง สารัตถนิยมจะเน้นบรรยายเนื้อหา ให้จดและท่องจำ แล้ววัดด้วยข้อสอบความจำ ส่วนครูคนที่สองซึ่งโน้มเอียงไปทาง พิพัฒนาการนิยมจะตั้งคำถามจากปัญหาในชุมชน ให้ผู้เรียนสืบค้นและอภิปราย แล้วประเมินจากชิ้นงานและการสะท้อนคิด เมื่อใช้กรอบ 6 มิติส่องดู จะเห็นชัดว่าครูทั้งสองต่างกันในทุกมิติ ทั้งที่สอนเนื้อหาชื่อเดียวกัน นี่คือพลังของการ วิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบที่ทำให้ครูรู้ตัวว่ากำลังเลือกปฏิบัติบนฐานความเชื่อใด

อย่างไรก็ตาม พึงระวังว่าการวิเคราะห์ตามกรอบมิติเป็นเครื่องมือเพื่อ “ทำความเข้าใจ” มิใช่เพื่อตัดสินว่าปรัชญาใด ดีที่สุดอย่างสัมบูรณ์ เพราะ “ไม่มีแนวคิดทางปรัชญาใดที่สมบูรณ์ไร้ที่ติ” (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560) และทุกแนวคิดทาง การศึกษาต่างมีทั้งจุดเด่นและข้อจำกัดในตัวเอง การด่วนสรุปแบบเหมารวม (oversimplification) จึงเป็นข้อผิดพลาดที่ครู ควรหลีกเลี่ยง สิ่งที่ถูกต้องคือพิจารณาว่าจุดเด่นของแต่ละแนวคิดเหมาะกับเป้าหมายและบริบทใด ดังที่ มนัสวี ศรีนนท์ (2559) ชี้ว่าการเข้าใจจุดเด่น–ข้อจำกัดของแต่ละแนวคิดคือพื้นฐานของการเลือกใช้อย่างมีวิจารณญาณ ดังสรุปมิติการ วิเคราะห์ในตารางที่ 6.1

ในเชิงปฏิบัติ กรอบ 6 มิตินี้มิได้มีประโยชน์เฉพาะการศึกษาเชิงทฤษฎี แต่ยังเป็นเครื่องมือที่ครูและสถานศึกษาใช้ “ตรวจสอบตนเอง” ได้จริง เช่น เมื่อจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) ครูสามารถใช้หกมิตินี้ตั้งคำถามว่า เป้าหมายที่ประกาศไว้สอดคล้องกับวิธีสอนและเครื่องมือวัดที่ใช้จริงหรือไม่ หากพบว่าจุดมุ่งหมายระบุการพัฒนาทักษะ การคิด แต่กลับวัดด้วยข้อสอบความจำเป็นหลัก ก็แสดงว่ายังขาดความสอดคล้องและควรปรับปรุง การวิเคราะห์ตามกรอบ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาคุณภาพอย่างเป็นระบบ เพราะช่วยให้มองเห็น “ช่องว่าง” ระหว่างปรัชญาที่ตั้งใจกับการปฏิบัติจริงได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้การฝึกวิเคราะห์ด้วยกรอบเดียวกันยังทำให้ครูทั้งโรงเรียนสื่อสารและออกแบบ หลักสูตรร่วมกันบนภาษากลางทางวิชาการ ลดการตัดสินใจตามความเคยชินส่วนบุคคล (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561)

ตารางที่ 13.1 กรอบ 6 มิติสำหรับวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวคิดทางการศึกษา

มิติการวิเคราะห์	คำถามหลักที่ใช้วิเคราะห์	ขั้วที่พบบ่อย
1) จุดมุ่งหมาย	จัดการศึกษาไปเพื่ออะไร	สืบทอดมรดก ↔ เปลี่ยนแปลง/พัฒนา
2) หลักสูตร/เนื้อหา	ยึดสิ่งใดเป็นแกน	เนื้อหาวิชา ↔ ประสบการณ์/ปัญหาชีวิต
3) บทบาทครู	ครูทำหน้าที่อย่างไร	ศูนย์กลาง/ผู้ถ่ายทอด ↔ ผู้อำนวยความสะดวก
4) บทบาทผู้เรียน	ผู้เรียนมีสถานะใด	ผู้รับ (passive) ↔ ผู้สร้างความรู้ (active)
5) วิธี/กระบวนการสอน	เรียนรู้อย่างไร	บรรยาย/ท่องจำ ↔ แก้ปัญหา/ลงมือทำ
6) การวัดและประเมินผล	วัดอะไรและอย่างไร	สอบมาตรฐานวิชาการ ↔ ประเมินตามสภาพจริง

ที่มา: ปรับจาก ภวิศา พงษ์เล็ก (2560) และ Ornstein et al. (2017)

13.2 วิเคราะห์เปรียบเทียบกลุ่มอนุรักษ์ สารัตถนิยมและนิรันตรนิยม

ปรัชญาการศึกษากลุ่มอนุรักษ์นิยม (conservative) เชื่อว่ามีความรู้และคุณค่าที่เป็น “แก่นสาร” ซึ่งควรอนุรักษ์และ ถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง จึงเน้นเนื้อหาวิชาและบทบาทนำของครู กลุ่มนี้มีสองสำนักสำคัญคือ สารัตถนิยม (Essentialism) และนิรันตรนิยม (Perennialism) สารัตถนิยมมาจากคำว่า Essentia ที่แปลว่าแก่นสารหรือเนื้อหาที่เป็นหลัก ก่อตัวเป็น ขบวนการอย่างเป็นทางการในสหรัฐอเมริกาช่วงทศวรรษ 1930 โดยมี วิลเลียม ซี. แบกลีย์ (William C. Bagley) เป็นผู้นำ คนสำคัญ เชื่อว่าการศึกษาต้องถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม วิชาพื้นฐาน และปลูกฝังระเบียบวินัย โดยครูเป็นศูนย์กลาง และวัดผลด้วยการทดสอบความรู้ความจำเป็นหลัก (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

ส่วนนิรันตรนิยมเชื่อในความจริงและคุณค่าที่ “เป็นสากลและไม่เปลี่ยนแปลง” ตามกาลเวลา จุดมุ่งหมายของการศึกษาคือ การฝึกฝนสติปัญญาและพัฒนาเหตุผลของมนุษย์ผ่านการศึกษาผลงานคลาสสิกหรือ “หนังสือดี” (Great Books) นักคิดสำคัญ ได้แก่ โรเบิร์ต ฮัทชินส์ (Robert Hutchins) และมอร์ติเมอร์ แอดเลอร์ (Mortimer Adler) ผู้เสนอหลักสูตรไพดีอา (Paideia) ทั้งสองสำนักจึง

คล้ายกันตรงที่ยึดครูและเนื้อหาเป็นหลัก ต่างกันที่สารัตถนิยมเน้น “เนื้อหาที่จำเป็นต่อการ ดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบัน” ขณะที่นิรันตรนิยมเน้น “สัจธรรมและเหตุผลที่เป็นอมตะ” (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561)

เมื่อวิเคราะห์ “จุดเด่น” พบว่ากลุ่มอนุรักษ์ช่วยวางรากฐานความรู้และทักษะพื้นฐาน (เช่น การอ่าน เขียน คิดคำนวณ) ได้อย่างมั่นคง สร้างระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ และมาตรฐานวิชาการที่ชัดเจน อีกทั้งนิรันตรนิยมยังส่งเสริมการคิด เชิงเหตุผลและการพิจารณาคุณค่าทางจริยธรรมอย่างลึกซึ้ง จุดเด่นเหล่านี้ทำให้แนวคิดกลุ่มอนุรักษ์ยังคงมีบทบาทในการ จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและการเตรียมความพร้อมด้านเนื้อหาแก่นสาร (Ornstein et al., 2017)

อย่างไรก็ดี “ข้อจำกัด” ที่นักวิชาการวิจารณ์บ่อยที่สุดคือ การที่ครูเป็นศูนย์กลางและเน้นการถ่ายทอด–ท่องจำ อาจทำให้ ผู้เรียนขาดความคิดริเริ่ม ขาดลักษณะผู้นำ และถูกฝึกให้เป็น “ผู้ตาม” อีกทั้งการวัดผลที่เน้นความจำทำให้นำความรู้ไป ใช้ได้น้อย (low transfer) นอกจากนี้การถือว่าผู้เรียนทุกคนควรเรียนเหมือนกันยังขัดกับหลักความแตกต่างระหว่างบุคคล (individual differences) และอาจปิดกั้นความคิดสร้างสรรค์ (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560) ซึ่งสอดคล้องกับข้อวิจารณ์สากลว่า การเน้นเนื้อหาแกนและการสอบมาตรฐานมากเกินไปอาจละเลยการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง

เมื่อพิจารณาให้ลึกขึ้น จะเห็นว่าทั้งสองสำนักมีรากฐานทางอภิปรัชญาที่ค่อนข้างมั่นคงและตายตัว แบกลีย์ (Bagley) และคณะกรรมการสารัตถนิยมเสนอว่าสังคมจะมั่นคงได้ก็ต่อเมื่อเยาวชนได้รับการถ่ายทอด “แก่นความรู้และค่านิยมร่วม” อย่างเป็นระบบและมีวินัย ขณะที่ฮัทชินส์และแอดเลอร์ (Hutchins & Adler) ในสายนิรันตรนิยมเชื่อว่าธรรมชาติของ มนุษย์และสัจธรรมไม่เปลี่ยนแปลง การศึกษาที่ดีที่สุดจึงควรเหมือนกันสำหรับทุกคน อย่างไรก็ตาม ความเชื่อนี้เองที่ นักวิจารณ์มองว่าเป็นจุดอ่อน เพราะการยืนยันว่า “ทุกคนควรเรียนเหมือนกัน” ขัดกับหลักความแตกต่างระหว่างบุคคล และอาจนำไปสู่การแบ่งชนชั้นทางการศึกษา (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560) ในบริบทไทย อิทธิพลของกลุ่มอนุรักษ์เห็นได้จาก โครงสร้างหลักสูตรแกนกลางที่กำหนดเนื้อหาแกนของแต่ละกลุ่มสาระอย่างชัดเจน ซึ่งมีจุดเด่นด้านความเป็นมาตรฐาน เดียวกันทั้งประเทศ แต่ก็ถูกตั้งคำถามว่าเปิดพื้นที่ให้ความแตกต่างของผู้เรียนและบริบทท้องถิ่นมากเพียงใด

ในบริบทไทย เราพบอิทธิพลของกลุ่มอนุรักษ์ชัดเจนในห้องเรียนที่เน้น “การติวเพื่อสอบ” และการวัดผลด้วยข้อสอบ ปรนัยจำนวนมาก ซึ่งมีจุดเด่นในการสร้างความแม่นยำของเนื้อหา แต่หากใช้เพียงลำพังก็เสี่ยงต่อการผลิตผู้เรียนที่ “รู้มาก แต่คิดและประยุกต์น้อย” ดังนั้นในเชิงการพัฒนาคุณภาพ แนวคิดกลุ่มอนุรักษ์จึงเหมาะกับการ “วางพื้นฐานความรู้และ วินัย” แต่ควรเสริมด้วย

กิจกรรมที่กระตุ้นการคิดวิเคราะห์และการนำไปใช้ เพื่อมิให้ขัดกับมาตรฐานการศึกษาที่มุ่งสมรรถนะผู้เรียน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561) ความเหมือน–ต่างของสองสำนักนี้สรุปได้ดังตารางที่ 13.2

ตารางที่ 13.2 วิเคราะห์เปรียบเทียบสารัตถนิยมกับนิรันตรนิยม

ประเด็น	สารัตถนิยม (Essentialism)	นิรันตรนิยม (Perennialism)
จุดมุ่งหมาย	ถ่ายทอดเนื้อหาแก่นสาร/มรดกวัฒนธรรม	ฝึกเหตุผลและสติปัญญาสู่สัจธรรมอมตะ
หลักสูตร	วิชาพื้นฐานที่จำเป็นต่อปัจจุบัน	วิชาคลาสสิก/หนังสือดี (Great Books)
บทบาทครู–ผู้เรียน	ครูเป็นศูนย์กลาง ผู้เรียนเป็นผู้รับ	ครูนำการสนทนา ผู้เรียนใช้เหตุผล
จุดเด่น	พื้นฐานวิชาการ/ระเบียบวินัยเข้มแข็ง	พัฒนาการคิดเชิงเหตุผลและจริยธรรม
ข้อจำกัด	เน้นความจำ ขาดความคิดสร้างสรรค์	ห่างบริบทจริง อาจนำสู่การแบ่งชนชั้น

ที่มา: สังเคราะห์จาก ภวิศา พงษ์เล็ก (2560); ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2561); Ornstein et al. (2017)

13.3 วิเคราะห์เปรียบเทียบกลุ่มเสรีนิยม พิพัฒนาการนิยม ปฏิรูปนิยม และอัตถิภาวนิยม

ปรัชญาการศึกษากลุ่มเสรีนิยม (liberal/progressive) เกิดขึ้นเพื่อโต้ตอบแนวคิดอนุรักษ์ที่เน้นเนื้อหาและการท่องจำ กลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับผู้เรียน ประสบการณ์ และการเปลี่ยนแปลง ประกอบด้วยสามสำนักหลัก สำนักแรกคือพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) ซึ่งพัฒนามาจากปรัชญาประสบการณ์นิยมและปฏิบัตินิยม มีจุดเริ่มจากฟรานซิส ดับเบิลยู. พาร์กเกอร์ (Francis W. Parker) และโดยเฉพาะ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ผู้เสนอว่า “การศึกษาคือชีวิต มิใช่การเตรียมตัวเพื่อ ชีวิต” การเรียนรู้จึงต้องเกิดจากการลงมือทำ (learning by doing) และการแก้ปัญหาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ โดยยึด ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (child-centered) และครูเป็นผู้จัดประสบการณ์ (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560; Dewey, 1916)

สำนักที่สองคือปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) ซึ่งต่อยอดจากพิพัฒนาการนิยมไปสู่เป้าหมายทางสังคม เชื่อว่าการศึกษา ต้องเป็นเครื่องมือ “ปฏิรูปและสร้างสังคมใหม่” ที่เสมอภาคและเป็นธรรม นักคิดสำคัญได้แก่ จอร์จ เคาน์ตส์ (George Counts) ฮาโรลด์ รักก์ (Harold Rugg) และทีโอดอร์ เบรเมลด์ (Theodore Brameld) ผู้ได้ชื่อว่าเป็นบิดาของปรัชญานี้ หลักสูตรจึงยึดปัญหาสังคมเป็นแกน (core curriculum) และครูทำหน้าที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง สำนักที่สามคือ อัตถิภาวนิยม (Existentialism) ซึ่งให้ความสำคัญสูงสุดกับ “เสรีภาพและการเลือก” ของแต่ละบุคคล นักคิดสำคัญได้แก่ เซอเรน เคียร์เคอกอร์ (Søren Kierkegaard) และฌ็อง-ปอล ซาทร์ (Jean-Paul Sartre)

ผู้เรียนต้องมีโอกาสค้นพบ ความหมายและตัวตนของตนเอง โดยครูเป็นผู้กระตุ้นให้ผู้เรียนเลือกอย่างมีความรับผิดชอบ (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560)

เมื่อวิเคราะห์ “จุดเด่น” พิพัฒนาการนิยมโดดเด่นที่การพัฒนาทักษะการคิด การแก้ปัญหาและการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับ ชีวิตจริง ซึ่งสอดรับกับทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 และการศึกษาฐานสมรรถนะอย่างยิ่ง ปฏิรูปนิยมเด่นที่การปลูกฝังสำนึก พลเมือง ความเป็นธรรม และการมีส่วนร่วมทางประชาธิปไตย ส่วนอัตถิภาวนิยมเด่นที่การพัฒนาศักยภาพเฉพาะบุคคลและ การเคารพความแตกต่าง จุดเด่นเหล่านี้ทำให้กลุ่มเสรีนิยมตอบโจทย์การพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมได้ดี (Noddings, 2018)

ด้าน “ข้อจำกัด” พิพัฒนาการนิยมอาจทำให้มาตรฐานเนื้อหาวิชาการอ่อนลงหากครูขาดทักษะการจัดการชั้นเรียนและการ ออกแบบประสบการณ์ ปฏิรูปนิยมเสี่ยงต่อการนำอุดมการณ์หรือการเมืองเข้ามาในห้องเรียนมากเกินไป และบริหารจัดการ ยากในระบบที่เน้นการควบคุม ส่วนอัตถิภาวนิยมมีจุดอ่อนที่การวัดและประเมินผลตามเกณฑ์กลางทำได้ยาก เพราะเน้น เสรีภาพและความหมายเฉพาะบุคคล อีกทั้งต้องการครูที่เข้าใจผู้เรียนอย่างลึกซึ้ง (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560) ครูจึงต้องรู้เท่า ทันข้อจำกัดเหล่านี้เพื่อออกแบบการเรียนรู้ที่สมดุล

ในเชิงลึก ดิวอี้ (Dewey) เสนอแนวคิด “การคิดอย่างไตร่ตรอง” (reflective thinking) ที่ให้ผู้เรียนเผชิญปัญหาจริง ตั้งสมมติฐาน ทดลอง และสรุปผล ซึ่งเป็นต้นแบบของการเรียนรู้แบบสืบสอบและโครงงานในปัจจุบัน ส่วนเคาน์ตส์ (Counts) ผู้เขียนข้อความท้าทายว่า “โรงเรียนกล้าสร้างระเบียบสังคมใหม่หรือไม่” สะท้อนหัวใจของปฏิรูปนิยมที่ต้องการให้การศึกษา เป็นพลังเปลี่ยนแปลงสังคม ขณะที่อัตถิภาวนิยมตามแนวซาทร์ (Sartre) เน้นว่า “มนุษย์คือสิ่งที่ตนเลือกจะเป็น” การศึกษาจึงต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนค้นพบความหมายของตนเอง (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560; Noddings, 2018) จุดเด่นเหล่านี้ทำให้กลุ่ม เสรีนิยมตอบโจทย์การพัฒนาผู้เรียนเชิงรุก แต่ก็มาพร้อมความท้าทายในการรักษามาตรฐานและการประเมิน ตัวอย่างในไทยที่ ชัดเจนคือกิจกรรม “ลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้” และการเรียนรู้แบบโครงงาน ซึ่งหากออกแบบดีจะพัฒนาสมรรถนะได้สูง แต่ถ้า ขาดการกำกับคุณภาพก็อาจทำให้ความลึกของเนื้อหาวิชาการลดลง ครูจึงต้องสร้างสมดุลระหว่างเสรีภาพกับมาตรฐาน

ในบริบทไทย แนวคิดกลุ่มเสรีนิยมปรากฏในการจัดการเรียนรู้แบบโครงงาน (project-based learning) การเรียนรู้โดยใช้ ปัญหาเป็นฐาน (problem-based learning) กิจกรรมจิตอาสาและการบริการสังคม ตลอดจนการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือก หัวข้อเรียนรู้ตามความสนใจ ตัวอย่างเช่น โรงเรียนที่ให้นักเรียนวิเคราะห์ปัญหาขยะในชุมชนแล้วออกแบบโครงการแก้ไข เป็นการ

ผสานพิพัฒนาการนิยม (เรียนรู้จากการลงมือทำ) กับปฏิรูปนิยม (ใช้การศึกษาพัฒนาสังคม) อย่างกลมกลืน ความเหมือน–ต่างของทั้งสามสำนักสรุปได้ดังตาราง

ตารางที่ 13.3 วิเคราะห์เปรียบเทียบปรัชญาการศึกษากลุ่มเสรีนิยม 3 สำนัก

ประเด็น	พิพัฒนาการนิยม	ปฏิรูปนิยม	อัตถิภาวนิยม
จุดมุ่งหมาย	ปรับตัว/แก้ปัญหาในสังคม	ปฏิรูปและสร้างสังคมใหม่	เสรีภาพและการค้นพบตนเอง
บทบาทครู	ผู้จัดประสบการณ์	ผู้นำการเปลี่ยนแปลง	ผู้กระตุ้นการเลือก
จุดเด่น	ทักษะคิด/แก้ปัญหา ศตวรรษ 21	สำนึกพลเมือง/ความเป็นธรรม	พัฒนาศักยภาพเฉพาะบุคคล
ข้อจำกัด	มาตรฐานวิชาการอาจอ่อนลง	เสี่ยงนำอุดมการณ์เข้าชั้นเรียน	ประเมินด้วยเกณฑ์กลางได้ยาก

ที่มา: สังเคราะห์จาก ภวิศา พงษ์เล็ก (2560); Dewey (1916); Noddings (2018)

13.4 วิเคราะห์พุทธปรัชญาการศึกษา (ไตรสิกขา)

พุทธปรัชญาการศึกษา (Buddhist philosophy of education) คือการนำหลักพุทธธรรมมาเป็นฐานในการจัดการศึกษา โดยมอง ว่าการศึกษาคือกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม ให้เจริญงอกงามทั้งกาย จิตใจ และปัญญา เพื่อดำเนินชีวิตที่ดีงาม และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุข หัวใจของกระบวนการนี้คือ “ไตรสิกขา” (Threefold Training) อันได้แก่ ศีล สมาธิ และ ปัญญา ซึ่งเป็นระบบที่ต่อเนื่องและเกื้อกูลกัน (ชูสกุล อาจมังกร, 2564)

ศีล (Sīla) คือการฝึกศึกษาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัตถุ ผ่านพฤติกรรมทางกายและวาจาที่เป็น ระเบียบและไม่เบียดเบียน สมาธิ (Samādhi) คือการฝึกด้านจิตใจให้มีความตั้งมั่น เข้มแข็ง เพียรพยายาม มีสติและความ รับผิดชอบ และปัญญา (Paññā) คือการฝึกให้รู้เห็นความจริง คิดอย่างมีเหตุผลและรู้จักพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการ ทั้งสามส่วนนี้เปรียบได้กับศีลเป็นรากแก้วและพื้นดิน สมาธิเป็นลำต้น และปัญญาเป็นดอกผล จึงต้องพัฒนาไปพร้อมกัน อย่างสมดุล (ชูสกุล อาจมังกร, 2564) เมื่อเทียบกับการศึกษาสมัยใหม่ ไตรสิกขาครอบคลุมการพัฒนาครบทั้งสามด้านคือ จิตพิสัย (ศีล) การกำกับตนเองและด้านจิต (สมาธิ) และพุทธิพิสัยขั้นสูง (ปัญญา) อย่างบูรณาการ

ในการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธ ครูทำหน้าที่เป็น “กัลยาณมิตร” ผู้ชี้แนะและเป็นแบบอย่างที่ดี และสามารถออกแบบ กระบวนการเรียนรู้ตามไตรสิกขาเป็นสี่ขั้น ได้แก่ ขั้นนำ ขั้นสอน ขั้นสรุปด้วยการทบทวนโดยใช้ปัญญาและเหตุผล และ ขั้นประเมินผล เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างยั่งยืน (ชูสกุล อาจมังกร, 2564) แนวคิดนี้สอดคล้องกับการจัดการศึกษาของไทยที่ให้ ความสำคัญกับการพัฒนาคุณธรรมควบคู่กับความรู้ และเป็นหนึ่งในฐานคิดที่มหาวิทยาลัยไทยกลุ่มหนึ่งใช้ในการมุ่งอบรมคน ให้สมบูรณ์ตามคุณธรรมและความจริงสูงสุด (พระวิทยา ญาณเวที, 2563)

เมื่อวิเคราะห์ “จุดเด่น” พบว่าพุทธปรัชญาการศึกษาพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวมและสมดุล ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม และจิตวิญญาณความเป็นครู ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้สำคัญด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ในการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา อีกทั้งยังเน้นกระบวนการคิดด้วยเหตุผล (โยนิโสมนสิการ) ที่ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างลึกซึ้ง ส่วน “ข้อจำกัด” คือ การ พัฒนาด้านจิตและปัญญาวัดเชิงปริมาณได้ยากและต้องใช้เวลาบ่มเพาะ อีกทั้งต้องการครูที่เป็นแบบอย่างทางคุณธรรมอย่างแท้จริง หากขาดความเข้าใจ การนำไปใช้อาจกลายเป็นเพียงพิธีกรรมภายนอกที่ไม่เชื่อมโยงกับการเรียนรู้ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561)

หากวิเคราะห์เชื่อมโยงกับการวัดและประเมินผลสมัยใหม่ จะเห็นว่าไตรสิกขาครอบคลุมจุดมุ่งหมายทั้งสามด้านอย่าง สมดุล กล่าวคือ ปัญญาสัมพันธ์กับพุทธิพิสัย (ความรู้–การคิด) ศีลสัมพันธ์กับจิตพิสัยและทักษะทางสังคม และสมาธิ สัมพันธ์กับการกำกับตนเองและสมรรถนะทางอารมณ์ นอกจากนี้พุทธปรัชญายังเสนอ “อริยสัจ 4” เป็นกระบวนการแก้ปัญหา อย่างเป็นเหตุเป็นผล คือ กำหนดปัญหา (ทุกข์) สืบหาสาเหตุ (สมุทัย) ตั้งเป้าหมาย (นิโรธ) และลงมือแก้ตามวิธีการ (มรรค) ซึ่งสอดคล้องกับวงจรการเรียนรู้แบบแก้ปัญหาอย่างน่าสนใจ (อาจมังกร, 2564) ในแง่การประกันคุณภาพ จุดเด่น ของพุทธปรัชญาอยู่ที่การพัฒนา “คุณลักษณะอันพึงประสงค์” ซึ่งเป็นมาตรฐานด้านผู้เรียนที่สำคัญ แต่ข้อจำกัดคือ คุณลักษณะเหล่านี้วัดเชิงปริมาณยาก ครูจึงต้องใช้เครื่องมือประเมินตามสภาพจริง เช่น แบบสังเกตพฤติกรรมและแฟ้ม สะสมงาน ควบคู่ไปด้วย เพื่อให้การประเมินสะท้อนพัฒนาการด้านคุณธรรมอย่างเที่ยงตรง

ตัวอย่างในบริบทไทยที่เห็นชัดคือ “โรงเรียนวิถีพุทธ” ที่บูรณาการกิจกรรมสวดมนต์ นั่งสมาธิและการพิจารณาไตร่ตรอง เข้ากับการเรียนการสอนปกติ เพื่อฝึกสติและสมาธิก่อนเข้าสู่บทเรียน แล้วใช้คำถามกระตุ้นปัญญาให้ผู้เรียนเชื่อมโยง บทเรียนกับการดำเนินชีวิต ซึ่งเมื่อทำอย่างเข้าใจจะช่วยยกระดับทั้งผลสัมฤทธิ์และคุณลักษณะของผู้เรียนไปพร้อมกัน ดังสรุปองค์ประกอบของไตรสิกขาในกรอบต่อไปนี้

ไตรสิกขา: ระบบพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม

- ศีล (Sīla) ฝึกความสัมพันธ์กับสังคม/สิ่งแวดล้อม ผ่านพฤติกรรมกาย–วาจาและระเบียบวินัย
- สมาธิ (Samādhi) ฝึกด้านจิตใจ — ความตั้งมั่น เพียรพยายาม มีสติ และความรับผิดชอบ
- ปัญญา (Paññā) ฝึกการรู้ความจริง คิดอย่างมีเหตุผลด้วยโยนิโสมนสิการ

เปรียบเทียบ ศีล = รากแก้ว/พื้นดิน · สมาธิ = ลำต้น · ปัญญา = ดอกผล (อาจฒังกร, 2564)

13.5 วิเคราะห์ศาสตร์พระราชาและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการศึกษา

ศาสตร์พระราชา (The King's Philosophy) หมายถึงองค์ความรู้และหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ทรงใช้แก้ปัญหาและพัฒนาประเทศ หัวใจของศาสตร์พระราชาในเชิง กระบวนการคือยุทธศาสตร์พระราชทาน "เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา" ที่เน้นการศึกษาบริบทและปัญหาที่แท้จริงก่อนลงมือ การ สร้างการมีส่วนร่วม และการพัฒนาที่สอดคล้องกับ "ภูมิสังคม" ของแต่ละพื้นที่ โดยไม่ยึดสูตรสำเร็จเดียว แต่เลือกสิ่งที่ เหมาะสมมาประยุกต์และปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561)

เมื่อนำมาใช้ในการจัดการศึกษา หลัก "เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา" ช่วยให้ครูวิเคราะห์ปัญหาที่แท้จริงของผู้เรียนและชุมชน ก่อนออกแบบหลักสูตรและกิจกรรม ทำให้การเรียนรู้สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริง ส่วนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy) ประกอบด้วย "3 ห่วง" คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี และ "2 เงื่อนไข" คือ เงื่อนไขความรู้ (รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) และเงื่อนไขคุณธรรม (ซื่อสัตย์ ขยัน อดทน แบ่งปัน) ซึ่งเมื่อประยุกต์กับสถานศึกษาจะกลายเป็นแนวทาง "สถานศึกษาพอเพียง" ที่บริหารทรัพยากรที่จำกัดอย่างมีประสิทธิภาพ และปลูกฝังให้ผู้เรียนรู้จักความพอประมาณในการใช้เทคโนโลยีและสารสนเทศ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561)

เมื่อวิเคราะห์ "จุดเด่น" ทั้งศาสตร์พระราชาและเศรษฐกิจพอเพียงต่างสร้าง "ภูมิคุ้มกัน" ความสมดุล และความยั่งยืน ให้ แก่การจัดการศึกษา เชื่อมโยงการเรียนรู้เข้ากับชีวิตและชุมชน และเหมาะอย่างยิ่งกับบริบทไทยที่มีความหลากหลายและ ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ เพราะเน้นการพัฒนาที่สอดคล้องกับภูมิสังคมมากกว่าการใช้รูปแบบเดียวกันทั้งประเทศ (one-size-fits-all) ส่วน "ข้อจำกัด" คือ ทั้งสองเป็นหลักการเชิงคุณค่าที่ค่อนข้างกว้าง การนำไปปฏิบัติจึงต้องอาศัยการ

ตีความและแปลงเป็นตัวบ่งชี้ที่เป็นรูปธรรม อีกทั้งต้องใช้เวลาในการบ่มเพาะ และมีความเสี่ยงที่จะถูกนำไปทำอย่างผิวเผิน หรือเป็นเพียงพิธีการ หากสถานศึกษาไม่บูรณาการเข้ากับการเรียนการสอนอย่างแท้จริง

เมื่อวิเคราะห์ให้ลึกขึ้น ศาสตร์พระราชายังมี “หลักการทรงงาน” ที่นำมาประยุกต์ในสถานศึกษาได้ เช่น หลัก “ระเบิด จากข้างใน” ที่เน้นการสร้างความพร้อมและความเข้มแข็งจากภายในชุมชนโรงเรียนก่อนรับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก และ การยึด “ภูมิสังคม” ที่ให้ออกแบบการเรียนรู้ตามสภาพภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ ส่วนหลักเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อแปลงเป็นแนวปฏิบัติได้กลายเป็นเกณฑ์ “สถานศึกษาพอเพียง” ที่ประเมินทั้งด้านการบริหารจัดการหลักสูตร และ คุณลักษณะของผู้เรียน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561) จุดเด่นเชิงคุณภาพคือช่วยให้สถานศึกษาที่มีทรัพยากร จำกัดพัฒนาได้อย่างยั่งยืนและไม่ฟุ้งเฟ้อ แต่ข้อจำกัดที่ต้องระวังคือ การนำไปปฏิบัติอาจติดอยู่ที่ “รูปแบบกิจกรรม” เช่น ปลูกผักหรือทำบัญชี โดยไม่ได้ปลูกฝัง “วิธีคิด” แบบพอประมาณ–มีเหตุผล–มีภูมิคุ้มกันอย่างแท้จริง ครูจึงต้องออกแบบให้ ผู้เรียนสะท้อนคิดเชื่อมโยงกิจกรรมกับหลักการ มิใช่ทำตามขั้นตอนอย่างผิวเผิน

ตัวอย่างในบริบทไทยคือ โรงเรียนที่จัดทำ “ฐานการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง” เช่น แปลงเกษตร การออม หรือธนาคารขยะ แล้วเชื่อมโยงเข้ากับวิชาต่าง ๆ ทำให้ผู้เรียนได้ฝึกทั้งความรู้ ทักษะ และคุณธรรมไปพร้อมกัน ขณะที่โรงเรียนในพื้นที่ ห่างไกลใช้หลัก “เข้าใจ–เข้าถึง–พัฒนา” ในการออกแบบหลักสูตรท้องถิ่นให้ตรงกับอาชีพและวิถีของชุมชน ทั้งสองแนวคิด นี้จึงเป็นฐานคิดที่ครูไทยพึงน้อมนำมาบูรณาการ ดังสรุปหลักการในสองกรอบต่อไปนี้

ศาสตร์พระราชา เข้าใจ – เข้าถึง – พัฒนา

- เข้าใจ ศึกษาบริบทและปัญหาที่แท้จริงของผู้เรียน/ชุมชนก่อนลงมือ
- เข้าถึง สร้างการมีส่วนร่วมและความไว้วางใจกับผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน
- พัฒนา ออกแบบการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับ “ภูมิสังคม” และต่อยอดได้จริง

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข

- 3 ห่วง ความพอประมาณ · ความมีเหตุผล · การมีภูมิคุ้มกันที่ดี
- 2 เงื่อนไข ความรู้ (รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) · คุณธรรม (ซื่อสัตย์ ขยัน อดทน แบ่งปัน)

13.6 การเปรียบเทียบเชิงบูรณาการกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษา

เมื่อนำแนวคิดทั้งหมดมาวางเทียบกัน จะเห็นว่าไม่มีแนวคิดใดที่ “ดีที่สุด” ในทุกบริบท แต่ละแนวคิดมีจุดเด่นที่ตอบโจทย์ คุณภาพคนละด้าน คำถามสำคัญจึงไม่ใช่ “ปรัชญาใดถูกต้อง” แต่เป็น “ปรัชญาใดเหมาะกับเป้าหมายและบริบทใด” แนวคิด เรื่องคุณภาพการศึกษาในเชิงวิชาการมองว่าคุณภาพคือ “ความเหมาะสมกับเป้าหมาย” (fitness for purpose) ดังนั้นคุณภาพ จึงขึ้นอยู่กับความสอดคล้องระหว่างเป้าหมาย กระบวนการ และผลลัพธ์ มิใช่การมีมาตรฐานตายตัวชุดเดียว (Harvey & Green, 1993)

หลักการที่เชื่อมปรัชญาเข้ากับคุณภาพได้อย่างเป็นรูปธรรมคือ “ความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง” (constructive alignment) ซึ่งเสนอว่าผลลัพธ์การเรียนรู้ที่คาดหวัง กิจกรรมการเรียนการสอน และการวัดประเมินผล ต้องสอดคล้องกันทั้งระบบ (Biggs & Tang, 2011) ปรัชญาการศึกษาคือสิ่งที่กำหนด “ผลลัพธ์ที่คาดหวัง” เป็นอันดับแรก เมื่อสถานศึกษาเลือก ปรัชญาใดเป็นฐาน ก็ต้องเลือกกิจกรรมและเครื่องมือวัดให้สอดคล้องกับปรัชญานั้น เช่น หากตั้งเป้าพัฒนาสมรรถนะการ แก้ปัญหา (ตามพิพัฒนาการนิยม) ก็ต้องประเมินด้วยชิ้นงาน/การปฏิบัติ มิใช่ข้อสอบความจำเพียงอย่างเดียว

ในระดับนโยบาย มาตรฐานการศึกษาของชาติมุ่งเน้นผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของผู้เรียนแบบฐานสมรรถนะ (outcome-based) ซึ่งสอดรับกับจุดเด่นของกลุ่มเสรีนิยม พุทธปรัชญา และศาสตร์พระราชา ในการพัฒนาสมรรถนะและคุณลักษณะ ขณะที่ยังคง ต้องอาศัยจุดเด่นของกลุ่มอนุรักษ์นิยมในการวางฐานความรู้ที่จำเป็น (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561) ปัญหาที่พบบ่อย คือ “ความลักลั่น” (mismatch) เช่น สถานศึกษาประกาศวิสัยทัศน์เน้นนวัตกรรมและการคิด แต่ยังวัดผลด้วยข้อสอบความจำ เป็นหลัก ทำให้ผลการประเมินคุณภาพไม่สะท้อนความเป็นจริงและตัวบ่งชี้ (KPIs) ไม่บรรลุเป้าหมาย

ในเชิงลึก แนวคิดเรื่องคุณภาพมีหลายความหมาย ตั้งแต่คุณภาพในฐานะความเป็นเลิศ ความคุ้มค่า ความเหมาะสมกับ เป้าหมาย ไปจนถึงคุณภาพในฐานะ “การเปลี่ยนแปลงผู้เรียนให้งอกงาม” (transformation) ซึ่งความหมายหลังนี้สอดคล้อง กับการศึกษาฐานสมรรถนะมากที่สุด (Harvey & Green, 1993) เมื่อนำมาเชื่อมกับมาตรฐานการศึกษาของชาติที่แบ่งคุณภาพ เป็นด้านผู้เรียน ด้านการบริหารจัดการ และด้านการจัดการเรียนการสอน จะเห็นว่าปรัชญาการศึกษาเป็นตัวกำหนด “นิยาม ของคุณภาพ” ที่สถานศึกษายึดถือตั้งแต่ต้น หากสถานศึกษาเลือกนิยามคุณภาพแบบพัฒนาสมรรถนะและการเปลี่ยนแปลง ผู้เรียน ก็ต้องออกแบบตัวบ่งชี้ (KPIs) และเครื่องมือวัดให้สอดรับ มิใช่วัดเพียงคะแนนสอบความจำ (Biggs & Tang, 2011) บทเรียนสำคัญคือ การประกันคุณภาพที่

ปราศจากความชัดเจนทางปรัชญาจะกลายเป็นเพียงงานเอกสารที่ไม่สะท้อนการพัฒนา ผู้เรียนอย่างแท้จริง การวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดจึงเป็นรากฐานที่ขาดไม่ได้ของการพัฒนาคุณภาพ

งานวิเคราะห์ของ พระวิทยา ญาณเวที (2563) สะท้อนปัญหานี้ในระดับอุดมศึกษาไทยว่า แม้มหาวิทยาลัยจะประกาศ อุดมการณ์ส่งเสริมประชาธิปไตยและการคิด แต่ในทางปฏิบัติทั้งเนื้อหาและการสอนกลับเน้นการบอก การท่องจำ และการให้ คะแนนตามความจำ ทำให้อาจารย์มีฐานะคล้ายผู้ถ่ายทอดและนักศึกษาเป็นผู้ตามที่ดี ซึ่งเป็นตัวอย่างของความไม่สอดคล้อง ระหว่างปรัชญาที่ประกาศกับการปฏิบัติจริง บทวิเคราะห์นี้ตอกย้ำว่าการพัฒนาคุณภาพต้องเริ่มจากการทำให้ปรัชญา เป้าหมาย วิธีสอน และการวัดผล สอดคล้องกันอย่างแท้จริง ดังการสังเคราะห์เปรียบเทียบในตาราง

ตารางที่ 13.4 การสังเคราะห์เปรียบเทียบจุดเด่น–ข้อจำกัด และผลต่อคุณภาพการศึกษา

แนวคิด/กลุ่ม	จุดเด่นหลัก	ข้อจำกัดหลัก	ผลต่อคุณภาพ/บริบทที่เหมาะ
สารัตถนิยม–นิรันตรนิยม	ฐานวิชาการ วินัย เหตุผลแน่น	เน้นจำ ครูศูนย์กลาง ปิดกั้นสร้างสรรค์	วางพื้นฐานความรู้/มาตรฐาน
พิพัฒนาการนิยม	ทักษะคิด/แก้ปัญหา ศตวรรษ 21	มาตรฐานเนื้อหาอาจอ่อนลง	หนุนการเรียนรู้เชิงรุก/สมรรถนะ
ปฏิรูปนิยม	สำนึกพลเมือง/ความเป็นธรรม	เสี่ยงนำอุดมการณ์ บริหารยาก	หนุนคุณภาพด้านพลเมือง/จิตอาสา
อัตถิภาวนิยม	พัฒนาตัวตน/เคารพความต่าง	วัดด้วยเกณฑ์กลางได้ยาก	หนุนการพัฒนารายบุคคล
พุทธปรัชญา (ไตรสิกขา)	พัฒนาองค์รวม/คุณธรรม	วัดจิต–ปัญญายาก ใช้เวลา	หนุนคุณลักษณะอันพึงประสงค์
ศาสตร์พระราชา/พอเพียง	สมดุล ภูมิคุ้มกัน ยั่งยืน	เป็นหลักกว้าง ต้องแปลงเป็นตัวบ่งชี้	หนุนคุณภาพเชิงบริบท/ยั่งยืน

ที่มา: สังเคราะห์จาก ภวิศา พงษ์เล็ก (2560); พระวิทยา ญาณเวที (2563); Harvey & Green (1993); Biggs & Tang (2011)

13.7 การเลือกสรรและผสมผสานแนวคิด (Eclecticism) เพื่อพัฒนาคุณภาพ

การเลือกสรรผสมผสาน (Eclecticism) คือการเลือกเอาจุดเด่นของหลายปรัชญามาผสมผสานให้เหมาะสมกับบริบท แทนการ ยึดติดปรัชญาใดปรัชญาหนึ่งอย่างตายตัว (dogmatism)

แนวคิดนี้ตั้งอยู่บนการยอมรับว่าทุกปรัชญามีทั้งจุดเด่นและ ข้อจำกัด ดังนั้นครูที่ชาญฉลาดจึงไม่ถามว่า “ปรัชญาใดถูกที่สุด” แต่ถามว่า “จะนำจุดเด่นของแต่ละปรัชญามาใช้ร่วมกัน อย่างไรให้ตอบเป้าหมายและบริบทของผู้เรียน” การจัดการศึกษาไทยโดยธรรมชาติมีลักษณะผสมผสานอยู่แล้ว เพราะรับ ทั้งฐานคิดตะวันตกและตะวันออกเข้าด้วยกัน (ภวิศา พงษ์เล็ก, 2560; มนัสวี ศรีนนท์, 2559)

การเลือกสรรผสมผสานอย่างมีระบบมีหลักพิจารณาที่ชัดเจน ประการแรกคือเริ่มจาก “เป้าหมายและผลลัพธ์การเรียนรู้” ที่ต้องการ ประการที่สองคือวิเคราะห์ “บริบทและธรรมชาติของผู้เรียน” และประการที่สามคือเลือกจุดเด่นของปรัชญาที่ ตอบเป้าหมายนั้นโดยยังรักษาความสอดคล้องของเป้าหมาย–กิจกรรม–การวัดผลไว้ (Biggs & Tang, 2011) ตัวอย่างในไทยที่ สะท้อนการผสมผสานอย่างลงตัวคือ โรงเรียนที่ใช้ฐานคุณธรรมแบบวิถีพุทธเป็นแกนกำหนดคุณค่า ใช้การเรียนรู้แบบ โครงงานเพื่อพัฒนาสมรรถนะ และใช้หลักพอเพียงในการบริหารทรัพยากร ทำให้ผู้เรียนเก่ง ดี และมีความสุขไปพร้อมกัน อย่างไรก็ตาม ข้อควรระวังสำคัญคือการผสมผสานต้องไม่กลายเป็นการ “หยิบยืมแบบไร้ทิศทาง” ที่นำวิธีการขัดแย้งกันมา ใช้ปนกันจนผู้เรียนสับสน ครูจึงต้องมีจุดยืนทางปรัชญาที่ชัดเจนเป็นแกน แล้วจึงเลือกองค์ประกอบอื่นมาเสริม (มนัสวี ศรีนนท์, 2559) การเป็นนักเลือกสรรที่ดีจึงต้องอาศัยทั้งความรู้เชิงทฤษฎีและวิจารณญาณเชิงวิชาชีพควบคู่กัน

จากการสังเคราะห์จุดเด่นของแต่ละแนวคิดในบทนี้ สามารถเสนอ “โมเดลการผสมผสานเพื่อคุณภาพ” ที่ประกอบด้วยสี่ องค์ประกอบ องค์ประกอบแรกคือ “เข็มทิศคุณธรรม” (compass) ใช้พุทธปรัชญาและศาสตร์พระราชาเป็นแกนกำหนดคุณค่า เป้าหมาย และจิตวิญญาณความเป็นครู องค์ประกอบที่สองคือ “เครื่องยนต์ขับเคลื่อน” (engine) ใช้พิพัฒนาการนิยมและการ เรียนรู้เชิงรุกเป็นวิธีวิทยาในการพัฒนาสมรรถนะ องค์ประกอบที่สามคือ “เกราะป้องกันคุณภาพ” (shield) ใช้หลักเศรษฐกิจ พอเพียงและมาตรฐานการประกันคุณภาพเป็นกรอบบริหารจัดการให้ยั่งยืน และองค์ประกอบที่สี่คือ “ฐานความรู้” (foundation) ใช้จุดเด่นของกลุ่มอนุรักษ์ในการวางพื้นฐานเนื้อหาและวินัยที่จำเป็น

ตารางที่ 13.5 โมเดลการผสมผสานแนวคิดเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา (The Eclectic Model)

องค์ประกอบของโมเดล	แนวคิด/ปรัชญาที่ใช้	บทบาทต่อการพัฒนาคุณภาพ
เข็มทิศคุณธรรม (Compass)	พุทธปรัชญา + ศาสตร์พระราชา	กำหนดคุณค่า เป้าหมาย จริยธรรม/จิตวิญญาณครู
เครื่องยนต์ขับเคลื่อน	พิพัฒนาการนิยม (Active	วิธีจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาสมรรถน

(Engine)	Learning)	ะผู้เรียน
เกราะป้องกันคุณภาพ (Shield)	เศรษฐกิจพอเพียง + มาตรฐานประกันคุณภาพ	กรอบบริหารจัดการให้สอดคล้องและยั่งยืน
ฐานความรู้ (Foundation)	สารัตถนิยม/นิรันตรนิยม	วางพื้นฐานเนื้อหาและวินัยที่จำเป็น

ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้เรียบเรียงจากเนื้อหาบทที่ 6

อย่างไรก็ตาม การผสมผสานต้องเป็นไปอย่าง “มีหลักการ” มิใช่การหยิบจับอย่างสะเปะสะปะ ครูต้องพิจารณาจุดมุ่งหมาย บริบท และธรรมชาติของผู้เรียนเป็นตัวตั้ง แล้วเลือกแนวทางที่สอดคล้องกัน โดยรักษาความสอดคล้องเชิงโครงสร้างระหว่าง เป้าหมาย กิจกรรม และการวัดผลไว้เสมอ (Biggs & Tang, 2011) มิฉะนั้นการผสมผสานจะกลายเป็นความสับสนที่บั่นทอนคุณภาพแทนที่จะส่งเสริม กรณีศึกษาต่อไปนี้แสดงการเลือกสรรแนวคิดอย่างมีเหตุผลในสถานการณ์จริง

กรณีศึกษา โรงเรียนบ้านดอยพัฒนา

สถานการณ์ ผู้เรียนขาดความสนใจและออกกลางคันสูง เพราะต้องช่วยงานเกษตรของครอบครัว

วิเคราะห์ หากยึดสารัตถนิยมล้วน (บังคับเรียนตามตำรา) ผู้เรียนจะยิ่งต่อต้านและออกกลางคันมากขึ้น

แนวทางผสมผสาน ใช้พิพัฒนาการนิยมออกแบบ “หลักสูตรเกษตรท้องถิ่น” ร่วมกับศาสตร์พระราชา (เข้าใจ–เข้าถึง–พัฒนา) สร้างความร่วมมือกับผู้ปกครอง

ผลลัพธ์ ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์จริงที่สร้างรายได้ และบรรลุผลลัพธ์การเรียนรู้ไปพร้อมกัน

กิจกรรมการเรียนการสอนและใบงาน

บทนี้จัดการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learning) ที่เน้นทักษะการวิเคราะห์และเปรียบเทียบตามระดับ CLO 2 โดยให้ผู้เรียน ลงมือจำแนกและตัดสินคุณค่าของแนวคิดด้วยตนเอง ผ่านลำดับกิจกรรมสี่ขั้น ดังนี้

1) ขั้นนำ ทบทวนปรัชญาการศึกษาที่เรียนมา (บทที่ 2–5) ด้วยผังมโนทัศน์ และทำแบบทดสอบก่อนเรียนเพื่อสำรวจความเข้าใจพื้นฐาน
2) ขั้นสอน บรรยายเชิงโต้ตอบเรื่องกรอบ 6 มิติ แล้วแบ่งกลุ่มทำใบงานที่ 6.1 (ตารางวิเคราะห์เปรียบเทียบ) โดยใช้สื่อสไลด์และกรณีตัวอย่าง
3) ขั้นปฏิบัติ จัดกิจกรรมโต้วาทีและวิเคราะห์กรณีศึกษา เพื่อฝึกการให้เหตุผลเชิงเปรียบเทียบ และมอบหมายให้เขียน “ปรัชญาการศึกษาส่วนบุคคล” (My Teaching Philosophy)
4) ขั้นสรุป นำเสนอผลงานกลุ่ม ผู้สอนให้ข้อมูลป้อนกลับ ร่วมสรุปบทเรียน และทำแบบทดสอบหลังเรียน

ใบงานที่ 13.1 ตารางวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดทางการศึกษา

คำชี้แจง: ให้นักศึกษาเลือกแนวคิด/ปรัชญาการศึกษา 2 กลุ่มที่ต่างขั้วกัน (เช่น สารัตถนิยม กับพิพัฒนาการนิยม) แล้ว วิเคราะห์เปรียบเทียบตามกรอบ 6 มิติ ระบุจุดเด่นและข้อจำกัดของแต่ละกลุ่ม เสนอบริบทสถานศึกษาที่เหมาะกับแต่ละแนวคิด และอธิบายว่าการเลือกใช้แนวคิดนั้นส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างไร พร้อมอ้างอิงหลักฐานวิชาการประกอบ (ประเมินด้วยรูบริคการวิเคราะห์และเปรียบเทียบในหัวข้อเครื่องมือวัดและประเมินผล)

กิจกรรมเสริม: โต้วาทีและการสะท้อนคิด

- โต้วาที หัวข้อ “ความรู้ในตำรา (สารัตถนิยม) กับ ทักษะชีวิต (พิพัฒนาการนิยม) สิ่งใดสำคัญกว่าในยุคปัญญาประดิษฐ์ (AI)”
- สะท้อนคิด เขียน “ปรัชญาการศึกษาส่วนบุคคล” ระบุแนวคิดที่ตนยึดถือและเหตุผลในการเลือกผสมผสาน เพื่อเตรียมสู่การฝึกประสบการณ์วิชาชีพ

สรุปบทเรียน

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวคิดทางการศึกษาเป็นการพิจารณาแนวคิดแต่ละกลุ่มตาม “กรอบ 6 มิติ” คือ จุดมุ่งหมาย หลักสูตร บทบาทครู บทบาทผู้เรียน วิธีสอน และการวัดประเมินผล เพื่อจำแนกจุดเด่นและข้อจำกัดอย่างเป็นระบบ ปรัชญา การศึกษาสากลแบ่งเป็นกลุ่มอนุรักษ์ (สารัตถนิยม–นิรันตรนิยม) ที่เด่นด้านฐานวิชาการและวินัย แต่จำกัดด้านความคิด สร้างสรรค์ และกลุ่มเสรีนิยม (พิพัฒนาการนิยม–ปฏิรูปนิยม–อัตถิภาวนิยม) ที่เด่นด้านทักษะการคิด การพัฒนาสังคม และตัวตนของผู้เรียน แต่จำกัดด้านมาตรฐานเนื้อหาและการวัดผลตามเกณฑ์กลาง ส่วนพุทธปรัชญา (ไตรสิกขา) เด่นด้านการ พัฒนาองค์รวมและคุณธรรม ขณะที่ศาสตร์พระราชาและเศรษฐกิจพอเพียง เด่นด้านความสมดุล ภูมิคุ้มกัน และความสอดคล้อง กับภูมิสังคม การพัฒนาคุณภาพการศึกษาขึ้นอยู่กับ “ความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง” ระหว่างปรัชญา เป้าหมาย กิจกรรม และ การวัดผล ครูจึงควรเป็นนักเลือกสรรผสมผสาน (Eclecticism) ที่เลือกจุดเด่นของแต่ละแนวคิดมาใช้อย่างมีหลักการให้เหมาะ กับบริบทของผู้เรียน

แบบทดสอบหลังเรียน (Post-test)

คำชี้แจง: เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว (12 ข้อ) เพื่อตรวจสอบความรู้หลังเรียนเทียบกับก่อนเรียน

1. ข้อใดคือ “มิติ” หนึ่งในกรอบ 6 มิติสำหรับวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษา
   ก. งบประมาณก่อสร้าง ข. บทบาทของผู้เรียน
   ค. ราคาตำราเรียน ง. จำนวนบุคลากร
2. ปรัชญากลุ่มใดเน้น “ความรู้อมตะและการพัฒนาเหตุผลผ่านหนังสือดี (Great Books)”
   ก. นิรันตรนิยม ข. พิพัฒนาการนิยม ค. ปฏิรูปนิยม ง. อัตถิภาวนิยม
3. ข้อใดเป็น “จุดเด่น” ของกลุ่มสารัตถนิยม–นิรันตรนิยม
   ก. รากฐานวิชาการและระเบียบวินัยเข้มแข็ง ข. ผู้เรียนมีเสรีภาพเต็มที่
   ค. มุ่งเปลี่ยนแปลงสังคม ง. ไม่ยึดมาตรฐานใด
4. “ข้อจำกัด” ที่มักพบของพิพัฒนาการนิยมคือข้อใด
   ก. ปิดกั้นความคิดสร้างสรรค์ ข. มาตรฐานเนื้อหาวิชาการอาจอ่อนลงหากครูจัดการไม่ดี
   ค. เน้นการท่องจำ ง. ครูเป็นศูนย์กลางเกินไป
5. ปรัชญาใดให้ความสำคัญสูงสุดกับ “เสรีภาพและการเลือกของผู้เรียน”
   ก. สารัตถนิยม ข. นิรันตรนิยม ค. อัตถิภาวนิยม ง. พุทธปรัชญา

6. องค์ประกอบของไตรสิกขาเรียงลำดับตามข้อใด

ก. ปัญญา–ศีล–สมาธิ ข. ศีล–สมาธิ–ปัญญา

ค. สมาธิ–ศีล–ปัญญา ง. ศีล–ปัญญา–สมาธิ

7. “จุดเด่น” ของศาสตร์พระราชาและเศรษฐกิจพอเพียงต่อการจัดการศึกษาคือข้อใด

ก. เน้นการแข่งขันสูงสุด ข. สร้างภูมิคุ้มกัน ความสมดุล และสอดคล้องกับภูมิสังคม

ค. เน้นเนื้อหาตะวันตก ง. ลดบทบาทชุมชน

8. ปรัชญาใดมีจุดเน้นที่ “การปฏิรูปสังคมและสร้างความเป็นธรรม”

ก. ปฏิรูปนิยม ข. สารัตถนิยม ค. นิรันตรนิยม ง. อัตถิภาวนิยม

9. การประเมินแบบเน้นผลลัพธ์ผู้เรียน (Outcome-Based) สอดรับกับปรัชญากลุ่มใดมากที่สุด

ก. กลุ่มที่เน้นท่องจำเนื้อหาอย่างเดียว

ข. กลุ่มที่เน้นสมรรถนะ การปฏิบัติ และการแก้ปัญหา

ค. กลุ่มที่ปฏิเสธการวัดผล

ง. ไม่เกี่ยวข้องกัน

10. ข้อใดอธิบาย “ความลักลั่น (mismatch)” เชิงปรัชญาได้ถูกต้อง

ก. เป้าหมาย วิธีสอน และการวัดผลไปคนละทาง

ข. ทุกองค์ประกอบสอดคล้องกัน

ค. ใช้ครูที่เก่ง

ง. มีงบประมาณมาก

11. แนวคิด Eclecticism เหมาะกับครูไทยปัจจุบันเพราะเหตุใด

ก. ยึดปรัชญาเดียวอย่างตายตัว

ข. ยืดหยุ่นเลือกจุดเด่นหลายปรัชญาให้เหมาะบริบท

ค. ปฏิเสธทุกปรัชญา

ง. เน้นการท่องจำ

12. ในโมเดลผสมผสานเพื่อคุณภาพ “เกราะป้องกันคุณภาพ” หมายถึงการใช้สิ่งใดเป็นกรอบบริหารจัดการ

ก. การท่องจำ ข. หลักเศรษฐกิจพอเพียงและมาตรฐานการประกันคุณภาพ

ค. การสอบอย่างเดียว ง. การลดเวลาเรียน

แบบฝึกหัดท้ายบท/คำถามทบทวน

1. จงเลือกปรัชญาการศึกษาสากล 2 กลุ่มที่ต่างขั้วกัน วิเคราะห์เปรียบเทียบตามกรอบ 6 มิติ พร้อมระบุจุดเด่นและข้อจำกัดของแต่ละกลุ่ม
2. จงวิเคราะห์ว่าเหตุใด “ความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง” (Constructive Alignment) จึงเป็นหัวใจของการพัฒนาคุณภาพการศึกษา พร้อมยกตัวอย่างความลักลั่น (mismatch)
3. จงเปรียบเทียบจุดเด่นและข้อจำกัดของพุทธปรัชญาการศึกษากับพิพัฒนาการนิยมในการพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม
4. ศาสตร์พระราชา “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ช่วยพัฒนาคุณภาพการศึกษาเชิงบริบทได้อย่างไร และมีข้อจำกัดใด
5. จงออกแบบแนวทางผสมผสานแนวคิด (Eclecticism) สำหรับโรงเรียนกรณีหนึ่ง พร้อมให้เหตุผลเชิงปรัชญาและเชื่อมโยงกับการประกันคุณภาพ
6. จงวิพากษ์ว่าการเลือกใช้ปรัชญาที่ผิดบริบทส่งผลเสียต่อตัวบ่งชี้คุณภาพ (KPIs) ของสถานศึกษาอย่างไร

เครื่องมือวัดและประเมินผลประจำบท

บทที่ 13 สอดคล้องกับ CLO 2 ซึ่งอยู่ในระดับพฤติกรรม “วิเคราะห์” จึงใช้ “ใบงานวิเคราะห์เปรียบเทียบ” ที่ประเมินด้วย รูบริคแบบแยกองค์ประกอบ (analytic rubric) เป็นเครื่องมือหลัก และใช้แบบทดสอบก่อน–หลังเรียนวัดความเข้าใจพื้นฐานที่ เป็นฐานของการวิเคราะห์ ทั้งนี้เพื่อให้จุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และการวัดผลสอดคล้องกันครบวงจร

แบบทดสอบและเกณฑ์การให้คะแนน

แบบทดสอบก่อนและหลังเรียนเป็นปรนัย 4 ตัวเลือก จำนวน 12 ข้อ ข้อละ 1 คะแนน (รวม 12 คะแนน) เกณฑ์การแปลผล 10–12 คะแนน = ดี, 7–9 คะแนน = พอใช้, ต่ำกว่า 7 คะแนน = ควรปรับปรุง โดยถือเกณฑ์ผ่านที่ 8 คะแนนขึ้นไป (ประมาณร้อยละ 70) และเปรียบเทียบคะแนนก่อน–หลังเรียนเพื่อดูพัฒนาการ

รูบริคการวิเคราะห์และเปรียบเทียบ

เกณฑ์การประเมิน	ดีมาก (4)	ดี (3)	พอใช้ (2)	ปรับปรุง (1)
1) ความครบตามกรอบ 6 มิติ	วิเคราะห์ครบทั้ง 6 มิติชัดเจน	วิเคราะห์ได้ 4–5 มิติ	วิเคราะห์ได้ 2–3 มิติ	วิเคราะห์ได้ 0–1 มิติ
2) ความถูกต้องของจุดเด่น–ข้อจำกัด	ถูกต้องครบและลึกซึ้ง	ถูกต้องเป็นส่วนใหญ่	ถูกบางส่วน ยังสับสน	ไม่ถูกต้อง
3) การเชื่อมโยงสู่คุณภาพ/บริบท	เชื่อมโยงชัดเจน มีเหตุผล	เชื่อมโยงได้พอสมควร	เชื่อมโยงเล็กน้อย	ไม่เชื่อมโยง
4) การให้เหตุผลและการอ้างอิง	มีเหตุผลและหลักฐานวิชาการหนุน	มีเหตุผลพอควร	เหตุผลน้อย/อ้างอิงจำกัด	ไม่มีเหตุผล/อ้างอิง

เกณฑ์การแปลผล (เต็ม 16 คะแนน): 13–16 = ดีมาก, 9–12 = ดี, 6–8 = พอใช้, ต่ำกว่า 6 = ควรปรับปรุง โดยถือเกณฑ์ผ่านที่ 10 คะแนนขึ้นไป (ประมาณร้อยละ 60)

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน

เฉลยแบบทดสอบก่อนเรียน 1) ค 2) ข 3) ค 4) ก 5) ข 6) ค 7) ข 8) ก 9) ข 10) ก 11) ข 12) ข

เฉลยแบบทดสอบหลังเรียน 1) ข 2) ก 3) ก 4) ข 5) ค 6) ข 7) ข 8) ก 9) ข 10) ก 11) ข 12) ข

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ภาษาไทย

ชูสกุล อาจมังกร. (2564). ไตรสิกขา: พุทธธรรมพื้นฐานของการจัดการเรียนรู้. วารสารบวรสหการศึกษาและมนุษยสังคมศาสตร์, 2(2), 41–47.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2561). ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 12). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระวิทยา ญาณเวที. (2563). ปรัชญาการศึกษากับรูปแบบการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยในสังคมไทย. วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์, 3(2), 1–17.

ภวิศา พงษ์เล็ก. (2560). เอกสารประกอบการสอนรายวิชาหลักการและปรัชญาการศึกษา. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.

มนัสวี ศรีนนท์. (2559). ปรัชญาและแนวคิดทางการศึกษากับพัฒนาการการศึกษาไทย. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 4(1), 84–93.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2561). มาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 ในรูปแบบของผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของการศึกษา. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

ภาษาอังกฤษ

Biggs, J., & Tang, C. (2011). Teaching for quality learning at university (4th ed.). Open University Press.

Dewey, J. (1916). Democracy and education: An introduction to the philosophy of education. Macmillan.

Harvey, L., & Green, D. (1993). Defining quality. Assessment & Evaluation in Higher Education, 18(1), 9–34.

Noddings, N. (2018). Philosophy of education (4th ed.). Routledge.

Ornstein, A. C., Levine, D. U., Gutek, G. L., & Vocke, D. E. (2017). Foundations of education (13th ed.). Cengage Learning.

รายนามคณะทำงานรายวิชา ED 1002 การประกันคุณภาพและปรัชญาการศึกษา

๑. พระปลัดไพโรจน์ อตุโล	วิทยาเขตศรีธรรมาโศกราช
๒. นายมงคล สารินทร์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ศาลายา
๓. นายศุภสิทธิ์ ลินทมาตย์	วิทยาเขตร้อยเอ็ด
๔. ดร.สมเกียรติ วุฒิธรรมาภิวัฒน์	วิทยาเขตอีสาน
๕. นายกิตติพัฒน์ ทาวงศ์ษา	วิทยาเขตศรีล้านช้าง